МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник тез доповідей
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 8 липня 2016 року)

Київ 2016

УДК 34
ББК Х
Н 340

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ – голова;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ) – заступник голови;

Алексійчук М. М., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Василинчук В. І., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ);

Вознюк А. А., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Кучменко С. В. (Національна академія внутрішніх справ);

Рожнова В. В., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Саковський А. А., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Самодін А. В., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Сербин Р. А., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ);

Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Національна академія внутрішніх справ);

Хуторянський О. В., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Цуцкірідзе М. С., кандидат юридичних наук (Головне слідче управління МВС України)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 17 червня 2016 р. (протокол № 10)

Матеріали подано в авторській редакції

Н 340 **Наукове** забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики [Текст] : зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 314 с.

© Національна академія внутрішніх справ, 2016

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО 12

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Василинчук Віктор Іванович,
ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ: ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ 14
Горбачевський Віталій Якович,
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ 15
Лук'янчиков Євген Дмитрович,
ЗУСТРІЧНЕ ВПІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 18
Мовчан Анатолій Васильович,
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПРИПИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ 20
Мотлях Олександр Іванович,
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА 23
Пчолкін Валерій Дмитрович,
ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 25
Чернявський Сергій Сергійович,
СТАНОВЛЕННЯ СЛУЖБИ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ 28
Чорноус Юлія Миколаївна,
КРИМІНАЛІСТИКА В УКРАЇНІ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 31

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Азаров Юрій Іванович,
ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 34
Андрушко Олександр Вікторович,
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 36
Басиста Ірина Володимирівна,
Максимів Людмила Василівна,
ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ 39
Баулін Олег Вячеславович,
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ 42
Бех Олег Володимирович,
ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ ТА ПРОКУРОРОМ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 44

Білокінь Руслан Михайлович,
ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 46
Білоус Олег Дмитрович,
ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 47
Боднар Василь Євгенович,
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ УЧИНЕНИХ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ 49
Бондаренко Євген Вікторович,
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ 51
Брисковська Оксана Миколаївна,
Алєксєєва-Процюк Діана Олександрівна,
ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ТА ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ З ЕНЕРГЕТИЧНОГО НАГЛЯДУ ЗА РЕЖИМАМИ СПОЖИВАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕНЬ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ 53
Бурбело Богдан Анатолійович,
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ 55
Василевич Ярослав Віталійович,
ПРОТИДІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ ДЕРЖАВИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ 57
Вязмікін Сергій Анатолійович,
КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 59
Гагач Віталій Анатолійович,
ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗСЕКРЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 60
Галаган Олександр Іванович,
Письменний Дмитро Петрович,
РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 61
Гангур Назарій Володимирович,
ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ПЕРЕВІРКИ ДОКАЗІВ ПРИ ПОРУШЕННІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ 65
Гончаров Віталій Васильович,
КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ОРГАНАХ І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ 68
Губар Сергій Володимирович,
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАГЛЯДНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УСРР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ 69
Демідов Ігор Іванович,
ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ 71

Дубина Владислав Іванович,
ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ 75
Дячук Василь Іванович,
ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ ПРИ ФІКСАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ..... 75
Завтур Віктор Андрійович,
РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ: ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ 78
Заїка Сергій Олегович,
ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ 80
Ігнатюк Олег Володимирович,
СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 84
Іщук Дмитро Олександрович,
ОКРЕМІ НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ ОСОБИ..... 87
Калюк Сергій Миколайович,
ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ..... 89
Коваль Євген Олександрович,
Ніколаюк Сергій Ігорович,
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ З ОБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНОЇ УВАГИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНИХ ЗАХОДІВ 90
Конюшенко Яна Юріївна,
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕСТИТУЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ..... 93
Кравченко Наталія Станіславівна,
АРЕШТ МАЙНА ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 95
Кумейко Андрій Вікторович,
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПІД ЧАС ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ..... 98
Купранець Ігор Михайлович,
АЛГОРИТМ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ І СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ 100
Курилін Іван Ростиславович,
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ..... 101

Лапко Олександр Віталійович,
ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИЯВЛЕННЯ, ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 104
Макаров Марк Анатолійович,
РІШЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ПРИМУСОВЕ ЗАЛУЧЕННЯ ОСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ 105
Мельник Оксана Вікторівна,
ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 107
Моргун Надія Сергіївна,
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОСІБ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ 109
Никоненко Михайло Якович,
ДОПИТ СЛІДЧИМ ЕКСПЕРТА ТА СПЕЦІАЛІСТА ЯК СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ДОКАЗУВАННІ 111
Омельченко Олександр Євгенійович,
Бондар Богдан Ігорович,
РОЗУМНІ СТРОКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 115
Осауленко Олег Анатолійович,
ЗАСАДИ ЧИ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ? 117
Охріменко Світлана Станіславівна,
ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 119
Пилипенко Дмитро Олексійович,
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИМИРЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 121
Плєва Ксенія Валеріївна,
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ 123
Ревера Максим Сергійович,
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 125
Римарчук Ольга Вікторівна,
ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ БЕЗ УВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ 128
Рожнова Вікторія Василівна,
ОЦІНКА СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ДЛЯ ПІДОЗРИ ОСОБИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 130
Савицький Дмитро Олександрович,
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 133
Саєнко Галина Юріївна,
ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ДЛЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО 135
Саковський Андрій Анатолійович,
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОДЕРЖАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 138

Самодін Артем Володимирович,
ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ 140
Симоненко Наталія Олександрівна,
З МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ ЗҐВАЛТУВАННЯМ 143
Симчук Анатлолій Степанович,
З'ЯВЛЕННЯ ЗІ ЗІЗНАННЯМ – ПОВЕРНЕННЯ В МИНУЛЕ ЧИ СПРОБА ВДОСКОНАЛИТИ ДІЮЧЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО? 145
Сисоєнко Григорій Іванович,
АРЕШТ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 148
Сівак Оксана Валеріївна,
ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД ПЕРЕДАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД НАГЛЯД – ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ 150
Соф'їн Михайло Ігорович,
КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ 152
Степанова Ганна Миколаївна,
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ: ПОЗИТИВНІ КРОКИ ТА ПРОГАЛИНИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ 155
Сухомлин Юлія Володимирівна,
ІНСТИТУТ КЛОПОТАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 157
Сьоміна Наталія Анатоліївна,
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАННЯ В СФЕРІ БУДІВНИЦТВА У ФОРМІ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ 160
Тарасенко Олег Сергійович,
ВИЯВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ПОГЛЯД НА ПОЛОЖЕННЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ «ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ» 162
Удовенко Жанна Володимирівна,
КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ 164
Фінагеєв Валерій Олександрович,
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛУЖБАМИ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВАМ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ В УКРАЇНІ 166
Форостяний Андрій Володимирович,
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ 170
Хабло Оксана Юріївна,
ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ 172
Хижна Оксана Романівна,
ПРЕДМЕТ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї 174

Цюприк Ігор Володимирович,
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ВИБУХУ 177
Черняховський Богдан Вікторович,
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 179
Шаповалов Олександр Олександрович,
ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК ОЗНАК ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ . 181
Шикоряк Микола Миколайович,
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 183

СЕКЦІЯ 2. КРИМІНАЛІСТИКА

Александренко Олена Віталіївна,
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ВБИВСТВ 186
Антощук Андрій Олександрович,
ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ 188
Арешонков Віталій Володимирович,
МЕТОДИКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ 189
Бакутін Євген Іванович,
РОЛЬ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАНІ 192
Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
ОСОБЛИВОСТІ СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ, УЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ВИБУХУ 194
Бояров Віктор Іванович,
ЩОДО ДЕЯКИХ ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЕКСТРЕМІСТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ 196
Бурлака Владислав Васильович,
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ 198
Вавриш Андрій Валентинович,
ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА 202
Васін Дмитро Олександрович,
ДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ 205
Дабіжа Дмитро Вікторович,
ПЕРЕДОВІ МЕТОДИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 207
Давиденко Валерій Степанович,
МІЖГАЛУЗЕВА ОСНОВА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРСЬКО-СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННІЙ СФЕРІ 210

Запотоцький Андрій Петрович,
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА 212
Ієрусалімов Ігор Олександрович,
ВИВЧЕННЯ ПОТРЕБ СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ ЯК ОСНОВА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 214
Іщенко Андрій Володимирович,
Ляшенко Дарина Андріївна,
ОСНОВА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ 216
Калиновський Олександр Валерійович,
Тютюнник Ростислав Сергійович,
СПІВВІДНОШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ УКРАЇНИ З ДІЯЛЬНІСТЮ ПОДІБНИХ ОРГАНІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ 219
Кобець Микола Вікторович,
ЩОДО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ВИБУХУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 223
Комаринська Юлія Борисівна,
РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ РОЗРОБОК З ПИТАНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 225
Корнієнко Василь Володимирович,
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЗЛОЧИННИХ ГРУП У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 227
Кулик Марина Йосипівна,
ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ 228
Лук'янчикова Вікторія Євгенівна,
Лук'янчиков Борис Євгенович,
СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КЕРУВАННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ 232
Мировська Анна Всеволодівна,
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА 234
Поляруш Анатолій Васильович,
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ 236
Пясковський Вадим Валерійович,
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ 238
Радецька Валентина Яківна,
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВУКОЗАПИСУ ГОЛОСУ І МОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ДОКАЗУВАННІ 240
Рівчаченко Олена Анатоліївна,
СЛІДЧІ ВЕРСІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ОБЛАДНАННЯМ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ 242
Рубель Андрій Миколайович,
НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ СТРІЛЕЦЬКОЮ ЗБРОЄЮ - ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ЇЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ 244

Свобода Євгенія Юріївна,
РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ 246
Севрук Володимир Геннадійович,
ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 248
Стрижак Віталій Олександрович,
ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ 249
Тарасенко Олександр Сергійович,
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 251
Терещенко Юлія Василівна,
ВІДНОВНІ ПІДХОДИ У БОРОТЬБІ З ДИТЯЧОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ 254
Тецька Інна Михайлівна,
ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 256
Федосова Олена Валеріївна,
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ 258
Фурман Ярослав Володимирович,
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФОТО ТА ВІДЕО-ФІКСАЦІЇ МІСЦЯ ПОЖЕЖІ 261
Хижняк Євген Сергійович,
ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ 264
Щербакова Ганна Володимирівна,
СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК 265
Юсупов Володимир Васильович,
ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ 267

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Андрушко Андрій Васильович,
ПРО МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД 270
Борець Тетяна Олександрівна,
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ 272
Бурак Марія Василівна,
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ І НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 274
Вознюк Андрій Андрійович,
НАПАД ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА БАНДИТИЗМУ 275
Дімітров Михайло Михайлович,
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗАПОДІЯНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 229 КК УКРАЇНИ 280

Задніченко Сергій Іванович,
КОРУПЦІЯ ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ 281
Запорожець Руслана Андріївна,
ШАХРАЙСТВО В ЖИТЛОВОМУ ІПОТЕЧНОМУ КРЕДИТУВАННІ: РИЗИКИ ТА ПРИЧИНИ 283
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЗАХИСТУ ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ 286
Кісілюк Едуард Миколайович,
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗГВАЛТУВАННЯ ПОЄДНАНОГО З ЗАСТОСУВАННЯМ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА 288
Клименко Ольга Анатоліївна,
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА КОРДОНОМ 289
Конончук Артур Олегович,
СПОСОБИ ВТЯГНЕННЯ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ 292
Копан Олексій Володимирович,
Мельник Владислав Ігорович,
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН 294
Кришевич Ольга Володимирівна,
ІНСТИТУТ ШАХРАЙСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ. 296
Микитчик Олександр Васильович,
ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ ЯК ПРЕДМЕТ ВИПУСКУ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ ТЕХНІЧНО НЕСПРАВНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШЕ ПОРУШЕННЯ ЇХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ 297
Мухамеджанова Аліна Равілівна,
НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (СТ. 433 КК УКРАЇНИ): ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА 300
Нєбитов Андрій Анатолійович,
РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ 303
Павленко Сергій Олексійович,
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЛЯ «ЗЛОДІЇВ В ЗАКОНІ» 305
Політова Анна Сергіївна,
ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН ЧИ ЗЛОЧИН У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ? 307
Телесніцький Геннадій Никонович,
ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КАТУВАННЯ 311

ВСТУПНЕ СЛОВО

Вельмишановні учасники та гості V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики»

Дозвольте мені від імені Вченої ради, ректорату та від себе особисто щиро привітати Вас з початком роботи V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики» й побажати всім учасникам форуму творчої та плідної праці!

Конференція з актуальних проблем досудового розслідування злочинів є продовженням доброї традиції проводити такі заходи. У Національній академії внутрішніх справ вона відбувається уже вп'яте. Матеріали, надруковані за підсумками перших чотирьох конференцій, та вироблені рекомендації викликали певний інтерес у законодавців, науковців і правозастосовників. Обговорення проблемних питань під час конференції набуває з кожним роком усе більшого історичного значення і, безперечно, позначиться на формуванні та вдосконаленні наукової думки, оскільки саме безпосереднє творче спілкування науковців та практиків є потужним стимулом для звершень на науковій ниві.

Актуальність тематики наукового форуму такого рівня зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку України боротьба зі злочинністю – один із пріоритетних напрямів діяльності нашої держави, успішна реалізація якого неможлива без підкріплення авторитетною думкою досвідчених фахівців у галузі кримінального права, кримінального процесу та криміналістики.

Сьогодні ми працюємо в досить складних умовах. Соціально-економічному і політичному розвитку країни часто стоять на заваді кримінальні діяння, що створюють значну загрозу подальшому проведенню державних реформ та національній безпеці України загалом. Непрості соціально-економічні реалії вимагають від нас концентрації зусиль, самовідданості та виваженості в прийнятті практичних рішень.

Проведення такого наукового заходу зумовлене необхідністю об'єднати зусилля досвідчених практиків та вчених з усіх куточків нашої держави для активного обговорення й ефективного вирішення проблем досудового розслідування, що цікавлять кожного з них, привернути увагу зацікавленої наукової спільноти, долучивши її до розгляду окреслених питань.

Головна мета заходу – обмін новітнім досвідом, знаннями та ідеями, науковий пошук фахівців і практичних працівників з метою визначення шляхів подальшого вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, для вирішення проблемних питань досудового розслідування та застосування результатів роботи наукової конференції в процесі розвитку юридичної науки на шляху розбудови демократичної та правової держави.

Спираючись на такі міркування та відчуваючи потребу в інформуванні громадськості не лише про досягнуті здобутки, але й про допоки не розв'язані проблеми боротьби зі злочинністю, організаційний комітет V Всеукраїнської науково-практичної конференції визначився з колом питань, що стануть предметом обговорення. А це актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, узагальнення наукового і практичного досвіду щодо їх вирішення та застосування інновацій у боротьбі зі злочинністю.

Висвітлення, поширення й популяризація наукових підходів досвідчених фахівців у галузі наук кримінально-правового циклу щодо вирішення зазначених проблем на широкий загал, безумовно, сприятимуть зміцненню інтелектуального потенціалу нашої країни та підвищенню авторитету України у світовому науковому середовищі.

Під час конференції працюватимуть три секції: кримінального права, кримінального процесу та криміналістики.

Національна академія внутрішніх справ невтомно працює над розвитком та вдосконаленням юридичної науки, що потребує постійної уваги. Ця наукова галузь повинна відповідати вимогам сучасного суспільства та беззаперечно виконувати своє основне призначення щодо правового регулювання суспільних відносин. Теоретичний і практичний досвід учасників конференції, їх зацікавленість у розв'язанні різноманітних питань викликають сподівання на те, що Всеукраїнська науково-практична конференція стане дієвим заходом на шляху подальшого вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, практики його застосування, а також розроблення рекомендацій щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

Я впевнений, що V Всеукраїнська науково-практична конференція послугує своєрідним імпульсом для вироблення єдиного підходу відносно вирішення актуальних питань досудового розслідування. Наша праця буде насиченою і плідною, а всі учасники заходу отримають позитивні враження та задоволення від результатів.

Спільними зусиллями ми можемо здійснити глибокий та комплексний аналіз зазначених проблем, на підставі якого буде запропоновано сучасні прийоми, способи і методи протидії злочинності.

Ще раз вітаю всіх та бажаю творчого натхнення, плідної праці, успіхів, доброго здоров'я всім учасникам конференції!

З повагою,
ректор Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Чернєй В.В.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Василинчук Віктор Іванович,
професор кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового документування
навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ: ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

13 жовтня 2015 року вісімсот тридцятою постановою Кабінету Міністрів України утворено юридичну особу публічного права Департамент захисту економіки як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції, з вертикальним підпорядкуванням, на який покладено функції протидії злочинності у сфері економіки.

До компетенції Департаменту віднесено виявлення 86 складів злочинів економічної направленості в 65 галузях та сферах економіки, основними з яких є запобігання розкраданням державних коштів, викриття злочинів в найбільш вразливих для злочинних посягань галузях економіки, таких як паливно-енергетичний та агропромисловий комплекси, надрокористування, земельні відносини, зовнішньоекономічна та банківська діяльність, протидія кримінальній і адміністративній корупції.

На сьогодні до компетенції Національного антикорупційного бюро України, штатною чисельністю 700 осіб, віднесено протидію лише кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненим державними службовцями 1-3 категорій. Протидію всім іншим правопорушенням, що можуть вчинятися державними службовцями 4-7 категорій, кількість яких разом з посадовими особами органів місцевого самоврядування складає близько 400 тисяч, віднесено до компетенції Національної поліції.

Так, із загальної кількості викритих економічних злочинів у державі щорічно підрозділами органів внутрішніх справ, а також поліції викривається близько 85%. Решта (15%) – податковою міліцією, СБУ та прокуратурою.

З моменту утворення Департаменту захисту економіки Національної поліції, як територіального органу, у співпраці оперативних працівників та слідчих все частіше стали виникати ряд проблемних питань зокрема:

1. Працівниками ДЗЕ не виконуються доручення слідчих наданих в порядку ст. 40, 41 КПК України, із зазначенням причини: «поставлені у дорученні завдання не відносяться до компетенції підрозділів захисту економіки».

Шляхи вирішення проблеми:

У разі надходження доручення слідчого вирішувати на рівні територіального органу наявність у матеріалах ознак економічної спрямованості, інтенсивність та доцільність яких вирішується безпосередньо зі слідчим.

2. Співробітники ДЗЕ не супроводжують матеріали до яких Департамент не має відношення, тобто матеріали, які вносились в ЄРДР іншими службами.

Шляхи вирішення проблеми:

У разі надходження листа слідчого підрозділу про надання кандидатів для включення до складу СОГ у кримінальному провадженні, в кожному окремому випадку, індивідуально вирішувати пріоритетність слідчих дії для виявлення нових фактів злочину економічної спрямованості.

3. Формальне виконання доручень співробітниками ДЗЕ із зазначенням причини: «не передбачалось можливим».

Шляхи вирішення проблеми:

Дійсно, є доручення в яких зазначаються заходи не важливі для встановлення істини, проте це питання необхідно обговорювати безпосередньо між оперативними працівниками та ініціатором доручення.

4. Співробітниками ДЗЕ не виконуються доручення слідчих у кримінальних провадження по розслідуванню малозначних злочинів. Для вирішення такого питання оперативні підрозділи на місцях пропонують слідчим звертатись безпосередньо до керівництва Департаменту для погодження доручення.

Шляхи вирішення проблеми:

Встановлення робочого контакту між оперативними підрозділами та слідством на місцях. Зайве листування позбавляє слідство оперативності та є «бюрократичним гальмом».

Усі зазначенні проблемні питання вирішуються шляхом «здорової» комунікації на місцях.

Горбачевський Віталій Якович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету №2 Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕРОЗКРИТИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Згідно статистики Генеральної прокуратури України протягом 2013-2015 років до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 9348 повідомлень про умисні вбивства, від яких загинуло 10639 і потерпіли 19475 осіб, а також 1235 повідомлень про згвалтування, від яких потерпіли, відповідно 1195 та загинули 30 осіб Залишок нерозкритих умисних вбивств на 1 січня 2016 року склав 8998, а згвалтувань 199. Така кількість нерозкритих злочинів вкрай негативно позначається на загальній криміногенній ситуації в країні.

Неможливість забезпечення принципу невідворотності покарання веде до продовження злочинної діяльності осіб, що порушили закон, яка досить часто проявляється в більш зухвалій і небезпечній формі, нерідко злочини вчиняються з метою сховати інший злочин, а іноді безкарність породжує серійні злочини. Це, в свою чергу, призводить до негативної оцінки всієї діяльності правоохоронних органів з боку громадян, підвищує соціальну напруженість у суспільстві,

викликаючи недовіру до здатності держави забезпечити захист життя, здоров'я та інших передбачених Конституцією прав і свобод громадян.

Існуючий стан по даних категоріях кримінальних правопорушень пояснюється, в тому числі тим, що розкриття та розслідування злочинів минулих років пов'язане з труднощами, які породжуються певними причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Дослідження причин несвоєчасного і неповного розкриття злочинів дозволяє виділити дві групи факторів: об'єктивні, які пов'язані з особливостями вчинення конкретного злочину, що ускладнюють процес його розкриття та суб'єктивні, які полягають у допущених слідчим або взаємодіючими з ним посадовими особами служб і підрозділів, помилках і прорахунках організаційного і тактичного характеру в ході розслідування.

Саме з цих причин в практиці правоохоронних органів непоодинокі випадки, коли вбивства та інші насильницькі злочини залишаються нерозкритими.

На результати розкриття та розслідування злочинів минулих років негативно впливає час, що пройшов з моменту їх скоєння (зникають або знищуються матеріальні сліди й людські спогади тощо). Чим більше часу проходить з моменту скоєння злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини цієї події й осіб, що брали у ній участь. Люди можуть забути окремі факти або їх деталі, змінити місце проживання, померти; речові докази та сліди під дією часу втрачають деякі свої важливі ознаки або взагалі знищуються. Росте ризик випадкової втрати слідів і речових доказів, які були виявлені та вилучені слідчим при огляді місця події.

В той же час внаслідок особливостей людської психології злочинець з плином часу нерідко втрачає обережність, у нього знижується почуття самоконтролю**,** притупляється пильність. У результаті з'являється зневага до необхідності приховування слідів злочину. Відомі випадки, коли він обмовляється або навіть хвалиться «серед своїх» скоєними в минулому злочинами**,** що створює додаткові умови для розкриття злочинів минулих років.

Нарешті може змінитися відношення до вчиненого злочину самого винного. Наприклад, до явки з повинною його спонукають переживання, викликані вчиненим злочином. Іноді злочинець, будучи викритим у скоєнні злочину, дає показання про нерозкриті інші, скоєні ним раніше злочинні діяння.

Нерідко виникають слідчі ситуації, пов’язані з недостатньою обізнаністю про обставини скоєного умисного вбивства на початковому етапі розслідування, відсутністю будь-яких відомостей про особу вбивці, коли інформація, здобута з наявних джерел, є вкрай недостатньою та суперечливою. Іноді невідомою залишається не тільки особа жертви, але навіть її стать (знайдені лише фрагменти трупа). Коли вбивця пошматував труп жертви на дрібні частки розміром не більше кількох міліметрів за допомогою машини для подрібнення деревини та розвіяв над озером, (у цьому випадку трупа в його «класичному» розумінні не існувало). Тоді єдиний спосіб встановити особу і її стать шляхом збирання мікрослідів на місці події та проведення значної кількості криміналістичних та судово-біологічної експертизи.

У серпні 2013 року надійшло повідомлення що невстановлена особа із застосуванням фізичного насильства, відкрито заволоділа жіночою сумочкою, що належала Г. Потерпіла повідомила, що під час нападу невідомий застосовував до неї фізичне насильство, здавлюючи її шию руками.

Аналіз криміногенного контингенту серед інших виявив можливу причетність до вчинення розбійного нападу громадянина Н., який раніше неодноразово притягувався до кримінальної відповідальності за вчинення аналогічних злочинів.

З урахуванням сукупності отриманих доказів під час досудового розслідування слідчим повідомлено Н. про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.187 КК України та прийнято рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Під час допиту Н. свою вину у вчиненні злочину визнав частково та заперечував факт застосування до потерпілої фізичного насильства.

З метою отримання найбільш повної інформації щодо обставин вчинення розбійного нападу слідчим прийнято рішення про застосування негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 260 та 275 КПК України у приміщенні камери тримання ІТТ, за результатами проведення яких було встановлено, що Н. окрім скоєння розбійного нападу на Г. причетний ще до вчинення шести умисних вбивств осіб жіночої статі. Проведене психофізіологічне тестування (поліграф) підтвердило, що Н. володіє певною інформацією стосовно виявлених жіночих скелетованих трупів.

Слідчим в ході проведення додаткового допиту підозрюваного Н. встановлено, що в період 2011-2012 років останній скоїв умисні вбивства шести осіб жіночої статі на території Кіровоградської області, та під час проведення слідчого експерименту Н. вказав місця скоєння ним вбивств.

В подальшому у ході огляду місцевості, в лісовому масиві, на відстані 400 м. від проїжджої частини автодороги у вказаному Н. місці було виявлено та вилучено фрагменти людини (25 % кісток скелету).

Крім того, у ході проведення перевірки показань підозрюваного Н були виявлені скелетовані трупи осіб жіночої статі, причина смерті яких встановлена не була у зв'язку з гнилісними змінами трупів.

Після встановлення орієнтовного переліку осіб жіночої статі, які згідно з обліками рахувалися як безвісти зниклі, у їх родичів було вилучено експериментальні зразки епітелію та призначено судові молекулярно-генетичні експертизи, за результатами проведення яких всі виявлені трупи були ідентифіковані.

Внаслідок застосування до підозрюваної особи запобіжного заходу тримання під вартою, проведення низки слідчих розшукових та негласних слідчих розшукових дій, психофізіологічного тестування із використанням комп'ютерного поліграфа, судових молекулярно-генетичних експертиз, відпрацювання родинних зв'язків, близького оточення потерпілих дозволило слідчому з'ясувати ряд обставин, що сприяли встановленню об'єктивної істини в кримінальному провадженні, довести вину серійного вбивці у вчиненні шести вбивств і одного розбійного нападу.

Слідчі,серед проблемних питань, які виникають на стадії досудового розслідування насильницьких злочинів, перш за все називають складність процедури отримання санкції на проведення негласних слідчих розшукових дій та неможливість об'єднання в одне клопотання проведення декількох різних негласних слідчих (розшукових) дій стосовно однієї особи, що обґрунтовується одними й тими ж матеріалами кримінального провадження, а також тривале та часто неефективне проведення молекулярно-генетичної експертизи, можливості якої значно посилило б позицію обвинувачення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 квітня 2016 р. (офіц.текст)- К.: Паливода А.В.,2016.-372 с.
2. Статистичні дані Генеральної прокуратури України (2013-2015 роки).
3. Алєксєєв О.О., Весельський В.К., Пясковський В.В. Розслідування окремих видів злочинів : посібник / О.О. Алєксєєв, В.К. Весельський, В.В. Пясковський.- К. : «Центр учбової літератури», 2013.- 278с.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного права та
права інтелектуальної власності, доктор юридичних наук,
професор, Національний технічний університет України «КПІ»

ЗУСТРІЧНЕ ВПІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Відповідно до чинного КПК України (ст. 228) виділяють декілька видів пред'явлення особи для впізнання: а) в натуральному вигляді; б) за фотознімками та матеріалами відеозапису; в) за анатомічними ознаками; г) за функціональними ознаками (голосом, ходою); д) в процесі безпосереднього спостереження між учасниками слідчої дії та поза візуального спостереження з боку особи, яку пред'являють для впізнання.

Поряд з цим в теорії розглядають й інші види пред'явлення особи для впізнання, на розгляді одного з яких є необхідність зупинитися. Практиці відомі ситуації, коли потерпілий (свідок) і підозрюваний висловлюють готовність впізнати один одного і у цьому не має нічого несподіваного.

У кожному восьмому з вивчених кримінальних проваджень про грабежі та розбої підозрювані висловлювали згоду впізнати особу, на яку вчинили напад або свідків таких дій. Звичайно, слідчий може прийняти рішення, кому краще пред'явити особу для впізнання – підозрюваному або потерпілому (свідку). Проте інколи у слідчого виникає бажання, щоб ці особи впізнали одна одну, для більшої переконливості. Постає питання, як найбільш результативно використати таку ситуацію.

Пред'явлення для впізнання у загальному порядку призведе до неможливості провести слідчу дію з іншою особою. Особливо небезпечно це для тих ситуацій, коли підозрюваний не впізнає потерпілого або свідка. Наступне пред'явлення вже його для впізнання потерпілим є недопустимим, оскільки особи бачили одна одну. У таких випадках виникає необхідність проведення «зустрічного» або взаємного впізнання, яке вважають ефективним, оскільки воно підвищує достовірність встановлення факту контакту двох осіб за певних обставин. Науковцями розроблено рекомендації здійснення такого впізнання у межах правового регулювання за КПК України 1960 року.

Деякі автори вважають, що закон не допускає подвійного (одночасного, двостороннього) пред'явлення для впізнання, оскільки це не узгоджується ні з процесуальним законом, ні з криміналістичною практикою [1, с. 36]. Оскільки чинний закон не передбачає подвійного впізнання, слідчий має вирішити, кому

краще пред‘явити особу для впізнання. Рекомендується щоб це була особа, яка більш повно назвала прикмети та особливості, за якими може впізнати іншу особу [5, с. 180]. У такій ситуації пред‘явлення для впізнання відбувається у звичайному порядку, а тому слідчий має вирішити, хто буде впізнаючим.

Дискусія щодо зустрічного впізнання призвела до розмаїття запропонованих авторами технологій його проведення. Одні вважають, що оскільки пред‘явлення для впізнання не можна повторити у тому ж складі учасників, тому рекомендують після отримання негативної відповіді на цьому її не закінчувати. Слідчий може запропонувати особі, яка була представлена для впізнання, відповісти на запитання: а чи вона знає особу, яка впізнає. Такі показання підлягають безумовному занесенню до протоколу цієї слідчої дії, тому що фактично мало місце так зване зустрічне впізнання [2, с. 471]. З таким твердженням важко не погодитися. Але мова іде про звичайний психофізіологічний процес впізнавання особою людей, які сприймалися раніше. Технологія пред‘явлення особи не дотримується, результати таких дій мають знайти відображення у протоколі допиту особи, яку пред‘являли для впізнання з докладним викладенням усіх обставин події злочину, сприйняття і запам‘ятовування особи, щодо якої він був вчинений.

Іншої думки дотримується Л. Д. Удалова. Коли обвинувачений та потерпілий, готові впізнати один одного, зазначає вона, незамінними є відеозапис і кінозйомка. Вона пропонує закріпити в КПК статтю, яку назвати «Зустрічне впізнання». Спочатку провести впізнання однієї з осіб за кіно або відеозаписом, яку представити у групі осіб, схожих із нею за зовнішністю, не тільки в статиці, але і в русі в різних ракурсах. Після впізнання за відеозаписом особу, яка впізнає, пред‘являють серед інших осіб для впізнання в натуральному вигляді [6, с. 164, 165]. Ця рекомендація може застосовуватися на практиці, але навряд чи можна вести мову про зустрічне впізнання.

Третя група авторів зустрічне впізнання вважає ефективним і пропонує наступний порядок проведення. Потерпілого і підозрюваного розміщують у різних приміщеннях з групою осіб, серед яких їх будуть пред‘являти та двома понятими. Слід дотримуватися усіх правил пред‘явлення особи для впізнання. Осіб, яких пред‘являють, попереджають про обов‘язок дотримуватися порядку і не звертатися з запитаннями ні до кого із учасників групи, яка йому буде представлена. Щоб уникнути запитань і клопотань під час проведення слідчої дії, слідчий до початку її проведення з‘ясовує, які дії, на думку кожного впізнаючого, повинні здійснити учасники групи, яку пред‘являть для спостереження. Кожна особа, яку пред‘являють, сама обирає собі місце в групі. У такій послідовності групи виходять у достатньо просторе приміщення, де розміщуються на деякій відстані одна від одної але так, щоб було добре видно ознаки зовнішності усіх осіб. Слідчий пропонує учасникам групи уважно подивитись один на одного та знову попереджає про необхідність дотримуватися правил впізнання. Слідчий по черзі кожній групі учасників може запропонувати підвестися, зробити декілька кроків, промовити декілька визначених фраз. Після цього групи видаляються до приміщень де знаходилися до цього. У присутності понятих основні учасники впізнання роблять заяви про те, кого саме вони впізнали і за якими ознаками [3, с. 74]. Потім групи збирають у загальному приміщенні і слідчий з‘ясовує, чи є клопотання у зв‘язку із проведеним впізнанням, та чи бажає хтось із учасників, у тому числі поняті, зробити будь-які заяви або клопотання.

Ґрунтуючись на цих положеннях, З. Г. Самошина доходить висновку, що незважаючи на те, що КПК не згадує про можливість «зустрічного» впізнання, у ньому не містяться і положення, що прямо заперечують розглянуту процедуру. А оскільки практика потребує пошуку нових засобів, що розширюють можливості слідчого, то «зустрічне» впізнання можна визнати допустимим та доцільним [4, с. 82-88].

Остання технологія слідчої (розшукової) дії більшою мірою відповідає розумінню зустрічного пред‘явлення для впізнання. Проте цей порядок має суттєві складності, може призвести до непередбачуваної поведінки з боку осіб, які мали б впізнати одна одну.

На сьогоднішній час відпадає необхідність у проведенні, так званого «зустрічного» впізнання із складними технологіями. Дане питання розглянуто в історичному аспекті, з метою показати шлях пошуку та розв‘язання ситуацій, що виникали у слідчій практиці з метою ідентифікації особи, але не мали однозначного вирішення у КПК України. Сьогодні кожну особу є можливість пред‘явити іншій за технологією впізнання поза візуального спостереження з боку особи, яку впізнають.

Список використаних джерел:

1. Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике / А. Я. Гинзбург. – М. : Право и закон, 1996. – 128 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.

3. Лук’янчиков Е. Д. Пред’явлення для впізнання : навч. посібник. / Е. Д. Лук’янчиков, О. М. Моісєєв. – Макіївка : Графіті, 1998. – 104 с.

4. Самошина З. Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии / З. Г. Самошина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 90 с.

5. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.

6. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія / Л. Д. Удалова. - К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. - 324 с.

Мовчан Анатолій Васильович,
професор кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ВИКОРИСТАННЯ КОМП’ЮТЕРНИХ СИСТЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПРИПИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ

Нині особлива роль в ОРД та криміналістиці відводиться спеціалізованим комп’ютерним системам ідентифікації людини, які дають змогу отримувати й аналізувати за декількома взаємопов’язаними параметрами інформацію, що прямо чи опосередковано може сприяти розкриттю злочину. Зокрема, останніми роками

значного поширення в діяльності правоохоронних органів набули інформаційно-пошукові системи біометричної ідентифікації особи.

Відомо, що будь-яке протиправне діяння залишає в навколишньому середовищі різні сліди (відображення). У ході розкриття злочину виникає закономірна необхідність встановити за цими слідами зв'язок людини, предмета або іншого об'єкта з розслідуваною подією. Одним із основних засобів відшукання істини в цьому випадку є встановлення тотожності, або ідентифікація [1, с. 353].

Найбільш розповсюджені методи ідентифікації особи поділяються на дві групи: статичні й динамічні. Статичні методи ґрунтуються на фізіологічній (статичній) характеристиці людини, зокрема:

1) ідентифікація особи за відбитками пальців. В основі цього методу біометричної ідентифікації лежить унікальність папілярного узору дистальної фаланги пальця (подушечки). Із зображення відбитка пальця, отриманого за допомогою спеціального сканера, формується цифровий код, який порівнюється з еталоном, що був сформований раніше й знаходиться в базі даних біометричної системи ідентифікації;

2) ідентифікація особи за формою обличчя. За допомогою телекамери та спеціального програмного забезпечення на зображенні обличчя виділяються контури очей, брів, носа, губ, вух, підборіддя або інші параметри відповідно до вибраного алгоритму й вираховуються відстані між ними. Отримане зображення перетворюється в цифрову форму, зберігається в базі даних і служить еталоном;

3) ідентифікація особи за формою руки ґрунтується на розпізнаванні геометрії кисті руки, яка також є унікальною біометричною характеристикою особи. У цьому разі отримують тримірне зображення кисті руки (розміри долоні, довжина і ширина пальців, зміна їх висоти та контури суглобів), яке фіксується спеціальною ПЗЗ-камерою з інфрачервоним підсвіченням;

4) ідентифікація особи за характеристиками ока. Око людини має дві унікальні складові: райдужну оболонку та сітківку, структури яких такі ж індивідуальні, як і будь-які інші частини людського тіла;

5) ідентифікація особи за розташуванням вен на лицьовій стороні долоні. За допомогою інфрачервоної камери зчитується малюнок вен на лицьовій стороні долоні або грона руки. Отримане зображення обробляється і за схемою розташування вен формується цифрова згортка;

6) ідентифікація особи за ДНК. Експерти використовують знайдені на місці злочину ДНК крові, сперми, шкіри, слини або волосся для ідентифікації злочинця. ДНК-аналіз вважається одним із самих дієвих методів розкриття злочинів, який дозволяє зі стовідсотковою вірогідністю ідентифікувати особу злочинця й ефективно доводити його причетність до вчинення протиправних дій. Крім того, за допомогою ДНК-аналізу можна ефективніше розшукувати безвісно зниклих осіб та встановлювати особи невпізнаних трупів, ідентифікувати жертв авто- і авіакатастроф.

Динамічні методи біометричної ідентифікації ґрунтуються на поведінковій (динамічній) характеристиці людини, зокрема:

1) ідентифікація особи за рукописним почерком. До цифрового коду може входити інформація графічних параметрів підпису, час підпису та динаміка натискування на поверхню, на якій цей підпис виконується. Для реалізації цього методу застосовуються різні планшети, плоскі екрани;

2) ідентифікація особи за голосом. За допомогою різних комбінацій частотних та статичних голосових характеристик формується код ідентифікації. При наступному входженні в систему відбувається порівняння «голосів». Метод дає змогу ідентифікувати особу на значній відстані;

3) ідентифікація особи за клавіатурним почерком. Для здійснення ідентифікації використовується комп'ютерна клавіатура та певне ключове слово. Основна характеристика, за якою формується еталон, – це динаміка набору ключового слова.

Відповідно до п. 2 ст. 3 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» біометричні дані – це сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (основні біометричні дані, параметри – відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, додаткові біометричні дані, параметри – відцифровані відбитки пальців рук)[2].

Біометрична ідентифікація – це засіб підтвердження особи; належності паспорта його власникові шляхом розпізнавання і зіставлення біометричних даних (кольору очей, малюнка сітківки ока, відбитків пальців, геометрії руки, рис обличчя тощо), що зафіксовані носіями цих даних, з особистими даними власника [3].

Практично «ID cards» з ідентифікаційним чіпом дозволяють вмістити такий обсяг інформації, який дає можливість ідентифікувати особу. Біометричні технології, такі як розпізнавання людини за відбитками пальців, долоней і губ, райдужною оболонка ока, за формою голови, голосовими даними здатні значно спростити пошук злочинців.

З метою здійснення контролю іноземців та осіб без громадянства, що в'їжджають на територію України, з фіксуванням їх біометричних даних, впроваджено біометричні технології в інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон (система «Аркан»), і у відповідні відомчі системи [4].

Слід зазначити, що ефективність біометричних систем ідентифікації особи, що використовують методи автоматизованої обробки зображення обличчя, визначається дотриманням низки обов'язкових вимог, які забезпечують кількісні та якісні характеристики базової фототеки. Основними джерелами біометричних шаблонів бази даних є: фотопортрет обличчя, поданий у цифровому вигляді; фотографія портретного типу (для подальшого сканування); цифровий «відеопотік» (окремий фрагмент у вигляді медіафайлу або відеосигнал, який надходить у режимі on-line).

Перспективним для оперативно-розшукової ідентифікації вважається використання відеоінформації з камер спостереження, встановлених на вулицях та інших місцях (супермаркети, магазини, ринки, банківські установи, обмінні пункти валюти, вокзали, станції та вагони метрополітену, аеропорти, стадіони, спортивні комплекси, АЗС, розважальні заклади, ресторани, навчальні заклади, офіси фірм), відеокамер банкоматів, автомобільних відеореєстраторів тощо.»

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що використання сучасних інформаційно-пошукових систем ідентифікації особи спроможне значно спростити пошук та ідентифікацію злочинців і терористів.

Список використаних джерел:

1. Халиков А. Н. Юридическое, техническое и информационно-аналитическоеобеспечение оперативно-розыскной деятельности: учеб. пособие / А. Н. Халиков, Е. Н. Яковец, Н. И. Журавленко ; под ред. А. Н. Халикова. – М. :Юрлитинформ, 2010. – 472 с.

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України // Голос України від 5 грудня 2012 р. – № 231.

3. Концепція створення Єдиного державного реєстру фізичних осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2004 р. № 1500 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – С. 25. – Ст. 2972.

4. Про затвердження плану заходів на 2008 рік із створення системи контролю іноземців та осіб без громадянства, що в'їжджають на територію України, з фіксуванням їх біометричних даних : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 березня 2008 р. № 439-р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/439-2008-р.

Мотлях Олександр Іванович,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Згідно п.5 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань. До такого виду експертних досліджень належить і психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа (далі – ПФЕВП), як підвид судово-психологічної експертизи, яку, здебільшого, проводять поліграфологи, що залучені зі сторони як експерти, з провідних приватних установ, які спеціалізуються на цій галузі знань. ПФЕВП орієнтована на перевірку ідеальних слідів відображення пам'яті людини, пов'язаних із конкретною подією кримінального правопорушення, а тому цілком підпадає під дію Закону України «Про судову експертизу» та Інструкцію про призначення й проведення судових експертиз, яка затверджена Мін'юстом України за № 53/5 від 8 жовтня 1998 року та внесених змін до наказу Мінюсту з доповненням п. 6.8 від 27.07.2015 року [1, с. 25-27]. Більше того, накопичення достатнього масиву вітчизняного емпіричного матеріалу щодо використання поліграфа та експертної діяльності на

його основі в кримінальному судочинстві та оцінювання отриманих результатів дають змогу провести апробацію цього технічного приладу на відповідність вимогам науковості й допустимості. Натомість існують реальні перепони, що ускладнюють проведення ПФЕВП та використання її результатів у практиці розслідування вчинених злочинів. Однією з таких є проблематика, яка полягає в різному ставленні компетентних органів та окремих посадових осіб до підготовки клопотання на призначення ПФЕВП, її проведення та визнанні отриманих результатів як одних із можливих доказів в сукупності з іншими зібраними доказами у відкритому кримінальному провадженні. Викликано це відсутністю в діючому законодавстві прямої вказівки на можливість застосування поліграфа у вітчизняному кримінальному судочинстві, з чого окремі практики роблять висновки про незаконне проведення ПФЕВП.

Вважаємо таку точку зору неправильною, оскільки проведення цієї експертизи є однією з форм реалізації фахівцями спеціальних знань для потреб кримінального судочинства, а тому переконані, що її результати цілком можуть мати статус процесуальних доказів, за умови дотримання наступних вимог:

використання поліграфа здійснюватиметься в рамках, передбачених процесуальним законом;

факт застосування (а також інші дані відповідно до правил, встановлених законом) відображено в протоколі процесуальної дії;

отримані результати експертизи приєднанні до матеріалів відкритого кримінального провадження [2].

Додатково наголошуємо, що висновок експерта-поліграфолога не має переваги перед іншими доказами, що є у кримінальному провадженні, в тому числі й непрямими. Їх оцінювання має забезпечуватися у такий спосіб:

має бути кілька непрямих доказів, між якими повинен існувати логічний зв’язок, і які в сукупності становлять єдину систему та доповнюють зміст один одного;

непрямі докази, що є в кримінальному провадженні, мають випливати з однієї обставини, яка входить у предмет доказування;

з цілісної системи взаємопов’язаних непрямих доказів має бути побудований висновок, що слугуватиме досудовому розслідуванню основою для висунення криміналістичних версій та прийняття процесуального рішення.

Наразі, найпоширенішим поясненням відмови вже виконаної ПФЕВП залишається її нормативно-правова неврегульованість у вітчизняному кримінальному процесі. Для окремої частини практиків це слугує своєрідним індикатором щодо незаконних засад проведеної цієї експертизи і неприпустимості використання її результатів як доказів у зареєстрованому Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР) кримінальному правопорушенні. Треба сказати, що слідчі й судді перевищують свої посадові повноваження, коли стверджують, що такої експертизи, як ПФЕВП, немає. Вони не правомочні визначати відповідний перелік експертиз і відмовляти у їх призначенні, тим паче, якщо підготовлений висновок експертом-поліграфологом внесе певну ясність у процес розслідування конкретного кримінального правопорушення. Відмова в проведенні цієї експертизи, що ґрунтується на відсутності окремої норми закону, пов’язаної з діяльністю використання поліграфа в Україні, не містить в собі законних підстав. Ми ж переконані, що вихід з ситуації, яка склалася, необхідно шукати не скільки в правових нормах, які регулюють процес проведення ПФЕВП, а

у ставленні окремих посадових осіб до нового виду експертної діяльності, апробованої часом і конкретними результатами. Вважаємо, що для цього необхідно проводити цілеспрямовану роз'яснювальну роботу на всіх рівнях серед працівників слідчих і судових органів. Причому важливо, щоб ініціатива виходила не лише від представників наукової спільноти, а й від самих практиків, які активно впроваджують поліграф у вітчизняний кримінальний процес та діяльність направлену на своєчасне і ефективне розслідування вчинених та зареєстрованих в ЄРДР кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. – К.: Освіта України, 2015. – 210 с.

2. Проведение судебных психофизиологических експертиз с применением полиграфа – детектора лжи в Украине [Электронный ресурс] // Украинское Бюро психофизиологических исследований и Безопасности. – Режим доступа : http://yurist.licasoft.com.ua/component/myblog/2010-01-08-17-15-07.html.

Пчолкін Валерій Дмитрович,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін ХНУВС,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України виникла потреба у переосмисленні ролі і змісту оперативно-розшукової діяльності у кримінально-процесуальному доказуванні [1]. Сучасні погляди науковців і практиків на цю проблему ґрунтуються на розширенні можливостей використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі, визначенні нових підходів отримання й оцінки доказів шляхом надання процесуального статусу оперативно-розшуковим заходам. У зв'язку з цим у наукових дослідженнях більше уваги стало приділятись питанням оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства.

Широке застосування, що одержало оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства у найрізноманітніших ситуаціях практичної діяльності і фрагментарних дослідженнях, створило враження очевидності його змісту і в той же час породило його суперечливе тлумачення. У силу цієї причини і необхідності наукового обґрунтування структурно-змістовної характеристики оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, яка б відповідала сучасному рівню теорії оперативно-розшукової діяльності і діючому законодавству України, доцільно зупинитись більш детально на його загальнотеоретичних аспектах.

Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє сформувати узагальнене визначення цього вчення теорії оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства це система оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: виявлення злочинів та здійснення повного і об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне.

Сприймаючи зміст цього визначення як методологічну основу з досліджуваного питання, вважаємо доцільним уточнити ряд істотних моментів з позиції його структурно-змістовної характеристики.

1. Оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів та кримінально-процесуального доказування злочинної діяльності і винуватості осіб, що вчинили кримінальне правопорушення розглядається як структурний елемент цього вчення, який починається на ранніх стадіях виявлення ознак злочинів і осіб, які їх учинили. На етапі виявлення злочинів оперативно-розшукове забезпечення реалізується шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів з документування дій розроблюваних осіб за оперативно-розшуковими справами у відповідності зі ст.ст. 8 і 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», тобто шляхом виявлення і документування матеріальних та індивідуальних слідів, носіїв інформації на яких залишились сліди злочину [2]. Документування за своїм цільовим призначенням і змістом вирішує завдання, що збігаються з інститутом кримінально-процесуального доказування. Після відкриття кримінального провадження сили і засоби оперативно-розшукової діяльності застосовуються шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій у відповідності з Кримінальним процесуальним кодексом України.

2. Припинення або нейтралізація протидії злочинного середовища заходам щодо подальшого розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Оперативно-розшукове забезпечення цього напрямку кримінального судочинства може будуватися на матеріалах зібраних в рамках провадження за оперативно-розшуковими справами. Однак, після реалізації оперативної розробки, зібрані матеріали надсилаються до органу досудового розслідування, а у разі початку кримінального провадження проведення оперативно-розшукових заходів припиняється. Законодавство та діючі інструкції забороняють співробітникам оперативних підрозділів здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою [1; 3]. З цього моменту заходи з подолання протидії злочинного середовища розслідуванню реалізуються відповідно до п. 1. ст. 41 КПК шляхом виконання доручень слідчого, прокурора щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У чинному КПК України в якості негласних слідчих (розшукових) дій передбачено здійснення вже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, серед яких: аудіо-відео контроль особи (ст. 260 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), аудіо - відео контроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) у таких формах, як контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.

3. Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу до недавнього часу вирішувалося в основному на відомчому рівні, без достатньої організаційної та матеріальної основи. З прийняттям законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», чинного КПК України цей елемент оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства розглядається як функціональний обов'язок оперативних підрозділів поліції [4; 5; 1].

На підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, згідно з п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», покладається обов'язок «забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб» [6, с. 295].

Після порушення кримінального провадження негласні заходи, що потребують спеціального дозволу, проводяться виключно в межах відповідного доручення слідчого чи прокурора або за вказівкою останнього.

4. Гарантування принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне становить той структурно-змістовний елемент оперативно-розшукового забезпечення, яким зазвичай завершується кримінальне судочинство. У кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, працівники поліції застосовують весь арсенал сил, засобів і методів, починаючи з розвідувально-пошукових заходів, оперативної розробки, документування дій розроблюваних, проведення оперативних комбінацій і тактичних операцій, а також заходів щодо припинення протидії кримінальному судочинству. Гарантування принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне здійснюється також шляхом розшуку особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляється від відбування кримінального покарання або безвісти зникла. За дорученням слідчого чи прокурора працівники оперативного підрозділу в рамках оперативно-розшукової справи «Розшук» можуть здійснювати: оперативно-розшукові заходи, проведення яких потребує ухвали слідчого судді або дозволу керівника поліції; заходи, передбачені оперативним (ініціативним) пошуком; виконувати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Вважаємо, що запропоноване поняття і структурно-змістовна характеристика оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства дають підстави розглядати його в якості самостійного вчення теорії оперативно-розшукової діяльності [7, с. 133–141]. Звернення до цього питання обумовлено бажанням обгрунтувати концепцію оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства, яка б відповідала сучасному рівневі розвитку наукової методології, що, в свою чергу, сприятиме удосконаленню нормативно-правового регулювання механізму реалізації оперативно-розшукової функції в умовах реформування кримінального процесуального законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. №2135–XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12
3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5
4. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12
5. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12
6. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О.М. Бандурка О.М.– Харків : Золота миля. 2012. – 620 с.
7. Пчолкін В. Д. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства. Вісник ХНУВС. - № 1 (56). – 2012. - С. 133–141

Чернявський Сергій Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
проректор Національної академії внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ СЛУЖБИ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ

Організована злочинність в Україні остаточно стала економічно детермінованою, інтегрованою в стратегічно важливі, високоприбуткові галузі економіки, передусім фінансову сферу, де щороку збільшується обсяг завданої шкоди. За оцінками зарубіжних експертів, прибутки фінансових шахраїв перевищують доходи від усіх правопорушень у сфері економіки та посідають друге місце після наркобізнесу [1].

Для вчинення злочинів у різних галузях фінансової та господарської діяльності характерним є застосування спільних технологій, зокрема: створення фіктивних підприємств та маскування їх діяльності за допомогою лабіринту удаваних господарських угод, а також приховування злочинних наслідків під «невдалу» господарську діяльність (доведення до банкрутства, реорганізація фірм тощо); підроблення бухгалтерських, розрахункових, платіжних та інших документів; відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, шляхом їх конвертації та переведення на банківські рахунки за кордон, зокрема в офшорні юрисдикції; застосування сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій тощо.

Ефективність протидії фінансовій злочинності нарівні з об’єктивними чинниками (удосконалення законодавства, оптимізація взаємодії між різними

правоохоронними органами, поліпшення їх матеріально-технічного оснащення тощо) залежить також від належного рівня організації цієї діяльності на рівні держави.

Така ситуація потребує розроблення нових підходів до реформування відповідних служб, що здійснюють боротьбу з економічною злочинністю. Структура та режим функціонування органів і служб, що контролюють дотримання законодавства у сфері фінансової та господарської діяльності, а також протидіють економічній злочинності, нині не відповідають вимогам суспільства.

Ідею створення фінансової поліції в Україні почали обговорювати ще на початку 1990-х років, зокрема після виїздів чиновників і політиків до країн Європейського Союзу, передусім до США. У результаті ознайомлення із зарубіжним досвідом видається доцільним, що фінансова поліція повинна зосередити всі повноваження щодо протидії злочинам у сфері економіки, що надасть змогу виявляти і припиняти такі правопорушення більш ефективно.

Пізніше питання створення органу, що має протидіяти злочинам у сфері економіки, розглядалося 2013 року, коли з ініціативи Податкової міліції України було розроблено проект Закону України «Про службу фінансових розслідувань (фінансову поліцію)». Відповідно до ст. 1 зазначеного законопроекту, «Служба фінансових розслідувань України (фінансова поліція) є державним правоохоронним органом зі спеціальним статусом. До її структури входять оперативні підрозділи з боротьби з правопорушеннями у сфері фінансової діяльності, слідчі підрозділи, оперативно-технічні, інформаційно-аналітичні, експертні, ревізорські та інші підрозділи, необхідні для виконання покладених на Службу фінансових розслідувань України (фінансову поліцію) завдань». Проект передбачав максимум повноважень для працівників цієї служби і мінімум відповідальності [2]. Унаслідок політичних змін, які відбулися в Україні, цей законопроект не було прийнято.

У 2014 році Уряд ухвалив рішення про підготовку концепції формування Служби фінансових розслідувань, яка мала ліквідувати податкову міліцію [3]. Того ж року цю урядову ініціативу оформлено вже як урядовий законопроект, поданий до Парламенту. Запропоновано створити центральний орган виконавчої влади для боротьби з економічними правопорушеннями на базі підрозділів податкової міліції та боротьби з відмиванням доходів Державної фіскальної служби України, державної фінансової інспекції, підрозділів МВС і СБУ, які протидіють злочинам у сфері економіки. Поєднання відповідних функцій в одному органі, на думку розробників, мало сприяти розв'язанню проблеми відомчої роз'єднаності й дублювання функцій між різними органами влади, що створювало передумови для корупційних діянь [4].

У березні 2016 року група народних депутатів запропонувала нову редакцію законопроекту «Про Фінансову поліцію» № 4228. Згідно зі ст. 1 проекту, «Фінансова поліція – це державний правоохоронний орган, на який покладається обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття злочинів у сфері формування і використання фінансових ресурсів держави, економічної безпеки, що віднесені до його підслідності, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [5]. Проект бюджетної резолюції на 2017 рік, схвалений Кабінетом Міністрів України 23 червня 2016 року, передбачає ліквідацію податкової поліції та створення Служби фінансових розслідувань [6].

Отже, одним з можливих варіантів законодавчого унормування створення фінансової поліції вважається законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення Служби фінансових розслідувань». Метою цього законопроекту було визначено реформування підрозділів податкової міліції державної фіскальної служби, змінення їх функціональних повноважень, позбавлення права здійснювати перевірки суб'єктів господарювання. На Службу фінансових розслідувань, згідно із законопроектом, покладається завдання щодо запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері оподаткування, митній та бюджетній сферах, їх розкриття, розслідування; запобігання та протидія контрабанді; боротьба з порушеннями правил на всій митній території України; провадження у справах про адміністративні правопорушення; розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні та інші правопорушення у сфері оподаткування, митній та бюджетній сферах; запобігання і протидія корупції в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, та його територіальних органах, виявлення фактів, що свідчать про корупційні діяння; забезпечення безпеки діяльності працівників центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, та його територіальних органів, захисту їх від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків [7].

Ідею створення Служби фінансових розслідувань як правоохоронного органу, що має об'єднувати профільні підрозділи Національної поліції, Державної фіскальної служби, СБУ і Держфінінспекції (нині – Державна аудиторська служба), вважаємо надзвичайно актуальною. Такі спеціалізовані служби вже функціонують у більшості європейських країн. Вони здійснюють фінансову розвідку, а також попередження, виявлення і розслідування всіх категорій злочинів у сфері економіки.

Новостворена служба повинна отримати статус центрального органу виконавчої влади, на який буде покладено забезпечення економічної безпеки України відповідно до законодавчо визначених завдань. Служба має бути підзвітна і підлегла Уряду й визначена єдиним органом, що повинен здійснювати не лише функції фінансової розвідки, а й превенції, виявлення й розслідування податкових та всіх кримінальних правопорушень у сфері економіки.

Список використаних джерел:

1. Європейський досвід організації системи протидії економічній злочинності. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.niss.gov.ua/articles/1106/.

2. Про службу фінансових розслідувань України / Личные финансы, 01.04.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pfin.com.ua/pro-sluzhbu-finansovih-rozsliduvan-ukrayini/.

3. Вступне слово Прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка на засіданні Уряду 25 берез. 2014 р. // Урядовий портал. – 2014. – 25 берез. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article. - Назва з екрана.

4. Проект Закону «Про Службу фінансових розслідувань» Яценюк вимагає доопрацювати [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nowyny.eu/news/proekt_zakonu_pro_sluzhbu_finansovikh_rozsliduvan_jacenjuk_vimagae_doopracjuvati/2015-08-05-17753.

5. Проект Закону «Про Фінансову поліцію» від 15 берез. 2016 р. № 4228 [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58400.

6. Кабмін затвердив проект бюджетної резолюції-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://ua.interfax.com.ua/news/general/352546.html.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення Служби фінансових розслідувань : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/control/newsnpd.

Чорноус Юлія Миколаївна,
завідувач кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛІСТИКА В УКРАЇНІ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Криміналістика, у всіх значеннях, не має кордонів, й криміналістичні знання затребувані у всіх державах світу. Адже криміналістика відповідає на ключові питання – хто? що? де? за чиєю допомогою? навіщо? яким чином? коли? Криміналістика встановлює причину і наслідок, визначає механізм і результат. Криміналістика є унікальною, адже має два протилежні об'єкти пізнання – злочинну діяльність і діяльність з розслідування її проявів.

Сьогодні перед нашою державою надзвичайно гостро потали питання інтеграції у світовий простір, набуття кращого світового та європейського досвіду. Таке завдання є актуальним і для вітчизняної криміналістики. Слід запозичувати кращий світовий та європейський досвід, демонструвати спільноті й свої здобутки. Зокрема, мова йде про забезпечення ефективного міжнародного співробітництва у науково-дослідній, навчальних сферах.

Реалізації міжнародного співробітництва сприяє те, що криміналістика є визнаною наукою, необхідною навчальною дисципліною та практичною діяльністю у переважній більшості прогресивних країн світу. Й навіть якщо статус як науки не вбачається чітко визначеним, слід констатувати наявність криміналістичних знань, які щоденно залучається для вирішення актуальних питань практичної діяльності.

Для того, щоб адекватно відповідати вимогам часу, криміналістика у своєму розвитку повинна збагачуватися й досягненнями й інших держав.

Наприклад, у Німеччині та у всіх країнах Східної Європи загальновизнаною назвою є саме «криміналістика».

Нині у Німеччина криміналістика є однією із наук, яка є визнаною й активно розвивається. З новинок – заслуговує на увагу новий двотомний підручник криміналістики «Криміналістична компетенція». Про сучасне розуміння

криміналістики свідчить структура вказаного підручника, що складається із 6 глав: 1) введення в криміналістику. Боротьба поліції зі злочинністю. Збирання доказів; 2) криміналістична техніка. Сліди; 3). Електронна обробка інформації; 4) Кримінологія; 5) робота поліції з попередження злочинів; 6) комплексне діловодство (методика розслідування) окремих видів злочинів. У підручнику надається визначення криміналістики як науки про стратегію і методику розкриття злочинів і викриття злочинців за допомогою оперативних, тактичних і технічних способів боротьби зі злочинністю. Дійсно, сьогодні в Німеччині криміналістика розглядається як важлива галузь наукового знання, досягнення котрої покликані забезпечувати ефективне попередження, розкриття та розслідування злочинів.

У Франції та Бельгії окремою галуззю кримінального судочинства є так звана «Наукова поліція», однак, паралельно використовується термін «Криміналістика». Так, Паризький університетський підручник має назву «Довідник сучасної криміналістики» і підзаголовок «Наука про докази та їх виявлення».

У Сполучних Штатах Америки протягом кількох десятиріч використовувався термін «forensic science» (судові науки). Однак, поряд із даним терміном, використовується такий як «криміналістичні науки», під якими розуміють сукупність наукових знань, які використовуються для виявлення, дослідження, оцінки речових доказів. У Великобританії криміналістичні знання у нашому розумінні не об'єднані у межах науки, однак техніко-криміналістичне забезпечення попередження, розкриття та розслідування злочинів широко та різнобічно розвинене. Англійські вчені і практики правоохоронних органів внесли вагомий вклад в розвиток технічних засобів, засобів і методів виявлення осіб, що вчинили злочини. Поряд із техніко-криміналістичним забезпеченням боротьби зі злочинністю, у Великобританії є роботи щодо дослідження проблем криміналістичної тактики і методики, але вони ще не завершилися створенням самостійної галузі наукового знання.

До країн далекого зарубіжжя, в яких активно розвивається криміналістика, відносяться не лише країни Європи, США, але й інших частин світу. Наприклад. Однією з таких країн є В'єтнам (Соціалістична Республіка В'єтнам), де підготовлені як відповідні підручники за назвою «Криміналістика», «Тактика проведення експертизи», друкується журнал «Криміналістичний форум», так і функціонує власне Інститут криміналістики.

Підготовка фахівців у галузі юриспруденції із країн далекого зарубіжжя в бувшому Радянському Союзі сприяла поширенню вітчизняного криміналістичного знання в таких державах як Конго, Куба, Ємен та ін.

Таким чином, переважна більшість зарубіжних країн має або самостійну галузь наукового знання, найменовану «криміналістикою», або систему криміналістичних знань, що стрімко розвиваються і застосовуються у діяльності з розслідування злочинів.

Криміналістика в нашій державі є важливою навчальною дисципліною для підготовки фахівців у різних галузях суспільного життя, й зокрема – фахівців у сфері юриспруденції, майбутніх правоохоронців.

Адже високий рівень викладання криміналістики, вміння викладача подати матеріал, зацікавити слухача, бути для нього авторитетом у цій справі, – є невід'ємною складовою успіху. Опанування криміналістичними знаннями є важливим й в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ.

Оволодіння широким діапазоном криміналістичних знань забезпечує належний рівень підготовки фахівців, оволодіння ними практичними вміннями і навичками.

Отже, цілком логічним є висновок про надзвичайно широкий та багатогранний діапазон криміналістичних знань, які не мають кордонів, й незалежно від тлумачення криміналістики як науки, як навчальної дисципліни, як практичної діяльності, слід підкреслити, що за будь-яких умов реалізація правоохоронної діяльності без залучення криміналістичних знань неможлива.

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Азаров Юрій Іванович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах перебудови діяльності правоохоронних органів та формування правової держави, подальшого удосконалення потребує процесуальний порядок використання слідчим спеціальних знань, зокрема шляхом призначення судової експертизи. В процесі пізнання механізму вчинення кримінального правопорушення висновки експертів, що є процесуальним джерелом доказів, сприяють отриманню науково обгрунтованої інформації.

У своєму розвитку судова експертиза, як домінуюча і найбільш ефективна форма залучення спеціальних знань у кримінальне провадження, створила певний плацдарм для удосконалення процесуального законодавства в цілому та висновку експерта, як процесуального джерела доказів, зокрема.

Попри значне впровадження в слідчу практику досягнень науки і техніки, у тому числі й при призначенні та проведенні судових експертиз, мають місце окремі випадки сталого комунікативного дисонансу між учасниками кримінального провадження. Означене обумовлено, на нашу думку, наявністю альтернативних за тлумаченням категорій, таких як «висновок експерта», «доказ», «процесуальне джерело доказів», «судова експертиза», «спеціальні знання», «висновок експертного дослідження» тощо.

Чинний КПК України створив реальні умови для реалізації принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, що має сприяти виконанню завдань кримінального провадження.

Водночас, основоположні засади судово-експертної діяльності, зокрема її організація, правовий статус судового експерта, функціонування державних спеціалізованих установ та відомчих експертних служб тощо, визначаються ЗУ «Про судову експертизу», іншими законодавчими актами, відомчими нормативно-правовими документами. Зокрема, Інструкцією про призначення та проведення експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Мінюсту України 08.10.1998 № 53/5 у редакції наказу від 26.12.2012 № 1950/5 із змінами, внесеними згідно з наказом від 27.07.2015 № 1350/5; Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженою наказом Міністерства юстиції України 12.12.2011 № 3505/5 у редакції наказу від 07.09.2015 № 1659/5; Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для

участі в проведенні огляду місця події, затвердженою наказом МВС України 03.11.2015 № 1339; Положенням про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженим наказом МВС України 03.11.2015 № 1343.

Аналіз окремих положень, що містяться у зазначених вище джерелах, та процесуальна регламентація залучення спеціальних знань шляхом призначення й проведення експертизи у кримінальному провадженні, потребують вирішення окремих питань, з поміж яких є такі:

Слід закріпити та регламентувати у КПК України проведення судових експертиз за процесуальними ознаками, а саме – «первинної», «додаткової» «повторної», «комісійної», «комплексної». Наприклад, наразі можливість призначення «повторної судової експертизи» визначена ЗУ «Про судову експертизу» як гарантія незалежності судового експерта та правильності його висновку (ч. 6 ст.4).

Доцільно ініціювати внесення до КПК України певних змін і доповнень у частині, що стосується окремих питань призначення та проведення експертизи, а саме:

Оскільки в Конституції України (п.4 статті 92) застосовується термін «судова експертиза», правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності регламентуються Законом України «Про судову експертизу», слід термін «експертиза» замінити терміном «судова експертиза», а термін «експерт» - терміном «судовий експерт». З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне документ, який складається за результатами проведення судової експертизи, визначити як «висновок судового експерта». Відповідно необхідно внести зміни й до ч.2 ст.84 КПК, та термін «висновки експертів» замінити терміном «висновки судових експертів». Означене обумовлює необхідність внесення змін й до ст. 101 КПК – «Висновок експерта» на термін «Висновок судового експерта» та до ст. 102 КПК – «Зміст висновку експерта» на термін «Зміст висновку судового експерта». Відповідні зміни мають бути внесені й до ст.ст. 242, 243 та 244 КПК.

Вважаємо за необхідне закріпити в КПК України такі поняття як «первинна судова експертиза», «додаткова судова експертиза», «повторна судова експертиза», «комісійна судова експертиза», «комплексна судова експертиза». Законодавче визначення та розкриття змісту судових експертиз за процесуальною ознакою сприятиме конкретизації та сприйняттю їх результатів з точки зору допустимості доказів.

Беручи до уваги, що за чинним законодавством залучити експертів у кримінальне провадження має право сторона захисту на договірних умовах (ст. 243 КПК України), то потребує законодавчого врегулювання й визначення змісту «висновок експертного дослідження», як результат застосування спеціальних знань. Такий підхід сприятиме оцінці правового статусу власне «висновку експертного дослідження» з точки зору допустимості його використання у процесі доказування.

Враховуючи, що згідно зі ст. 4 ЗУ «Про судову експертизу», однією з гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку є кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов’язків, потребує процесуального вдосконалення та конкретизації процедура ознайомлення цього суб’єкта кримінального провадження з відповідними положеннями ст.ст. 384, 385 Кримінального кодексу України.

Шляхи вдосконалення процесуальної регламентації експертної діяльності потребують внесення змін до законодавства, виваженого вирішення низки інших питань організаційного, фінансового й кадрового характеру.

Вирішення ж окремих, окреслених вище проблем, сприятиме розвитку як судово-експертної діяльності, так і створить передумови належного використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Домін та ін.; – Х.: Право, 2012. – 664 с.

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (Відп. ред. С.С. Яценко: – К.: А.С.К., 2002. – 936 с. – (Економіка. Фінанси. Право).

3. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 4652-VI (4652-17) від 13.04.2014, ВВР, 2013, №21, ст.208; № 4711-VI (4711-17) від 17.05.2012, ВВР, 2013, №14, ст.89; № 213-VIII (213-19) від 02.03.2015, ВВР, 2015, №22, ст.145; № 580-VIII (580-19) від 02.07.2015, ВВР, 2015, №40-41, ст.379; № 911-VIII (911-19) від 24.12.2015).

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5).

5. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджена наказом Міністерства юстиції України 12.12.2011 № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.09.2015 № 1659/5).

6. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України 03.11.2015 № 1343.

Андрушко Олександр Вікторович,
начальник кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Останнім часом питання про правову природу зловживання правом в кримінальному судочинстві жваво обговорюється на сторінках наукових видань і погляди авторів на поняття, ознаки, наслідки зловживання правом різняться і часто діаметрально протилежні. У процесуальному законодавстві України не міститься прямої заборони на зловживання правом як засади судочинства, а лише ведеться мова про недобросовісність учасника процесу, зловживання правом в конкретних

правовідносинах тощо, достатньо звернутися до змісту відповідних статей процесуальних кодексів України: ч. 3 ст. 3, ч. 4 ст. 153, ч. 3 ст. 240 ЦПК України; ч. 2 ст. 49, ч. 2 ст. 277 КАС України; ч. 3 ст. 22, ст. 434 ГПК України; ч. 4 ст. 81, ч. 2 ст. 459 КПК України. Прямої заборони не містить й Конституція України. Наведені положення стосуються загального характеру. Окремо для судочинства в Україні правовою підставою заборони зловживання правом є ст. 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і практика Європейського суду з прав людини.

Насамперед, слід відмітити кілька концептуальних положень щодо цього правового явища. По-перше, як правовий феномен зловживання правом розуміється як третій особливий вид юридично значущої поведінки особи, поряд з протиправною і правомірною поведінкою, оскільки відсутня протиправність (О.Капліна, О.Маліновський, О.Скакун) [6, с. 288-289; 7, с. 9-10; 8, с. 427]. Гадаємо, що без протиправності зловживання правом є в правовому сенсі нікчемним. Такий підхід в теорії загалом руйнує традиційну систему правової поведінки, що на практиці фактично виключає будь-які правові можливості запобіганню зловживанню правом. Окрім цього, багато вчених вказують, що зловживання правом – це діяння на зло праву. Другий підхід полягає в тому, зловживання правом є особливим видом того чи іншого правопорушення і є підставою для юридичної відповідальності (В.Вєпрєв, А.Юдін) [2, с. 9; 11, с. 8]. М.Воплєнко наголошує на тому, що зловживання правом має ознаки латентного чи явного правопорушення [3, с. 14]. Указується також, що «зловживання правом може проявлятися в трьох формах: шкідлива поведінка, стосовно якої відсутні каральні норми; правопорушення та злочин» (О.Барміна) [1, с. 12].

Зловживання правом завжди умисне діяння, характеризується ознаками, що відрізняє його від таких правового явища як «правова помилка» [10, с. 11], оскільки «можливість зловживання суб'єктивним правом детермінована свободою розсуду правомочного суб'єкта» (О.Маліновський) [7, с. 10].

Щодо наслідків зловживання правом, то серед учених також немає одностайності. Так, одні вважають, що зловживання правом за наслідками можливо класифікувати на таке, що спричинило шкоду, і на таке, що не спричинило шкоду, але посягає на її спричинення (О.Даровських) [4, с. 8]. Інші ж відстоюють позицію, що зловживання правом як наслідок завжди спричинює шкоду і є протиправним діянням (Д.Іванюк) [5, с. 348-349]. Ми ж вважаємо, що праві ті автори, які дотримуються точки зору про те, що зловживання правом завжди має наслідком спричинення шкоди іншим учасникам судочинства чи правовідносинам, що виникають при його здійсненні і перешкоджають досягненню завдань судочинства. Така теза також дає підстави вважати, що зловживання правом в усякому разі є одним із різновидів протиправної поведінки, тобто правопорушенням. В процесуальному законодавстві нечітко виражені заборони, здебільшого вони мають загальний характер і це дає підстави багатьом ученим стверджувати про відсутність складу правопорушення або про невизначеність такого.

Допустимо, все ж таки, зробити висновок, що кримінально-процесуальні правопорушення вчиняються у формі невиконання (несвоєчасного виконання, неналежного виконання) процесуальних обов'язків та у формі зловживання правом.

Окремо зазначимо, що «зловживання правом в кримінальному судочинстві», на нашу думку, є родовим поняттям до понять «зловживання суб'єктивним правом

учасником процесу», «зловживання повноваженнями», і включає в себе поняття «зловживання кримінально-процесуальними правами (повноваженнями)», «зловживання іншими правами в кримінальному процесі», «зловживання обов'язками».

В кримінальному судочинстві доцільно також вести мову про диференціацію правопорушень за галузевою ознакою в основі яких лежить зловживання правом. Так, за кримінально-процесуальні правопорушення за шкоду правовідносинам необхідно передбачити накладення грошового стягнення на учасників процесу та позбавлення процесуального права, як засоби процесуальної відповідальності. Якщо ж шкода спричинена суттєва, внаслідок суспільно небезпечних дій, то таке зловживання правом повинне визнаватися кримінально караним діянням, наприклад, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), в окремих випадках підлягати відшкодуванню в порядку цивільно-правової чи матеріальної відповідальності. Разом з цим, не виключається притягнення винуватих до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

На завершення зазначимо, що перспективами наукових розвідок щодо зловживання правом в кримінальному судочинстві вбачається: обґрунтування правової природи зловживання правом в аспекті протиправності такої поведінки, конкретизація випадків зловживання правом учасниками судочинства, зокрема, найбільш активними з них (судом, сторонами обвинувачення та захисту), формулювання пропозиції щодо законодавчого закріплення в КПК України принципу недопущення зловживання правом та заходів юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Бармина О. Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория : теоретико-правовой анализ : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.» / О. Н. Бармина. – Москва, 2015. – 29 с.

2. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовн. процесс, криминалист. и суд. экспертиза; опер.-розыск. деятельн.» / В. С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 22 с.

3. Вопленко Н. Н. Злоупотребление правом как родовое понятие юридической науки / Н. Н. Вопленко // Вестн. ВолГУ. Сер. 5, Юриспруденция. – 2011. – Вып. 1 (14). – С. 7–15.

4. Даровских О. И. Злоупотребление правом в уголовном судопроизводстве России : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовн. процесс» / О. И. Даровских. – Челябинск, 2013. – 26 с.

5. Іванюк Д. Юридична природа та ознаки поняття зловживання правом у кримінальному процесі : загальнотеоретичний аспект [Електронний ресурс] / Д. Іванюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 340-349. – Режим доступу :
http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvlduvs/2010_3/iidpza.pdf

6. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / О. Капліна // Вісн. Акад. правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 286-295. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_3_28

7. Малиновский А. А. Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен : автореф. дисс. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и гос.; история учений о праве и гос.» / А. А. Малиновский. – Москва, 2008. – 52 с.

8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун // Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

9. Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 «Крим. процес та криміналіст.; суд. експертиза» / О. Ю. Хабло. – Київ, 2008. – 22 с.

10. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражд. процесс; арбитражн. процесс» / А. В. Юдин. – СПб., 2009. – 47 с.

Басиста Ірина Володимирівна,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
та ОРД факультету №3 (м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Максимів Людмила Василівна,
науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості провадження. Одним із найбільш розповсюджених заходів забезпечення кримінального провадження вважається тимчасовий доступ до речей і документів. За час дії КПК станом на 1 вересня 2013 року у провадженні місцевих загальних судів знаходилось понад 217,2 тис. клопотань, які розглядалися слідчим суддею під час досудового розслідування. З них найбільшу кількість становлять клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів відповідно до ст. 163 КПК – 155,7 тис. або 71,7% загальної кількості клопотань, які розглядалися слідчим суддею місцевого загального суду під час досудового розслідування. Слідчими суддями розглянуто 153,4 тис. клопотань, з них задоволено – 139,6 тис. або 91%, відмовлено у задоволенні 13,8 тис. або 9% клопотань [1].

Статтею 159 КПК України передбачено загальні положення тимчасового доступу до речей і документів. Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення [2].

Тимчасовий доступ до речей і документів – це один із заходів забезпечення кримінального провадження. Застосування такого заходу не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для досягнення якого слідчий, прокурор звернувся із клопотанням [3].

Процедура застосування тимчасового доступу до речей та документів унормована чинним КПК. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. У клопотанні слід обґрунтувати значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком випадку, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, коли клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. Розглянувши клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів [2].

Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. На практиці особою, якій надано дозвіл на тимчасовий доступ до речей та документів, як правило, виступає слідчий. Тому він безпосередньо повинен брати участь при виїмці необхідних речей чи документів.

Нами вже неодноразово зверталась увага на проблематику застосування тимчасового доступу до речей та документів, що проявляється в умисному створенні перешкод суб'єктами кримінального провадження при застосуванні означеного заходу забезпечення кримінального провадження внаслідок неоднозначного трактування деяких положень КПК (зокрема «…підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи»), у недоцільності застосування тимчасового доступу до вилучених під час проведення огляду місця події речей та документів, а також під час реалізації законодавчих положень щодо заборони доступу до окремих речей і документів, яка має місце в ході проведення цієї процесуальної дії [4, с. 275-278].

Поряд із означеним існує й інша горстка процедурних неточностей, яку законодавець обійшов увагою. Зокрема, досить часто для проведення судово-медичних експертиз виникає необхідність у тимчасовому доступі до медичних

карток осіб, які проходили лікування у медичних закладах. Отримавши ухвалу слідчого судді чи суду, слідчий змушений сам їхати у медичний заклад для отримання медичної документації, для прикладу, в іншу область. Раніше, за КПК 1960 року, медичну документацію видавали за запитом слідчого і отримати міг її за дорученням слідчого оперативний працівник чи дільничний офіцер поліції. На сьогоднішній день ця процедура набагато ускладнена. Відповідно до статті 40 КПК слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [2]. За статтею 41 КПК оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора [2]. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто, оперативні підрозділи не уповноважені здійснювати за дорученням слідчого інші, окрім слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Оскільки тимчасовий доступ до речей та документів не відноситься до слідчих (розшукових) дій, а являється заходом забезпечення кримінального провадження, то оперативні підрозділи не мають права виконувати його, що викликає певні труднощі у практичній діяльності. На наше переконання, означена проблема потребує унормування на законодавчому рівні. Вважаємо за доцільне уповноважити співробітників оперативних підрозділів на проведення за дорученням слідчого, крім слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, ще й інших необхідних процесуальних дій. Тому, пропонуємо внести зміни до пункту третього частини другої статті 40 КПК, виклавши її в такій редакції: «*2. Слідчий уповноважений: 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій, відповідним оперативним підрозділам*».

Список використаних джерел:

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Витяг від 07.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg (вступив в дію з 20 листопада 2012 року). – Ст. 541.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / За загальною редакцією професорів В .Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.:Юстініан, 2012. – 1224 с.

4. Басиста І.В. Окремі проблеми тимчасового доступу до речей і документів / І.В. Басиста // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 року м. Одеса): Національний університет «Одеська юридична академія – 2016. – С.275-278 (том 2).

Баулін Олег Вячеславович,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове розслідування Національної академії прокуратури України кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру як інститут процесуального права, що з'явився з прийняттям КПК України 2012 р., неоднозначно сприймається юристами, що призводить до різної реалізації його норм в слідчій практиці й негативно позначається на забезпеченні законності досудового розслідування. Особливо гострою є проблема виконання слідчими вимог ст.278 КПК щодо вручення повідомлення про підозру, особам, у т.ч., іноземцям, місцезнаходження яких не відомо. Іноді копію повідомлення про підозру направляють до посольств відповідних держав, іноді - до місця реєстрації останнього мешкання, до міських, сільських чи селищних рад тощо. Часто такі дії є помилковими.

Щоб визначитись з алгоритмом дій слідчого у таких ситуаціях потрібно враховувати, що ч.1 ст.42 КПК після її зміни Законом від 7.10.2014 р., встановлює, що підозрюваним є також особа щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення її місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень.

Не зважаючи на те, що ч.1 ст.42 КПК була змінена Законом, яким КПК був доповнений гл.24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», дія її нових положень не обмежується лише спеціальним досудовим розслідуванням. Інакше про це було б зазначено окремо. Разом з тим, цими положеннями запроваджено виняток із загального порядку здійснення повідомлення про підозру. На це вказує аналіз зазначених вже ст.42, статей гл.24-1, у їх системному зв'язку із статтями гл.22 КПК, які регулюють загальний порядок повідомлення про підозру. Так, ч.1 ст.276 встановлює, що повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст.278. У свою чергу, за ч.1 ст.278 письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Проте, повідомлення про підозру суттєво відрізняється від інших повідомлень, які є лише діями, за допомогою яких слідчі повідомляють певних учасників провадження про дату, час і місце проведення відповідної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію (ч.1. ст.111 КПК).

За своєю правовою природою повідомлення про підозру є процесуальним актом, що включає процесуальне рішення слідчого, прокурора про вчинення злочину певною особою і процесуальну дію (сукупність процесуальних дій) щодо вручення особі письмового повідомлення про підозру [1, 187-188].

Частиною 3 ст.111 КПК передбачено, що повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених цим Кодексом, у порядку, передбаченому гл.11 КПК, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи. За правилами ч.1 ст.135 КПК особа викликається до слідчого шляхом вручення повістки, надіслання її поштою, електронною поштою

чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. Згідно ч.2 ст.135 КПК у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену її сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем її проживання або адміністрації за місцем її роботи. Системне тлумачення цих норм вказує, що у спосіб, передбачений гл.11 КПК, здійснюється не вручення повідомлення про підозру особі, якій в даний момент не можливо зробити таке вручення, а виклик до слідчого для вручення повідомлення шляхом надання повістки про виклик, надсилання її поштою, електронною поштою [2].

Таким чином, на випадок неможливості вручення слідчим повідомлення про підозру особі в день його складання, КПК містить норми, які відсилають до загального порядку, встановленого для виклику певного учасника кримінального провадження. Такий порядок не вимагає одразу вручення даного повідомлення особі, щодо якої воно складене, якщо його не можливо їй вручити через не встановлення місця її знаходження. Головне, щоб зміст повідомлення відповідав вимогам ст.277 КПК і було задокументовано, що органом розслідування вживались заходи для встановлення місцезнаходження цієї особи, але позитивних результатів вони не дали. Внаслідок чого і не було їй вручено зазначене повідомлення. З моментом з'явлення таких документів, а їх кількість, характер і зміст залежить від слідчої ситуації і правового статусу особи (безпритульний громадянин України, особа без громадянства, іноземець тощо), пов'язується й момент набуття нею офіційного статусу підозрюваного. Далі може оголошуватися її розшук в порядку, передбаченому ст.281 КПК.

При цьому, потрібно обов'язково враховувати, що повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором, ратифікованим Україною, а за відсутності такого - за допомогою дипломатичного (консульського) представництва (ч.7 ст.135, статті гл.43 КПК).

Що стосується заходів для встановлення місцезнаходження особи, стосовно якої складено повідомлення про підозру, то під ними слід розуміти проведені з відповідною метою слідчі та негласні слідчі дії (допити свідків, які знають цю особу та можуть володіти інформацією про її місцеперебування; обшуки житла, якщо є дані про її перебування в ньому тощо), тимчасовий доступ до предметів і документів, витребування та отримання від органів державної влади і місцевого самоврядування відомостей, інші процесуальні дії.

Встановлення місцезнаходження іноземця, стосовно якого складено повідомлення про підозру, органом досудового розслідування повинно здійснюватися з урахуванням законодавства, яке визначає його правовий статус (Закони «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» тощо). Від статусу даної особи (співробітник акредитованої в Україні установи, біженець тощо) залежить правильний вибір компетентних установ і органів, в результаті взаємодії з якими сторона обвинувачення отримає необхідні, достовірні та допустимі для доказування в суді фактичні дані. Так, на наявність такої взаємодії вказують відомості з Департаменту консульської служби МЗС України, акредитованих в Україні дипломатичних (консульських) установ держави, громадянином яких є особа; з органами охорони державного кордону, СБУ, Державної міграційної служби, які уповноважені здійснювати облік таких осіб; мети, строку і режиму їх перебування в Україні; реєстрацію місця їх проживання або перебування; інших даних про них, у т.ч., про факти їх протиправної поведінки.

Державна прикордонна служба формує базу даних про осіб, які перетнули державний кордон України. Функціонування Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб - Міністерство соціальної політики України.

Стосовно громадян України, які проживають без реєстрації або місцезнаходження яких на момент складання повідомлення про підозру не відомо, вжиття відповідних заходів для забезпечення вручення їм повідомлення, повинно здійснюватись у взаємодії з органами, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері захисту прав людини, міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів. Вони забезпечують функціонування як відомчих інформаційних систем, так і Єдиного державного демографічного реєстру, розпорядником якого є Державна міграційна служба України. Суб'єктами, які ведуть облік бездомних осіб за місцем їх проживання або місцем перебування є відповідні заклади для бездомних осіб - центри обліку, що створюються органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади на підставі ст.7 Закону «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» та у відповідності до Закону «Про соціальні послуги».

Отриманні слідчим від зазначених суб'єктів документи і відомості засвідчать вжиття заходів для встановлення місцезнаходження особи, стосовно якої було складено повідомлення про підозру, і їх наслідки, через які даній особі не було вручено зазначене повідомлення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Саме з наявністю у сторони обвинувачення цих документів і їх повнотою пов'язується момент набуття зазначеною особою статусу підозрюваного.

Список використаних джерел:

1. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України / Л. М. Гуртієва // Митна справа. – 2014. - № 6 (96). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 185 – 190.

2. Науково-правовий висновок щодо тлумачення окремих положень Кримінального процесуального кодексу України / М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, О. Г. Яновська // Вісник кримінального судочинства. – 2015. - № 1. - С. 270 –275. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2015_Materials_practicing_lawyers.pdf.

Бех Олег Володимирович,
Т.в.о начальника Головного управління
національної поліції України в Полтавській області

ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ ТА ПРОКУРОРОМ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У зв'язку зі зміною в процедурі проведення оперативно-розшукових заходів та появи правової регламентації негласних слідчих (розшукових) дій, внаслідок прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України виникла необхідність визначення процедури дій оперативних підрозділів при отриманні інформації про вчинення злочинів у сфері службової діяльності. Враховуючи, що відомчі нормативні акти не надають чіткої регламентації порядку дій оперативних

підрозділів, їх взаємодії зі слідчим та прокуратурою в процесі фіксації злочинних дій, ми пропонуємо напрацьований практикою та узгоджений з нормами кримінально-процесуального законодавства та нормативними актами, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, порядок дій оперативних працівників після підтвердження інформації і необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

після отримання і перевірки інформації оперативний працівник доповідає рапортом керівнику слідчого підрозділу (заступнику начальника органу по слідству) та інформує шляхом направлення інформації з короткою фабулою начальника органу;

начальник органу узгоджує з керівником слідчого підрозділу внесення інформації в Єдиний реєстр досудових розслідувань та призначення слідчого, який надалі буде здійснювати кримінальне провадження;

слідчий виносить доручення (на встановлення осіб, які вказані в рапорт, визначення приналежності номеру телефону тощо) оперативному працівнику;

після виконання доручення та отримання необхідної інформації оперативний працівник оформлює результати рапортом, в якому вказується вся необхідна інформація (який долучається до закритої частини кримінального провадження);

повна інформація, в який містяться відомості про наміри особи, що готується вчинити злочин, рапортом доповідається слідчому (рапорт направляється в СУ для приєднання до кримінального провадження (закритої частини);

слідчий готує клопотання про отримання ухвали на проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії до суду;

слідчий отримує погодження наглядового прокурора (який є процесуальним керівником досудового розслідування), після чого прокурор клопоче перед слідчим суддею про отримання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії;

слідчий направляє доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії разом з ухвалою слідчого судді до оперативного підрозділу (в дорученні вказується про необхідність направлення інформації про хід виконання доручення прокурору кожні 14 діб;

прокурор, ознайомившись з інформацією про результати негласної слідчої (розшукової) дії, направляє їх до слідчого підрозділу для приєднання до матеріалів кримінального провадження (закритої частини);

при необхідності залучення до проведення негласної слідчої розшукової дії осіб, які співробітничають з оперативним підрозділом, оперативний працівник направляє до слідчого підрозділу рапорт, в якому вказуються установчі дані особи та зміст її подальших дій (наприклад, при вимаганні в особи хабара вказується інформація про особу, яка вимагає хабар, суму, місце передачі та інші обставини справи);

на підставі даного рапорту прокурор виносить постанову про проведення контролю за вчиненням злочину, яку направляє до слідчого підрозділу;

слідчий звертається з клопотанням до слідчого судді за погодженням прокурора на проведення (за необхідністю) аудіо- відео контролю ст.260 КПК під час проведення контролю за вчиненням злочину;

слідчий направляє до оперативного підрозділу доручення на проведення контролю за вчиненням злочину, а також доручення та ухвалу суду на проведення негласної слідчої (розшукової) дії;

після проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протоколи про проведення контролю за вчиненням злочину та протоколи по інших проведених негласних слідчих (розшукових) діях, які направляються протягом

доби до прокуратури разом з додатками (вилучені кошти, магнітні носії, на яких зафіксовано хід проведення негласної слідчої (розшукової) дії);

прокурор, вивчивши отримані матеріали, направляє доручення до слідчого підрозділу про вивчення матеріалів та при необхідності вирішення питання про їх приєднання до матеріалів кримінального провадження.

Білокінь Руслан Михайлович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кримінальна процесуальна відповідальність виникає та застосовується за певних підстав, якими є норма права, факт вчинення протиправного діяння, наявність рішення про застосування заходів процесуальної відповідальності та при дотриманні встановленої кримінальним процесуальним законодавством процедури. А тому, застосування до особи заходів кримінальної процесуальної відповідальності потребує регламентації підстав й порядку їх реалізації.

У кримінальній процесуальній науці практично немає праць, присвячених комплексному дослідженню таких взаємопов'язаних проблем як підстави, суб'єкти та процесуальний порядок застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності. Втім, це питання є досить важливим та принциповим. Адже ефективність заходів кримінальної процесуальної відповідальності, як способу відновлення нормального розвитку кримінальних процесуальних правовідносин, залежить від дотримання умов законності та обґрунтованості їх застосування.

На загально-теоретичному рівні підставою притягнення особи до юридичної відповідальності визнається «сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність належною» [1, с. 652].

Процесуалісти наголошують на тому, що підстава кримінальної процесуальної відповідальності не повинна трактуватися однобоко. Так, Л.Д. Удалова та І.В. Бабій стверджують, що підставою юридичної відповідальності є сукупність таких складових: фактична підстава (сукупність юридичних фактів); нормативна підстава (закріплення складу правопорушення в нормативно-правовому акті) [2, с.63].

Вважаємо, що підстава кримінальної процесуальної відповідальності – це комплексне поняття яке складається із сукупності юридичної (нормативно-правової), фактичної та процесуальної підстави. Тому підставу притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності слід розглядати як триєдине поняття, яке складається із юридичної, фактичної та процесуальної складової.

На рівні теорії права нормативною (правовою, юридичною) підставою відповідальності прийнято вважати наявність норми права, що прямо передбачає склад правопорушення, відповідні види і заходи юридичної відповідальності та інші умови, необхідні для їх практичної реалізації (уповноважені суб'єкти застосування заходів юридичної відповідальності, належні процедури і ін.) [3, с. 230].

Загальноприйнятим є твердження про те, що фактичною підставою юридичної відповідальності є вчинення особою правопорушення, склад якого передбачений законом, або наявність здійснення суспільно шкідливої чи суспільно небезпечної поведінки.

Процесуальною підставою юридичної відповідальності прийнято вважати рішення компетентного органу публічної влади та їх посадових осіб про призначення конкретної міри юридичної відповідальності, прийняте з дотриманням законної процедури.

Вважаємо, що з урахуванням специфіки кримінальних процесуальних правовідносин підставами кримінальної процесуальної відповідальності слід вважати наявність сукупності таких обставин:

закріплення у нормах кримінального процесуального законодавства виду й обсягу кримінальної процесуальної відповідальності та процесуальної форми їх застосування (юридична підстава);

вчинення суб'єктом кримінального провадження діяння, яке містить склад кримінального процесуального правопорушення (фактична підстава), який полягає у невиконанні кримінальних процесуальних обов'язків суб'єктом кримінального провадження;

рішення уповноваженої посадової особи про застосування конкретного виду та обсягу заходу кримінальної процесуальної відповідальності (процесуальна підстава).

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.

2. Удалова Л. Д. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, я:кі обіймають особливо відповідальне становище: монографія / Л.Д. Удалова, І.В. Бабій. – К.: КНТ, 2010. – 192 с.

3. Витрук Н.В. Общая теорія юридической ответственности: Монография /Н.В. Витрук.– М.: РАП, 2008. – 324 с.

Білоус Олег Дмитрович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Законодавець розглядає грошове стягнення, як важливий процесуальний інструмент забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. в рамках досудового розслідування загроза застосування вказаного заходу або його фактичне застосування сприяє своєчасному і належному виконанню учасниками кримінального провадження покладених на них законом процесуальних обов'язків, підвищує ефективність стадії досудового розслідування. Вказаний захід при його застосуванні обмежує конституційні права громадян розпоряджатись вільно своїм майном, витрачаючи на свій розсуд зароблені кошти.

Згідно зі ст. 139 КПК України, грошове стягнення може бути застосоване до

підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача у випадках, коли вони не з'явились без поважних причин або не повідомили про причини свого неприбуття. Аналіз змісту ч. 3 ст. 146 КПК України, спонукає до висновку, що слідчий суддя має постановити ухвалу про накладення грошового стягнення, якщо є фактичні підстави вважати, що учасник кримінального провадження, щодо якого слідчим, прокурором подано клопотання, не виконав покладений на нього процесуальний обов'язок, його невиконання не викликано поважними причинами [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 144 КПК України під час досудового розслідування грошове стягнення накладається на особу слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою. У цьому клопотанні зазначаються такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) процесуальний статус особи, про накладення грошового стягнення на яку заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; 3) обов'язок, який покладено на особу цим кодексом чи ухвалою слідчого судді; 4) обставини, за яких особа не виконала обов'язок; 5) відомості, які підтверджують невиконання особою обов'язку; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора; 7) дата та місце складення клопотання (ст. 145 КПК України) [1].

До цього клопотання мають бути додані копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи. Йдеться про матеріали, які підтверджують факт невиконання конкретним учасником кримінального провадження того чи іншого процесуального обов'язку. Так, наприклад, у разі подання клопотання про накладення грошового стягнення на свідка, який не прибув на виклик без поважних причин або не повідомив про причини неприбуття, до цього клопотання повинні бути додані копії матеріалів кримінального провадження, які підтверджують факт здійснення виклику свідка в установленому порядку та отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом.

Обов'язковою передумовою накладення грошового стягнення є невиконання процесуальних обов'язків, а отже їх існування. В узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яке підготовлено суддями Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ відмічається, що правильною є практика слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотань про накладення грошового стягнення, якщо в особи процесуального обов'язку не виникло.

Так, до Красноармійського міськрайонного суду Донецької області звернувся слідчий з клопотанням про накладення грошового стягнення на представника потерпілого Р., та самого потерпілого П., мотивуючи його тим, що їм під підпис були вручені повідомлення про необхідність з'явитися до слідчого для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, по якому закінчено розслідування. У час, зазначений у повідомленні слідчого, потерпілий не з'явився. У передбачений законом триденний термін слідчий суддя за участю слідчого та особи, на яку може бути накладено стягнення, розглянув клопотання та відмовив в його задоволенні, мотивуючи тим, що відсутні правові підстави для задоволення клопотання, оскільки відповідно до ст. 111 КПК повідомлення є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий повідомляє певного учасника кримінального провадження з приводу проведення процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Повідомлення здійснюється в тому випадку, коли участь особи в таких діях не є обов'язковою. Крім того, слідчий суддя послався на положення ст. 290 КПК, в якій зазначено про обов'язок

повідомлення прокурором або слідчим за його дорученням потерпілого про відкриття сторонам кримінального провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними [2].

Слід також зазначити, що ухвала слідчого судді про накладення грошового стягнення не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, але скасування такої ухвали можливе за результатами розгляду відповідного клопотання, поданого особою, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею. Це клопотання подається слідчому судді, суду, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення і може бути предметом розгляду як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.

2. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг): постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 року № 4. - К., 2014. - 73 с.

Боднар Василь Євгенович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ УЧИНЕНИХ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розбудова незалежної правової держави певною мірою залежить від ефективної протидії злочинності. МВС України визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки тощо.

Сьогодні правоохоронна діяльність є об'єктом постійної уваги українського суспільства, оскільки вона повною мірою уособлює реалізацією принципу верховенства права та забезпечення режиму законності в державній системі управління. При цьому додатковим об'єктом уваги постають такі ризики, як системні недоліки функціонування органів кримінальної юстиції, криза довіри громадян до правових інституцій, поширення кримінальних проявів серед працівників правоохоронних органів, слабкість громадського контролю за діяльністю державних органів влади [1, с. 5].

Корупція і влада є одночасно антагоністами і супутниками: влада породжує корупцію, без неї корупція як явище неможлива в принципі; корупція як соціальна корозія постійно «роз'їдає» державні структури; державна влада, у свою чергу, весь час намагається знищити корупцію. У такому двобої і відбувається співіснування

зазначених явищ. Водночас жодна з них не може здобути повну перемогу, як і зазнати повної поразки, оскільки повне корумпованих спільних відносин у сфері публічної влади означало б крах держави, а повне викоренення корумпованих зв'язків с неможливим, виходячи з соціальної сутності як корупції, так і влади. Зазначена ситуація до певної міри с парадоксальною за своєю суттю, але це реальна дійсність, з якою потрібно рахуватися та брати до уваги при з'ясуванні сутності корупції [2, с. 52-53].

Масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до невпинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави. Корупція, особливо в умовах поглиблення соціально-політичної та фінансово-економічної кризи в державі, становить серйозну загрозу національній безпеці України. Вона стала одним із негативних чинників, який суттєво впливає на ефективність діяльності органів державної влади, підриває стабільність і систему правопорядку, захищеність прав, свобод і законних інтересів громадян.

В ході практичної діяльності найбільше проблемних питань виникає при розслідуванні кримінальних проваджень про злочини у сфері службової та професійної діяльності.

Проблема документування факту вчинення кримінального правопорушення відповідно до встановлення точного місця вчинення такого кримінального правопорушення. У більшості випадків неможливе до зазначення такого місця особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення та вимагає неправомірну вигоду. Крім того, не завжди можна наперед передбачити місце де буде передача коштів, у якості неправомірної вигоди, бо особа яка буде отримувати неправомірну вигоду, з метою не бути задокументованою та викритою у цьому, перед самим отриманням неправомірної вигоди може змінити місце зустрічі. Наприклад, була домовленість про передачу коштів в кабінеті, а особа кошти в кабінеті відмовляється отримувати, а натомість сіла у власний автомобіль із заявником та від'їхала на певну відстань, де у власному автомобілі і отримала неправомірну вигоду. В даному випадку, легковий автомобіль являється іншим володінням особи, а тому проведення огляду в автомобілі з метою виявлення фіксації щодо вчиненого кримінального правопорушення, без згоди особи у володінні якої він являється, або дозволу суду є незаконним і здобуті в ході цього докази, тобто вилучені кошти в якості неправомірної вигоди, враховані судом не будуть. Таким чином утруднює завчасне отримання ухвали слідчого судді на проведення обшуку, так як необхідне надання до суду правоустановчих документів на об'єкт обшуку, які необхідно отримувати на запити у відповідних установах.

Щоб вирішити цю проблему щодо зміни місця передачі неправомірної вигоди особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, на нашу думку, згідно положень ч .3 ст. 233 КПК України слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді на проведення обшуку увійти до житла чи іншого володіння особи.

Підсумовуючи викладене доходимо висновку, що ефективність діяльності підрозділів внутрішньої безпеки МВС України стосовно запобігання корупційним проявам, що вчиняються працівниками НПУ цілком залежить від повноти та оперативності надходження, а також якості обробки відповідної інформації, своєчасного реагування уповноважених на це працівників, щодо попередження та протидії корупційним діянням на стадії підготовки, а також усунення причин й умов, що їм сприяють.

Список використаних джерел:

1. Мартиненко О.А., Шарікова В.П. Злочинна шкода, що вчиняється працівниками ОВС України при виконанні службових обов'язків. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2013. –220 с.

2. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України [Електронний ресурс] / В. М. Щегорцова. // Державне будівництво. - 2012. - № 2. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

Бондаренко Євген Вікторович,
прокурор Київської області

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Сучасний механізм будь-якої держави не можна уявити без організованих за тією чи іншою моделлю, наділених більш або менш широкою компетенцією органів прокуратури. З переходом України до системи демократичних стандартів побудови основ правової держави та громадянського суспільства функції прокуратури повинні трансформуватися. Тому саме досвід інших країн у поліпшені вдосконалення вітчизняної системи прокуратури повинен стати в нагоді [1, с. 290].

Отже, розглянемо досвід Азіатського континенту, на прикладі, Китайської Народної Республіки. Окремими державами на рівні законодавчого нормативного акта встановлюються не тільки повноваження прокуратури, а й вимоги до персонального складу працівників прокуратури, визначається перелік заборонених дій, які не має права здійснювати прокурор, встановлюється міра відповідальності за їх вчинення. Показовим у такому разі є Закон Китайської Народної Республіки «Про державних прокурорів», що визначає систему та повноваження органів прокуратури у Китаї. Відповідно до ст. 6 Закону КНР «Про державних прокурорів», на прокуратуру Китаю покладається функція загального нагляду за дотриманням законності, представництва інтересів держави в суді, досудове розслідування кримінальних справ, прийнятих до провадження прокуратурою, інші повноваження та функції, визначені законодавством. Глава 3 «Обов'язки та права» Закону «Про державних прокурорів» Китаю є своєрідним морально-етичним кодексом прокурорів, оскільки зобов'язує їх не лише дотримуватися Конституції Китаю та чинного законодавства, але й бути «чесними і непорочними, відданими своїй справі та дисциплінованими» [2]. Стаття 11 Закону КНР «Про державних прокурорів» закріплює обмеження, відповідно до яких на службу в органи прокуратури «не можуть бути прийняті особи, що притягалися до кримінальної відповідальності, та особи, які були звільнені з громадської посади» [2]. Окрім того, в цьому ж Законі закріплено порядок призначення прокурорів на посаду, звільнення з посади, підстави та порядок притягнення до відповідальності за вчинення посадових та інших правопорушень.

У ст. 17 Закону КНР «Про державних прокурорів» встановлено обмеження прокурорів щодо членства в законодавчому органі, зайняття посад в адміністративних органах, судах, підприємствах та організаціях, а також права на адвокатську діяльність. Статтею 18 цього ж Закону встановлено обмеження на зайняття посад у системі органів прокуратури членів сім'ї та близьких родичів «до

третього коліна», які не можуть перебувати у безпосередньому чи прямому підпорядкуванні по службі.

Статті 19 та 20 Закону Китаю «Про державних прокурорів» містять положення про порядок проходження служби в органах прокуратури КНР. Цікавою є норма ст. 20, згідно з якою ранги державних прокурорів визначаються залежно від посади, яку вони обіймають, працездатності та політичної репутації, професійної компетенції, досягнень у прокурорській роботі і трудового стажу. З метою визначення адекватності освітньо-кваліфікаційного рівня прокурорів та відповідності займаній посаді щороку в системі органів прокуратури Китаю проходить атестація. Про результати проведеної атестації атестований прокурор повідомляється письмово. Результати атестації є підставою для нагородження прокурора, накладення стягнення, направлення на навчання або звільнення з посади.

Глава 11 Закону КНР «Про державних прокурорів» має назву «Осуд». У ст. 33 цієї глави наведено перелік діянь, які не повинні вчиняти державні прокурори Китаю. Переважно накладено заборону на вчинення службових зловживань, а також порушень службової дисципліни. За службові зловживання прокурорів притягають до дисциплінарної та іншої відповідальності, міра відповідальності встановлюється з урахуванням тяжкості вчиненого правопорушення.

Підсумовуючи результати аналізу законодавства України, згідно з яким встановлюється прокурорський нагляд за дотриманням законності в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, можна дійти низки висновків. Передусім розширення прокурорського нагляду в оперативно-розшуковій діяльності та у кримінальному провадженні повинно відбуватися внаслідок значних інституційних змін у системі прокуратури, підвищення вимог до кваліфікації прокурорських працівників, яку варто перевіряти за допомогою щорічної атестації та переатестації, встановлення суворої відповідальності за порушення ними законності своєї діяльності. Гарантії законності діяльності прокуратури можуть забезпечуватися: впровадженням контролю за цією діяльністю з боку інших державних органів чи інститутів; децентралізацією системи органів прокуратури, коли не існуватиме безпосереднього підпорядкування суб'єктів прокурорського нагляду по вертикалі; захистом прокурорських працівників від корупційного тиску на прийняття ними рішень у своїй діяльності, де своєрідними гарантіями виступатимуть недоторканність прокурорських працівників та особливий порядок призначення і звільнення їх з посади [3, с. 81].

Межі повноважень прокурорів у сфері нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю невиправдано розширені. Порядок його здійснення, що набув чинності одночасно з новим КПК України, перешкоджатиме ефективному провадженню оперативно-розшукової діяльності. З огляду на зарубіжний досвід прокурорський нагляд як в оперативно-розшуковій діяльності, так і на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень повинен виступати не лише засобом контролю за діяльністю уповноважених органів, а передусім бути гарантом забезпечення прав і свобод людини в Україні, оскільки діяльність оперативних підрозділів, органів досудового розслідування та прокуратури має єдину кінцеву мету, що полягає у захисті та забезпеченні законних інтересів суспільства, держави та окремих осіб.

Список використаних джерел:

1. Скрипнюк А.В.Світовий досвід функціонування органів прокуратури: порівняльно-правовий аналіз / А.В. Скрипнюк // Науковий вісник Херсонського

державного університету: Серія: «Юридичні науки». – 2014. – Випуск №4. –Т. №2 . − С. 290-294.

2. Про державних прокурорів: закон Китайської Народної Республіки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://constitutions.ru/archives/2082.

3. Глушков В., Білічак О. Система прокурорського нагляду за оперативно/розшуковою діяльністю і досудовим розслідуванням у законодавстві України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз / В. Глушков, О. Білічак // Вісник національної академії прокуратури». – 2012. –№4. − С. 75-82.

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Алєксєєва-Процюк Діана Олександрівна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ТА ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ З ЕНЕРГЕТИЧНОГО НАГЛЯДУ ЗА РЕЖИМАМИ СПОЖИВАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕНЬ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

Крадіжки електричної енергії сьогодні набули значного поширення. Це призводить до росту втрат електроенергії в електричних мережах та спричиняє матеріальні збитки енергопостачальним компаніям, а також громадянам, які в наслідок незаконного втручання у роботу електромережі, зазнають незручності або ж несуть матеріальні збитки у вигляді псування електроприладів або недостатньої напруги електроенергії для якісної роботи електроприладів, завдає шкоди використання радіоджерел, для впливу на прилади обліку електроенергії, поблизу смуг радіочастот виділених для «Украероруху», створює радіо-завади, що впливають на якість зв'язку авіадиспетчерів з екіпажами повітряних суден, що може призвести до трагічних наслідків.

У 2011 р. у Луганському енергетичному об'єднанні відбулося порушення у роботі автоматизованих систем підприємства. Всі підозри спеціалістів зводились до того, що на систему вчиняється несанкціонований вплив, який призвів до блокування роботи електричних лічильників. А також Луганський філіал Українського державного центру радіочастот повідомив, що в різних точках Луганська на окремих частотах виникають проблеми радіозв'язку. В результаті перевірки вдалося встановити ряд адрес, на яких були встановлені кустарні високочастотні прилади. Оперативники встановили особу, яка займалась поширенням населенню генераторів перешкод. Це 25-річний житель Луганської області, який працював в одному із електротехнічних підприємств регіону. Основним призначенням кустарного генератора було зменшення реального об'єму використаної електроенергії. Але у пристрою був і головний «мінус» – він блокував не тільки роботу приладів обліку електроенергії, але і впливав на засоби радіоприймання та радіопередавання державних органів екстрених служб

У зв’язку з підвищенням тарифів на електричну енергію тенденція до поширення та вдосконалення способів безоблікового споживання електричної енергії у нашій державі зростає. Так, наприклад, за даними «Київенерго» кожного року столичні МАФи (малі архітектурні форми) нелегально споживають електроенергії на близько 1 мільйон гривень.

Найбільших збитків державі викраденням електричної енергії шляхом її самовільного використання завдали споживачі електричної енергії – юридичні особи (приватні підприємства, організації) – 73,5 %, які на приладах обліку електричної енергії «відмотували» її стільки, скільки споживають, наприклад, кілька сіл, і, відповідно, споживачі – фізичні особи – 26,5 %.

Державний енергетичний нагляд за технічним станом та організацією експлуатації електричних мереж, режимами споживання електричної енергії суб'єктами електроенергетики здійснює Держенергонагляд.

Під час здійснення державного енергетичного нагляду за режимами споживання електричної енергії Держенергонагляд взаємодіє з Міністерством регіонального будівництва, Міністерством житлово-комунального господарства, Антимонопольним комітетом, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, Державною інспекцією з нагляду за охороною праці, Державною інспекцією з енергозбереження, Державною інспекцією з експлуатації електричних станцій та мереж, органами державного пожежного нагляду, Державним підприємством «Енергоринок», науково-технічними, проектно-конструкторськими, громадськими та іншими підприємствами, установами та організаціями.

Метою державного енергетичного нагляду (контролю) є сприяння забезпеченню сталого функціонування об’єднаної енергетичної системи України, енергетичної безпеки держави шляхом здійснення контролю за дотриманням суб’єктами електроенергетики, суб’єктами відносин у сфері електропостачання та споживачами електричної енергії вимог нормативно-правових і нормативно-технічних актів щодо виробництва, постачання та споживання електричної енергії.

Як свідчить практика, найбільш ефективними й розповсюдженими в практиці розкриття й розслідування даного виду злочинів були такі загальні форми взаємодії правоохоронних і контролюючих органів, як:

обмін інформацією про способи викрадення електричної енергії шляхом її самовільного використання;

непроцесуальна консультативна допомога працівників контролюючих органів оперативним працівникам, слідчим із питань, що потребують спеціальних знань;

допит працівників контролюючих органів як свідків у кримінальному провадженні з питань, що потребують спеціальних знань;

залучення працівників контролюючих органів до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій як спеціалістів.

Найрезультативнішою, вважається,взаємодія контролюючих і правоохоронних органів під час виявлення злочинів даної категорії, де працівники контролюючих органів:

1) виявляли факти порушення Правил користування електричною енергією для населення (далі – ПКЕЕН) у побутових споживачів та споживачів юридичного сектору;

2) проводили відключення споживачів від електропостачання за заборгованість з оплати за спожиту електричну енергію та за актами про

порушення ПКЕЕН (в момент складання акта), зі складанням необхідних документів;

3) установлювали, замінювали однофазні та трифазні прилади обліку електричної енергії в електроустановках із напругою до 1000 В;

4) виконували виробничі завдання;

5) здійснювали паспортизацію обліку електричної енергії, перевіряли правильність підключення приладів її обліку, фазування, установку кришки блоку контактних затискачів приладу обліку електричної енергії з наступним пломбуванням і складанням необхідних документів;

6) перевіряли й здійснювали наладку схем обліку електричної енергії прямоточними приладами обліку електричної енергії та ввімкненими через вимірювальні трансформатори струму й напруги за допомогою електровимірювальних та індикаторних приладів (навантажувальних пристроїв, індикаторів, покажчиків та інших дозволених до застосування приладів);

7) визначали коефіцієнти трансформації вимірювальних трансформаторів струму (ТС) та розрахункових коефіцієнтів у схемах обліку, виконаних за допомогою вимірювальних трансформаторів струму;

8) визначали придатність приладів обліку електричної енергії, вимірювальних трансформаторів струму, у тому числі перевіряли відповідність трансформаторів струму дозволеній, установленій та споживаній потужності.

Таким чином, тільки добре налагоджена взаємодія слідчих, оперативних підрозділів ДСБЕЗ та служб Держенергонагляду може забезпечити якісне розкриття злочину й притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Бурбело Богдан Анатолійович,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Питання боротьби зі злочинності набули особливої актуальності в даний час, у зв'язку з кількісними та якісними змінами в структурі злочинності, що характеризуються появою нових видів злочинів, удосконаленням способів їх вчинення та приховування.

Велике значення для профілактики злочинності має процесуальна діяльність органів досудового розслідування, щодо встановлення обставин у кримінальних провадженнях. Від правильності та повноти встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні залежить ефективність здійснення розслідування, встановлення істини.

Відповідно до статті 91 КПК України серед обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні є:

подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

винуватість обвинуваченого (підозрюваного) у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Саме навколо підозрюваного (обвинуваченого) зосереджується вся процесуальна діяльність, яка спрямована на отримання об'єктивної інформації про подію злочину. Всі зусилля слідчого, суду спрямовуються на вибір таких прийомів, які б розкрили сформований у підозрюваного суб'єктивний образ події злочину. Зміст роботи з цією категорією людей потребує особливих, специфічних, професійних, конкретних знань, умінь і практичних навичок.

У числі проблем удосконалення діяльності органів розслідування заслуговує на увагу вивчення особи злочинця, зокрема, наукова розробка питань криміналістичного вивчення підозрюваного, техніки, тактики і методики збирання і використання інформації про його особу.

У літературі існують різні підходи до визначення поняття даних про особу підозрюваного. Так, М.Г. Коршик, А.М. Ларін і С.С. Степічев вважають, що під даними, що характеризують особу підозрюваного, слід розуміти відомості про постійні або відносні стійкі ознаки, властивостях і якостях особи, що мають істотне значення для справи. На думку А.М. Яковлєва, це об'єктивне вираження особи в навколишньому середовищі. Вважаємо, що такі визначення не охоплюють всі ознаки даних, що характеризують особу підозрюваного. Слід відмітити, що слідчому, суду приходиться мати справу не з кожним джерелом окремо, а з декількома джерелами, які знаходяться в самих різних співвідношеннях один з одним. На основі сукупності даних про особу підозрюваного, слідчий, суд за участю фахівців-психологів може одержати психологічний портрет про його особу, який дозволить прогнозувати поведінку підозрюваного в різних ситуаціях.

Для того, щоб носій інформації про особу підозрюваного, став інформаційним джерелом у кримінальному провадженні, він повинен бути встановлений особою, що здійснює досудове розслідування. Джерела інформації про особу підозрюваного слід відрізняти від методів і засобів вивчення. Метод реалізується в рамках конкретного джерела. При цьому в рамках одного джерела може бути застосовано декілька методів. Під засобом розуміється сукупність дій, направлених на отримання інформації про особу підозрюваного (наприклад, слідчі дії, напрям запитів, які він може надсилати в різні установи і організації).

Для зручності розгляду, залежно від способу віддзеркалення інформації про особу підозрюваного всі джерела умовно можна розділити на ідеальні і матеріальні. Як ідеальні джерела інформації виступають, перш за все люди. Серед матеріальних слід виділити відображення в навколишньому середовищі у вигляді слідів і різні документи. При цьому залежно від способу отримання інформації з цих джерел вона може набувати процесуальної і не процесуальної форми.

До процесуальних засобів збирання інформації про особу підозрюваного належать слідчі дії (допит, огляд, обшук, слідчий експеримент, експертизи та ін.). Одержані в результаті їх проведення відомості знаходять відображення в протоколах слідчих дій, а також в вилучених речових і письмових доказах.

Особливо важливу роль в вивченні особи підозрюваного відіграють наступні експертизи: судово-психіатрична, судово-психологічна, судово-наркологічна.

При збиранні інформації про особу підозрюваного слідчий неминуче виходить за межі процесуальних рамок і тому пізнання хоча і відбувається з дотриманням принципу законності, але прийомами і засобами, які не завжди регламентовані законом. Подібну думку висловили М.Г. Коршик та С.С. Степічев, які вважають, що вивчення особи підозрюваного (обвинувачуваного) в криміналістичному плані може виходити за процесуальні рамки, як за обсягом відомостей, що збираються, так і за засобами, при допомозі яких вони встановлюються [3, с. 16].

Правову проблему безпосереднього отримання інформації від підозрюваного треба розглядати комплексно, досліджуючи при цьому: а) процесуальні права органу розслідування; б) процесуальне становище підозрюваного; в) морально-етичні норми. Ефективність цієї діяльності обумовлюється передусім додержанням законності. Реалізація цього принципу мотиву потребує дотримання етичних критеріїв і принципів поведінки.

Встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні має досить вагоме значення. Слідчому, прокурору, суду необхідно більш ретельно досліджувати обставини передбачені ст. 91 КПК України, використовуючи різні методи, засоби, тактичні прийоми, що у свою чергу забезпечить більш ефективне здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс] - Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Карнеева Л. М., Расследование преступлений группой следователей : [пособие] / Л. М. Карнеева., И. С. Галкин. - М., - 1965. - 74с.
3. Коршик М. Г., Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии : [пособие] Изд. 2-е, испр. и доп : / М. Г. Коршик, С. С. Степичев.- М. : Юрид. лит., 1969. - 78 с.

Василевич Ярослав Віталійович,
старший оперуповноважений Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ПРОТИДІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ ДЕРЖАВИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Аналіз сучасного стану функціонування системи державних закупівель в Україні свідчить про те, що на сьогодні залишається значна кількість невирішених проблем щодо нормативно-правового регулювання цієї сфери сучасних відносин, а від того на цьому тлі з'являється велика кількість зловживань. Вивчення та аналіз процедур закупівель, здійснених розпорядниками державних коштів дозволяють зробити висновок, що більшість злочинів та інших правопорушень, які мали місце

під час проведення державних закупівель, носять системний характер. Ці правопорушення є однотипними, однак контролюючі та правоохоронні органи України вживають недостатньо заходів з попередження та викриття фактів порушень законодавства у цій сфері.

На сьогодні спостерігаються численні факти проведення фіктивних тендерів та тендерів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок «своїх» або фіктивних фірм, існування системи «відкатів» та так званого «кумівства». З метою створення фіктивної конкуренції доволі часто проводяться торги, коли «родинні» фірми-учасники подають різні за ціною тендерні пропозиції для формального дотримання процедури державної закупівлі. Крім того, певне розповсюдження отримала практика, коли ряд фірм, виграючи тендер, вказують найкращі умови та, як наслідок, укладають договір, але потім цей договір не виконують, в результаті чого замовник несе збитки, тому що на проведення нового тендера немає часу.

Після проведення торгів не відслідковується якість виконання договорів із закупівлі. Зокрема, нерідко спостерігається змова замовника та учасника щодо невиконання або неякісного виконання договорів, оскільки не передбачається обов'язкове інформування щодо виконання договору на всіх його стадіях з метою уникнення вчинення зловживань, пов’язаних з безпідставним збільшенням ціни договору після проведення тендера.

Частіше процедура тендера здійснюється шляхом запиту цінових котирувань, що в питомій вазі державних закупівель займає приблизно 8%, але саме через цю процедуру вчиняється ряд злочинів службовими особами підприємства – замовника. Як правило, останні знаходять «свою» фірму, яка, у свою чергу, знаходить ще дві фірми, які вказують у тендерних пропозиціях більш високі ціни, ніж перша фірма. У подальшому замовник направляє цим фірмам повідомлення про те, що тендер виграла фірма, яка запропонувала більш низьку ціну, але насправді така ціна в півтора-два рази перевищує ринкову, відповідно «відкат» становить від 30 до 50 відсотків від суми закупівлі.

Узагальнення здійснених процедур державних закупівель протягом 2014-2015 рр. свідчить, що однією з причин нанесення державі збитків при проведенні тендерів є те, що розпорядники державних коштів, фінансові служби та тендерні комітети замовників, порушуючи свої функціональні повноваження, не проводять попереднього вивчення та аналізу ринку товарів, робіт, послуг та цін на ньому, що є важливим чинником ефективності проведених торгів. Відсутність такої інформації у кожному другому випадку здійснених торгів призводить до акцепту цінових пропозицій учасників за ціною, яка значно перевищує середньоринкову, що діє на ринку на час проведення торгів.

Вивчаючи та аналізуючи нормативно-правові акти з питань здійснення державних закупівель, можна зробити висновок, що тендерний комітет замовника, його службові особи практично не несуть ніякої відповідальності за неправильне проведення або навмисне порушення процедур закупівлі. Як наслідок, скасовуються результати торгів, оголошується нова процедура з метою досягнення вигідного службовим особам підприємства-замовника результату. Однак допущені порушення при проведенні попередніх торгів ніяк не караються.

Вязмікін Сергій Анатолійович,
перший заступник начальника
Департаменту захисту економіки
Національної поліції України

КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Із прийняттям у 1992 році Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у національному законодавстві з'явилося посилання на можливість сприяння оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Визначальне місце в теорії посідає понятійний апарат. Теорія ОРД ОВС являє собою концептуальну систему, що відображає об'єктивні закономірності оперативно-розшукової практики. Мова теорії є засобом для розбудови цієї системи теоретичних положень.

Отже, слід зазначити, що існують деякі відмінності між конфіденційним співробітництвом у кримінальному провадженні та оперативно-розшуковій діяльності, зокрема: за правовим статусом, суб'єктним складом і процесуальним оформленням конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій:

1. Правовий статус. Правову основу конфіденційного співробітництва в кримінальному провадженні становлять Кримінальний процесуальний кодекс України, а в ОРД, окрім КПК України, закони України «Про Національну поліцію України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державну таємницю», «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» тощо.

2. *Суб'єктний склад.* Відповідно до вимог статті п'ятої Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» конфіденційне співробітництво в підрозділах Національної поліції України здійснюється оперативними підрозділами: кримінальної та спеціальної поліції.

Статтею 275 КПК України передбачено, що слідчий має право використовувати інформацію, отриману від осіб, з якими встановлено конфіденційне співробітництво, під час проведення НСРД, або залучати їх до проведення таких дій. Однак він не виступає суб'єктом, який здійснює ОРД.

Підсумовуючи вищесказане слід зазначити що, відсутність нормативної правової регламентації поняття конфіденційного співробітництва не дозволяє практикам трактувати його абсолютно однозначно, що, своєю чергою, призводить до використання різних підходів у практичній реалізації інституції конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні.

Під конфіденційним співробітництвом у кримінальному провадженні запропоновано розуміти законодавчо визначену діяльність працівників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів по встановленню негласних відносин з повнолітньою дієздатною особою, які в межах кримінального провадження надають допомогу на засадах добровільності та конспіративності або залучені до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Гагач Віталій Анатолійович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗСЕКРЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) за своєю суттю є таємною діяльністю і відповідно матеріали, які оформляються під час їх проведення підлягають засекреченню. Поряд з цим, як докази в кримінальному провадження протиправної діяльності можуть використовуватися лише процесуальні документи та додатки до них відкритого доступу.

З урахуванням наведеного під час запровадження інституту НСРД розробниками КПК України передбачено підстави їх використання. Так, відповідно до ст. 252 КПК України, за результатами проведення НСРД складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки [1]. Цікавим є те, що результати НСРД можуть бути оформлення протоколом по завершенню їх проведення на протязі 24 год., а також в ході їх проведення якщо зафіксовані факти сприятимуть ефективному проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій в інтересах кримінального провадження.

З огляду на те, що здобуті відомості під час проведення НСРД мають гриф обмеженого доступу, вони підлягають попереднього вивчення прокурором з метою відповідного оцінювання достовірності отриманих матеріалів, а також прийняття рішення щодо їх розсекречення.

Виходячи з наведеного, Інструкцією [2] передбачено порядок вивчення матеріалів про проведення НСРД та розсекречення. Також, з метою кращого розуміння процедури розсекречування результатів НСРД, відповідно до положень нормативних актів [1 ; 2] пропонуємо алгоритм процедури розсекречування результатів НСРД, який включає в себе наступні організаційні етапи:

за результатами проведення НСРД на протязі 24 год з моменту завершення заходів складається протокол та направляється прокуророві, який здійснює процесуальне керівництво конкретного кримінального провадження, до якого долучається матеріальний носій інформації, які містять відомості;

вивчення матеріалів НСРД прокурором щодо законності та повноти зібраних даних, а також доцільності використання їх в інтересах кримінального провадження. За результатами вивчення складається постанова, яка погоджується керівником органу прокуратури;

підготовка та надсилання клопотання керівником органу прокуратури керівнику органу, де засекречено матеріальний носій інформації, у якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності;

вивчення та прийняття рішення експертною комісією з питань таємниць, яка створюється керівником органу, в якому здійснювалося їх засекречування. За результатами експертної комісії складається протокол та акт щодо скасування грифу секретності. Рішення щодо розсекречення матеріального носія інформації приймається у максимально стислий строк, але не пізніше 10 діб з моменту отримання клопотання, про що повідомляється прокурор.

На перший погляд дана процедура відповідає потребам сьогодення, зокрема, передбачає дотримання прав особи, непорушності державної таємниці, а головне повноти використання здобутих матеріалів в інтересах кримінального

провадження. Втім, є певні недосконалості, а саме: по-перше, не визначено термінів вивчення матеріальних носіїв інформації прокурором, по-друге, не передбачено порядок оскарження рішення прокурора щодо недоцільності розсекречення матеріалів та використання їх в кримінальному провадженні.

Стосовно вказаних недоліків вважаємо за необхідне доповнити ст. 252 КПК України частиною п'ятою й шостою такого змісту:

«5. Рішення про розсекречення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій приймаються прокурором у максимально стислий строк, але не пізніше 5 діб з моменту їх отримання, шляхом винесення постанови, яка затверджується керівником прокуратури»;

«6. У разі відмови прокурором доцільності розсекречення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, дане рішення може бути оскаржене в порядку статті 311 Кримінального процесуального кодексу України».

На нашу думку, зазначені положення безумовно сприятимуть ефективності та оперативності використання здобутих даних в конкретному кримінальному провадженні.

Галаган Олександр Іванович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
Письменний Дмитро Петрович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

РОЗГЛЯД КЛОПОТАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не дає визначення поняття «клопотання». Це унеможливлює його однакове розуміння як суб'єктами кримінального провадження так і органами, що ведуть процес. В літературі воно трактується по різному.

Автори науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу України визначають, що клопотання – це письмове звернення з проханням про виконання будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні, визнання за особою відповідного процесуального статусу, прав чи свобод [1, с.545].

Як вважає Л.М. Лобойко, клопотання – це виражене у письмовій чи усній формі звернення заінтересованого учасника досудового розслідування до посадової особи, яка його веде, з метою домогтися виконання певних процесуальних дій [2, с.195].

Виходячи з вищеназваного, багатоманітність підходів до розуміння поняття «клопотання» серед наукових та практичних працівників викликає необхідність уніфікації тлумачення цих понять з метою однакового розуміння всіма особами, які залучаються у сферу кримінального судочинства.

Таким чином, до загальних ознак, що притаманні поняттю «клопотання» слід віднести: 1. Суб'єкт внесення (заявлення, подання) клопотання. До них законом прямо віднесені – сторона захисту, потерпілий, його представник чи законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст.220 КПК). 2. Адреса (суб'єкт) розгляду та вирішення клопотання. Це слідчий, прокурор. 3. Предмет клопотання. Ним визначається прохання про виконання будь-якої процесуальної дії. 4. Офіційний характер клопотання. Вказане передбачає його подання, розгляд та вирішення у встановленому законом порядку відповідно до процесуальної форми. 5. Мета подання клопотання. До неї слід віднести безпосереднє виконання будь-яких процесуальних дій.6. Закон передбачає форму, в якій повинно здійснюватися клопотання та встановлює письмову форму його подання.

Отже, клопотання – письмове звернення сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, з проханням про виконання будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Закон не дає класифікації клопотань. Проте вона має надзвичайно важливе практичне та теоретичне значення, яке полягає в тому, що суб'єкти клопотання можуть отримати додаткові уявлення про предмет клопотання, що дозволить їм найбільш повно реалізувати свої процесуальні права, а особам (слідчий, прокурор), що ведуть кримінальне провадження – виконати свої обов'язки. Нами підтримується класифікація клопотань, яка подана Єні О.В. у своєму дисертаційному дослідженні. Автор в якості критеріїв для класифікації виділяє: етап кримінального провадження, на якому заявляється клопотання; суб'єкт заявлення клопотання; суб'єкт розгляду та вирішення клопотання; обов'язковість (імперативність) задоволення; зовнішня форма; мета.

Розглянемо більш детально кожний з критерії класифікації клопотання.

В залежності від етапу кримінального провадження, на якому заявляється клопотання, пропонується виділяти наступні види клопотань:

1. Клопотання, які заявлені під час досудового розслідування: а) при проведенні слідчих (розшукових) дій; б) при обранні, зміні або скасуванні запобіжних заходів; в) при тимчасовому вилученні майна; г) при тимчасовому доступі до речей і документів; д) при оголошенні про підозру; е) при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

2. Клопотання, заявлені під час розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції: а) під час підготовчого судового засідання; б) при розгляді кримінального провадження (кримінальної справи) по суті.

3. В залежності від суб'єкта заявленого клопотання: а) сторони захисту (підозрюваний, його захисник та законний представник); б) потерпілий, його представник чи законний представник; в) цивільний позивач та його представник (в частині заявленого позову); г) цивільний відповідач та його представник (в частині, що стосується заявленого позову); д) законний представник цивільного позивача (якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана недієздатною чи обмежено дієздатною); е) представник юридичної особи щодо якої здійснюється провадження.

4. В залежності від суб'єкта розгляду та вирішення клопотання: а) клопотання, які адресовані слідчому; б) клопотання, які адресовані прокурору; в) клопотання, які адресовані слідчому судді.

5. В залежності від обов'язковості (імперативності) задоволення можливо виділити такі види клопотань: а) ті, які вирішуються на розсуд слідчого чи прокурора; б) ті, які підлягають безумовному задоволенню.

6. В залежності від зовнішньої форми заявленого клопотання: а) в усній формі. Заявляються усно,але знаходять своє відображення у протоколах – наприклад, про забезпечення безпеки щодо підозрюваного або членів його сім'ї, близьких родичів, майна, житла. Усні клопотання заносяться в протокол відповідної слідчої чи іншої процесуальної дії; б) в письмовій формі. Наприклад, обов'язково в письмовій формі повинно бути викладено клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки. Письмові клопотання приєднуються до кримінального провадження.

7. За метою пропонується розподіляти клопотання на такі види: а) пошукові. Такі клопотання спрямовані на отримання нових доказів, наприклад, про допит додаткових свідків зі сторони захисту, про проведення додаткової експертизи; б) процедурні. Вони забезпечують дотримання вимог процесуальної форми, наприклад, про повідомлення захисника про дату та час проведення певної слідчої дії, в якій захисник бажає прийняти участь.

8. І, нарешті, в залежності від того чи заявлялося клопотання раніше, пропонується виділяти такі види клопотань: а) первинні. Це такі клопотання, які за моментом їх заявлення заявляються вперше; б) повторні. Це такі клопотання, які заявляються однією і тією ж особою, після подання аналогічних клопотань, незалежно від результатів розгляду та вирішення останніх. Наприклад, клопотання про проведення окремої процесуальної дії, необхідність проведення якої аргументується додатково [3, с.61-85].

Відповідно до ст.220 Кримінального процесуального кодексу України законодавець відніс до суб'єктів клопотання під час кримінального провадження: 1) сторону захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України): підозрюваний, обвинувачений (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України); засуджений, виправданий (п. 12 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 43 КПК України); особа стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалось питання про їх застосування (ст. 506 КПК України); їх захисники та законні представники (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46 КПК України); 2) потерпілий, його представник чи законний представник (п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58 КПК України); 3) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 7 ч. 3 ст. 64-1 КПК України).

Стаття 220 КПК України безпосередньо не передбачає можливості оскарження рішення слідчого або прокурора стороною захисту, потерпілим і його представником, законним представником чи представником юридичної особи про виконання будь-яких процесуальних дій.

Слідчий, прокурор, який проводить розслідування, зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання клопотання і задовольнити кожне клопотання про виконання будь-яких слідчих (розшукових) дій, якщо обставини про встановлення яких вони просять, мають значення для кримінального провадження або якщо необгрунтовано обмежуються прав осіб, що заявили клопотання. Питання про те чи має обставина, про встановлення якої заявлено клопотання, значення для кримінального провадження, вирішує сам прокурор або слідчий.

Встановлення в законі певного стислого строку для розгляду клопотань підозрюваного, його захисника, потерпілого, його представника та інших учасників кримінального провадження є процесуальною гарантією їх своєчасного вирішення.

Якщо протягом трьох днів клопотання не буде розглянуто, то у особи, що подавала клопотання, виникає право звернутися до слідчого судді зі скаргою з приводу несвоєчасного вирішення клопотання слідчим або прокурором (п.7 ч.1 ст.303 КПК).

Якщо клопотання задовольняється, слідчий чи прокурор повинен забезпечити виконання прохання, про яке йдеться в клопотанні особи, яка його заявила. Для цього слідчий або прокурор, керуючись статтями 111, 112 КПК України, надсилає зацікавленій стороні повідомлення про проведення процесуальної дії або прийняте процесуальне рішення. На наш погляд, у такому повідомленні зазначаються такі відомості: прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, найменування суду, який здійснює повідомлення; адреса установи, яка здійснює повідомлення, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка повідомляється, та її адреса; номер кримінального провадження, в рамках якого здійснюється повідомлення; процесуальний статус, в якому перебуває особа, що повідомляється; дата, час та місце проведення процесуальної дії, про яку повідомляється особа; інформація про процесуальну дію (дії), яка буде проведена, або про здійснену процесуальну дію чи прийняте процесуальне рішення, про які повідомляється особа; вказівка щодо необов'язковості участі в процесуальній дії та її проведення без участі особи, яка повідомляється, в разі її неприбуття; підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді.

У разі повної або часткової відмови в задоволенні клопотання слідчий, прокурор складає мотивовану постанову, де аргументує прийняте рішення. Така постанова має бути доведена до відома особи, що зверталась із клопотанням. З цією метою цій особі вручається копія постанови, а у разі неможливості вручення копії з об'єктивних причин – надсилають їй поштою. Постанова про відмову (часткову відмову) у задоволенні клопотання, винесена слідчим, прокурором, може бути оскаржена слідчому судді. Загальний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування передбачено параграфом 1 глави 26 КПК України у статтях 303–308. Зокрема, передбачено вичерпний перелік процесуальних рішень слідчого, прокурора, на які особа має право подати скаргу протягом десяти днів з моменту прийняття рішення. Якщо ж рішення останніх оформляється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора виноситься ухвала відповідно до правил ст.307 КПК України. Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути про: скасування рішення слідчого чи прокурора; зобов'язання припинити дію; зобов'язання вчинити певну дію; відмову в задоволенні скарги. Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

Кримінальним процесуальним законом передбачено, що клопотання сторони захисту, потерпілого та його представника чи законного представника, представника юридичної особи про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк, не більше ніж три дні з моменту подання, і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Згідно з вимогами ч. 2 ст. 220 КПК України про результати розгляду клопотання повідомляється особа,

яка заявила клопотання, при цьому про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, котра заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй у спосіб встановлений кримінальним процесуальним законом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 545).

2. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: Підручник. К. : Істина, 2014, С. 195

3. Єні О.В. Клопотання у кримінальному процесі України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О.В. Єні– К., 2009. – 229 с.

Гангур Назарій Володимирович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Львівський державний
університет внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ПЕРЕВІРКИ ДОКАЗІВ ПРИ ПОРУШЕННІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, а також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, зібраних раніше. До того ж перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання стосовно їх достовірності.

Не менш важливим при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням авторських і суміжних прав, є проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання та перевірку особистих доказів (повторного допиту, одночасного допиту, пред'явлення для впізнання).

При проведенні таких слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку доказів (повторних та одночасних допитів, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання) у кримінальних провадженнях цієї групи, на наш погляд, необхідно активно використовувати тактичні прийоми, спрямовані на встановлення наміру осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також наявності обізнаності про контрафактність продукції.

Суттєву роль у розслідуванні порушень авторських та суміжних прав, відіграє допит підозрюваних, який іноді визначає подальший хід розслідування. При проведенні цієї слідчої (розшукової) дії з'ясовується коло обставин, що дозволять, наприклад, констатувати факт порушення авторських та суміжних прав групою осіб, одержати про неї повне уявлення, індивідуалізувати роль і вину кожного з її учасників.

Часто у кримінальних провадженнях про порушення авторських та суміжних прав особа допитується в якості підозрюваного вже після того, як була допитана як свідок. Хоча у ч. 3 ст. 87 КПК України зазначається, що недопустимими є докази, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи

обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [1]. Однак, тут слід зауважити, що на момент допиту особи як свідка, слідчий не має достатніх підстав для повідомлення їй про підозру.

За даними вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176 КК України, встановлено, що доволі часто якість досудового розслідування у них істотно знижується через допущення слідчими порушень закону та помилок, зокрема, пов'язаних з неповнотою встановлення обставин предмета доказування в цій категорії кримінальних проваджень. Тому важливим є з'ясування таких питань: хто сприяв (підбурював) до прийняття рішення підозрюваним про заняття контрафактною діяльністю; які доводи і приклади йому наводилися в обґрунтування безпеки і прибутковості цього нелегального бізнесу.

В ході допиту необхідно з'ясувати характер підготовчих дій, включаючи питання, обумовлені конкретним способом протиправної діяльності, використаним підозрюваним: проміжок часу, протягом якого здійснювалися дії з виготовлення нелегальної продукції; джерела отримання поліграфічної продукції; дії, вчинені підозрюваним для пошуку для каналів збуту контрафакту; хто сприяв цьому, надавав інформацію і разові послуги (наприклад, розміщував інформацію в Інтернеті); кому ще було відомо про його протиправну діяльність.

Узагальнюючи матеріали слідчої практики, ситуації допиту підозрюваних у провадженнях, пов'язаних з порушенням авторських та суміжних прав можна умовно поділити на випадки, коли допитувані: не мають наміру давати правдиві показання про всі обставини розслідуваної події (конфліктна ситуація); схильні до повного або часткового заперечення встановлених фактів (конфліктна ситуація); бажають давати правдиві показання (неконфліктна ситуація).

При допиті членів злочинної групи з'ясовуються: роль кожного з них; період діяльності групи; регіони, де було налагоджено збут контрафакту. Особлива увага повинна приділятися з'ясуванню схем злочинної діяльності, пов'язаної з «відмиванням» отриманих прибутків і виявленням партнерів цього сегмента їх нелегального бізнесу.

При цьому необхідно пам'ятати, що допитувана особа (підозрюваний з числа найманих продавців або свідок) може перебувати в різних видах залежності від злочинців, як-то: неповернення боргу, підпорядкованість його самого або близьких родичів по роботі та ін. Пріоритетне значення при цьому має наступний тактичний прийом, спрямований на встановлення наміру злочинця, - надання психологічної допомоги [2, с. 15], що складається з таких напрямків, як подолання страху або помилкового відчуття солідарності у допитуваного. На наш погляд, даний прийом має сенс застосовувати при проведенні допиту будь-якого учасника кримінального провадження, якщо є сумніви в його нещирості, оскільки така поведінка, зазвичай, пояснюється страхом перед відповідальністю, а даний прийом спрямований на подолання цього страху.

Одним з поширених недоліків є відсутність належної підготовки до допиту. Можна не сумніватися, що часу у слідчого для ретельної підготовки до першого допиту часто явно не достатній, крім того, зазвичай низька ступінь інформованості про особу допитуваного. Тому, починаючи допит, слідчий повинен заздалегідь визначити коло можливих питань, що підлягають з'ясуванню, і послідовність їх постановки. При цьому, на наш погляд, досить важливою обставиною є наявність у слідчого відомостей, що стосуються, в тому числі, вузьких спеціальних питань, що відносяться до організації та функціонування всього ланцюжка контрафактного

бізнесу. Це дозволить вести допит більш впевнено, не відволікаючись на додаткове осмислення отриманих відповідей, які нерідко супроводжуються термінами, сленговими словами і висловлюваннями. Крім того, подібна інформованість слідчого є важливим фактором психологічного впливу на допитуваного.

В теорії кримінального процесу та криміналістики слідчий експеримент розглядається як одна з найскладніших процесуальних дій. Особливість слідчого експерименту полягає в тому, що під час його здійснення проводяться дослідні (експериментальні) дії з метою перевірки і уточнення відомостей та отримання нових обставин кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент не просто сприяє перевірці наявних доказів, версій та отриманню нових доказів і переконує слідчого в його обізнаності, але й формує у слідчого впевненість у тому, що отримання нових доказових фактів за допомогою проведення інших слідчих дій в цій ситуації неможливо. Тому, виходячи із ситуаційної обумовленості слідчого експерименту, необхідно зазначити про доцільність і необхідність його проведення та в певних випадках незамінний його характер, а тактичні прийоми слідчого експерименту необхідно розглядати в нерозривній єдності із слідчою ситуацією, тактичним рішенням, тактичним ризиком, тактичним завданням [3, с. 108].

До тактичних умов проведення слідчого експерименту у вказаних кримінальних провадженнях необхідно віднести такі: максимальна наближеність умов проведення слідчого експерименту (експериментальні дії необхідно проводити на тому ж місці, в той же самий час доби, в тих самих кліматичних та звукових умовах; з використанням тих же предметів, об'єктів та речових доказів або з використанням макетування та схожих предметів); багатократність проведення однорідних дослідів у різних варіантах при змінених умовах; проведення дослідів у декілька етапів; 4) дотримання тих самих характеристик дій, які мали місце під час вчинення кримінального правопорушення та змісту дослідних дій.

З метою підвищення якості проведення слідчого експерименту, а також досягнення мети його проведення, вбачаємо доцільним залучення відповідного спеціаліста.

Певні процесуальні та криміналістичні особливості мають й інші слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання та перевірку особистих доказів у кримінальних провадженнях при порушенні авторського права і суміжних прав - повторний допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент. Однак обсяг статті не дає можливості дослідити їх у повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.

2. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1981. – 112 с.

3. Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09/ Чернецький Олег Костянтинович ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 100 с.

Гончаров Віталій Васильович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

КОНФІДЕНЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ОРГАНАХ І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ

Удосконалення конфіденційного співробітництва як особливого галузевого інституту оперативно-розшукового права є одним із актуальних завдань, яке стоїть перед Державною кримінально-виконавчою службою України. Адже ефективна протидія злочинності, у тому числі у місцях позбавлення волі, можлива лише при комплексному використанні державою як гласних важелів впливу, так і спеціальних сил, засобів та методів, до яких і належить інститут конфіденційного співробітництва. Для того, щоб зрозуміти та оцінити його значення, доцільно здійснити аналіз історичних аспектів становлення та соціальні передумови конфіденційного співробітництва. Розвиток організаційних форм і тактики боротьби зі злочинністю за допомогою негласних сил та засобів неможливий без знання історії досліджуваного інституту. Виявлення закономірностей, тенденцій його виникнення та становлення має важливе теоретичне і практичне значення [1].

Історія конфіденційного співробітництва сягає сивої давнини. Для більш повного аналізу історичних аспектів становлення та розвитку конфіденційного співробітництва, вважаємо, необхідно здійснити спробу періодизації історії правового регулювання оперативно-розшукової роботи в цілому і конфіденційного співробітництва зокрема.

Історія оперативно-розшукової діяльності може бути поділена на чотири основні періоди розвитку правового регулювання конфіденційного співробітництва:

1. Зародження розшукової роботи за часів Київської Русі (XI–XVIII ст.), який, у свою чергу, поділяється на два під етапи: а) розшук злочинців за князівським правом (XI–XV ст.); б) розшук злочинців по праву XV–XVIII ст.);
2. Становлення і розвиток розшукової роботи Російської імперії (XVIII – поч. XX ст.);
3. Становлення і розвиток конфіденційного співробітництва у радянський період (1917–1991 рр.);
4. Конфіденційне співробітництво за часів незалежної України.

Визначивши історичні періоди зародження, становлення і розвитку конфіденційного співробітництва в ОРД, ми спробуємо розглянути вказані періоди більш докладно, проте з урахуванням вимог до обсягу публікації.

На сьогодні за допомогою ОРД щорічно порушується близько 30% кримінальних проваджень (тобто виявляється злочинів), зареєстрованих по кримінально-виконавчій службі, попереджається відповідно близько 2500 злочинів. І у випадку удосконалення інституту конфіденційного співробітництва зазначені корисні показники ОРД можуть значно зрости, тобто прикладна цінність від дослідження даного інституту не викликає жодних сумнівів [1].

Аналіз багаторічної практики роботи оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань свідчить, що у разі належної організації конфіденційного співробітництва у пенітенціарній сфері воно є ефективним і невід'ємним заходом боротьби зі злочинністю взагалі, а не тільки з пенітенціарною.

Це, своєю чергою, доводить необхідність повномасштабного застосування інституту конфіденційного співробітництва в пенітенціарній системі України на

сучасному етапі її розвитку. Дослідження історії становлення і розвитку конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань дає нам підстави стверджувати, що відмова від проведення ОРД та її складової – негласної роботи – неминуче призведе до різкого зростання рівня пенітенціарної злочинності, втрати контролю над оперативною обстановкою в місцях позбавлення волі, а отже, значно знизить ефективність діяльності всієї пенітенціарної системи.

Список використаних джерел:

1. Халимон С. І. Історико-правовий аналіз конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань / С. І. Халимон // Часопис академії адвокатури. – 2012. – №3(16) / Електронний ресурс : – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-3/12hsiuvp.pdf.

Губар Сергій Володимирович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАГЛЯДНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УСРР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

Важливе значення для забезпечення законності і охорони прав громадян має гарантування учасникам кримінального процесу права на перегляд справи вищестоящим судом. В УСРР перегляд кримінальних справ та судових рішень здійснювався у формі касаційного та наглядного провадження. Питанню наглядного провадження у КПК УСРР 1927 р. були присвячені арт.арт. (статті – авт.) 361-364 (розділ 28) та арт.арт. 371, 372 (розділ 29).

Наглядним провадженням за КПК УСРР 1927 р. називалася особлива стадія кримінального процесу, в якій здійснювався перегляд визначеними в законі суб'єктами кримінальних справ, витребуваних з відповідних судів на будь-якій стадії судового розгляду [1, арт. 361]. Голові окружного суду, окружному прокуророві та прокурорам при окружних судах надавалося право витребувати справу порядком нагляду з будь-якого народного суду округу. Одержавши вимогу, народний суд був зобов'язаний одразу припинити провадження і відправити справу. Не виявивши у справі ніяких порушень, названі особи повинні були повернути справу до суду, з якого її витребувано [1, арт. 362]. У випадку виявлення суттєвих порушень у справі, яка ще не була розглянута в судовому засіданні, особа, яка витребувала справу, направляла її до кримінально-касаційного відділку окружного суду, де справа слухалася без участі сторін. Якщо на момент витребування справа розглядалася в судовому засіданні, відправляти її дозволялося лише після винесення вироку [1, арт. 361]. Виявивши суттєві порушення у справі, в якій вирок уже набув законної сили, особа, що витребувала справу, направляла її до відділу Прокуратури НКЮ УСРР, надалі справа розглядалася згідно з арт.арт. 362, 371 і 372 КПК УСРР [1, арт. 364]. Витребування справ із суду порядком нагляду не було обмежено ніякими строками [1, арт. 361].

Голові Найвищого суду, Генеральному прокуророві республіки та його старшому помічникові і прокуророві Найвищого суду належало право витребувати порядком нагляду справу з будь-якого суду республіки, припиняти виконання вироку, на час провадження у порядку нагляду, а також змінювати запобіжний

захід, обраний судом першої інстанції, у тому випадку, коли вирок ще не набув законної сили [1, ст. 371]. Виявивши суттєві порушення, особа, яка витребувала справу, направляла її до Касаційної колегії Найвищого суду у кримінальних справах. Результатом розгляду справи у порядку нагляду ставало одне з рішень: а) скасування вироку, якщо виникла потреба перевірити докази у справі, або встановлено, що призначений судом захід соціальної оборони (покарання – авт.) є невідповідним тяжкості злочину внаслідок м'якості; б) зміна вироку з призначенням м'якшого заходу соціальної оборони в межах санкції відповідного артикулу КК УСРР [1, арт. 353].

Наглядною інстанцією, якій надавалося право переглядати вироки, ухвали та постанови судових і касаційних колегій Найвищого суду та будь-якого загального або спеціального суду Республіки, які набрали законної сили, був Пленум Найвищого суду УСРР. Приводом для цього були постанова Президії ВУЦВК, протести Генерального прокурора республіки а також за його дорученням Прокурора Найвищого суду і прокурорів, які працювали в окремих колегіях Найвищого суду УСРР, подання Президії Найвищого суду або його голови [2, ч. 3 арт. 89].

Із початком суцільної колективізації сільського господарства в УСРР, яка, як відомо, здійснювалася насильницькими методами, перед органами кримінальної юстиції ставилося завдання сприяти усіма наявними у їх розпорядженні засобами реалізації партійного курсу. Тож, кількість кримінальних справ стрімко зростала. Прокурори, перевантажені різного роду обов'язками у проведенні політико-господарських кампаній, досить часто не встигали опротестувати в касаційному порядку «м'які вироки» судів. Однак, будучи зобов'язаними наглядати за карною політикою судів, вони у великій кількості подавали протести до Найвищого суду УСРР в порядку нагляду. У результаті цього, як зазначалося в доповідній записці НКЮ УСРР до ЦКК, «порядок нагляду фактично перетворився з порядку виключного в нормальний порядок розв'язання справ» [3, арк. 145].

Діючи в контексті заведеної політики «процесуального спрощенства», компартійно-радянське керівництво вдалося до ряду «раціоналізаторських скорочень», що мало на меті прискорити розгляд справ актуальної політико-господарської кампанії та забезпечити належну «твердість репресії». Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 4 грудня 1932 р. до КПК УСРР було внесено ряд змін і доповнень, які, зокрема, стосувалися і наглядного провадження [4]. Відтепер право витребувати із суду справу для перегляду у порядку нагляду надавалося лише представникам прокурорського корпусу в межах їх компетенції, разом з тим, цього права були позбавлені голови обласних судів та обмежено право голови Найвищого суду УСРР: йому дозволялося витребувати справу із судів загальної юрисдикції лише з «оперативних міркувань», але не за скаргами сторін [4, арт. 357].

Право припиняти виконання вироку та змінювати обрані судом запобіжні заходи надавалося Генеральному прокуророві республіки, його заступнику, прокуророві Найвищого суду УСРР, голові Найвищого суду УСРР, прокуророві АМСРР, помічникам Генерального прокурора республіки та обласним прокурорам у межах їх компетенції [71, арт. 358].

Прокурор, виявивши у витребуваній із народного суду справі «суттєві зламання закону», направляв її до кримінально-касаційного відділу обласного суду, причому це стосувалося і того випадку, коли у справі ще не було винесено вироку або ухвали закрити справу, і коли вирок та ухвала уже набули законної сили, але не були переглянуті судом касаційної інстанції [4, арт. 361]. За усіх названих вище обставин справу, витребувану із обласного суду, прокурор направляв до

кримінально-касаційної колегії Найвищого суду УСРР [4, арт. 362]. Перегляд порядком нагляду ухвали суду другої інстанції покладався на пленум Найвищого суду УСРР. Строки витребування справи все так само не були обмежені законом.

Таким чином, було розширено перелік судів, які у порядку нагляду переглядали вироки, ухвали і постанови, які набрали законної сили. Ними стали: кримінально-касаційний відділ обласного суду − за протестом прокурора у справах підсудних народному суду; кримінально-касаційна колегія Найвищого суду – за протестом прокурора у справах підсудних обласному суду; Пленум Найвищого суду – стосовно вироків та ухвал будь-якого суду, які були переглянуті у касаційному порядку і набули законної сили, а також вироків Найвищого суду як суду першої інстанції. Порядок розгляду справи у суді наглядної інстанції встановлювався таким само як і в суді касаційної інстанції.

Отже, у порядку нагляду в УСРР здійснювався перегляд кримінальних справ, які ще не були розглянуті судом першої інстанції а також кримінальних справ, за якими винесений судом вирок ще не набрав законної сили та будь-які вироки, ухвали і постанови судів, що вже набрали законної сили. У роки колективізації перелік суб'єктів, які мали право витребувати справу із суду було звужено, водночас число наглядних інстанцій, які переглядали вироки, ухвали і постанови, що набули законної сили, було збільшено. Суть наглядного провадження зводилася передусім, до розв'язання питання про дотримання судами УСРР «правильної політичної лінії».

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР. Затв. постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 20 липня 1927 р. // Збірник Узаконень і Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України (далі – ЗУ УСРР).− 1927. − № 36−38. − Арт.167.

2. Положення про судоустрій УСРР. Затв. постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 23 жовтня 1925 р. // ЗУ УСРР. − 1925. − № 92.−93.− Арт. 522.

3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 2804, 231 арк.

4. Про зміну Кримінально-процесуального кодексу УСРР у зв'язку з утворенням обласних судових органів : Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 4 грудня 1932 р. // ЗУ УСРР. − 1932. − № 34−35. − Арт. 217.

Демідов Ігор Іванович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Відповідно до ч. 3 ст. 121 Конституції України, на прокуратуру покладається нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство [1].

Загальні питання прокурорського нагляду за розслідуванням злочинів зосереджені в ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада1991 року, ч. 2 ст. 9, ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України), галузевих наказах Генерального прокурора України.

Ефективність здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, передусім залежить від професіоналізму працівників прокуратури. Ключовим аспектом характеристики прокурорського професіоналізму є досконале володіння тактичними прийомами, формами та методами здійснення нагляду [2, с. 109].

Варто наголосити, що з огляду на специфіку злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, поширеною є практика виявлення злочинів даної категорії та осіб, які їх вчинили, з використанням підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, права на проведення контрольованої поставки та оперативної закупки, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року.

У Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року не згадувалося про такі дії, в той час як ст. 271 КПК України 2012 року прямо дозволене здійснення контролю за вчиненням злочину у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин (в сфері незаконного обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів під дію цього положення підпадає більшість норм. Не може здійснюватися контроль за вчиненням нетяжких та середньої тяжкості злочинів у сфері наркообігу, а саме: частин 1, 2 ст. 309, ч. 1 ст. 310, частин 1, 2 ст. 311, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 314, ч. 1 ст. 315, ст. 316, ч. 1 ст. 317, статей 318–320 КК України).

Згідно з новим КПК України до форм контролю за вчиненням злочинів належать, зокрема, контрольована поставка (п. 1 ч. 1 ст. 271) та контрольована і оперативна закупки (п. 2 ч. 1 ст. 271).

Вказані новели Кримінального процесуального кодексу України фактично змінюють статус доказів, здобутих шляхом негласних слідчих (розшукових) дій, та спрощують доказування в провадженнях про незаконний обіг наркотиків. У загальному вигляді контрольована поставка регламентована ст. 4 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», згідно з якою Державний митний комітет України та державні органи (підрозділи), що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому, в кожному окремому випадку за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України можуть використовувати метод контрольованої поставки, тобто до пускають під контролем і оперативним наглядом цих органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Контрольована поставка може бути застосована щодо незаконного перевезення та пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються у межах України (ч. 2 ст. 4) та є ефективним засобом виявлення повного ланцюга осіб, задіяних у сфері організованих поставок наркотиків, а також дієвим засобом документування такої діяльності.

Визначення оперативної закупки наведено в ч. 1 ст. 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів та зловживанню ними», де зазначено, що: «Для одержання доказів злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, працівникам органів (підрозділів), яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, за постановою начальника відповідного органу, погодженою з прокурором, дозволяється проведення операції щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів – оперативної закупки». Порядок і тактика контрольованої поставки та порядок оперативної закупки визначаються Інструкцією про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності, затвердженою спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України від 20 листопада 2001 року № 1065дск/307дск/482дск, погодженим з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19 грудня 2001 року за № 1051/6242.

Важливою умовою підготовки та проведення контрольованої поставки та оперативної закупки є заборона провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину, який вона не вчинила б, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем (ч. 3 ст. 271 КПК України 2012 року). Слід акцентувати увагу на тому, що з прийняттям нового Кримінально_процесуального кодексу України коло прокурорських працівників, наділених повноваженнями здійснювати нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукових заходів (у тому числі контрольованої поставки та оперативної закупки), розширене за рахунок керівників міських, районних, міжрайонних, районних у містах та прирівняних до них прокуратур, а також призначених ними прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності в оперативно-розшукових справах, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про оперативно_розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 року). Така новація, на нашу думку, дасть змогу прокурорам на місцях ефективніше реалізовувати свою конституційну функцію нагляду за розслідуванням злочинів та адекватно оцінювати стан слідства, долучаючись до нагляду з моменту здійснення оперативно-розшукових заходів. Ефективною формою прокурорського нагляду є безпосередня участь в провадженні досудового розслідування.

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України при здійсненні нагляду прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії. Пункт 14 наказу Генерального прокурора України «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» від 19 вересня 2005 року № 4гн (далі – наказ № 4гн) зобов'язує прокурорів надавати слідчим практичну допомогу в організації розкриття особливо тяжких і тяжких злочинів, а також в розслідуванні складних

кримінальних справ [3, с. 305]. Хоча і неможливо заперечувати той факт, що особисте проведення прокурором слідчих дій позитивно позначається на повноті та якості розслідування, воно не має практичного поширення. Поодинокі виключення переважно притаманні розслідуванню резонансних і тяжких злочинів на кшталт умисного вбивства (ст. 115 КК України) чи кваліфікованого згвалтування (частини 3, 4 ст. 152 КК України), в яких віднедавна змінено підслідність і прокурор виступає більш досвідченим працівником.

Окрім розглянутих форм та методів нагляду застосовуються наступні:

перевірка матеріалів досудового розслідування (використовуючи повноваження, надані п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК України);

доручення органу досудового розслідування проведення досудового розслідування (п. 3 ч. 2 ст. 26 КПК України);

доручення проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії відповідним оперативним підрозділам;

призначення ревізій та перевірок (п. 6 ч. 2 ст. 36 КПК України);

ініціювання питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК України);

надання доручення про проведення перевірок (п. 6 ч. 2 ст. 36 КПК України);

скасування незаконних та необґрунтованих постанов слідчих (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України), що найбільш типово підкреслює владно-розпорядчий характер повноважень прокурора;

підтримання державного обвинувачення (п. 1.3 наказу Генерального прокурора України «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення» від 19 вересня 2005 року №5гн зобов'язує прокурора доручати державним обвинувачам вивчення кримінальних справ перед затвердженням обвинувального висновку [3, с. 320; 2, с. 113]. Вказане положення дає можливість працівникам прокуратури, які підтримують державне обвинувачення та найкраще розуміють перспективу судового розгляду справи, вносити свої зауваження і корективи в кримінальну справу до її завершення. Таким чином усувається цілий ряд питань, які можуть виникати під час судового слідства) та інші.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 квітня 2011 року: (офіц. текст).– К.: Паливода А.В., 2011. – 56 с.

2. Вигівська Л. Прокурорський нагляд за додержанням законів при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Л. Вигівська // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2012. - № 3. - С. 109-114.

3. Прокуратура України: законодавство, рішення Конституційного Суду України, накази та інші організаційно-розпорядчі документи Генерального прокурора України / [за заг. ред. О.І. Медведька; керівн. проекту С.М. Винокуров; упоряд. Г.М. Титарчук, Є.П. Бурдоль, І.С. Зарубинська, Н.М. Пастушенко, Ю.І. Цимбал]. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 576 с.

Дубина Владислав Іванович,
начальник Департаменту боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції України з міжнародними та громадськими організаціями у протидії торгівлі людьми – це складний, багатогранний і безперервний процес.

Ефективність протидії торгівлі людьми в усіх її формах може бути досягнуто лише за умови приєднання до цієї протидії громадянського суспільства. Неабияку роль у цій сфері відіграють міжнародні урядові та неурядові організації.

Важлива роль у співробітництві щодо протидії торгівлі людьми належить спеціальним міжнародним інституціям (ООН, ОБСЄ, Всесвітня мережа за виживання, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці, Коаліція проти незаконного вивозу жінок, Всесвітній альянс проти незаконного вивозу жінок тощо).

Оперативні підрозділи найчастіше взаємодіють з наступними міжнародними та громадськими організаціями у протидії торгівлі людьми:

а) Міжнародною організацією з міграції в Україні (МОМ) та Всеукраїнською коаліцією громадських організацій в протидії торгівлі людьми;

б) офісом Координатора проектів ОБСЄ (Організації з безпеки та співробітництва в Європі) в Україні;

в) Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна».

Особливу увагу доцільно приділяти взаємодії з Генеральним Секретаріатом Інтерполу з питань протидії торгівлі людьми в межах таких проектів: «Мілленіум» (тисячоліття), «Брідж» (міст), «Сідраг», «Червоні шляхи». Для забезпечення ефективної реалізації функцій організації в структурі директорату Інтерполу з окремих видів злочинів Генерального Секретаріату створено відділ протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми.

Дячук Василь Іванович,
кандидат юридичних наук

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛІДЧИМИ ПРИ ФІКСАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАНЯТТЯМ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Під час розслідування будь-яких злочинів, в тому числі й зайняття гральним бізнесом, слідчий змушений діяти в різних умовах і за різних обставин, що виникають внаслідок впливу особливостей цього злочину, зокрема, місця його вчинення, способів його вчинення та приховування, особою реального та номінального організаторів грального бізнесу, взаємозв'язком вчинення злочину з іншими процесами об'єктивної реальності, а також поведінкою і взаємодією учасників кримінального процесу тощо. Усвідомлений і неусвідомлений, а також випадковий вплив зазначених чинників на розслідування злочину формує

конкретну обстановку, яка в криміналістиці називається слідчою ситуацією, тому її врахування слідчим в кожному конкретному випадку дозволяє обрати найбільш ефективні напрямки розслідування [1, с.79-80].

Отже, оперативні працівники здійснюють взаємодію зі слідчим, відрізняється тільки момент початку взаємодії. З врахуванням зазначеного ми пропонуємо наступний порядок дій:

провести попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення за ч.1 ст. 2032 КК України;

забезпечити реєстрацію в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, відкриття кримінального провадження, для чого необхідно зареєструвати повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (відповідно до вимог Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події [2]). Рапорт оперативного працівника реєструється в Журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події (надалі – ЖЄО), який знаходиться в черговій частині після чого слідчий, якому доручено розгляд матеріалів, відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – ЄРДР) із попередньою кваліфікацією;

слідчий повідомляє оперативний підрозділ про реєстрацію матеріалів у ЄРДР;

слідчий відповідно до вимог ч. 6 ст. 214 КПК України повідомляє прокурора про початок досудового розслідування;

надання (слідчим або за його дорученням оперативним працівником) запиту до Державної реєстраційної служби з метою встановлення власника приміщення, в якому надаються послуги у сфері грального бізнесу;

слідчим ініціює перед прокурором (як процесуальним керівником) необхідність проведення контролю за вчиненням злочину, зокрема у формі контрольованої закупки (ст. 271 КПК України);

слідчий відповідно до вимог ст.ст. 246, 248 КПК України готує клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, яке погоджується з прокурором і спрямовується на розгляд слідчому судді.

клопотання протягом шести годин з моменту його отримання розглядається слідчим суддею та він постановляє ухвалу про дозвіл на проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії;

після отримання ухвали слідчого судді, слідчий згідно з вимогами п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України підготовлює та направляє доручення керівнику оперативного підрозділу на проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій. Одночасно відповідно до вимог ст. 273 КПК України (Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій) керівником органу досудового розслідування, прокурором виноситься постанова про використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів;

під керівництвом слідчого оперативними працівниками здійснюється комплекс заходів із планування фіксації злочинних дій (визначення виконавців, етапи, строки, сили та засоби) та затримання особи, яка організує та надає послуги у сфері грального бізнесу.

під керівництвом слідчого оперативними працівниками проводиться негласна слідча дія, а саме контролю за вчиненням злочину у формі контрольованої закупки, в ході проведеної якої, повинно бути зафіксовано факт отримання виграшу та встановлено, що у приміщенні створені всі необхідні умови для

надання послуг у сфері грального бізнесу, а саме: знаходяться ігрові автомати, комп'ютерна техніка у справному стані, працює персонал, який відповідає за прийом грошових коштів, як оплату за гру та виплату грошових коштів у разі виграшу;

після проведення контрольованої закупки і отримання позитивних результатів слідчий доповідає процесуальному керівнику про виконання негласної слідчої дії;

безпосередньо після отримання особою коштів та надання послуг у сфері грального бізнесу слідчим та оперативними працівниками на підставі ст.ст. 207, 208 КПК України здійснюється затримання особи;

слідчим за участю двох понятих, оперативних працівників із застосуванням відеозапису з дотриманням вимог ст. 237 КПК України проводиться огляд місця події (місця надання послуг у сфері грального бізнесу). Під час огляду відповідно до вимог ст.ст. 168, 237 КПК України вилучається обладнання, що використовувалося для надання послуг у сфері грального бізнесу, документи, які мають відношення до вчиненого кримінального правопорушення, мобільний телефон та грошові кошти, про що складається протокол огляду;

оперативні працівники за дорученням слідчого допитують свідків, яким відомо про вчинення кримінального правопорушення (враховуючи, що вони вже встановлені і забезпечено їх покази, що будуть мати доказову силу);

оперативні працівники за дорученням слідчого допитують свідків осіб з числа персоналу закладу;

оперативні працівники за дорученням слідчого допитують гравців, які знаходилися в приміщенні;

відомості про затримання особи слідчим вносяться до ЄРДР;

призначення слідчим експертизи грального обладнання та запрошення спеціаліста для огляду грального автоматів;

встановлення оперативними працівниками власника приміщення та особи, яка орендує дане приміщення та проведення їх допиту;

на підставі ст.ст. 276-278 КПК України готується та оголошується особі узгоджене з прокурором повідомлення про підозру у вчинені кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України;

відомості про оголошення підозри згідно з вимогами ст. 278 КПК України слідчим вносяться до ЄРДР;

обирається запобіжний захід, відомості про що вносяться слідчим до ЄРДР;

у подальшому оперативним підрозділом здійснюється супроводження досудового слідства у кримінальному провадженні лише в межах доручень слідчого;

складання обвинувального акту.

Таким чином нами визначено особливості взаємодії оперативних працівників та слідчих у процесі фіксації злочинів, що пов'язані із заняттям грального бізнесом, з врахуванням положень сучасного кримінально – процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України // Вісник Національної академії прокуратури України. – К., 2012. - №2 (26).- С.34-39.

2. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» від 19 листоп. 2012 р. № 1050.

Завтур Віктор Андрійович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗГЛЯД ТА ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ: ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ

Із набранням чинності КПК України 2012 року підстави, умови та нормативна модель правового регулювання порядку застосування відсторонення від посади як заходу забезпечення кримінального провадження піддалися докорінній зміні. Впровадивши достатньо високий стандарт доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею відповідних клопотань, законодавець визначив структурно складний локальний предмет доказування, який має свої особливості з урахуванням специфіки, мети та сутності відсторонення від посади, а відтак - потребує наукового дослідження з метою визначення подальших шляхів вдосконалення.

Безумовно, для формулювання локального предмету доказування під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотання про відсторонення підозрюваного від посади визначальне значення грають положення ч. 3 ст.132 КПК України, відповідно до яких застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: існує обгрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням. Враховуючи, що відсторонення від посади здебільшого пов'язане із втручанням в трудові права громадянина, на слідчого та прокурора покладається тягар доказування факту того, що саме займана підозрюваним посада сприяє вчиненню інкримінованого злочину.

В кримінальній процесуальній доктрині склалися різні підходи до визначення спеціальних умов застосування заходу забезпечення у вигляді відсторонення від посади. Ю.М. Дьомін називає спеціальними умовами застосування відсторонення від посади наявність в особи процесуального статусу підозрюваного; перебування на посаді; обрання запобіжного заходу не пов'язаного із триманням під вартою [1, 234]. Що стосується останньої умови, КПК України не дає остаточної відповіді на питання стосовно можливості одночасного застосування тримання під вартою та відсторонення від посади, однак логічно, що застосування ізоляційного запобіжного заходу (в тому числі, наприклад, цілодобового домашнього арешту) унеможливлює в більшості випадків здійснення особою професійних обов'язків і, відповідно, прийняття рішення про відсторонення від посади в цьому разі не є доцільним. На нашу думку, до спеціальних умов застосування відсторонення від посади слід також відносити наявність зв'язку між професійною діяльністю підозрюваного, обвинуваченого та інкримінованим йому злочином. Зокрема, наразі існує практика, відповідно до якої слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотань про застосування відсторонення від посади у випадках, коли злочин, в кому підозрюється особа, не має відношення до займаної нею посади [2].

До підстав застосування відсторонення від посади слід віднести обгрунтовану підозру у вчинені злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину (у випадку, якщо підозрюваний є співробітником

правоохоронного органу – незалежно від тяжкості злочину) та наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для його припинення, або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. Слід звернути увагу, що розповсюдженими є випадки, коли сторона захисту, намагаючись спростувати твердження, викладені в клопотанні слідчого та прокурора, посилається на те, що слідчим усі документи були вилучені, а свідки вже допитані [3; 7]. Вважаємо, що такі посилання є безпідставними, особливо у досудовому розслідуванні триваючих злочинів, коли злочинна діяльність підозрюваного має систематичний характер, а відтак лише відсторонення здатне її припинити.

Що стосується можливості незаконно впливати на свідків необхідно зробити деякі зауваження. Власне поняття «незаконний вплив на свідка» є оцінним, конкретні можливості впливу залежать від посади підозрюваного, відносин свідка із підозрюваним, особи підозрюваного, і можуть набувати різноманітних форм (підкупу, погроз, вмовлянь). Існує практика, за якої слідчі судді, вирішуючи це питання, беруть за увагу можливість лише безпосереднього контактування підозрюваного із свідком [4], або якщо розглядати це аспект ширше – можливість реального систематичного спілкування і перебування в певних усталених соціальних відносинах.

Непоодинокими є випадки, коли після відкриття кримінального провадження і повідомлення про підозру підозрюваний іде у відпустку. Питання про те, яким чином має вирішуватися питання про відсторонення від посади за таких обставин не знайшло належного відображення в роз'ясненнях вищих судових органів та узагальненнях практики. Вважаємо правильною практику слідчих суддів, які не зважають на цю обставину та задовольняють клопотання про відсторонення від посади [3; 5]. Не дивлячись на те, що під час перебування у відпустці особа не здійснює професійної діяльності, вона фактично зберігає повноваження, передбачені її посадовою інструкцією, а відтак і важелі впливу, може бути відкликана з відпустки, що не дає змоги вважати, що вона здатна підмінити відсторонення від посади.

Відповідно до п.3 ч.2 ст. 157 КПК України при вирішенні клопотання про відсторонення від посади слідчий суддя має врахувати наслідки відсторонення від посади для інших осіб. На думку В.І. Фаринника, це означає, що слідчий суддя, суд мають звернути особливу увагу як на «позитивні» наслідки (зокрема, унеможливлення впливу на свідків та інших учасників кримінального провадження), так і негативні (зупинка підприємства, простій, невиплата заробітної плати) [6, 169]. При врахуванні цієї обставини необхідно враховувати баланс приватних та публічних інтересів і переконатися у перевазі останніх. Однак, враховуючи короткочасність відсторонення, вести мову про можливі значні негативні наслідки для самого підозрюваного або членів його сім'ї не актуально. Це підтверджує і судова практика, зокрема, апеляційним судом було визнано законною та вмотивованою ухвалу слідчого судді, який приймаючи рішення про відсторонення від посади ці обставин не врахував [7].

Обсяг даної роботи не дозволяє окреслити всі проблемні аспекти предмету доказування при вирішенні слідчим суддею клопотання про відсторонення від посади. Проте наведений аналіз теоретичних та практичних проблем дозволяє врахувати їх у правозастосуванні та подальшому вдосконаленні кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Дьомін Ю. М. Відсторонення від посади, як один із заходів забезпечення кримінального провадження / Ю. М. Дьомін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . - 2013. - № 1. - С. 232-237. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_42
2. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 21 березня 2016 р. (Справа № 711/2242/16-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56732322
3. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 06 жовтня 2015 р. (Справа № 263/12008/15-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51998681
4. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 02 червня 2015 р. (Справа № 522/10259/15-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44947498
5. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 26 червня 2014 р. (Справа № 643/8458/13-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44540892
6. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект / В. І. Фаринник // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2014. - № 2. - С. 162-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2014_2_27
7. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 11 листопада 2015 року (Справа № 296/11581/15-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53368733

Заїка Сергій Олегович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

У частині першій статті 3 Конституції України визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і особиста гідність, недоторканність і безпека визнаються найбільшою соціальною цінністю [1].

Такий напрямок діяльності держави, спрямований на законодавчий захист особи, визначення її прав, обов'язків та відповідальності, простежується в усіх сферах правового регулювання, й зокрема, у кримінальній процесуальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Реформування кримінальної юстиції в Україні супроводжується якісними змінами в характері здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Запровадження нових інститутів у Кримінальному процесуальному кодексі

України 2012 року (далі. – КПК) [2] спричинило виникнення нових учасників кримінального провадження і перегрупування «старих» суб'єктів.

Серед найбільш актуальних питань науки кримінального процесу на сучасному етапі є становлення юридичних гарантій захисту та механізму реалізації прав учасників кримінального судочинства.

Однією з таких гарантій є своєчасне набуття особою процесуального статусу, який відповідає її фактичному правовому становищу. Правильно встановлений процесуальний статус особи надає їй реальні можливості набути певних процесуальних прав і реалізувати їх, а також реально усвідомити свої процесуальні обов'язки.

Разом із тим, невідповідність процесуального статусу фактичному становищу окремих учасників кримінальної процесуальної діяльності створює деякі колізії в теорії кримінального процесу та правозастосовній діяльності судових та правоохоронних органів.

Удосконалення процесуального статусу суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності наразі є одним з основних напрямів наукових досліджень у галузі кримінального процесу.

У динаміці гарантії існують лише як система, і тільки система гарантій може забезпечити ефективну та дієву реалізацію прав і свобод людини, особливо, у такій сфері як кримінальна процесуальна.

Важливою складовою системи кримінальних процесуальних гарантій є процесуальний статус учасників кримінального провадження, адже реалізація особою своїх прав і виконання обов'язків здійснюється з моменту набуття нею правового статусу, яким її наділяє держава.

Щоб визначити місце процесуально статусу в системі кримінальних процесуальних гарантій, варто вирішити питання про співвідношення між процесуальними гарантіями і правовим статусом особи, але для цього, насамперед, необхідно з'ясувати, що собою являє правовий статус і з яких елементів він складається.

У широкому значенні під правовим статусом особи слід розуміти положення зазначеного суб'єкта, яке закріплене в законодавстві. Ця категорія відображає індивідуальні особливості людини і реальне положення її в системі різноманітних суспільних відносин. Іншими словами, в основі процесуального статусу лежить фактичний соціальний статус. Право лише закріплює це положення, «одягає» його в законодавчі рамки. Таким чином, соціальний і правовий статус співвідносяться як зміст і форма [13, с. 424-425].

Правовий статус – це складна, збірна категорія, що відображає всю сукупність зв'язків людини з державою, суспільством. Тому питання про структуру цього поняття не знайшло однозначного вирішення в юридичній літературі.

Так, В.О. Котюк до елементів, що складають структуру правового положення, відносить права, свободи і обов'язки особи [14, с. 100].

Такої ж позиції дотримується і О.А. Лукашова, вказуючи, що ряд додаткових елементів потрібно вважати або передумовами правого статусу, або похідними по відношенню до основних, або категоріями, що далеко виходять за межі правового статусу [15, с. 29-30].

Існують й інші визначення правового статусу.

Зокрема, Н.І. Матузов до структури цього поняття відносить: правові норми, що встановлюють зазначений статус; правосуб'єктність; основні права і обов'язки; законні інтереси; громадянство; юридичну відповідальність; правові принципи; правовідношення загального (статусного) типу [16, с. 237].

Більш складну структуру правового статусу пропонує М.М. Тищенко. Він виходить із необхідності розгляду правового статусу громадянина як у вузькому, та і широкому смислі.

У вузькому смислі під правовим статусом громадянина слід розуміти сукупність врегульованих нормами права проявів соціальних і правових якостей громадян як суб'єктів певної галузі права.

У широкому розумінні статус громадянина становить собою сукупність усіх закріплених у нормах права засобів, за допомогою яких визначається положення громадянина в тих чи інших правовідносинах [17, с. 8].

Найбільш прийнятною видається точка зору тих авторів, які розглядають правовий статус як об'єктивну категорію в тому розумінні, що його зміст визначається структурою взаємовідносин особи і суспільства, громадянина і держави.

У цьому випадку до структури цієї категорії відносяться: 1) суб'єктивні права і особисті свободи; 2) правосуб'єктінсть; 3) обов'язки; 4) законні інтереси; 5) гарантії прав і законних інтересів; 6) відповідальність [18, с. 41-49; 19, с. 53-62].

Зважаючи на те, що статус особи безпосередньо включає в себе права та обов'язки, є не зовсім недоцільним розглядати їх окремо.

Проте, як зазначає Т.В. Шаповал, права суб'єктів не можна ототожнювати з гарантіями цих прав. На її думку, суб'єктивне право – це можливість певної поведінки, а гарантія – це правовий засіб, що забезпечує цю можливість [20, с. 35].

Реалізація прав і обов'язків суб'єктів кримінального судочинства здійснюється шляхом їх діяльності. Ця діяльність є важливою гарантією забезпечення прав та інтересів учасників процесу.

Важливо зазначити, що вказана діяльність направлена на виконання функцій, властивих кримінальному процесу, оскільки ці функції найчастіше визначають як вид, напрямок кримінальної процесуальної діяльності.

Предметним призначенням кримінальних процесуальних гарантій є реалізація основних функцій кримінального процесу – обвинувачення, захисту і правосуддя. З метою реалізації цих функцій до кримінального процесу залучаються різні суб'єкти, які внаслідок цього набувають певних прав та обов'язків.

Діяльність основних суб'єктів (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду), так і заінтересованих учасників кримінального провадження (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача та ін.), а також інших суб'єктів, які залучаються до кримінального судочинства (свідків, експертів, понятих, спеціалістів, перекладачів та ін.), слід розглядати як процесуальні гарантії.

Таким чином, кримінальні процесуальні гарантії та процесуальний статус учасників кримінального провадження знаходяться у нерозривному зв'язку, з одного боку – з набуттям процесуального статусу особа отримує гарантії реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, а з іншого боку – своєчасність набуття цього статусу залежить від інших процесуальних гарантій, зокрема, кримінальної процесуальної форми.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)(із змінами та доповненнями): станом на 01.06.2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http:// www.rada.gov.ua

2. Кримінальний процесуальний кодекс України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) (із змінами та доповненнями): станом на 01.06.2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http:// www.rada.gov.ua
3. Корсун В.Я Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. … канд. юрид. наук / В.Я Корсун. – Київ, 2012 – 16 с.
4. Процько Г.І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації: автореф. дис. … канд. юрид. наук / Г.І. Процько. – Київ, 2012 – 20 с.
5. Жовнєнко Д.С. Діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо усунення перешкод по формуванню доказів: автореф. дис. … канд. юрид. наук / Д.С. Жовнєнко. – Ірпінь, 2012 – 17 с.
6. Савицька С.Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката: автореф. дис. … канд. юрид. наук / С.Л. Савицька. – Київ, 2013 – 18 с.
7. Котова А.А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України: автореф. дис. … канд. юрид. наук / А.А. Котова. – Київ, 2013 – 19 с.
8. Супрунова О.В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини якм учасник кримінально-процесуальних відносин: автореф. дис. … канд. юрид. наук / О.В. Супрунова. – Київ, 2013 – 19 с.
9. Азарова М.В. Повноваження прокурора у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. … канд. юрид. наук / М.В. Азарова. – Кривий Ріг, 2015 – 17 с.
10. Щерба В.М. Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. … канд. юрид. наук / В.М. Щерба. – Київ, 2015 – 20 с.
11. Калужинський О.В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук / О.В. Калужинський. – Львів, 2015 – 20 с.
12. Гловлюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: автореф. дис. … канд. юрид. наук / І.В. Гловлюк. – Одеса, 2016 – 20 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
14. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
15. Общаятеория прав человека / И.А. Карташкин, Н.С. Колесова, А.М. Ларин, и др..; отв. Ред.. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 1996. – 520 с.
16. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред.. Н.И. Мотузова и А.В. Малько. – М.: Юрист, 1997. – 742 с.
17. Тищенко М.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання: автореф. дис. … д-ра. юрид. наук / М.М. Тищенко. – Харків, 1999. – 21 с.
18. Корнуков В.М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дисс. … доктора юрид.наук: / В.М. Корнуков. – Х., 1988. – 415 с.
19. Мартынчик Е.Г. Проблемы процессуального статуса и эффективности охраны прав подсудимого (осужденного) в судах первой и кассационной инстанций: дис. … доктора юрид.наук / Мартынчик Е.Г. – Кишинев, 1981. – 424 с.
20. Шаповал Т.В. Правовий статус фізичної особи: деякі питання теорії / Т.В. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. - № 3. – С. 32-37.

Ігнатюк Олег Володимирович,
заступник голови Апеляційного суду Київської області,
кандидат юридичних наук

СУБ'ЄКТИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Суб'єктами використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві є окремі учасники кримінального процесу:

1. Слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, має право використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій, що зафіксовані протоколом з відповідними додатками.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій постановою приймає слідчий, який зобов'язаний повідомити прокурора про його прийняття та отримані результати. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій погоджується з прокурором у випадках тимчасового обмеження прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до ст. 41 КПК України за письмовим дорученням слідчого, прокурора оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні [1,ст. 41].

Співробітник оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого, прокурора користується повноваженнями слідчого. Оперативні працівники не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора щодо їх проведення.

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи.

Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

За матеріалами результатів проведення оперативними підрозділами негласних слідчих (розшукових) дій слідчим складається протокол з відповідними додатками.

2. Прокурор, у випадках прийняття рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має повноваження використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві.

У процесі досудового розслідування прокурор вносить клопотання слідчому судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, погоджує клопотання слідчого, а також має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

У клопотанні зазначаються:

найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;

вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;

обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в іншій спосіб;

відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;

обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Виключно прокурору надано право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У ході проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

За результатами контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, що є доказовою базою у кримінальному судочинстві . У випадку коли контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, то про це складається протокол у присутності такої особи, що також може бути використаний у кримінальному судочинстві.

Результати контролю за вчиненням злочину щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів оформляються протоколом з відповідними додатками у порядку, передбаченому законодавством, за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України.

Прокурор або слідчий, або оперативний працівник згідно з вказівкою прокурора за матеріалами проведення контролю за вчиненням злочину складає протокол з відповідними додатками, в якому потрібно:

викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;

зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Тимчасове обмеження конституційних прав особи при проведенні контролю за вчиненням злочину, якщо виникає така необхідність, має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК України.

3. Слідчий суддя здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій, якщо це віднесено згідно з положеннями глави до його повноважень, за визначенням голови Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

вчинений злочин відповідної тяжкості;

під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про:

прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;

злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого виноситься ухвала;

особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;

строк дії ухвали.

Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.

Матеріали, оформлені протоколами щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться уповноваженими особами, та особами, які залучаються до їх проведення, процесуальним законодавством передбачено у необхідних випадках допит цих осіб як свідків. Зазначена процесуальна дія може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Згідно з КПК України можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії, у випадку використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначені особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строк, передбачений ст. 253 КПК України, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи

чи інтереси, тобто конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [2,ст.360-362].

У випадку, коли в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора.

Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами статей 247, 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення. Передання інформації, одержаної у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012р.// Голос України -2012.-19 травня (№90-91).

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1/О.М.Бандурка, Є.М. Блажінський, Є.П.Бурдоль та ін., за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В.Портнова.-Х.:Право 2012,- 664с.

Іщук Дмитро Олександрович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ ОСОБИ

Різке загострення соціальних, економічних і національних суперечностей спричиняє суттєве збільшення кількості злочинів проти життя та здоров'я особи. Серед таких злочинів значну частку становлять вбивства, пов'язані з безвісним зникненням особи. Якщо раніше фіксували поодинокі факти зникнення громадян, які згодом виявлялися вбитими, то нині наявна тенденція щодо суттєвого збільшення кількості таких злочинів.

Станом на 1 січня 2016 року в Україні безвісно зниклими вважаються 12017 громадян. У цей період за заявами (повідомленнями) про безвісно зниклих осіб розпочато 5380 кримінальних проваджень, оперативно-розшукова діяльність здійснювалася за 5703 оперативно-розшуковими та розшуковими справами. У зв'язку із встановленням особи розшук припинено стосовно 1865 громадян (із них 988 оголошені у розшук 2015 року), 11980 – залишаються не розшуканими.

Про те, статистичні дані не відображають повну картину в зв'язку з тим, що даним злочинам властивий високий рівень латентності. Відомо, що значна частка розшукуваних громадян, які зникли при нез'ясованих обставин, стає жертвами вчинених стосовно них кримінальних правопорушень, зокрема вбивств.

У наслідок чого поповнюються списки не розшуканих осіб та невпізнаних трупів. Тільки за перше півріччя 2015 року було виявлено та поховано 726 трупів, особи яких залишилася невстановленою. Ця тенденція свідчить про те, що перед правоохоронними органами постають завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до розкриття та розслідування вбивств, пов'язаних з безвісним зникненням особи, які б відповідали реаліям та враховували тенденції розвитку суспільства й держави.

У цьому контексті ефективне розслідування вбивств пов'язаних з безвісним зникненням особи, неможливе без звернення до аналізу відповідного зарубіжного досвіду, оскільки це дасть змогу, по-перше, вивчити та узагальнити міжнародний досвід протидії вбивствам пов'язаних з безвісним зникненням особи; по-друге, визначити, як ця проблема вирішується у різних країнах світу, по-третє, врахувати іноземний досвід при вдосконаленні національного законодавства, по-четверте, визначити шляхи покращення ефективності діяльності оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції України під час розкриття та розслідування вбивств пов'язаних з безвісним зникненням особи. Окрім того проведене інтерв'ювання респондентів щодо розслідування вбивств, пов'язаних з безвісно зниклими особами свідчить, що 83 % опитаних вважають позитивним моментом внесення пропозицій щодо імплементації позитивного зарубіжного досвіду у національне законодавство з подальшим його удосконаленням.

При цьому вкрай цікавий досвід благополучних з точки зору рівня злочинності арабських країн, які вкладають величезні кошти в забезпечення можливості оперативного встановлення особи невпізнаних трупів і живих осіб. Так в Об'єднаних Арабських Еміратах успішно здійснюється створення першої в світі загальнонаціональної бази даних ДНК не тільки засуджених і злочинців, а й усього населення, в тому числі неповнолітніх і емігрантів. У базу щорічно вноситься близько 1 мільйона зразків (це понад 2700 в день). Крім того, почався процес збору даних про стоматологічних особливості громадян, райдужній оболонці очей і фотопортретів. Це, на думку поліцейського керівництва ОАЕ, дозволить заощадити час і зусилля по розкриттю злочинів і надасть істотну допомогу при ідентифікації особистості жертв катастроф і дорожньо-транспортних пригод. При цьому стверджується, що в ході застосування методів генної ідентифікації будуть строго дотримуватися права людини і гарантії захисту персональної інформації. Створено спеціальний орган під назвою EmiratesIdentity. Всього на проект з отримання даних про ДНК 10 мільйонів чоловік планується витратити 4 мільярди дирхамів [1].

Таким чином, необхідно відзначити, що створення комплексних Мегабаз біометричних даних є перспективним напрямком (з прийняттям загального нормативного акта, що регулює систематизацію різних біометричних даних особи).

Список використаних джерел:

1. UAE to collekt 10 million DNA samples //Emirates 24 (7), Januare 18, 2011[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http/www.govMk.

Калюк Сергій Миколайович,
здобувач кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування навчально-наукового інституту №1 Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Дослідження передумов і генезису застосування інституту негласних слідчих (розшукових) дій, їх ролі в концептуальній зміні моделі доказування у кримінальному процесі надає змогу стверджувати, що це реальний крок до забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального процесу й наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів що є невід'ємною умовою реформування органів внутрішніх справ України.

Ще на початку 70-х років минулого століття, коли відбувалось прийняття КПК (1961 р.), сам термін «оперативно-розшукова діяльність» уважався синонімом державної таємниці, і його уникали вживати у відкритих наукових джерелах. Панувала радянська теорія доказів (В.Я. Дорохов, М.С. Строгович), яка виходила з марксистсько-ленінських постулатів про злочинність як неприродне, а тому виключне і тимчасове явище у соціалістичному суспільстві [1, С. 179]. На той час функціонувала ефективна система негласного контролю за особою у формі тотального моніторингу суспільного життя для отримання оперативно значущої інформації. Небажання розголосу з боку держави дозволяло використовувати заходи оперативно-розшукової діяльності (ОРД) у системі доказування лише як орієнтовну інформацію, що потребувала подальшої легалізації шляхом формального проведення гласних слідчих дій. Цей період, на нашу думку, став «закладенням основ» використання негласних дій у кримінальному процесі.

З плином часу, після набуття незалежності та з визначенням інтеграційного вектору європейського розвитку України, завіса таємничості над ОРД почала зникати. Законодавець по-іншому тлумачить її призначення, і з інструменту самозбереження політизованої державної влади вона почала перетворюватися на винятково необхідний засіб захисту публічних інтересів. Так, у 1991 році регламентація заходів ОРД, що раніше перебувала в тіні відомчих інструкцій й наказів з обмеженим доступом, почала спиратися на силу Закону [2].

П'ятдесят років знадобилося законодавцю для того щоб органам досудового розслідування надати можливість застосовувати інструментарій, що знаходиться в розпорядженні оперативно-розшукових підрозділів. У 2001 р. до частини другої ст. 65 і частини третьої ст. 66 КПК України (1960 р.) внесено доповнення, згідно з якими протоколи оперативно-розшукових заходів з додатками, одержані в установленому порядку, отримали можливість визнаватися джерелами доказів. Наступним кроком у «процесуалізації» негласних слідчих (розшукових) дій стали зміни до ст. 187 та доповнення КПК України ст.187-1, які регламентували порядок провадження слідчих дій із накладення арешту на телеграфно-поштову кореспонденцію та зняття інформації з каналів телеграфно-поштового зв'язку [3]. Апробація часом підтвердила доцільність використання у розкритті та розслідуванні злочинів негласних дій, проте, половинчастість подібних заходів і спроба «псевдо генетичного» досвіду прищеплення «до древа» КПК (1961 р.) концептуально іншої моделі, відчутних результатів не принесли. За різних часів провідними процесуалістами і криміналістами країни (до певної міри В. С. Зеленецьким, Ю. М. Грошевим, В. П. Бахіним та ін.), практиками,

підтримувалася ідея подальшого розширення регламентації у КПК використання засобів і результатів оперативно-розшукової діяльності [4, С. 34].

Докорінні зміни в соціально-політичних економічних умовах існування суспільства й держави у 2012 році створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції, її подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно вимог міжнародних правових актів і зобов'язань України перед європейським та світовим співтовариством. Одним із послідовних кроків у цьому напрямі стало розроблення та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, главою 21 якого вперше на законодавчому рівні закріплено систему негласних слідчих (розшукових) дій, що фактично забезпечило злиття двох, донедавна окремих видів державно-владної діяльності: оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної [5].

Таким чином, дослідження генезису українського законодавства у сфері застосування негласних слідчих (розшукових) дій, на нашу думку надає можливість класифікувати їх на такі етапи: перший (1958–1961 рр.) – «закладення основ», другий (2001–2012 рр.) – «становлення», третій (з 2012 р. й донині) – «процесуалізації».

Список використаних джерел:

1. Глушков В. О. Урахування Європейської Конвенції з прав людини й основних свобод у правовому регулювання інтрузивних оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій / В. О. Глушков, О. А. Білічак // Держава та регіони : наук.-виробнич. журнал. Серія : Право. – Запоріжжя, 2012. – № 4 (38). – С. 179–185.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05

4. Костін М. І. Природа негласних слідчих (розшукових) дій у системі логічного доказування / М. І. Костін // Юрид. часопис НА СБ України. – 2013. – № 2. – С. 31–38.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіц. вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

Коваль Євген Олександрович,
В.о. начальника Департаменту Національної поліції України
Ніколаюк Сергій Ігорович,
професор кафедри ОРД Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ З ОБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНОЇ УВАГИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНИХ ЗАХОДІВ

Оперативно-розшукова діяльність за своєю специфікою вимагає від працівників оперативних підрозділів уміння приймати рішення в умовах дефіциту часу. Зважаючи на це, у працівників оперативних підрозділів виникає потреба в набуті умінь та навичок самостійно, за допомогою експрес-методів визначати

основні ознаки тих чи інших особистісних властивостей свідка, потерпілого, підозрюваного, які впливають на встановлення істини, а також уміло встановлювати з ними довірчі відносини.

Довірчі відносини в ОРД – це відносно усталений стан взаємодії між оперативним працівником і громадянином, який повідомляє йому конфіденційну інформацію для розв'язання оперативно-службових завдань. Довірчість – це особливість міжособистісного спілкування, яка виявляється у виникненні в осіб, які спілкуються, почуття «ми» та своєрідної ізоляції від «чужих».

Спілкування може бути довірчим лише за наявності двох умов: ексклюзивність та конфіденційність предмету спілкування (він ніколи не повідомляється іншим особам); особливе (специфічне) ставлення до партнера, що виявляється в суворому дотриманні принципу «діади» (довірчі відносини існують лише між двома особами, при втручанні в предмет спілкування третьої особи відносини втрачають довірчість).

Процес спілкування, як правило, починається зі знайомства. Для більшості людей вступ у контакт із незнайомою людиною, як правило, пов'язаний із серйозними труднощами. Знання загальних положень цього процесу, спеціальні тренування і відповідна підготовка значно полегшують знайомство.

Професійне спілкування з об'єктами оперативної уваги забезпечується ретельним плануванням процесу знайомства. При плануванні обов'язково слід враховувати індивідуально-психологічні особливості об'єкта: зацікавленість у спілкуванні (наявність інтересних для співрозмовника тем або взаємовигідного предмету розмови); психологічний і соціальний тип (соціальний статус, риси характеру, життєвий досвід співрозмовника, специфіка сприймання ним значимої інформації); мотивація поведінки (наявність у співрозмовника нагальних особистих та особистісних потреб). Окрім цього, велике значення має вибір приводу для знайомства. Часто пряме звертання викликає у людини психологічний дискомфорт і накладає негативний відтінок на перше враження. Необхідно, також, надати можливість співрозмовнику відчути себе значущим. Оперативник повинен пам'ятати, що вміння слухати співрозмовника – це мистецтво. Для того, щоб досягти успіху в спілкуванні з людьми, потрібно оволодіти цим мистецтвом.

Ефективність довірчого спілкування з об'єктом оперативної уваги багато в чому залежить від уміння оперативника будувати взаємовідносини, від знання психології об'єкта. При встановленні та розвитку довірчих відносин важливим є таке правило: керувати і розпоряджатись ініціативою в контакті набагато корисніше, ніж просто володіти нею. Це означає, що потрібно час від часу передавати ініціативу партнерові, особливо в питаннях, де він є фахівцем чи просто більш досвідчений. При цьому «лідером» контакту повинен бути оперативник. Розвиток контакту між людьми в психологічному плані проходить три стадії: взаємне оцінювання; взаємна зацікавленість; відокремлення в діаду (виникнення почуття «ми»). Перше враження про людину складається на основі сприйняття: зовнішнього вигляду; експресивних реакцій (міміки, жестів, ходи тощо); голосу і мовлення. Особливість пізнання оперативником властивостей об'єкта оперативної уваги полягає в тому, щоб зрозуміти не тільки обумовленість зовнішніх ознак об'єкта, але також його наміри, плани, його суб'єктивний світ.

Процес формування першого враження логічно розпадається на такі етапи:

перший етап – це сприйняття об'єктивних характеристик. Тут об'єкт оперативної уваги сприймається скоріше як фізичний індивід із зовні зрозумілими особливостями (стать, зріст, міміка, одяг, хода, рольові ознаки тощо). Це – якості,

що ніби говорять самі за себе. У цьому зв'язку їх і називають невербальними компонентами спілкування;

другий етап – це сприйняття більш глибинних емоційних і поведінкових проявів об'єкту оперативної уваги та його загального психічного стану;

третій етап – це синтез раціональних висновків, емоційних вражень, поєднання минулого досвіду і власних намірів оперативника щодо об'єкта оперативної уваги і створення так званого динамічного образу, який включає оціночні уявлення про співрозмовника як власника соціально-рольових та індивідуально-особистісних рис, що роблять його придатним або непридатним для спілкування за таких умов.

Для успішного встановлення і розвитку контакту оперативнику доцільно розробити примірний план, в якому мають бути відображені особистісні риси об'єкта оперативної уваги: вибір кандидатури об'єкта; збір максимально можливої інформації про об'єкт (його біографія, професійні інтереси, хобі тощо); складання психологічного портрету об'єкта (психологічні риси, сильні та слабкі сторони, професійно-психологічна готовність та придатність особи до тієї чи іншої діяльності тощо); розробка стратегії проведення первинного контакту на підставі первинної інформації та психологічних рис; підготовка вигідних обставин першої зустрічі.

Формування інтересу до контакту здійснюється шляхом забезпечення зацікавленості об'єкта в особистості оперативника і спілкуванні з ним.

У процесі спілкування між оперативником і об'єктом оперативної уваги виникає симпатія або антипатія, які складаються звичайно на підсвідомому рівні. Розвиток контакту триває, природно, тільки за наявності позитивного ставлення осіб, що спілкуються, тобто коли є взаємна симпатія. Цілком зрозуміло, що для розвитку контакту оперативнику необхідно викликати до себе почуття симпатії з боку об'єкта оперативної уваги.

При організації довірчої бесіди та підготовці до неї слід враховувати наступне: учасники бесіди повинні мати у своєму розпорядженні час, достатній для проведення спокійної, докладної розмови; варто передбачити обставини, що можуть перешкоджати бесіді, і виключити їх (музика, шум, можливість втручання в бесіду інших осіб тощо); до бесіди потрібно чітко продумати привід і відпрацювати легенду зустрічі; в об'єкта оперативної уваги не повинно бути підозри в тому, що його вивчають, тому в процесі бесіди не варто робити не легендованих записів при фіксуванні отриманих даних; необхідно оптимально налаштуватись на бесіду, ніби відокремлюючись від переживань, що могли б негативно вплинути на готовність до спілкування; необхідно придушити в собі почуття, що можуть негативно впливати на сприйняття та оцінку особистості об'єкта; при підготовці до бесіди варто скористатись усією можливою інформацією про об'єкт, яку можна отримати; слід прагнути заздалегідь передбачати можливі запитання, які може висловити об'єкт, і бути готовим на них відповісти.

Отже, неухильне дотримання принципів поваги до особи, демонстрування власної зацікавленості, загальної та спеціальної обізнаності, акцентування на значимості предмету спілкування, вираз доброзичливості й шанобливості, прояви співчуття та симпатії до об'єкту, уміле балансування стану переваги та підлеглості (залежності), ввічливість, принциповість, а порою й наполегливість і впертість, в умілих руках грамотного оперативника можуть стати грізною непереможною зброєю в боротьбі за отримання інформації, що становить оперативний інтерес.

Конюшенко Яна Юріївна,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА РЕСТИТУЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ

Реформування національного законодавства, у тому числі й у сфері захисту потерпілих від злочинів, зумовлено необхідністю приведення його у відповідність до міжнародних стандартів з прав людини і громадянина. Важливого значення набувають захист прав і свобод особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діяння завдано майнової та/або моральної шкоди, створення й функціонування системи надійних правових гарантій захисту майнових прав потерпілих, оскільки рівень дотримання прав, свобод і законних інтересів в кримінальному судочинстві, їх захист і гарантії забезпечення є показником розвитку правової демократичної держави.

Право на відшкодування шкоди, завданої злочином, гарантується Конституцією України, яка має найвищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на всій території нашої держави. У Конституції України відображені окремі норми міжнародного права, що регламентують основні права людини: право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на володіння, користування і розпорядження майном і неможливість довільного позбавлення будь-кого майна, право на честь і гідність та їх захист, право на ефективне поновлення в правах.

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності . Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним та охороняється законом. Держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності.

Безумовно позитивним кроком нового КПК України, є вдосконалення інституту відшкодування шкоди. Порівняно з КПК 1960 р., в ньому вдосконалено форми відшкодування шкоди, яка може бути завдана не лише кримінальним правопорушенням, а й іншим суспільно небезпечних діянням.

Так, главою 9 КПК України передбачено форми відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному провадженні, а саме:

1) добровільне відшкодування завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою (ч. 1 ст. 127 КПК);

2) стягнення відшкодування на підставі судового рішення за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 127 КПК);

3) відшкодування потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК);

4) відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК).

Одночасно, аналіз норм КПК України, свідчить, що до форм відшкодування шкоди потерпілому також відносяться кримінально-правова реституція

(повернення об'єктів протиправного посягання) та звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 1 ст. 177; ч.ч. 4, 11 ст. 182)

Нажаль, чинне кримінальне процесуальне законодавство України (як і КПК 1960 р.) не містить визначення поняття кримінально-правової реституції, хоча безпосереднє закріплення вона отримала в його нормах (п. 5 ч. 9, 10 ст. 100, ч. 4 ст. 374 КПК). Тому й досі залишається дискусійним питання щодо цього поняття, предмету і меж реституції, хоча вона є найбільш простою та оперативною формою відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Предметом реституції відповідно до п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК є речові докази, а саме гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння.

Однак, як відзначає видатний науковець В.Т. Нор, ця обставина не применшує значення реституції в захисті майнових прав потерпілих, порушених у результаті злочину. Такі її властивості, як натурність, і, як правило, швидкість поновлення майнового становища, дозволяють говорити про те, що реституція є найпростішою формою захисту порушеного майнового права потерпілих, що вигідно відрізняє її від відшкодування матеріальної шкоди в рамках заявленого цивільного позову [1, с. 152].

Згідно з п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК України, речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрат по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження.

Отже, можна говорити про те, що законодавцем передбачено можливість реалізації зазначених речових доказів, але не визначено механізму повернення потерпілому завданих збитків. Тому, на нашу думку, предметом реституції може бути грошова компенсація, отримана потерпілим від реалізації вищезазначених речових доказів.

Доречі, у стаття 8 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1995 року розкриває зміст реституції так: «За відповідних обставин правопорушники або треті сторони, які несуть відповідальність за їхні дії, повинні надавати справедливу реституцію жертвам, їхнім сім'ям та утриманцям. Така реституція має включати в себе повернення предметів власності або виплату за заподіяну шкоду, відшкодування витрат, понесених у результаті віктимізації, надання послуг і поновлення в правах» [2, с. 165-170].

Саме так, визначений механізм реституції передбачений в законодавстві США, де їй відведено головну роль у відшкодуванні потерпілій особі завданих збитків. При цьому реституція включає в себе, зокрема, повернення викраденого майна, його ремонт, відшкодування вартості майна в грошовій формі – якщо жертві заподіяно майнову шкоду, а також відшкодування жертві втраченого доходу, послуг по догляду за дітьми, витрат, пов'язаних з участю жертви у розслідуванні злочину [3, с. 468]

Як, нам здається, саме завдяки аналогічній регламентації інституту відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому в чинному національному

законодавстві, реституція може розглядатися як самостійна форма відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням.

Список використаних джерел:

1. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве, – К.: «Высшая школа», 1989. – 275 с.
2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1995 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114
3. Нор В., Федорчук Н. Особливості правового статусу потерпілої особи за законодавством США // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2004. – Випуск 39. – С. 465–475.

Кравченко Наталія Станіславівна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

АРЕШТ МАЙНА ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Для Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) характерним є запровадження системи заходів забезпечення кримінального провадження, яка регламентована розділом ІІ «Заходи забезпечення кримінального провадження», а у главах 10-18 КПК України наведено їх вичерпний перелік, підстави та порядок застосування на досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінального правопорушення.

Звернемо увагу на визначення заходів забезпечення цивільного позову, яке наводить В. М. Тертишник, він визнає їх як «здійснювані відповідно до передбачуваних законом підстав і у визначеній процесуальній формі дії слідчого, прокурора і суду щодо відшукання й вилучення цінностей та накладення арешту на майно з метою відшкодування завданої потерпілому та/або цивільному позивачеві матеріальної і моральної шкоди». Як вважає вчений, для забезпечення цивільного позову в кримінальному процесі можуть бути вжиті наступні заходи:

1) вилучення цінностей незаконно відібраних у власника;
2) вилучення майна, нажитого злочинним шляхом;
3) вилучення інших матеріальних цінностей, які належать підозрюваному, обвинуваченому;
4) накладення арешту на майно підозрюваному, обвинуваченому;
5) накладення арешту на вклади підозрюваного, обвинуваченого [1, с. 367–368].

Ми погоджуємося з думкою І. А. Воробйової, яка зазначила, що підстави та процесуальні засоби забезпечення цивільного позову за наслідками заподіяної шкоди особі, яка є потерпілою (цивільним позивачем) від кримінального правопорушення, перебувають на стику цілої низки галузей законодавства, а саме:

цивільного, кримінального, кримінального процесуального, а також в окремих випадках можуть стосуватися трудового, господарського, сімейного або навіть інших галузей права. Вказані обставини (складність розглядуваного інституту права) частково і зумовлюють байдужність до його застосування у слідчих органах, не принциповість позицій прокуратури та часткову суб'єктивність суду [2, с. 93].

Чинний кримінальний процесуальний закон України передбачає, що арешт майна в кримінальному провадженні застосовується для забезпечення доказів, конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи,з метою вилучення з обігу певних об'єктів (тобто, спеціальної конфіскації), а також для забезпечення цивільного позову (відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди).

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, накладення арешту на майно є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [3].

Як справедливо підкреслив Я. О. Клименко, що вжиття заходів процесуального примусу,спрямованих на забезпечення цивільного позову та аналіз змісту самого поняття забезпечення цивільного позову у кримінальному судочинстві, дозволяє виділити наступні стадії такої діяльності:

а) виявлення майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди за цивільним позовом;

б) накладення арешту на таке майно;

в) забезпечення збереження арештованого майна [4, с. 12].

Проте, на сьогодні, відсутні дієві механізми щодо вжиття таких заходів слідчим та/або прокурором в кримінальному провадженні, оскільки досі не існує об'єднаної загальнодержавної бази даних власності рухомого чи нерухомого майна осіб, їхніх доходів, вкладів та банківських рахунків тощо. Отже, вказані обставини унеможливлюють процес відшукання зазначеного вище майна цивільного відповідача з метою забезпечення цивільного позову.

18 лютого 2016 року на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» (далі – Закон) до КПК України внесені зміни та

доповнені певні норми в частині передбачення нового учасника кримінального провадження – третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (стаття 64-2).

Арешт може накладатися на майно *третьої особи*, якщо вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 96-2 Кримінального кодексу України, тобто якщо гроші, цінності та інше майно: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання[5]. При цьому, варто наголосити, що з метою уникнення порушення прав третіх осіб шляхом зловживання з боку правоохоронних органів в Законі передбачено, що вказані відомості щодо порядку набуття третьою особою майна, повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

На наш погляд, норма щодо накладення арешту на майно третіх осіб має ряд суттєвих прогалин. По-перше, відсутнє чітке визначення статусу «третьої особи» в кримінальному провадженні (особа не може бути одночасно підозрюваним, свідком, третьою особою чи потерпілим); по-друге, з вищевказаного випливає неврегульованість питання допиту третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт; по-третє, неузгодженість з іншими нормами КПК України.

Таким чином, арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема цивільного позову), що застосовується з метою досягнення його дієвості, а прогалини та неузгодженість у кримінальному процесуальному законодавстві викликають серйозні складнощі в процесі накладення арешту на майно та створюють штучні проблеми у правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні : монографія / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Юр. акад. МВС України, Арт-прес, 2002. – 432 с.

2. Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ірина Анатоліївна Воробйова; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2016. – 231 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України13.04.2012№4651-VI[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

4. Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочином: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Я. О. Клименко; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2003. – 18 с.

5. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 05.04.2001 р. № 2341-III[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14

Кумейко Андрій Вікторович,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПІД ЧАС ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

Злочинність супроводжує людство з давніх часів і є невід'ємною складовою його розвитку. Злочинна діяльність змінюється, удосконалюється, набуває нових форм разом з розвитком суспільства. Сьогодні науковці розглядають, як шляхи розвитку злочинної частини суспільства, так і способи її існування [1, с. 27].

Питання боротьби зі злочинністю в сфері економіки, утому числі із різного роду шахрайськими діями, стають усе більш актуальними. Шахрайство набуває все більших масштабів і проявляється у все нових формах. Якщо раніше переважало шахрайство з використанням різних предметів (карт, наперстків, грошових ляльок), так зване «вуличне шахрайство», дрібне шахрайство, що виражалося в обмані при обіцянці доставити річ, за яку отриманий аванс, виконати роботи тощо, при ньому ставка злочинців робилася на зайву довірливість, азартність громадян, (матеріальний збиток, який наносився даними злочинами, був порівняно невеликий), то тепер набуло поширення так зване шахрайство «білих комірців», суб'єктами вчинення даного роду злочинів усе частіше стають керівники та посадові особи банківських і фінансово-кредитних установ. Збитки, що заподіюються такими злочинами, обчислюються десятками та сотнями тисяч гривень. З огляду на тенденцію росту кількості розкрадань, здійснених шляхом шахрайства, можна стверджувати, що боротьба з такого роду злочинами є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів країни [2, с.184].

Розкрити та розслідувати такі злочини одному працівнику міліції будь-то слідчий чи оперативний працівник не завжди під силу. Така робота потребує комплексного використання можливостей і поєднання зусиль оперативного працівника зі слідчим, експертами та іншими підрозділами правоохоронних органів України, а також залучення населення [3, с.155].

Так, згідно із Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», з метою забезпечення взаємодії органів прокуратури, внутрішніх справ і СБУ в штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких належить здійснення взаємодії у питаннях протидії організованій злочинності. Обмін оперативною інформацією між оперативними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю НПУ і СБУ щодо спільних заходів здійснюється за письмовим розпорядженням керівників відповідних спеціальних підрозділів. Умови і порядок обміну інформацією між оперативними підрозділами регулюються спільними нормативними актами МВС і Центрального управління СБУ. Передача оперативної інформації оперативними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю територіальним та іншим ОВС і СБУ допускається тільки за згодою і за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального оперативного підрозділу.

Територіальні та інші НПУ і СБУ (у межах відомств) зобов'язані передавати відповідним спеціальним підрозділам оперативну інформацію, документи та інші матеріали, пов'язані з організованою злочинністю, а також кримінальні

провадження через відповідного прокурора на письмову вимогу спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Керівники територіальних та інших ОВС, СБУ забезпечують взаємодію із спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю і сприяють виконанню поставлених перед спеціальними оперативним підрозділами завдань [4].

Взаємодія підрозділів МВС і СБУ були враховані й знайшли своє відображення в окремих наказах і вказівках керівництва МВС, а саме: взаємодія СБУ з оперативно-технічними підрозділами [5], з внутрішньою безпекою [6], з Департаментом інформаційно-аналітичного забезпечення МВС [7], з підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю [8], з Робочим апаратом Укрбюро Інтерполу [9], зі спеціальними підрозділами боротьбі з організованою злочинністю [10].

Лише належна взаємодія та узгодженість заходів, що здійснюють оперативні та слідчі підрозділи органів внутрішніх справ України під час запобігання шахрайствам у сфері кредитних операцій банків в межах оперативно-розшукової справи і кримінального провадження, сприятиме попередженню, розкриттю таких злочинів та є загальною умовою стабільних позитивних результатів протидії злочинності в країні загалом.

Список використаних джерел:

1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнение (1962-2002). – Киев. – 2002. – с.27.

2. Ковальов В.В., Лук'янчиков Б.Є. Поняття та мета взаємодії слідчого з працівниками експертної служби / В.В. Ковальов, Б.Є. Лук'янчиков // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, – № 4. – 2006. – с.155-164.

3. Тараненко Ю.О., Андрущенко І.Г., Дзісяк О.П. Окремі види правопорушень у фінансово-кредитній галузі України / Ю.О. Тараненко, І.Г. Андрущенко, О.П. Дзісяк // Право і безпека. – 2006. – № 5 (3). − С.184-186.

4. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 черв. 1993 р. Оперативно-розшукова діяльність. Нормативно-правове забезпечення / [Я. Ю. Кондратьєв, О. М. Джужа, Д.Й. Никифорчук, В. В. Матвійчук]. – К. : КНТ, 2005. – 552 с.

5. Наказ СБУ та МВС України «Про затвердження Інструкції про взаємодію Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України при проведенні оперативно-технічних заходів» від 2 лип. 2007 р. № 05/035.

6. Наказ СБУ та МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії Управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України та Департаменту внутрішньої безпеки Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України» від 5 трав. 2006 р. № 319дск/419дск (зареєстровано в Мін'юсті 19 трав. 2006 р. за № 584/12458).

7. Спільний наказ АДПС, ДМС, ДПА, МВС, МЗС, Мінпраці, СБУ, Служби зовнішньої розвідки «Про затвердження Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів які перетинають державний кордон» від 3 квіт. 2008 р. № 284/287/214/150/64/175/266/75 (зареєстр. в Мін'юсті 12 трав. 2008 р. за № 396/15087).

8. Наказ СБУ, ДПА України, Держмитслужби України, Адміністрації ДПС України, МВС України та Мінагрополітики України «Про організацію міжвідомчих мобільних груп по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил» від 23 лют. 2005 р. № 111/85/121/138/126/79дск (зареєстровано в Міністерстві юстиції 1 берез. 2005 р. за № 274/10554).

9. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена спільним наказом МВС, СБУ, ДМС, Генпрокуратури, Держприкордону, ДПА від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2.

10. Наказ МВС та СБУ «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 10 черв. 2011 р. № 317/235.

Купранець Ігор Михайлович,
начальник Департаменту захисту економіки
Національної поліції України

АЛГОРИТМ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ І СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Організація взаємодії між слідчим та оперативним підрозділом передбачає певний алгоритм дій. Алгоритм ми розуміємо як послідовність дій оперативного та слідчого підрозділу, спрямованих на розв'язання поставленої задачі, а саме виявлення та фіксацію злочинів у сфері економіки.

Отже, алгоритм взаємодії щодо організації та проведення НСРД під час фіксації злочинів у сфері економіки має такі складові:

складання слідчим клопотання про надання дозволу на проведення НСРД (ч. 2 ст. 248 КПК) та погодження його з прокурором (ч. 3 ст. 246 КПК);

подання клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчому судді, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування (голова чи інший визначений ним суддя апеляційних судів АРК, областей м. Києва, Севастополя (ст. 247 КПК);

розгляд клопотання слідчим суддею впродовж шести годин від моменту отримання такого звернення за участі слідчого (прокурора) (ч. 1 ст. 248 КПК) і якщо злочин відповідної тяжкості, за можливості отримати докази, які мають значення для провадження (ч. 3 ст. 248), і неможливості отримати їх іншим шляхом (ч. 2 ст. 246 КПК), постановлення ухвали про дозвіл на проведення НСРД;

складання слідчим у двох примірниках доручення на проведення НСРД на офіційному бланку органу досудового розслідування та надання його разом із ухвалою слідчого судді керівнику органу, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення і в складі якого функціонують орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення НСРД. Залежно від розслідуваного злочину та статусу особи, щодо якої проводяться НСРД, інших чинників слідчий за погодженням з керівником органу досудового

розслідування відповідного рівня може доручати проведення НСРД керівнику іншого правоохоронного органу, серед іншого й того, під юрисдикцією якого не перебуває місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

Якщо матеріали оперативно-розшукової діяльності було використано як приводи та підстави для початку досудового розслідування, доручення на проведення НСРД зазвичай отримує оперативний підрозділ, який виявив злочин, але з урахуванням його повноважень;

визначення керівником органу, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення і в складі якого діє орган розслідування та/або оперативні підрозділи, виконавця доручення слідчого – це оперативний підрозділ (оперативні підрозділи) залежно від функціональних повноважень підрозділу (Департамент захисту економіки тощо) − та скерування доручення до виконання;

виготовлення додатків до протоколу, їх упакування з метою надійного збереження, а також засвідчення підписами осіб, які виконували НСРД (ст.105 КПК);

ужиття співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів − виконавцями НСРД необхідних заходів щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) аж до передачі їх прокурору;

складання уповноваженим працівником підрозділу-виконавця протоколу за результатами проведення НСРД (ст. 252 КПК), підготовка рапорта начальнику уповноваженого оперативного підрозділу та надання прокурору, зазначеному в дорученні, протоколу з додатками не пізніше 24 годин після складання.

Курилін Іван Ростиславович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини,
кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Слідчі (розшукові) дії є основним способом збирання доказової інформації.

В.П. Бахін визначає слідчі (розшукові) дії як передбачені кримінально-процесуальним законом, дії компетентних осіб із збирання, дослідження, оцінювання та використання доказової інформації. В свою чергу, Р.С. Бєлкін зазначає, що слідча (розшукова) дія – це самостійний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого зі збирання, дослідження і оцінювання доказів, хоча комплекс слідчих (розшукових) дій не вичерпує діяльності слідчого у процесі розслідування злочину.

Найбільш розповсюдженими, та дієвими слідчими (розшуковими) діями в процесі розслідування злочинів, про порушення права інтелектуальної власності виступають огляд місця події, допит свідків, допит підозрюваного та призначення судових експертиз.

Огляд місця події. Обов'язковими підготовчими заходами до огляду місця події у злочинах, що посягають на права інтелектуальної власності є: 1) визначення кола осіб, що будуть брати участь у проведенні огляду місця події, розподіл обов'язків та проведення інструктажу; 2) вивчення внутрішнього розташування приміщень у яких буде проведено огляд; 3) визначення наявності охорони об'єкту; 4) вивчення особи злочинця; 5) підготовка техніко-криміналістичних та інших засобів виявлення, фіксації та вилучення слідів злочинного порушення прав інтелектуальної власності; 6) забезпечення відповідної охорони об'єкту де буде проводитися огляд місця події; 7) забезпечення наявності транспортних засобів необхідних для виїзду на місце проведення даної слідчої (розшукової) дії та доставка вилучених речових доказів.

На першій стадії огляду, до виїзду на місце події, слідчому залежно від характеру події і слідчої ситуації, за наявності достатньої інформації про подію, бажано запросити відповідного спеціаліста та отримати від нього консультацію з питань подальшої підготовки до огляду, його учасників, намітити план дій, обговорити, які науково-технічні засоби необхідні, разом із спеціалістом перевірити їх наявність, комплектність та справність.

Після прибуття на місце події проводяться: 1) перевірка ефективності блокування й охорони приміщень, вилучення сторонніх осіб; 2) з'ясування кількості приміщень їх розташування; 3) роз'яснення спеціалістам, які беруть участь в огляді, їх прав і обов'язків (ст. 71 КПК України);4) планування огляду (визначення послідовності й порядку власних дій і дій учасників огляду).

На робочому етапі огляду місця події вирішуються такі завдання: 1) виявлення, фіксація та вилучення об'єктів, які свідчать про незаконне використання товарного знаку, порушення авторського та суміжних прав, порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію; 2) виявлення, фіксація та вилучення слідової інформації, що вказує на зв'язок між злочинцем та об'єктом що оглядається.

На заключному етапі проведення огляду місця події проводиться фіксація його ходу та отриманих результатів, повністю оформлюється протокол, виявлені і вилучені сліди упаковуються з урахуванням рекомендацій спеціалістів, забезпечуються пояснювальними написами, упаковка опечатується та скріплюється підписами учасників слідчої (розшукової) дії. У разі застосування фото-, відеозйомки до протоколу огляду повинна бути додана фототаблиця (ілюстративна таблиця), а також відеозапис слідчої дії.

Допит свідків. У кримінальних провадженнях про порушення прав інтелектуальної власності як свідки можуть бути допитані: 1) особи, які мають відомості про належність авторського права і суміжних прав,прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, прав на раціоналізаторську пропозицію, прав на торговельні марки, зазначення походження товарів; 2) виконавці твору; 3) родичі, знайомі, друзі, сусіди, колеги автора, виконавця, винахідника; 4) співробітники організації-правовласника (бухгалтери, юристи, менеджери); 5) співробітники підприємства на якому вироблялася фальсифікована продукція; 6) водії, які перевозили товар; 7) продавці, які здійснювали реалізацію продукції, покупці; 8) особи, які безпосередньо виявили факт злочинного порушення прав інтелектуальної власності; 9) особи, які здавали в оренду приміщення в яких здійснювалася реалізація фальсифікованої продукції.

При підготовці до допиту необхідно: визначити питання, які стосуються технічних аспектів підготовки злочинних намірів та їх реалізації; з'ясувати відомості про потерпілу особу, технічні засоби, що використовувалися злочинцем, насамперед, стосовно використання комп'ютерної техніки; визначити перелік найскладніших запитань; підготувати доказові матеріали, які можуть бути використані при допиті;

Допит підозрюваного. Підготовка до допиту підозрюваного потребує особливої уваги. Слідчий повинен скласти план та підготувати перелік питань. Під час допиту підозрюваного необхідно з'ясувати: яким видом діяльності займається, яку посаду займає, з якого часу та які функційні (посадові) обов'язки виконує; хто, де і яким чином здійснював виготовлення фальсифікованої продукції,виготовлення інтегральної мікросхеми із застосуванням даної топографії, виготовлення будь-яких виробів, що містять такі інтегральні мікросхеми;обставини укладення договору по придбанню фальсифікованої продукції та хто здійснював поставку такої продукції, її вартість; чи здійснювався оптовий продаж такої продукції, кому саме та у яких обсягах; чи знала особа про порушення нею права інтелектуальної власності (наприклад, використання чужого товарного знаку); яка кількість фальсифікованого товару знаходиться у підозрюваного і місце його знаходження; які технічних засоби використовувалися при виробництві фальсифікованої продукції; які технічні засоби використовувалися тиражуванні творів;звідки надходили упакування, поліграфія, контрольні марки та інші супутні матеріали; яка документація є на контрафактну продукцію; хто купував продукцію; які зразки використовувалися (наприклад, при виготовленні продукції з використанням чужого товарного знаку).

Призначення судових експертиз. Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про злочини, які посягають на права інтелектуальної власності має свої особливості.

Перед призначенням судової експертизи слідчий повинен ознайомитися з відповідною спеціальною літературою та проконсультуватися із спеціалістами. Далі необхідно визначити, які саме спеціальні знання потрібні для вирішення певних питань і які саме експертизи потрібно призначити.

Після цього необхідно визначити оптимальну послідовність проведення експертиз по дослідженню об'єктів, а за необхідності розглянути можливість призначення комплексної експертизи.

У постанові про призначенні судової експертизи необхідно точно описати об'єкт дослідження, а в окремих випадках вказати відомості, які будуть враховані експертом при проведенні експертизи (джерело походження об'єкта, умови його експлуатації, зберігання, обставини вилучення тощо).

Питання судовому експерту повинні формулюватися точно, однозначно і зрозуміло. У ході проведення розслідування злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності найчастіше призначаються — експертиза об'єктів інтелектуальної власності, судово-технічна експертиза, судово-товарознавча і технічна експертиза документів, тобто в основному ті судові експертизи з допомогою яких досліджуються об'єкти інтелектуальної власності або їх упакування, рідше експертизи, які допомагають доказувати причетність конкретних осіб до вчинення даного виду злочинів (судово-трасологічна, почеркознавча та ін.).

Лапко Олександр Віталійович,
заступник начальника Департаменту
захисту економіки Національної поліції України

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА СЛІДЧИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИЯВЛЕННЯ, ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Законодавчо визначеними підставами взаємодії оперативних підрозділів і слідчих при проведенні НСРД, є:

а) спільність мети і завдань оперативних працівників і слідчого – лише об'єднуючи свої зусилля, органи досудового розслідування та оперативних підрозділів зможуть ефективно їх вирішити;

б) однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і слідчого – протоколи процесуальних дій, складених співробітниками оперативних підрозділів, мають таке ж доказове значення як і протоколи, складені слідчим;

в) необхідність використання можливостей оперативного підрозділу і слідчого – слідчий вправі провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України).

Форми взаємодії оперативних підрозділів та слідчих Національної поліції України під час проведення НСРД є: а) процесуальні та б) організаційні.

До процесуальних форм взаємодії (які регулюються КПК України) відносяться:

1) надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України);

2) доручення і вказівки слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40, 246 КПК України);

На практиці іноді виникає необґрунтоване звуження кола питань, що стосуються доручення слідчих, а також шаблонність у підході до цієї роботи. Ця ситуація вимагає докорінної зміни.

3) фіксація та передача слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

До організаційних (непроцесуальних) форм взаємодії (тих, які передбачені відомчими нормативними актами), відносяться:

узгоджена діяльність у складі СОГ;

погоджене планування спільних негласних слідчих (розшукових) дій;

обмін оперативно-значимою інформацією (зокрема, з використанням можливостей криміналістичних та оперативних обліків);

спільне використання криміналістичних та оперативно-технічних засобів тощо;

консультації;

координація проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, та обговорення запобіжних заходів.

Існує думка, що, поряд із взаємодією в роботі з розслідування злочинів, слідчі апарати та оперативні підрозділи повинні взаємодіяти, беручи активну

участь в інших заходах щодо зміцнення правопорядку в містах та інших населених пунктах, профілактики злочинів та інших правопорушень.

На місцях поширена практика залучення працівників слідчих підрозділів та оперативників до виконання не властивих цим підрозділам функцій, що зумовлено, насамперед, недостатньою кількістю сил і засобів у підрозділах.

Однак така взаємодія в жодному разі не повинна завадити виконанню слідчими та оперативними працівниками своїх безпосередніх обов'язків.

Тому керівники місцевих підрозділів повинні намагатися щонайменше залучати працівників зазначених підрозділів до виконання невластивих їм функцій.

Макаров Марк Анатолійович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РІШЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО ПРИМУСОВЕ ЗАЛУЧЕННЯ ОСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

У ч. 3 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) зазначено, що примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді. Зі змісту цієї норми випливає запитання, які саме учасники кримінального провадження та за якої підстави можуть залучатися для проведення цих експертиз.

Відповідь на нього дають деякі науковці. Відмічається, що оскільки у ст. 242 КПК не визначено процесуальної категорії осіб, яким можна під час проведення призначеної судово-медичної або судово-психіатричної експертизи залучати в примусовому порядку, слід вважати, що така експертиза може бути призначена примусово підозрюваному, потерпілому, а за певних та виключних обставин і свідку [1, с.542; 2, с.348]. Також зазначається, що слідчий суддя може своєю ухвалою залучити особу до проходження медичної чи психіатричної експертизи, якщо підозрюваний, свідок або потерпілий відмовляється від проведення цих експертиз [3, с.502].

На наш погляд, законодавець має уточнити редакцію ч. 3 ст. 242 КПК з огляду на те, що у ній не визначені учасники кримінального процесу, яких можна за ухвалою слідчого судді примусово залучати для проведення медичної чи психіатричної експертиз,а також не вказані фактичні підстави прийняття цього рішення.

Частина ч .3 ст. 242 КПК не встановлює, відповідно до якого порядку слідчий суддя має приймати рішення про примусове залучення особи для проведення експертизи. У юридичній літературі висловлена думка, що цю прогалину можна вирішити на підставі аналогії закону. «Уявляється, що найбільш однотипною є процедура, передбачена у ст. 244 КПК, щодо розгляду слідчим суддею клопотання про залучення експерта. Саме до цієї норми слід звернутися при вирішення питання про примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи» [4, с.622].

Ця думка не узгоджується з вимогами закону щодо проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У ч. 2 ст. 509 КПК зазначено, що у разі необхідності

тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців. Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу.

Таким чином, при вирішенні питання про направлення особи до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи необхідно керуватися не ст. 244 КПК за аналогією закону, а тими статтями параграфу 1 глави 18 цього Кодексу, що регламентують порядок розгляду слідчим суддею клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором,про застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що стаціонарну психіатричну експертизу призначає слідчий, прокурор. Він обирає відповідну експертну установу, готує матеріали для досліджень, формулює питання для їх вирішення та забезпечує доставку особи, щодо якої вона призначена, до стаціонарного відділення психіатричної експертизи. «Слідчий суддя в цьому випадку,– як відмічається у юридичній літературі, – приймає рішення тільки щодо особливого порядку проведення такої експертизи – в умовах стаціонару конкретної медичної установи, не визначаючи при цьому ні підстав для призначення психіатричної експертизи, ні кола питань, що ставляться на її вирішення» [5, с.22-23].

Порядок примусового залучення особи для проведення медичної експертизи у КПК не визначений. Окремі науковці стверджують, що виходячи із правила про аналогію закону, ухвала слідчого судді про примусове залучення особи для її проведення має бути постановлена в порядку ч. 2 ст. 509 цього Кодексу [6, с.482].

Уявляється, що у даному випадку не може застосовуватись правило про аналогію закону, оскільки це призведе до обмеження прав такої особи. КПК необхідно доповнити статтею, яка б визначала порядок прийняття слідчим суддею за клопотанням сторони кримінального провадження рішення про залучення підозрюваного, потерпілого та свідка для проведення стаціонарної медичної експертизи. Ці учасники кримінального провадження повинні залучатися до неї, наприклад, тоді, коли під час здійснення тривалого дослідження необхідно встановити, чи можуть вони через свої фізичні вади правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г.Гончаренка, В.Т.Нора, М.Є.Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224.

2. Кримінальне процесуальне право України:[навч. посіб] / За редакцією професорів В.Г.Гончаренка та В.А.Колесника. – К.: Юстініан, 2014. – 573с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В.Ківалов, С.М.Міщенко, В.Ю.Захарченко. – Х.: Одісей, 2013. – 1104с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2т. Т.1 /О.М.Бандурка, Є.М.Блажівський, Є.П.Бурдоль та ін.: за заг. ред. В.Я.Тація, В.П.Пшонки, А.В.Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768с.

5. Колесник В.А. Здійснення кримінального провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: науково-практичний посібник/ В.А.Колесник; Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2014. – 56с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А.Банчука, Р.О.Куйбіди, М.І.Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072с.

Мельник Оксана Вікторівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Міжнародний обмін інформацією у сфері запобігання і протидії корупції – це акт взаємодії між суб'єктами (компетентними державними органами), при якому кожен із суб'єктів як віддає інформацію у сфері запобігання і протидії корупції, так і отримує зазначену інформацію.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про інформацію» від 2 жовтня 1992р. інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до ст. 21 ЗУ «Про інформацію « інформація з обмеженим доступом поділяється на: конфіденційну, таємну та службову.

Перелік видів таємної інформації визначається державою і закріплюється законодавчо в ст. 8 ЗУ «Про державну таємницю» від 21 січня 1994р. Відповідно до даного закону державна таємниця (секретна інформація) - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України, але відповідно до ст. 216 «Підслідність» КПК України крім випадків, коли злочини віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

У практичній діяльності більшості країн постає необхідність співпраці з іншими країнами. Для забезпечення отримання інформації у сфері запобігання і протидії корупції держави зобов'язуються надавати одна одній, відповідно до міжнародних договорів, конвенцій, якнайширшу взаємну допомогу з усіх видів міжнародного співробітництва за умови, що вчинені дії та покарання за них на момент звернення підпадають під кримінальну юрисдикцію держави, що її потребує. Така співпраця виникає за ініціативи компетентних державних органів (уповноважених (центральних) органів) та реалізується через запити (доручення,

клопотання) про міжнародне співробітництво , які складаються органом, що здійснює діяльність з питань запобігання і протидії корупції. Щоб результати запитів мали доказову силу в кримінальному процесі України, запити мають відповідати вимогам ст. 548 КПК України, а за наявності міжнародних договорів із Україною, що застосовуються у конкретному випадку, - також її вимогам.

За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності.

Уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Статтею 9 Конституції України передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства України. Тому ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004р. № 1906-IV повторює вищезазначену норму Конституції і додатково визначає, що чинні міжнародні договори України застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності, встановлені інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (абз. 2 ППВСУ «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією» від 8 жовтня 2004р. № 16).

Уповноважений (центральний) орган України при зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такій державі міжнародної правової допомоги керується положеннями КПК України.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

До уповноважених (центральних) органів належать Генеральна прокуратура України, Міністерство юстиції України та Національне антикорупційне бюро України.

До компетентного органу належать органи слідства, прокуратури і суду.

Стаття 545 КПК України, не встановлюючи вичерпного переліку органів, уповноважених брати участь у міжнародному співробітництві, розмежовує повноваження окремих органів в залежності від стадії, на якій знаходиться розгляд матеріалів щодо запобігання та протидії корупції.

Генеральна прокуратура України звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України.

Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України у триденний строк надсилають до Національного антикорупційного бюро України отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки.

До міжнародних правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції певною мірою можуть залучатися і такі інститути, як дипломатичні представництва й консульські установи.

Основною вимогою, та, відповідно, ознакою проведення зазначених дій є їх добровільність (дії не можуть містити заходів примусового характеру) та відповідність національному законодавству держави, в якій діє представництво.

Питання обміну інформації з обмеженим доступом між Україною і ЄС визначено в Угоді між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом, яка ратифікована ЗУ від 20 грудня 2006р. № 499-V, положення якої деталізовано в Домовленостях про безпеку між Службою безпеки України та управлінням безпеки Генерального секретаріату Ради ЄС і Департаментом безпеки Європейської Комісії.

Основним нормативно-правовим документом співробітництва між Україною та НАТО є Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору, ратифікованого ЗУ від 12 вересня 2002р. № 160-IV, що передбачає зобов'язання сторін щодо обміну та захисту інформації. Зазначені Угоди визначають зобов'язання сторін стосовно захисту інформації. А саме зобов'язують захищати інформацію та матеріали іншої Сторони; вживати заходів для забезпечення збереження грифу секретності, якщо інформація та матеріали мають гриф секретності, встановлені будь-якою Стороною стосовно інформації та матеріалів, що надаються такою стороною і зберігати таку інформацію та матеріали відповідно до узгоджених спільних стандартів.

На сьогоднішній день умови охорони та доступу до секретної інформації держав дещо відрізняються від встановлених в Україні вимог до охорони державної таємниці. Положення Угоди про безпеку між Урядом України і НАТО мають загальний характер і не регламентують низки питань, визначених законодавством України як обов'язкові для таких угод. Наприклад, відсутні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності представників сторін у разі порушення ними правил взаємної охорони інформації з обмеженим доступом.

Моргун Надія Сергіївна,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОСІБ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

Участь у кримінальному провадженні осіб з обмеженими можливостями має низку особливостей, що суттєво ускладнюють роботу органів досудового розслідування у цілому та проведення окремих слідчих (розшукових) дій зокрема. У теорії кримінального процесу досі не визначено саме поняття фізичних вад, критерії для визнання їх такими, відсутній перелік фізичних недоліків, що мають процесуально-правове значення. З числа фізичних вад законодавець прямо називає німоту, глухоту і сліпоту. Це обумовлено тим, що зазначені вади суттєво обмежують здатність особи самостійно повною мірою реалізовувати свої процесуальні права внаслідок обмеження у неї можливості сприймати,

запам'ятовувати, оцінювати і відтворювати те, що відбувається, спілкуватися з іншими учасниками провадження, подавати докази, брати участь в їх дослідженні тощо.

Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів і звідси – основним засобом всебічного, повного і неупередженого розслідування всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань. Звісно ж, якщо навіть фізичний недолік і ступінь його вираженості очевидні для слідчого, цей факт повинен бути певним чином посвідчено і відображено у матеріалах кримінального провадження. За наявності медичної документації (виписки з історії хвороби, членського квитка товариства сліпих або глухих тощо), їх оригінали або копії слід долучити до матеріалів кримінального провадження. Якщо ж медичні документи відсутні, фізичний недолік, як правило, може бути зафіксований у протоколі проведення необхідної слідчої (розшукової) дії, зокрема освідування.

З огляду на психологічні особливості, законодавець передбачив низку додаткових прав і гарантій для глухих, німих, сліпих, глухонімих осіб, що в сукупності і визначає специфіку кримінального провадження у справах за участі цих осіб. Водночас це не означає, що кримінальне процесуальне законодавство вирішило всі проблеми кримінального провадження у справах тих, хто в силу фізичних вад не може самостійно здійснювати захист своїх прав та інтересів. Крім цього, у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і судів спостерігається різний підхід до застосування чинних норм кримінального процесуального права, виникають серйозні труднощі, протиріччя і помилки, нерідко пов'язані з фактами порушення процесуальних прав осіб, зокрема підозрюваних (обвинувачених), які страждають зазначеними недоліками. Все це обумовлено тим, що слідчі, прокурори, адвокати та судді нині фактично не мають науково обґрунтованих рекомендацій щодо провадження досудового розслідування і судового розгляду справ цієї категорії, слабо вивчені шляхи подальшого розширення і поглиблення прав і гарантій підозрюваних (обвинувачених), які мають зазначені недоліки. Тим часом, кримінальне провадження у справах осіб, які страждають зазначеними недоліками, має низку складнощів, однією із основних серед яких, на нашу думку, є проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, які мають фізичні вади.

Однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій є допит, під час проведення якого слідчий, прокурор отримує від особи, яка володіє фактичними даними, що мають значення для кримінального провадження, усну інформацію про подію злочину та інші факти і обставини, що підлягають подальшому доказуванню.

Процесуальний порядок допиту регламентовано нормами КПК України (статті 224–226), дотримання якого є обов'язковим. Порушення процесуальної форми проведення допиту тягне за собою визнання недійсною проведеної дії та недопустимість отриманих показань як джерел доказів. Основні правила допиту повною мірою поширюються і на осіб, які страждають фізичними вадами. На нашу думку, допитувати глухих, німих, сліпих та глухонімих в усіх випадках потрібно вдень, тому що ввечері емоційний стан таких осіб несприятливий для відтворення фактичних обставин. У більшості осіб названої категорії наприкінці дня знижується здатність чітко висловлювати свої думки і висловлювати їх за допомогою міміки та жестів, вони не в змозі давати повні і достовірні свідчення. Допит підозрюваного, який страждає фізичними або психічними вадами, може бути проведений в нічний час лише у випадках, що не терплять зволікання.

Проведення слідчих (розшукових) дій за участю глухих, німих, глухонімих практично неможливо без участі перекладача. Він відіграє виключно важливу роль під час допиту вказаних осіб, перекладаючи все сказане слідчим на мову міміки і жестів, а міміку і жести глухонімих – на звичайну розмовну мову.

З огляду на це, слідчому при допиті глухих, німих та глухонімих слід дотримуватись наступних правил:

1) якщо особа з фізичними вадами навчалася у спеціальній школі і розуміє загальноприйняті міміку і жести глухонімих, її слід допитувати за участі перекладача, здатного точно передавати її думки;

2) перекладач спілкується з німим, глухим, глухонімим за допомогою міміки, жестів і дактилології. Водночас він повинен вимовляти вголос все те, що ця особа пояснює йому під час допиту;

3) якщо особа з фізичними вадами добре читає і пише, то вона може з дозволу слідчого відповідати на питання письмово, проте перекладач повинен бути присутнім під час проведення допиту, щоб в будь-який момент вона могла скористатися його допомогою;

4) якщо особа з фізичними вадами не знає загальноприйнятих жестів, міміки або дактильної мови, то слідчий під час проведення допиту вправі залучити осіб, що можуть тлумачити його знаки, міміку і жести, або запросити в якості перекладачів сурдопедагогів.

Слідчий також повинен пам'ятати, що глухонімі мають різні здібності щодо розуміння перекладачів. Одні добре навчені глухонімі розуміють перекладача, «читаючи з губ», другі – передають свої думки за допомогою жестів та міміки, треті – володіють дактильною (ручною) азбукою. Тож у допитуваного глухонімого слід з'ясувати, яким із вказаних варіантів він краще володіє. На жаль, цю важливу для допиту обставину слідчі не завжди встановлюють або не відображають її в протоколі допиту.

Враховуючи визначене, потребують свого подальшого дослідження і вдосконалення особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні вади як на законодавчому рівні, так і у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Никоненко Михайло Якович,
кандидат юридичних наук, доцент
Національна академія внутрішніх справ

ДОПИТ СЛІДЧИМ ЕКСПЕРТА ТА СПЕЦІАЛІСТА ЯК СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ДОКАЗУВАННІ

У відповідності із ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених названим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. У ч. 4 названого Закону зазначено, що для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань. Для довідки вкажемо, що у відповідності із ч. 3 Закону

«Про судову експертизу», виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експерта діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Спеціалістами як суб'єктами взаємодії із органами досудового розслідування в контексті проблемних питань, які винесені на обговорення, є особи, перераховані у Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [1, с. 2].

На теперішній час досить важливими питаннями, які виникають в процесі взаємодії працівників органів досудового розслідування і працівників Експертної служби і які потребують вирішення, є питання, пов'язані із допитом спеціаліста та експерта на стадії досудового розслідування.

У Кримінальному процесуальному кодексі України процесуальний порядок допиту експерта чітко врегульовано, проте, йдеться про допит такого учасника кримінального провадження саме в суді. Такий порядок передбачено ст. 356 КПК, яка має назву «Допит експерта в суді». Не вдаючись у деталізацію самого процесуального порядку допиту експерта в суді, звертаємо увагу, що у той же час КПК не містить спеціальної норми про процесуальний порядок допиту експерта на стадії досудового розслідування.

Тоді виникає питання: а чи можливий допит експерта слідчим під час проведення досудового розслідування?

Розпочнемо з того, що допит згідно із ст. 224 КПК є слідчою (розшуковою) дією. А у відповідності із ч. 1 ст. 223 КПК, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Отже, при допиті експерта так само як і при допитах інших учасників кримінального провадження, можливо зібрати і перевірити докази. Враховуючи, що згідно із ч. 1 ст. 84 КПК доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюю наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, слід підкреслити, що роль допиту у кримінальному провадженні є досить важливою. І упускати шанс зібрати і перевірити докази, заборонивши проводити допит того чи іншого учасника кримінального провадження, було б рішенням досить сумнівним. Тому допит експерта на стадії досудового розслідування повинен мати місце як одна із слідчих (розшукових) дій.

Більше того, як зазначено в ч. 2 ст. 133 КПК, слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні дані вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження [2, с.73].

Можливо, саме виходячи з таких позицій законодавець передбачив можливість виклику слідчим, прокурором під час досудового розслідування підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження для допиту чи участі в іншій процесуальній дії [2, с.73]. Слід розуміти, що в числі інших учасників кримінального провадження є також і експерт, і спеціаліст.

Проте, законодавець не обмежився лише загальними положеннями стосовно питання, що стосується допиту експерта на стадії досудового розслідування. Розуміючи, що цю проблему не можливо обійти, законодавець в ст. 69 КПК, якою врегульовано місце експерта у кримінальному провадженні, формулюючи права і

обов'язки експерта, в частині, що стосується обов'язків експерта, зазначив, що експерт зобов'язаний прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту [2, с.44].

Таким чином, на експерта покладається обов'язок прибути до слідчого і дати відповіді на запитання саме під час допиту. Такий обов'язок експерта кореспондує з правом слідчого викликати експерта на допит і допитати його з питань, які мають значення для кримінального провадження, про що вище йшлося.

До речі, цим законодавець не обмежився, врегульовуючи можливість виклику і допиту експерта слідчим на стадії досудового розслідування.

Так, акцентуючи увагу на одному із джерел доказів – показаннях, законодавець зазначає, що свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому КПК порядку [2, с.54]. Отже, проблеми не існує і слідчий вправі викликати і допитати експерта на стадії досудового розслідування.

Що ж стосується того факту, що КПК не містить окремої статті, яка мала б назву «Допит експерта на досудовому розслідуванні», де б детально врегульовувався порядок допиту експерта саме на стадії досудового розслідування слідчим, то тут необхідно виходити із теоретичних положень, вироблених наукою кримінального процесуального права, зміст яких полягає у можливості застосування окремих норм, використовуючи таку процесуальну категорію як аналогія. Теорія кримінального процесуального права визначає існування двох видів аналогії – аналогії закону і аналогії права [3, с.105]. В даному випадку ми повинні говорити про аналогію закону. Проте, тут слід розуміти, що законодавець не випадково помістив в КПК спеціальну статтю про допит експерта саме в суді, переслідуючи мету – підкреслити головну роль суду у вирішенні кримінального провадження (кримінальної справи), реалізуючи при цьому процесуальну функцію, яка належить лише суду – здійснення правосуддя.

Наступним проблемним питанням, яке потребує вирішення, є питання допиту спеціаліста. Слід відразу відмітити, що законодавець не передбачає допит спеціаліста як окремого суб'єкта кримінального провадження. За загальним правилом, у разі необхідності здійснити допит спеціаліста, слідчий його допитує як свідка. І це логічно, адже допитується спеціаліст як суб'єкт, який за своїм статусом повністю відповідає вимогам закону, які ставляться до свідка згідно ст. 65 КПК, тобто, є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

В практичній діяльності при взаємодії слідчого та експерта нерідко виникають ситуації, коли слідчі стоять перед проблемою: як допитати особу, яка раніше працювала на посаді експерта і проводила експертні дослідження, але на момент допиту вже на цій посаді не працює.

По-перше, ми повинні виходити з того, що експерт завжди є спеціалістом, проте, спеціаліст – не завжди є експертом. Саме виходячи із змісту цього правила, ми констатуємо той факт, що поняття «спеціаліст» є ширшим від поняття «експерт». Що це може означати для розв'язання проблем взаємодії слідчого з експертом та спеціалістом при допиті? Мабуть, в першу чергу, це означає, що експерта ми можемо допитати по більш вузькому і цілеспрямованому колу питань, що складають предмет допиту. І цьому ми знаходимо підтвердження в законі. Так, згідно з ч. 1 ст. 356 КПК суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Зрозуміло що, з урахуванням зроблених вище висновків, це може зробити і слідчий, адже згідно з п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК експерт, при необхідності, роз'яснює висновок.

Отже, при необхідності,експерт може бути викликаний слідчим для допиту, при цьому, як вже вище зазначалось, зобов'язаний прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту. А запитання під час допиту, знову ж таки, як вище зазначалось, повинні стосуватися саме роз'яснення висновку.

І тепер конкретно стосовно допиту особи, яка раніше працювала експертом. В наведеній ситуації шляхи розв'язання проблеми залежать від того, що саме складає предмет допиту даної особи. Якщо особа викликана для допиту з питань, що стосуються висновку експерта в тому експертному дослідженні, яке вона сама проводила, то, однозначно, вона підлягає допиту як експерт. І те, що особа на час виклику не працює на посаді експерта, ніяк не повинно впливати на її статус у конкретному кримінальному провадженні. Адже, саме як експерт вона виступає через те, що готувала висновок експерта. Саме цей висновок експерта і має значення процесуального джерела доказів згідно з ч. 2 ст. 84 КПК.

Що ж стосується допиту особи, яка за посадою є експертом, але не здійснювала експертне дослідження у конкретному кримінальному провадженні, то вона, звичайно повинна бути допитана як спеціаліст.

В тій же само ролі особа буде виступати, тобто як спеціаліст і в тій ситуації, коли вона допитується з питань, які цікавлять слідчого по експертному дослідженню, яке проводила інша особа. Тут ми керуємося положеннями, передбаченими в ст. 95 КПК. Так, згідно з ч. 6 ст. 95 КПК висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях в розумінні статті 101 КПК. І далі, згідно з ч. 7 ст. 95 КПК якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Але при цьому дуже важливо, що допитуючи таку особу за правилами допиту експерта, слідчий, слідчий суддя чи суд повинні допитувати її як спеціаліста, а це означає, що в процесі вона буде виступати свідком.

Таким чином, у питаннях взаємодії слідчого із експертом і спеціалістом правильне визначення статусу особи, яка володіє спеціальними знаннями і порядку допиту такої особи, відіграє важливу роль, адже сприяє доказуванню у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: затв. Наказ МВС України від 03.11. 2015 № 1339.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: Чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (Офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред..) та ін.. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А – Г. 672 с. : іл.

Омельченко Олександр Євгенійович,
професор кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
Бондар Богдан Ігорович,
курсант 209 н/г, факультету №1,
навчально-науковий інститут №1,
Національної академії внутрішніх справ

РОЗУМНІ СТРОКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Саме поняття «розумний» і його правове наповнення було запозичено з англо-американського права. Тлумачиться даний термін через поняття «розумна людина», «звичайний громадянин». Йдеться про те, що розумними слід вважати діяння, які б учинила особа з нормальним,середнім рівнем інтелекту,знань та життєвого досвіду.

При цьому залишається проблематичним визначення критеріїв самих цих понять. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (далі – КПК України) змінив підхід до визначення системи засад кримінального провадження, розширивши їх перелік новими для вітчизняного кримінального процесу. При цьому законодавець закріпив їх основоположну роль у побудові справедливого кримінального провадження, передбачивши, що коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені в ч.1 ст.7 КПК України. Тому засадам кримінального провадження та механізму їх реалізації приділяють велику увагу у науковій дискусії. Серед таких засад новелою для кримінального процесу, є розумні строки.

У ст. 28 КПК України зазначено поняття «розумні строки», де розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проте із набранням чинності КПК України проблема забезпечення дієвості засади розумності строків в Україні знову набула своєї актуальності. Про це свідчить аналіз звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з приводу порушень вимог п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

В Україні категорія розумності строків розглядалася ще до прийняття КПК України 2012 року. Зокрема, у своєму рішенні Конституційний Суд України зазначав, що категорія «розумний строк досудового слідства» є оціночною, тобто такою, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення та розслідування злочину або злочинів [2, ст. 96].

Визначення розумного строку залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих (розшукових)дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо. Але за будь-яких обставин строк досудового розслідування не повинен перевищувати меж необхідності. Досудове розслідування повинно бути закінчено без порушень права на судовий розгляд й права на ефективний захист, що передбачені ст. 6, 13 Конвенції. До того ж варто зазначити,що існуюча процедура продовження строків розслідування та тримання під вартою є тривалою, процесуально і організаційно громіздкою, пов'язана із втратою слідчим робочого часу, дублюванням зусиль

відповідних працівників слідчого апарату та прокуратури. Цей громіздкий порядок ускладнюється відомчими розпорядженнями про обов'язкове проведення оперативних нарад з питань пов'язаних із порушенням клопотань продовження строків тримання під вартою. На обґрунтування цих клопотань слідчий витрачає значну частину часу, який міг би бути використаний на здійснення розслідування в інших провадженнях.

Щодо проблем розумних строків у кримінальному провадженні то можемо спостерігати таку ситуацію, елементами якої є наступне:

1) слідчі (розшукові) дії за клопотаннями потерпілого, сторони захисту не проводяться та супроводжуються формальними відписками з боку прокурора та слідчого;

2) слідчі судді вже неодноразово констатували бездіяльність слідчого або прокурора, ухвалюючи відповідні ухвали в порядку ст. 307 КПК України;

3) потерпілий звертався до прокурорів усіх рівнів в порядку ст. 308 КПК України, декілька разів пройшовши всю вертикаль системи прокуратури – від прокуратури району до Генеральної прокуратури України;

4) проте, не зважаючи на це, досудове розслідування «стоїть» на місці й не рухається,невиправдана тяганина, неорганізованість, подекуди недосвідченість судових та слідчих працівників, безконтрольність та недостатня вимогливість до слідчих суддів.

Для вирішення вказаних проблем,необхідно вжити наступні заходи:

1) закріпити у нормах кримінально-процесуального законодавства чіткі критерії розумності, та забезпечити їх дотримання шляхом чіткого визначення механізму відповідальності за допущені порушення, як держави, так і посадових осіб які здійснюються кримінально-процесуальну діяльність;

2) налагодити належний дієвий контроль з боку керівників слідчих підрозділів та їх заступників за роботою своїх підлеглих;

3) забезпечити належну та ефективну взаємодію між працівниками органів досудового розслідування та галузевих служб[1, ст. 27-28].

Отже, розумними можна вважати строки, які об'єктивно необхідні для виконання визначених законом процесуальних дій та прийняття рішень у кримінальному провадженні. Розумні строки це період часу, який дозволив би уникнути надмірного, необґрунтованого зволікання у кримінальному провадженні (як під час досудового розслідування, так і судового розгляду кримінальних справ).

Список використаних джерел:

1. Базак О.П. Розумні строки в кримінальному процесуальному кодексі України / Базак О.П.//Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення (матеріали постійно діючого науково-практичного семінару). – К.: Право, 2014. – С. 21-27.

2. Данкович Н.О. Засада розумності строків у кримінальному провадженні щодо неналежного виконання професійних обов'язків медичними працівниками/ Данкович Н.О.// Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка,право). – 2013. – № 4(63). – С. 95-100.

3. Кучинська О.П. Розумні строки кримінального провадження – одна із гарантій справедливого судочинства / Кучинська О.П. // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 44-48.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України:чинне законодавство зі змінами та допов. на 1 квіт. 2016 р: (ОФІЦ ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016.– 372с. – (Кодекси України)

5. Ягунов Д.В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення] / Ягунов Д.В. // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 332-341.

Осауленко Олег Анатолійович,
професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСАДИ ЧИ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ?

Якщо говорити про принципи кримінального процесу, то визначення у питанні щодо їх поняття класифікації є одним з найскладніших у науці кримінального процесу [1, с. 122]. При цьому досить цікавим у цьому аспекті є також питання щодо використання окремих законодавчих та теоретичних дефініцій. Отже, спробуємо визначитися у цьому питанні стосовно термінів «принципи» та «засади».

На сучасному етапі здійснення судово-правової реформи, основною метою якої є створення судочинства охоронного типу, особливої актуальності набуває система правових засобів, якими охороняються і забезпечуються права та законні інтереси людини [2, с. 221]. Основоположним напрямом при цьому є органічне впровадження в життя положень нового Кримінального процесуального кодексу України, уведеного у дію Указом Президента України № 4651-VI від 13 квітня 2012 р. У главі ІІ згаданого закону закріплюється перелік засад кримінального процесу та розкривається їх зміст. Сама назва цієї глави – «Засади кримінального провадження» – ще на етапі розробки проекту нового КПК викликала полеміку серед вчених-правознавців. Так, О. М. Бандурка свого часу пропонував у назві глави слово «засади» замінити словом «принципи» оскільки, на його думку, латинська морфологія визначення цього процесуального інституту більше відповідає суті кримінального судочинства України і юридичній мові [3].

О. З. Хотинська робить висновок про те, що завжди, коли говорячи про засади судочинства, мають на увазі принципи, при цьому саме поняття «принципи» є ширшим, ніж поняття «засади» [4, с. 16–19].

Цікаво, що визначаючи поняття «засада», автори Великого тлумачного словника сучасної української мови роблять це через використання терміну «принцип»: «засада – це вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки» [5, с. 325].

Здавалося б, що відправною точкою у розмежуванні зазначених дефініцій повинні були б стати норми Конституції України. Проте текст Основного Закону по-своєму оперує даними поняттями. Так, у ст. 29 Конституції України застосовується термін «засади». Крім того, даний термін використовується у назві розділу І Конституції та у статтях 6, 15, 16, 85, 92, 95, 100, 132, 142, 143. У той же час у статтях 8, 18, 125 Основного Закону використовується термін «принципи» у тому ж самому розумінні що й «засади». Отже, у тексті Конституції дані дефініції

використовуються у тотожному значенні. Позицію ототожнення даних понять займає і О. П. Кучинська [6, с. 383–388].

Взагалі, використання у юриспруденції історично запозичених іншомовних термінів (у більшості своїй з латини) є сталим фактом, який не заперечується фахівцями мовознавства, і які, наприклад, досить давно визначали поняття «принцип» як «наукову чи моральну основу, підставу, правило, основу, від якої не відступають» [7, с. 431].

У зв'язку з цим, поруч із вже наведеною точкою зору О. М. Бандурки вірним видається твердження Ю. М. Грошевого про те, що «в законі не може бути основних положень, можуть бути принципи, які роблять судоустрій власне судоустроєм» [8, с. 545].

Термін «принципи» відстоює і В. Г. Гончаренко, оскільки, на його думку, загальноприйнятий у світі термін «принцип» означає вихідне положення будь-якої теорії, світогляду, науки, організації роботи, а термін «засада» не є таким узагальнюючим і міститься в багатьох главах чинного КПК України та його окремих статтях [9, с. 55].

Досить вдалим із цього приводу є твердження О. М. Савицького про те, що наявність у чинному законодавстві безлічі термінологічних одиниць, які однакові за змістом, вносить плутанину в їх застосування [10, с. 9–10].

Отже вважаємо, що своєрідне перевантаження юридичної (та й не тільки) мови тотожними термінами, які мають однаковий зміст лише шкодить розумінню права та його застосуванню.

Список використаних джерел:

1. Омельяненко Г. М. Конституційні принципи (засади) судочинства і кодифікація кримінального процесуального законодавства / Г. М. Омельяненко // Конституція України та проблеми систематизації законодавства : зб. наук, праць. – Вип. 5. – К. 1999.

2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник для ВНЗ/МВС України. НУВС. – Харьков: Консум, 2001.

3. Таблиця поправок до проекту Кримінального процесуального кодексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://gska2.rada.gov.ua/pls/pt/reports.ptab1e?ptid=3004.

4. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук / О. З. Хотинська. – К., 2006.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003.

6. Кучинська О. П. Поняття принципів кримінального процесу та їх основні ознаки / О. П. Кучинська // Вісник Львів, ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 53.

7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. / В 4-х т., Т. 3. – М.: Русский язык, 1990.

8. Грошевий Ю. М. Реалізація принципу доступності правосуддя у побудові судової системи України // Вибрані праці / Ю. М. Грошевий ; упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. – Х. : Право, 2011.

9. Гончаренко В. Г. Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3.

10. Савицкий В. М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии / М. Савицкий. – М. : Наука, 1987.

Охріменко Світлана Станіславівна,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сьогодні в Україні відбуваються складні реформаційні процеси, поряд з якими питання процесуального статусу слідчого набуває особливого значення. Найважливішою складовою існування правової держави є забезпечення прав та свобод людини. Слідчий як представник влади повинен забезпечувати захист прав на досудовому слідстві. Разом із тим, процесуальна самостійність і незалежність самих слідчих, не зазначена у главі 2 КПК України, як один з ґрунтовних принципів кримінального процесуального права. Проблема забезпечення процесуальної самостійності слідчого і його незалежності в останні роки постійно обговорюється як вченими, так і практичними працівниками.

Положення ст. 94 КПК України свідчать, що слідчий оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

На наш погляд, процесуальна незалежність слідчого є основоположним принципом кримінального судочинства, що слугує захистом слідчого від стороннього впливу і характеризує організаційну сторону діяльності слідчого та безпосередньо впливає на забезпечення його процесуальної самостійності.

Процесуальна самостійність слідчого гарантує законність й обґрунтованість процесуальних рішень, оскільки дає можливість у межах встановлених законом повноважень самостійно формулювати висновки. Ніхто краще слідчого, який особисто заглиблюється в суть досліджуваних ним обставин, не може оцінити докази в їх сукупності та прийняти найбільш оптимальні, правильні й раціональні рішення щодо кожного аспекту розслідування.

Для слідчого бути незалежним означає фактичну можливість виявляти свою процесуальну самостійність. Обмеження процесуальної незалежності слідчого неминуче призводить (або загрожує призвести) до обмеження його самостійності. Наприклад, слідчий у складі органу Національної поліції певною мірою залежить від керівника цього органу щодо розгляду господарських, службових та соціально-побутових питань, так і позитивне чи негативне їх вирішення певним чином позначається на діяльності слідчого. Адміністративна ж підлеглість слідчих призводить до того, що відомчі інтереси впливають на їх діяльність і якщо не перешкоджають, то ускладнюють реалізацію законних повноважень.

Усунення процесуальної залежності слідчого від свого керівника повинно стати одним із напрямів реформи кримінального процесу, однак згідно з положеннями КПК України (2012 р.) слідчий став повністю залежним ще й від

прокурора, який реалізує на сьогоднішній день функцію процесуального керівництва всім процесом досудового розслідування.

Згідно частини 4 ст. 40 КПК слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою визначену законом відповідальність. Разом із тим, у частині п'ятій цієї ж статті зазначено, що слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. З цього випливає лише відносна самостійність слідчого, він зобов'язаний виконувати доручення та вказівки одночасно як прокурора, так й керівника органу досудового розслідування. Окрім того, за невиконання вказівок прокурора встановлена кримінальна відповідальність слідчого, що може вказувати на обмеження його самостійності та незалежності у кримінальному провадженні.

Аналізуючи повноваження слідчого, прокурора і суду, в аспекті їх співвідношення з процесуальним статусом, можемо стверджувати, що самостійність слідчого у процесуальній діяльності є більше декларативною, оскільки він фактично не приймає самостійно жодного процесуального рішення. Таке звуження повноважень слідчого та обмеження його самостійності та незалежності у прийнятті процесуальних рішень призводить до значного затягування досудового розслідування, оскільки для того, щоб вчинити більшість процесуальних дій, він повинен отримати дозвіл або повідомити про вчинення відповідної дії. До того ж, слідчому прямо заборонено оскаржувати до суду деякі рішення прокурора (ст. 40 КПК України), а також звертатися до суду з клопотанням, яке не погоджено прокурором.

На нашу думку, процесуальний статус слідчого це, насамперед, права у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, а також обов'язки, які йому необхідно здійснювати, щоб не порушувати прав і свобод громадян при проведенні слідчих (розшукових) дій. Проте на сучасному етапі розвитку слідчої діяльності можна констатувати, що в правах слідчий суттєво обмежений. Він знаходиться під постійним контролем прокурора, керівника органу досудового розслідування, начальника органу поліції тощо.

Основний прояв процесуальної самостійності слідчого має місце у наданих йому законом процесуальних повноваженнях. Самостійні процесуальні повноваження слідчого, передбачені КПК України, є так би мовити «мірилом» процесуальної самостійності слідчого у кримінальному провадженні. Від обсягу наданих слідчому процесуальних повноважень залежать стан та межі його процесуальної самостійності. Аналізуючи положення ст. 40 КПК, слід зазначити, що процесуальні повноваження слідчого значно звужені у порівнянні з повноваженнями, які передбачала ст. 114 КПК України (1960 р.). Ч. 2 ст. 40 КПК України визначає перелік повноважень слідчого, але варто зауважити, що він не є вичерпним, оскільки в п. 9 вказано, що слідчий здійснює й інші повноваження, передбачені КПК України. Насамперед значно звужені повноваження слідчого щодо прийняття рішень щодо проведення слідчих (розшукових) дії та негласних слідчих (розшукових) дії. Безумовно, таке становище суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого і шкодить ефективному розслідуванню,

особливо щодо самостійного визначення напрямів розслідування, порядку і послідовності проведення процесуальних дій. Головними проблемами кримінально-процесуального забезпечення досудового слідства слід вважати часткову відсутність незалежності слідчого, виконання ним невластивих йому функцій, хоча відомчими нормативними документами МВС України задекларовано заборону залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що найбільш прийнятними елементами процесуального статусу слідчого будуть саме можливості приймати процесуальні рішення, відстоювати (захищати) свою процесуальну самостійність засобами, передбаченими КПК, пред'являти законні вимоги, що є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, службовими особами тощо.

Також до змісту процесуальної самостійності слідчого слід зараховувати і здатність даного суб'єкта правозастосування проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручати їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати. Крім того, новий КПК України передбачає можливість застосування сучасних технологій (проведення певних дій в режимі відеоконференції), які здатні забезпечити оперативність та ефективність проведення розслідування (ст. 232 КПК).

Отже, сукупність елементів процесуальної самостійності слідчого являє собою визначену законом здатність слідчого самостійно приймати рішення та вчиняти процесуальні дії під час розслідування кримінальних правопорушень. Проте, на наш погляд, урегулювання всіх питань процесуальної самостійності слідчого не може бути вирішене лише нормами КПК. Тут необхідний окремий закон, що буде давати відповіді на ті болючі питання, що накопичувалися роками упродовж щоденної кропіткої діяльності слідчих у процесі досудового розслідування. Адже чим міцніше процесуальна самостійність слідчого, тим вище відповідальність слідчого за якість і законність досудового розслідування.

Пилипенко Дмитро Олексійович,
науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИМИРЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Чинна законодавча регламентація кримінального процесуального регулювання процедури примирення у кримінальних провадженнях має певні правові «особливості», які у свою чергу дещо негативно впливають на реалізацію засади диспозитивності у вказаній процесуальній процедурі. Так у п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК зазначено, що суд відмовляє в затвердженні угоди про примирення, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства. При цьому законодавець, використавши таку оцінювальну категорію як «відповідність інтересам суспільства» для визначення сутності процедури медіації, не надає жодних

роз'яснень з приводу визначення змісту цих інтересів та не окреслює можливий їх перелік.

Слід зазначити, що використання в кримінальному процесі подібних категорій може мати негативні наслідки, адже суд на власний розсуд може фактично будь-яку обставину процедури примирення оцінити як таку, яка не відповідає інтересам суспільства, що як наслідок вестиме до відмови у затвердженні угоди про примирення. Таке повноваження надаватиме судді цілком законну та при цьому практично необмежену можливість впливу на результати процедури медіації у вітчизняному кримінальному судочинстві. Ця обставина, може призводити до такого негативного явища у кримінальному процесі, як зловживання з боку суддів. При цьому, прийняття суддею необґрунтованого рішення щодо відмови в затвердженні угоди про примирення згідно із ч. 8 ст. 474 КПК України позбавлятиме сторони можливості повторного звернення з цього приводу до суду.

У контексті розгляду цього питання, слід нагадати, що аналогічні за змістом норми оцінювання містились в змісті КПК від 1960 р., які у свою чергу неодноразово піддавались критиці з боку науковців. Так відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК від 1960 р., якщо справа про будь-який із зазначених в ч. 1 цієї статті (справи приватного обвинувачення) злочинів мала особливе громадське значення, то прокурор порушував справу і за відсутності скарги потерпілого. Справа, порушена прокурором, направлялась для провадження дізнання чи досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядалась судом в загальному порядку. Така кримінальна справа, в разі примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягала. Змістом цієї норми законодавець окреслював ситуацію, за якої будь-яке злочинне діяння навіть те, яке за своєю сутністю належало до категорії справ приватного обвинувачення набувало статусу справи публічного обвинувачення.

Досудове слідство та судовий розгляд цих кримінальних справ відбувався на загальних підставах. Однак при цьому законодавець диференційовано підходив до визначення сутності кримінальних справ публічного обвинувачення та тих, які були порушені у порядку ч. 3 ст. 27 КПК. Цю диференціацію можна дослідити, проаналізувавши зміст ч. 2 ст. 8 КПК. Відповідно до цієї норми за наявності підстав, зазначених в ст. 46 КК України, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні постановляв рішення про закриття справи. Змістом ст. 8 КПК закріплював положення, що до будь-якої кримінальної справи, за якою провадилось досудове слідство, може бути застосована процедура примирення. Однак це суперечило положенню вищезазначеної ч. 3 ст. 27 КПК, де використання процедури примирення було неможливим. Отже, з одного боку законодавець дозволяв реалізацію медіації у будь-якій кримінальній справі публічного обвинувачення, яка відповідала вимогам ст. 46 КК, а з іншого – заперечував її використання в окремій категорії кримінальних справ публічного обвинувачення, порушених відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК.

Такий не рівнозначний підхід законодавця, був не зовсім обґрунтованим. Створивши процесуальні умови, за яких будь-який злочин, що належить до категорії приватного обвинувачення, набував статусу справи публічного обвинувачення, законодавець не лише позбавляв потерпілого можливості самостійної реалізації функції обвинувачення, а взагалі виключав будь-який вплив

останнього на результат провадження у справі. Отже, кримінальні справи порушені прокурором відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК набували змісту справ із «гіпертрофованим» публічним обвинуваченням. При цьому є не зовсім зрозумілою послідовність законодавця, який допускав подібне у справах, які за своєю сутністю належали до справ приватного обвинувачення. Така позиція вітчизняного законодавця була обумовлена безкомпромісною турботою за українську громадськість, адже саме порушення прокурором кримінальних справ у порядку ч. 3 ст. 27 КПК відбувалось лише внаслідок їх «особливого громадського значення». При цьому, як і у випадку із вищенаведеним положенням чинного КПК України, розтлумачити сутність цього визначення не можливо, оскільки закон не містив будь-яких роз'яснень з цього приводу. Вбачається, домінування принципу публічності під час провадження у справах приватного обвинувачення, спираючись на особливе громадське значення останніх, не зовсім збігалося із сутністю цих справ.

У контексті цього питання слід погодитись із позицією В. Т. Нора, який зазначав, що «навряд чи є достатньо обґрунтовані підстави обмежувати дію принципу диспозитивності в цій категорії кримінальних справ. Таке обмеження грунтується не на волевиявленні потерпілого, що є визначальним, а на аморфному, чітко не визначеному, оцінювальному положенні «Особливе суспільне значення вчиненого злочину» [152]. Таким чином, використання судом оцінювальної категорії «відповідність інтересам суспільства» у якості підстави подальшого визначення процесуальної долі угоди про примирення у кримінальних провадженнях приватної форми обвинувачення не зовсім співпадає із сутністю цих проваджень.

Список використаних джерел:

1. Нор В. Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України : суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=319.

Плєва Ксенія Валеріївна,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Захист прав та законних інтересів особи у правовій державі неможливий без чіткої організації і функціонування судової влади. Одним з важливих завдань реформування чинного законодавства і створення нової, європейського рівня судової системи є запровадження інституту присяжних. Відразу дві конституційні норми – статті 124 й 126 Конституції України – закріплюють таку безпосередню форму народовладдя, як можливість здійснення правосуддя судом присяжних.

Спроба визначити процесуальну форму діяльності суду присяжних здійснена в чинному КПК України 2012 року.

Безпосередня участь громадян у правосудді та винесенні судового рішення є конституційною гарантією, яка дуже довго чекала на свій «момент істини». Для українського суспільства – це безсумнівний суттєвий крок уперед. Однак, впроваджений метод системи присяжних в Україні потребує подальших доопрацювань та покращень. Законодавцям слід звернути увагу на дебати про те, як забезпечити неупередженість суду присяжних і зобов'язання засідателів щодо утримання незалежного розслідування справи в еру нових соціальних ЗМІ, коли майже неможливо контролювати потік інформації та особисті контакти присяжних.

Також на окрему увагу заслуговує питання щодо вимог, яким має відповідати особа, яка буде приймати участь в здійсненні правосуддя.

Вбачається не те, що необхідним, але, принаймні бажаним, впровадження такої вимоги як наявність вищої юридичної освіти. На нашу думку, помилково, що особи, які не мають належної юридичної підготовки, під присягою та керівництвом трьох суддів-професіоналів вирішують доленосні для людини юридичні питання, щодо яких вони мають туманне уявлення (чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; яка саме міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; чи підлягає відшкодуванню шкода, завдана потерпілому, територіальній громаді чи державі і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку; чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності та ін.). Неоднозначна думка науковців і щодо кількісного складу суду присяжних засідателів та процедури формування корпусу присяжних. Вченими висловлюються іноді діаметрально протилежні підходи – від формування суду присяжних за списком виборців конкретної території, без усіляких узгоджень і жеребкувань, до пропозиції районним (міським) судам брати безпосередню участь у підборі кандидатур. Не вдаючись до критики цих та інших позицій, спробуємо запропонувати принаймні два можливих варіанти. Перший полягає у тому, щоб при управліннях (відділах) юстиції областей сформувати відповідні підрозділи, у компетенцію яких входило б вирішення комплексу організаційних, кадрових, матеріально-фінансових та інших питань діяльності суду присяжних. Більш дороговартісним є проект створення окремої структури - державного департаменту, який би діяв відповідно до розробленого положення. У будь-якому випадку це повинна бути структура з вузькогалузевою специфікою діяльності у сфері підбору кадрів, їх матеріально-фінансового забезпечення та забезпечення безпеки.

Кадрова політика повинна керуватися принципами добровільності та дотримання обов'язкових вимог до кандидатів у присяжні засідателі. Зарубіжний досвід свідчить, що авторитет і престиж суду присяжних забезпечують такі вимоги до претендентів: громадянин України, віком не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу освіту та постійну оплачувану роботу, не має судимості, позапартійний, володіє державною мовою.

Пропозиції стосовно відповідних кандидатур до компетентного органу можуть подавати трудові колективи підприємств, установ, ради навчальних і наукових закладів, громадські організації та рухи.

Модель суду присяжних у різних країнах відрізняється за кількістю їхніх членів. Відповідно до ст. 434-440 КПК Російської Федерації, до суду викликаються 20 присяжних, з яких після відводу повинно залишитися не менше ніж 14 осіб. Шляхом жеребкування для участі в розгляді справи з них створюють колегію присяжних засідателів. Перші 12 вважаються комплектними і з їхнього складу обирають старшину, інші – запасні. У США «велике журі» розглядає кримінальні справи у складі 12 засідателів. Аналогічна кількість журі присяжних суду Королівської лави Великобританії. В Італійській республіці суд присяжних складається з двох професійних суддів і шести засідателів. У Республіці Австрія складовою суду є три професійні судді та вісім присяжних. Пропонуємо, з огляду на вищевикладене, оптимальним складом такої колегії призначення 9 засідателів (як це передбачає процесуальне законодавство Франції), обраних шляхом жеребкування з 15 присяжних, викликаних для участі у розгляді конкретної кримінальної справи. 7 перших засідателів мають бути основними та утворюють товариство присяжних, а 2 останніх – запасними. За пропозицією головуючого судді (як варіант – за участі церковного служителя), усі вони складають присягу.

Важливо й те, щоб присяжні засідателі складали єдину колегію з професійними суддями і спільно вирішували питання вини підсудного.

Безумовно, запровадження інституту присяжних у національну систему правосуддя потребує узгодження багатого досвіду демократичних країн світу з кращими традиціями судочинства, правовими звичаями та менталітетом народу нашої держави. Суд присяжних покликаний виступати справді демократичним інститутом, дієвим важелем у провадженні законного, справедливого й ефективного судочинства.

Ревера Максим Сергійович,
слідчий відділу розслідування злочинів
у сфері службової діяльності СВ
Деснянського УП ГУ НП у м. Києві

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням - одне з найважливіших завдань, що стоїть перед системою правоохоронних та судових органів. Важливість саме цього інституту обумовлюється низкою різних факторів. Важко заперечувати, що для потерпілої сторони у рамках кримінального процесу відшкодування шкоди часто є пріоритетним питанням, на відміну від покарання злочинця чи попередження подальших злочинів. Особливо це стосується майнових злочинів та злочинів вчинених з необережності. Важливо також відмітити, що зазвичай самий тривалий етап кримінального процесу - досудове розслідування, на якому частіше всього відбувається процес відшкодування шкоди потерпілому або створюються усі необхідні умови для цього. Тому розгляд цього питання є більш як актуальним і покликаний допомогти краще дослідити і як результат покращити механізм відшкодування шкоди саме на етапі досудового розслідування.

В роботі не буде безпосередньо досліджуватися види шкоди передбаченої КПК та їх характерні особливості, а лише описуватись особливості відшкодування того чи іншого виду.

Фізична шкода - єдиний вид шкоди, відшкодування якого фактично неможливе. Так як, зокрема, вартість лікування - є видом матеріальної шкоди, відшкодування за завдане каліцтво - видом моральної шкоди. Тому відшкодування фізичної шкоди на будь-якому етапі кримінального процесу не можливе апріорі.

Відшкодування моральної шкоди на етапі досудового розслідування на практиці явище дуже рідкісне. Пов'язане це в першу чергу з тим, що оцінка розміру такої шкоди часто відрізняється в уявленні потерпілої сторони та сторони обвинувачення. Звісно, розмір моральної шкоди може набувати будь-якого значення, але на практиці є окремі особливості. Так в насильницьких злочинах невеликої та середньої тяжкості суди встановлюють розмір моральної шкоди, зазвичай, не більше 5000 гривень. В тяжких злочинах в районі 20000 грн. В особливо ж тяжких розмір шкоди може досягати будь-яких значень. На етапі досудового розслідування найбільш поширеним способом відшкодування моральної шкоди є добровільне відшкодування стороною обвинувачення стороні потерпілого суми, щодо якої вони дійшли згоди. Слідчий же майже ніколи не вчиняє ніяких дій для відшкодування виключно моральної шкоди у зв'язку з неможливістю самостійно визначити її розмір.

Матеріальна ж шкода - саме той вид шкоди, який найчастіше відшкодовується на етапі досудового розслідування завдяки відносній точності її розмірі та наявності багатьох процесуальних засобів для її відшкодування. Тому в подальшому мова буде йти про відшкодування саме матеріальної шкоди.

Щодо способів відшкодування шкоди на етапі досудового розслідування, то варто зазначити про наступні:

1) Добровільне відшкодування - один з найважливіших способів відшкодування шкоди, який тягне за собою велику кількість можливих процесуальних наслідків. У випадках, коли сторона обвинувачення повністю усвідомлює та визнає свою вину, доцільним є відшкодування шкоди потерпілому добровільно. Факт підтвердження такого відшкодування може бути підтверджено відповідними розписками або під час допиту потерпілого. Відшкодування може бути як повним так і частковим, але варто зауважити, що в слідчій практиці часткове відшкодування шкоди майже не впливає на результати досудового розслідування і про даний факт не зазначається в обвинувальному акті. При повному відшкодуванню шкоди можливі наступні варіанти:

слідчий в обвинувальному акті при направленні справи до суду в графі «обставини, що пом'якшують покарання» зазначає про відшкодування шкоди, тим самим пом'якшує подальше покарання в суді;

потерпілий та обвинувачений на підготовчому провадженні повідомляють про укладання угоди про примирення з визначенням міри покарання;

у окремих випадках, зокрема при вчиненні злочину передбаченого ч.1 ст. 286 КК України, слідчий за погодженням з прокурором звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

2) Вилучення незаконно набутого майна та передача його потерпілому. Цей вид відшкодування шкоди частіше всього застосовується при вчиненні майнових злочинів та злочинів в яких предметом виступають певні матеріальні цінності та цінні речі. Зокрема це злочини передбачені ст. 185, 186, 187, 190, 289 КК України.

Цей вид відшкодування застосовується слідчим в результаті відшукування предмету злочину, його вилучення в ході огляду місця події чи обшуку та подальшої передачі стороні потерпілого під зберігальну розписку. Для сторони ж обвинувачення ніяких позитивних наслідків такий вид відшкодування шкоди не має.

3) Особливим та найскладнішим процесуальним способом забезпечення відшкодування шкоди є арешт майна. При цьому варто зазначити, що з прийняттям КПК в 2012 році ст. 170 КПК України передбачала, що арешт майна можливо накладати лише на майно обвинувачуваного чи підозрюваного, що негативно впливало на процес відшкодування шкоди. Проте ст. 170 в редакції Закону № 1019-VIII від 18.02.2016 арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи. В аспекті відшкодування шкоди, варто говорити про арешт, саме як захід забезпечення кримінального провадження з метою відшкодування завданої шкоди. Проте арешт може накладатися і на речі, що є речовими доказами, які в подальшому будуть переданні власнику - стороні потерпілого, тим самим відшкодовано завдану шкоду. Проте проблемним залишається питання накладення арешту на майно добросовісного набувача, яке нормами КПК заборонено. Проблематика полягає в тому, що особа може бути де-юре добросовісним набувачем, але фактично має причетність до вчиненого кримінального правопорушення або чітко усвідомлювала незаконність набуття права власності на таке майно. Тому на нашу думку, варто більше детально конкретизувати випадки заборони накладення арешту на майно добросовісного набувача.

4) Цивільний позов - спосіб відшкодування завданої шкоди, який фактично реалізується на момент судового розгляду, проте сам позов може пред'являтися на етапі досудового розслідування для більш повного усвідомлення слідчим вимог потерпілої сторони. Особливість цього виду відшкодування шкоди полягає також у тому, що ним може забезпечуватися відшкодування шкоди не лише потерпілій стороні, а й третім особам.

Крім того варто зауважити, що існують деякі особливості відшкодування шкоди у разі, якщо її завдано інтересам держави. У таких випадках слідчий/прокурор самостійно зобов’язані вчинити всі дії необхідні для відшкодування такої шкоди. Також при відшкодуванні шкоди завданої державі варто згадати ще один спосіб, який застосовується для цієї цілі, але не застосовується у інших випадках – конфіскація та спеціальна конфіскація.

Як висновок можна зауважити, що у слідчого та прокурора на етапі досудового розслідування достатньо процесуальних повноважень щодо забезпечення відшкодування шкоди потерпілому або створення усіх умов, щоб таке відшкодування відбулося на етапі судового розгляду. Проте варто зауважити, що на сьогодні доцільно було б створити державний фонд з відшкодування шкоди завданої кримінальними правопорушеннями, так як усі вищеперераховані способи ефективні лише у випадках встановлення особи злочинця та доведення його вини. А так як відсоток злочинів в яких особи злочинців не встановленні куди більший, то і осіб яким не відшкодовується шкоди надто значна, щоб говорити про створення державою усіх умов для відшкодування потерпілим завданої злочинами шкоди.

Римарчук Ольга Вікторівна,
старший викладач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ БЕЗ УВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ

Питання кримінального процесуального затримання у вітчизняному кримінальному судочинстві завжди буде актуальним і дискусійним, адже воно пов'язано із обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність.

У процесуальній літературі та Кримінальному процесуальному кодексі України (далі − КПК) затримання диференціюють за різними критеріями: за формою [1, с. 431], за суб'єктами здійснення затримання [2, с. 189]; за особливостями процедури проведення; підставами (випадками) затримання а також за цільовим призначенням (метою) [3, с. 227–229].

З огляду на зазначені напрями дослідження кримінально-процесуального затримання можна констатувати, що у вітчизняній літературі такому тимчасовому запобіжному заходу приділяється належна увага. Однак, деякі питання залишаються дискусійними та не вирішеними.

Відповідно до ч.1 ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі. Слід звернути увагу на два аспекти. По-перше, уповноважена службова особа може затримати особу, підозрювану у вчиненні «злочину», а не «кримінального проступку». Це свідчить про те, що уповноважена службова особа повинна бути фахівцем в галузі юриспруденції і уміти диференціювати протиправні діяння за ступенем суспільної небезпеки та тяжкістю вчиненого діяння на відміну від «кожного», який здійснюватиме затримання в порядку ст. 207 КПК. По-друге, затримувати особу в порядку ст. 208 КПК можна лише за умови, що така особа підозрюється у вчиненні злочину, санкція якого передбачає лише «позбавлення волі». Таким чином, за умови вчинення злочину, санкція якого передбачає інший вид покарання, уповноважена службова особа позбавлена права здійснювати кримінально-процесуальне затримання.

Нажаль, законодавчо не визначено, коло суб'єктів, яких можна віднести до «уповноваженої службової особи». Немає єдності думок серед науковців та практиків [4]. Така невизначеність впливає на строки, які повинні бути об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та якість прийнятих процесуальних рішень. Наявність у КПК зазначеного суб'єкта без чітко визначеного процесуального статусу свідчить про намагання законодавця компенсувати відсутність «органу дізнання», який у КПК 1960 р. був суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності.

Одним із най болючих питань сьогодення − чи має право уповноважена службова особа складати протокол про затримання, або складання такого процесуального документу виключне право слідчого, прокурора? Частина 5 ст. 208 КПК лише констатує, що «про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол» без уточнення суб'єкта уповноваженого на здійснення зазначених дій. Деякі науковці вважають, що лише слідчий та прокурор наділені повноваженнями на складання протоколу про затримання, оскільки лише зазначені особи кваліфіковано можуть з'ясувати дотримання умов затримання, обставини суспільно небезпечного діяння, здійснити його кваліфікацію [5, с. 135-137]. Інші,

спираючись на практику ЄСПЛ та ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вважають, що про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана скласти протокол, [6, с. 88].

Також необхідно звернути увагу, що відповідно до ч.3 ст. 208 КПК уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч.7 ст. 223 і ст. 236 КПК. Тобто, за наявності достатніх підстав, що затримана особа може переховувати при собі предмети або документи, які матимуть значення для кримінального провадження може бути проведений обшук особи за обов'язковою участю не менше двох понятих однієї статі з обшукуванню особою незалежно від застосування технічних засобів фіксування (безперервного відеозапису ходу проведення обшуку особи). Слід наголосити, що проведення обшуку особи є правом, а не обов'язком уповноваженої службової особи. У разі прийняття рішення провести обшук затриманої особи постає питання, яким процесуальним документом необхідно фіксувати зазначені дії. Відповідно до ч.5 ст. 208 КПК у протоколі затримання особи, зазначаються, зокрема, результати «особистого обшуку». В той же час, ч.3 ст. 168 КПК регламентує, що крім фіксації факту затримання особи, уповноважена службова особа зобов'язана скласти протокол про тимчасове вилучення майна, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику. За аналогічною процедурою здійснюється і тимчасове вилучення уповноваженою службовою особою документів, які посвідчують користування спеціальним правом (ст.ст. 148-149 КПК).

Загальний строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання (коли особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою). В межах зазначеного строку, а саме, не пізніше 60 годин з моменту затримання особа повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Таким чином 12 годин законодавець відводить слідчому судді для розгляду клопотання про обрання щодо затриманої особи за підозрою у вчиненні злочину запобіжного заходу і 60 годин − слідчому, прокурору. Однак, відповідно до ч. 2 ст. 278 КПК слідчий або прокурор зобов'язані вручити затриманій особі не пізніше 24 годин з моменту її затримання повідомлення про підозру. У разі якщо особі не вручено таке повідомлення після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Таким чином, насправді у слідчого, прокурора є не 60 годин, а лише 24 години (із врахуванням часу фактичного затримання). Незрозуміло, чим керувався законодавець, коли обмежував діяльність слідчого, прокурора до 24 годин, адже зібрати протягом зазначеного часу достатні докази для підозри особи у вчиненні злочину та наявності ризиків, які нададуть достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, передбачені ч.1 ст. 177 КПК практично неможливо. Таким чином, у зазначених випадках повідомлення про підозру відбувається формально, нівелюючи більшість засад кримінального провадження.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що окреслені вище проблеми кримінально-процесуального затримання є не вичерпаними, однак, навіть в межах визначених законодавчих прогалин та неузгодженостей існує нагальна потреба у швидкому якісному їх вирішенні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Кримінальний процес [текст] : підручник. / За аг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
3. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за редакцією професорів В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. – К. : Юстиніан, 2014. – 573 с.
4. Никоненко М.Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі / М. Я. Никоненко // Юридична наука. – К., 2014. – № 9. – С. 83-90.
5. Рожнова В. В. Суб'єкти затримання, передбаченого ст. 208 КПК України / В.В. Рожнова // Актуальні проблеми досудового розслідування [Текст] : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац.акад. внутр. справ, 2015. – С. 135-137.
6. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення / В. І. Фаринник // Вісник кримінального судочинства. − 2015. - № 2. − С. 85-94.

Рожнова Вікторія Василівна,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОЦІНКА СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ДЛЯ ПІДОЗРИ ОСОБИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Як відомо, усі процесуальні рішення слідчого, прокурора мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими. В основі прийняття слідчим, прокурором саме таких процесуальних рішень лежить оцінка доказів, що відбувається за правилами, встановленими ст. 94 КПК України. Відповідно прийняттю процесуальних рішень обов'язково передує оцінка наявних доказів: кожного доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупності доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

І якщо критерії належності та допустимості доказів певною мірою врегульовані кримінальним процесуальним законом (статті 85–90 КПК України), то критерії достатності доказів для прийняття процесуальних рішень законом не визначені. Вирішення цього питання належить до компетенції тієї посадової особи, яка згідно закону уповноважена на прийняття процесуального рішення, і, відповідно до положень про вільну оцінку доказів, здійснюється з урахуванням її внутрішнього переконання. Під час досудового розслідування такими посадовими особами є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя.

Одним із важливих процесуальних рішень, що приймається під час досудового розслідування прокурором або слідчим за погодженням із прокурором, є повідомлення про підозру. Підстави для прийняття цього рішення визначені у ч. 1

ст. 276 КПК України і, якщо підстави, сформульовані у пп. 1, 2 є формально визначеними, то формулювання підстави, що закріплена у п. 3, містить оціночне поняття «достатні докази», що засвідчує необхідність вирішення питання про наявність підстав для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення виключно у кожному випадку, виходячи з конкретних фактичних обставин кримінального провадження.

Повідомлення про підозру – одне із найважливіших процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. У цьому процесуальному рішенні на підставі зібраних під час досудового розслідування доказів особа набуває статус підозрюваного. Акт повідомлення про підозру має важливе значення, оскільки він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Повідомлення особі про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення, а тому обґрунтована підозра у подальшому дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру та тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [1, с. 545].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадку наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Таким чином, обов'язковість наявності достатніх доказів для повідомлення особі про підозру обумовлена вимогами кримінального процесуального закону. Це означає, що для того, щоб повідомити особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення слідчий повинен: 1) мати докази; 2) оцінити наявні докази як достатні. Відповідно, на момент повідомлення особі про підозру зібрані докази вже мають бути оцінені слідчим з точки зору їх належності, достовірності, допустимості, а їх сукупність з точки зору достатності для прийняття законного та обґрунтованого рішення.

Під час досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення доказуванню підлягає особливе, специфічне саме для цього кримінального правопорушення коло обставин, що утворює локальний, спеціальний предмет доказування в конкретному кримінальному провадженні [2; 3; 4, с. 11].

У ст. 91 КПК України встановлений загальний предмет доказування, тобто перелік обставин, які мають бути встановлені до завершення кримінального провадження. Кримінальний процесуальний закон не вимагає, щоб на момент повідомлення особі про підозру були встановлені всі передбачені ст. 91 КПК України обставини. Такий висновок випливає зі змісту ст. 277 КПК України, відповідно до якої серед відомостей, що мають міститись у письмовому повідомленні про підозру, зокрема вказуються: зміст підозри; правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа; стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру.

Більшість авторів дотримуються думки про те, що комплекс обставин, які входять до загального предмета доказування, встановлюється слідчим лише наприкінці досудового розслідування, повідомленням про підозру (як і пред'явленням обвинувачення відповідно до КПК України 1960 року) досудове розслідування не припиняється, а процес доказування продовжується. Водночас, зважаючи на те, що обставини, що включаються у формулювання підозри

відображають фактичну основу правової кваліфікації діяння, утворюють частину предмета доказування, а тому підлягають встановленню раніше, тобто на момент повідомлення особі про підозру.

Так, П. М. Давидов, досліджуючи підстави притягнення особи як обвинуваченого (ст. 131 КПК України 1960 року), вказував, що коло обставин, які утворюють формулу обвинувачення, повинно бути таким, щоб ці обставини відобразили усі ознаки конкретного злочину [5, с. 204]. Доповненням цього може бути і сукупність доказів, що встановлює індивідуальність обставин кожного конкретного кримінального провадження. Разом з тим, можна встановити обставини, встановлення яких на момент повідомлення особі про підозру слід визнати обов'язковим у всіх випадках.

Беручи до уваги те, що правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, виступає обов'язковою складовою письмового повідомлення про підозру (п. 5 ч. 1 ст. 277 КПК України), очевидно, що до моменту кваліфікації діяння мають бути встановленні її фактичні підстави.

Фактична підстава кваліфікації – це обставини кримінального провадження, що трапилися насправді, стали відомими органам досудового розслідування, прокурору та суду, набули кримінального процесуального закріплення та, внаслідок цього, підлягають кримінально-правовій оцінці: де, коли, ким, за яких обставин, з використанням яких знарядь (засобів), яким способом вчинено злочинне діяння, які шкідливі наслідки воно потягнуло, ким вчинено, як проявилося суб'єктивне ставлення особи до вчиненого тощо [6, с. 43].

Таким чином, на момент повідомлення особі про підозру необхідно встановити такі обставини, які характеризують сторони інкримінованого складу кримінального правопорушення і вказують та ті його елементи, що дозволяють його кваліфікувати (юридично значущі ознаки кримінального правопорушення), тобто встановити та юридично закріпити точну відповідність між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред..: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.

2. Аленін Ю. П. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі / Ю.П. Аленін // Науковий вісник. – Д., 2009. – № 4. – С. 222–228.

3. Дроздов А. В. Предмет доказывания по делам о разбоях / А. В. Дроздов // Криміналістичний вісник. – К., 2011. – № 1. – С. 100–106.

4. Алексійчук О. М. Предмет доказування у кримінальних справах про вбивства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. Алексійчук // НАВС. – Київ, 2012. – 18 с.

5. Давыдов П. М. Основания привлечения лица в качестве обвиняемого / П. М. Давыдов // Сборник ученых трудов Свердловского юрид. ин-та. – Свердловск, 1977. – Вып. 17, с. 204

6. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко : [підручник] / за заг. ред. В. І. Шакуна. – 5-те вид., перероб. – К.: Алерта, 2013. – 320 с.

Савицький Дмитро Олександрович,
заступник директора інституту післядипломної освіти
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. За характером та пізнавальними можливостями вони наближені до відповідних оперативно-розшукових заходів, які передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Певною особливістю негласних слідчих (розшукових) дій є те, що більшість із них не має чітко встановленої КПК процедури проведення, фіксування, використання результатів у доказуванні. Тому, крім КПК, порядок їх проведення установлений міжвідомчою Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», яка затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51.

Рішення про проведення переважної більшості негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий суддя, повноваження якого здійснюються головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя уповноважений приймати рішення про проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) накладення арешту на кореспонденцію; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем; 5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; 6) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; 7) спостереження за особою; 8) моніторинг банківських рахунків; 9) аудіо-, відеоконтроль місця; 10) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Перед зверненням слідчого до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій він зобов'язаний погодити його з прокурором. Розгляд та погодження прокурором цього клопотання здійснюється невідкладно з моменту надходження. Прокурором вивчаються матеріали кримінального провадження, які є підставою для прийняття рішення про погодження клопотання. Відмова в погодженні клопотання приймається у формі постанови і не виключає повторного звернення слідчого після отримання додаткових доказів або усунення недоліків, вказаних прокурором. У разі відмови в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання, за необхідності, ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом 3 днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє в його погодженні.

Вимоги до клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначено у ч. 2 ст. 248 КПК. Закріплення цих вимог заслуговує схвальної оцінки. До прийняття чинного КПК Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не визначав жодних вимог до подання уповноваженого органу про надання судом згоди на проведення оперативно-розшукових заходів. Вони були закріплені у підзаконному акті, а саме, у Постанові Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасового обмежують права людини, та використання добутої інформації». Крім цього, про такі вимоги йшлося в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства».

Частина 2 ст. 248 КПК визначає, що до клопотання слідчого, прокурора має бути додано витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Про додання матеріалів кримінального провадження в цій нормі не йдеться, з чим не можна погодитися. Як слідчий суддя може без їх дослідження з'ясувати, чи є підстави для прийняття рішення про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. На наш погляд, слід доповнити ч. 2 ст. 248 КПК положенням, що до клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії додаються матеріали кримінального провадження.

Отримавши клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий суддя, зобов'язаний розглянути його протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання.

Слідчий суддя має постановити ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий, прокурор доведе наявність достатніх підстав вважати, що: 1) вчинено злочин відповідної тяжкості; 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин (ч. 3 ст. 248 КПК).

Якщо слідчий, прокурор не доведе ці обставини, слідчий суддя має постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, яка не перешкоджає повторному зверненню.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, а також містити відомості про: 1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; 2) злочин, у зв'язку з досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; 3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; 4) вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від її виду про ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 5) строк дії ухвали.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії обмежений строком досудового розслідування. Якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід

продовжити, то слідчий за погодженням з прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про її продовження.

Загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування. У разі, якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Результати, отримані під час виконання ухвали слідчого судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Використання їх результатів в інших цілях або передання інформації здійснюється під контролем слідчого судді. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Саєнко Галина Юріївна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ДЛЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО

Серед чисельних вимог до змісту угоди як про визнання винуватості так і про примирення в главі 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), лише однією статтею 476 КПК передбачено відповідальність за невиконання укладеної угоди, або наслідки невиконання угоди. Дослідивши уважно зміст цієї статті, виділяємо наступне: 1) законом передбачено право сторони обвинувачення (потерпілого та прокурора) звернутися до суду з клопотанням про скасування ухваленого вироку, якщо не виконано угоду; 2) таке клопотання про скасування вироку виноситься на розгляд у судове засідання; 3) суд ухвалою скасовує вирок, яким затверджено угоду, якщо буде доведено, що засуджений не виконав умови угоди; 4) справа щодо обвинуваченого призначається до нового судового розгляду в загальному порядку, або направляється для завершення досудового розслідування; 5) умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом у статті 389-1 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Перше на що звернемо увагу, відповідно до частини 1 статті 476 КПК у разі невиконання угоди лише прокурор та потерпілий мають право звернутися до суду з клопотанням про скасування вироку, яким затверджено угоду. КПК позбавлено такого права обвинувачену особу.

Такі положення закону, ототожнюють угоду в кримінальному провадженні з одностороннім договором, який спрямовано на набуття обов'язків обвинуваченим,

оскільки у іншої сторони договору – прокурора, потерпілого є лише право вимагати виконання умов угоди.

Разом із тим, процесуальним законом не передбачено будь-якої форми взаємодії сторін угоди у разі її невиконання. Не визначено також і засобів для забезпечення виконання цього договірного зобов'язання. По-суті, зміст статті 476 КПК розділяє наслідки невиконання угоди для обвинуваченого залежно від спрямованості умислу.

Зокрема, невиконання угоди винним внаслідок зміни політичної обстановки, яка вплинула на життєві обставини особи, втрата доходів, або можливості їх заробляти, погіршення здоров'я, тобто тоді, коли особа виконувала угоду, а можливо і часткового виконала взяті на себе зобов'язання, однак внаслідок об'єктивних змін своїх обставин не змозі їх більше виконувати, й при наявності звернення іншої сторони угоди протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, – тягне за собою скасування ухваленого вироку та направлення справи для продовження досудового розслідування, або здійснення кримінального провадження в загальному порядку.

У разі доведення умисного невиконання укладеної угоди обвинуваченим, така особа буде нести кримінальну відповідальність передбачену КК.

Наведемо ситуацію на практиці: особа повторно вчинила крадіжку майна, її дії кваліфіковано за частиною 2 статті 185 КК. Під час досудового розслідування між підозрюваним та потерпілим укладено угоду про примирення. Крім інших, визначених КПК умов угоди про примирення, в її змісті передбачено, що винна особа протягом двох років повинна відшкодувати 8000 грн. завданої матеріальної та моральної шкоди, сторони домовилися про узгоджене покарання. Оскільки особа маючи не зняту та не погашену судимість, повторно вчинила корисливий злочин середньої тяжкості, визначили покарання у розмірі 2 років позбавлення волі. Суд затвердив угоду про примирення та ухвалив обвинувальний вирок, призначив узгоджену міру покарання. Обвинувачений повністю відбув призначене покарання за вироком, протягом його відбуття частково, у розмірі 4000 грн. відшкодував завдану шкоду потерпілому. Після звільнення з місць позбавлення волі, особа не змогла влаштуватися на роботу та виконати повністю умови угоди. Потерпілий звертається до суду, який затвердив угоду з клопотанням про скасування вироку, оскільки її не виконано. Суд, розглядаючи клопотання, задовольняє його, скасовує вирок на підставі угоди про примирення, направляє матеріали провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, тому що угоду було ініційовано на стадії досудового розслідування. Отримавши кримінальне провадження яке надійшло із суду, слідчий зобов'язаний завершити досудове розслідування, після чого, направити справу для розгляду в загальному порядку до суду. В разі достатності доказів та доведеності винуватості особи, за наслідком судового розгляду, суд ухвалить обвинувальний вирок.

Зазначений випадок є неодиничним у судовій практиці після впровадження КПК. Реалізація процесуального інструменту скасування вироків на підставі угоди ставить під сумнів доцільність та правильність його запровадження виходячи з наступного.

Відповідно до статті 61 Конституції України «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» [1].

Наведена конституційна норма відображає міжнародний принцип «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу». Це стосується і тих випадків, коли за той самий злочин особу

було раніше притягнуто до кримінальної відповідальності в іншій країні. Саме положення «одна дія двічі не карається», випливає із пункту 7 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, де зазначено, що ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону [2], а статтею 61 Конституції України, гарантується це право.

Згідно зі статтями 35–37 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 року (Україна приєдналась до цієї Конвенції законом від 22 вересня 1995 року) в міжнародному праві застосовується принцип ne bis idem (одна дія двічі не карається).

У зв'язку з цим особа, у кримінальній справі якої було постановлене остаточне судове рішення, не може за те саме діяння бути притягнутою до відповідальності або засудженою, або примушеною зазнавати будь-якої міри покарання в іншій Договірній Державі: а) якщо вона була виправдана; б) якщо призначена міра покарання: відбута повністю або відбувається; скасована повністю, або у тому, що стосується невиконаної її частини, скасована через помилування чи амністію; не може виконуватись надалі через те, що вийшов строк давності; в) якщо суд визнав особу винною, але без призначення міри покарання [3].

Подібна норма міститься у частині 3 статті 2 КК, згідно якої ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу.

З цього слідує, що передбачаючи в змісті статті 476 КПК наслідок для винної особи в виді скасування обвинувального вироку з наступним судовим розглядом цього кримінального провадження та в разі ухвалення повторного обвинувального вироку в тій самій справі, законодавець не врахував зміст норми статті 61 Конституції України та положення міжнародного законодавства та вимог частини 3 статті 2 КК.

Особливо чітким буде вираз порушення прав винної особи в тих категоріях справ, де наприклад засуджений за вироком на підставі угоди, відбув призначене судом покарання, однак із-за збігу об'єктивних обставин не відшкодував у повному обсязі шкоду потерпілому, яка передбачена угодою.

Аналогічно, буде порушенням норм міжнародного законодавства скасування вироку на підставі угоди за яким засудженим вже частково відбуто призначену судом міру покарання.

І нарешті, формально за умови скасування вироку на підставі угоди завжди є вірогідність, що після повторного розгляду кримінального провадження судом буде ухвалено обвинувальний вирок щодо винного з тих саме підстав.

Тому, на нашу думку належить врегулювати на законодавчому рівні положення закону так, щоб подібні наслідки для винного було усунуто.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/

3. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/

Саковський Андрій Анатолійович,
завідувач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ОДЕРЖАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проведення експертизи, як слідча (розшукова) дія, передбачає обмеження особи на недоторканність права власності в разі необхідності отримання зразків для її проведення. Такими зразками можуть бути належні особі речі або їх частини, зразки друкуючих чи пишучих пристроїв, відбитки печаток, штампів тощо, що знаходяться у володінні особи. За загальним правилом, відповідно до статті 245 КПК України, зразки відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо судом призначено експертизу, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Однак, ця норма не визначає низку особливостей, притаманних одержанню зразків для експертизи як процесуальній дії. Наприклад, поза увагою законодавця залишилися питання щодо відібрання зразків стороною захисту. У КПК України відсутня відповідь на питання, хто саме – захисник чи запрошений ним спеціаліст має відбирати зразки, який при цьому складається процесуальний документ, ким і як фіксуються одержані зразки, який порядок їх зберігання, пересилання чи доставки до експертної установи. Особливо актуальними ці питання є у випадках, коли одержання зразків стороною захисту можливе шляхом залучення спеціаліста, який відмовляється здійснювати таку процесуальну дію (для прикладу, за необхідності відібрання зразків крові, слини, епідермісу тощо); коли одержання зразків пов'язане із застосуванням примусу, здійснити який сторона захисту наразі не має повноважень.

Спірними і невирішеними нині є також питання, що слід вважати зразками за статтею 245 КПК України. Досить дискусійним, на наш погляд, є твердження, згідно з яким зразки, необхідні для проведення експертизи, – це достовірно належні певній особі зразки почерку, відбитки пальців рук, ступні, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини тощо, які використовують як порівняльні матеріали під час експертного дослідження рукописів, предметів зі слідами рук, ніг, зубів, документів та інших об'єктів [1, с. 251]. Слушно зазначає А. А. Благодир, що зразки для експертного дослідження не обов'язково мають належати певній особі та їх використовують лише як порівняльний матеріал. Здебільшого зразки для експертного дослідження справді мають належати певній (відомій) особі, але є випадки у практиці, коли одержують зразок невідомої особи, подібний до того, що підлягає дослідженню з метою ідентифікації особи. У цих випадках нерідко проводять оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії для встановлення особи, що залишила ці «зразки» не у зв'язку з подією злочину. Є випадки встановлення оперативно-розшуковим шляхом цих осіб, відібрання у них зразків для експертного дослідження та використання цих зразків під час експертизи. Як результат – розкриття злочину [2, с. 155].

Зразками для експертного дослідження можуть бути зразки почерку та підписів, відбитків пальців, зліпків зубів, виділень людського організму [3, с. 446].

Крім цього, слушною вважаємо думку С. А. Шейфера, що об'єктом ідентифікації може стати не лише людина, а й тварина, механізми, пристосування, різні матеріальні маси. Ними можуть бути відбитки друку та кліше, виконані на комп'ютерах, текст, частини фарби, паперу й інших матеріалів, проби води, ґрунту, «середні проби» (зерна, інших сипких речовин) та інші об'єкти [4, с. 66; 5, с. 69].

Крім цього, науковці розмежовують поняття «відбирати», «вилучати» й «отримувати» («одержувати»), що є наслідком дискусій з приводу формулювання аналогічної статті в минулій редакції КПК України. Стаття 199 КПК України 1960 року мала назву «одержання зразків для експертного дослідження», а в диспозиції містилося формулювання «вилучення або відібрання зразків почерку та інших зразків». Нині ця стаття має назву «отримання зразків для експертизи», а в диспозиції статті законодавець використовує формулювання «відібрання зразків з речей і документів».

На думку В. О. Гаврикова, як зразки вилучають які-небудь предмети або документи, що існували самостійно та відомі слідчому (наприклад, вільні зразки почерку конкретної особи на різних документах). Ці зразки може бути вилучено під час огляду, обшуку, виїмки. Так само вилучають зразки сировини та готової продукції на підприємствах або складах.

Відбирання зразків, продовжує цей науковець, різниться за змістом. Це цілеспрямована дія з отримання потрібних для експертного дослідження матеріалів із заздалегідь обумовленими властивостями чи ознаками або в певній кількості (наприклад, в одиницях, метрах, у вигляді середньої проби тощо) з дотриманням установлених правил відбору.

Тому, на думку зазначеного автора, правильним є використання поняття «одержання» зразків. Саме це поняття за змістом значно ширше, ніж поняття «вилучення» і «відбирання», оскільки охоплює дії слідчого і щодо відбирання, і щодо вилучення зразків, тому є щодо них родовим поняттям [6, с. 121].

Натомість у чинній редакції КПК України законодавець використовує поняття «отримання», яке семантично відповідає поняттю «одержання», і обмежується лише «відбиранням» зразків, не зазначаючи про їх «вилучення». Тобто залишається незрозумілим, як співвідносяться поняття «отримання» і «відбирання» зразків. Якщо це є співвідношенням цілого й частини, то які інші складові поняття «отримання».

Отже, важливого значення під час одержання зразків для експертизи набуває дотримання вимог закону, спрямованих на реалізацію засад кримінального провадження, оскільки їх порушення загрожує правам та інтересам окремих осіб, ефективності розслідування загалом, впливає на допустимість отриманих доказів.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Михеєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я. – К. : Юрінком Інтер, 1995. – 639 с.

2. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Благодир А. А. – К. : КНУВС, 2000. – 215 с.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : за станом на 1 берез. 2008 р. / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юрисконсульт, КНТ, 2008. – 896 с.

4. Козак О. В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Козак Олена Володимирівна. – Донецьк : Донец. юрид. ін-т МВС України, 2011. – 207 с.

5. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / Шейфер С. А. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 208 с.

6. Гавриков В. А. Получение образцов для сравнительного исследования : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Гавриков Владимир Алексеевич. – М., 2004. – 171 с.

Самодін Артем Володимирович,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Актуальність дослідження питань пов’язаних зі проведенням слідчих (розшукових) дій, і зокрема огляду місця події, сьогодні безпосередньо пов’язана з необхідністю підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Зокрема ведеться мова про залучення та безпосередню участь на початковому етапі досудового розслідування окремого учасника кримінального провадження як спеціаліст. Процесуальний статус спеціаліста у кримінальному провадженні визначається статтями 71, 72, 79, 83, 122, 224, 226–228, 236–242, 245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Відповідно до ст. 71 КПК, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

За загальним правилом, огляд проводитися з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК). Про те, ч. 3 ст. 214 КПК України передбачає, що у невідкладних випадках виключно огляд місця події (далі – ОМП) може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Чинний кримінальний процесуальний закон визначає лише загальні положення, щодо проведення огляду місця події, зокрема умови, підстави, мету, оформлення, процесуальний статус учасників цієї слідчої (розшукової) дії. Деталізація цих аспектів та окремих елементів тактики огляду місця події предметно до конкретних видів кримінальних проваджень або слідчих ситуацій відбувається на рівні підзаконних нормативних актів, а також у формі окремих методичних рекомендацій, інструкцій, наукових роз’яснень, певних методик тощо.

Наприклад, особливості проведення огляду місця події, пов’язаного з використанням вибухових матеріалів визначено в Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України щодо

загальних алгоритмів процесуальних і тактичних дій учасників такого огляду, а також Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події щодо процедури проведення огляду місця події.

Загальний алгоритм дій спеціалістів (інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти) при проведенні огляду місця події включає наступні криміналістичні та кримінальні процесуальні елементи:

1) прибувши для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань;

2) на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події;

3) після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

4) дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

5) перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка;

6) під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату - руйнівні методи виявлення слідової інформації;

7) перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах;

8) про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП;

9) під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

10) за можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносіями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносієм спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд;

11) спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП.

Доцільно, зазначити, що питання пов'язані з проведенням огляду місця події, а також й використання спеціальних знань при його проведенні, регламентовано не тільки положеннями КПК, а й окремими відомчими нормативно-правовими актами, які визначають організаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Зокрема: Інструкція про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп визначає поняття слідчо-оперативної групи як організаційної форми взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України; Положення про органи досудового розслідування МВС України, зобов'язує слідчого-криміналіста брати участь в огляді місця події при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину чи іншого кримінального правопорушення, яке викликало значний суспільний резонанс, а також надавати кваліфіковану допомогу в пошуку слідів кримінального правопорушення, належній їх фіксації з метою правильного процесуального оформлення, виключення надалі їх утрати або приведення в непридатний для подальших досліджень стан; Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, визначає завдання, склад слідчо-оперативної групи, а також деталізує повноваження кожного її учасника під час проведення огляду місця події.

Зазначимо, що ці нормативні документи потребують належного доопрацювання, у зв'язку із оновленням законодавства України щодо функціонування системи правоохоронних органів (наприклад, прийняття Закону України «Про Національну поліцію»), а також переформатування внутрішньої організаційної структури МВС України, окремих форм та напрямів взаємодії з органами прокуратури, судової влади, державними структурами, які вправі проводити досудове розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Затверджено наказом МВС України № 1339 від 3 листп. 2015 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15

3. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України: Затверджена наказом МВС України № 653 від 9 лип. 2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14

Симоненко Наталія Олександрівна,
здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету №2 Національної академії внутрішніх справ

З МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ ЗҐВАЛТУВАННЯМ

Найпоширенішим видом сексуальних злочинів є зґвалтування. Щорічно в Україні реєструється до 350 цього виду злочинів. Кожний десятий такий злочин вчиняється у Дніпропетровській, Одеській областях та місті Києві.

Складність розслідування проявляється в тому, що потерпіла особа іноді тривалий час після зґвалтування не звертається із заявою до слідчих органів. Несвоєчасність подання заяви утруднює розшук злочинця і встановлення самого факту злочину. Через боязнь бути ославленими потерпілі часто взагалі не інформують правоохоронні органи про вчинення проти них наруги, чим обумовлюється високий рівень латентності цього виду злочинів.

Однак і відразу після зґвалтування (внаслідок психічного чи фізичного стану) потерпіла особа, як правило, психічно не готова брати участь у окремих слідчих діях (пред'явленні для впізнання, очній ставці та ін.), що дуже важливі для з'ясування обставин вчиненого злочину і провини злочинця.

А найгірше є те, що злочинці-ґвалтівники вийшовши з-під варти, не ізольовані від суспільства, вони відразу повертаються до свого попереднього місця проживання, і нерідко до злочинної поведінки.

Всесвітньо відомий італійський вчений правознавець Чезаре Беккаріа писав: «краще попереджувати злочини, ніж карати за них. Це становить ціль будь-якого хорошого законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найвищого щастя або до можливо меншого нещастя, якщо міркувати з точки зору співвідношення добра і зла в нашому житті. Хочете попередити злочин? Зробіть так, щоб закони були ясні і прості, щоб всі сили нації були зосереджені на їх захист і не використовувалися навіть частково для того, щоб їх розтоптати. Зробіть так, щоб вони вселяли шанобливий страх людям і люди боялися тільки їх. Страх перед законом діє благотворно. Але страх людини перед людиною згубний і загрожує злочинами».

З погляду на це, цікавим є аналіз реалізації Закону штату Нью-Йорк США «Про реєстрацію сексуального злочинця», який зобов'язує злочинця, який відбув покарання за статевий злочин і повернувся до суспільства, зареєструватися за місцем проживання.

Даний закон визначає три рівні ризику правопорушника: рівень 1 (низький), рівень 2 (помірний) і рівень 3 (високий). Як правило, суд за рекомендації ради екзаменаторів сексуальних злочинів визначає рівень ризику правопорушника в момент винесення вироку або в момент звільнення з-під варти. Рівень ризику визначає об'єм інформації, яка може бути надана суспільству про кожного ґвалтівника.

Існують, також, ще й три позначення, які впливають на тривалість реєстрації ґвалтівника: сексуальний хижак, сексуальний злочинець, предикат сексуального злочинця. Сексуальний хижак – це злочинець, який в період вчинення сексуального насильства страждав на психічні розлади або розлади особистості. Сексуальний злочинець – це злочинець, який вчинив сексуальний злочин вперше, а

предикат сексуального злочинця – це злочинець, який вчинив сексуальний злочин, маючи судимість за сексуальний злочин.

Цікавими є останні зміни до даного Закону, які дозволяють будь-якому жителю штату Нью-Йорк зареєструватися на веб-сайті DCJS і отримувати повідомлення по електронній пошті, факсу, телефону інформацію про вихід з-під варти сексуального злочинця 2 та 3 рівнів, які проживають неподалік.

Досить важливим є обмеження для 1 рівня сексуальних злочинців під час святкування Хеллоуїну, коли за традицією діти ходять по сусідніх сім`ях, де їх пригощають цукерками і солодощами. Департамент поліції перед цим святом розсилає судимим за сексуальний злочин листівки із зображенням великого гарбуза, з текстом: «В цьому домі немає цукерок». Дану листівку злочинець має наклеїти на вікно, щоб всі могли її бачити та оминати це помешкання, не випрошувати цукерок. Поліція закликає населення триматися подалі від будинків з такими знаками, та ніколи не заходити в середину.

Такий захід допомагає вберегти дітей від сексуально-неадекватних злочинців. Департамент виправних установ і громадського надзору штату Нью-Йорк в 2015 році відвідав 2375 сексуальних злочинців в ніч Хеллоуіна. Підконтрольні протягом цього дня та до 6 години ранку наступного не мають права залишати своє помешкання. Відбувшому покарання не дозволяється носити любий маскарадний костюм, маску або інше маскування.

Аналізуючи законодавство штату Нью-Йорк США можна дійти висновку, що приорітетом у цій державі є не на словах, а на ділі захист прав і законних інтересів людини, а найголовніше дитини. Законодавчим та правоохоронним органам нашої країни слід врахувати прогресивний світовий досвід при розробці і реалізації стратегії протидії злочинності в нашій державі.

Прогресивна міжнародна практика схиляється до широкого застосування громадського впливу на злочинність та її подолання шляхом використання засобів комунікації у запобіганні злочинності, сумісного проведення поліцією і громадянами інформаційно-пропагандистських компаній з профілактики таких видів злочинів

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Верховна Рада України, Конституція, Закон від 28.06.1996 року № 254/96-ВР [Электронный ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI [Электронный ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page

3. Consolidated Laws of New York Current as of Nov 21, 2016

4. Голін В., Колодяжний М. Світова злочинність:сучасні тенденції та стратегії протидії / В. Голін, М. Колодяжний // Вісник Національної академії правових наук України – 2015. - №2. – С.92-100

Симчук Анатлолій Степанович,
старший викладач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

З'ЯВЛЕННЯ ЗІ ЗІЗНАННЯМ – ПОВЕРНЕННЯ В МИНУЛЕ ЧИ СПРОБА ВДОСКОНАЛИТИ ДІЮЧЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО?

Після прийняття та набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України актуальних питань із його застосуванням щодо початку досудового розслідування значно побільшало, як у співробітників оперативних підрозділів так і слідчих органів досудового розслідування. Для законного і обґрунтованого початку досудового розслідування необхідна наявність приводу і підстави. Привід для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) – *це передбачені законом джерела усної або письмової інформації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, представників влади, громадськості, підприємств, установ, організацій і службових осіб або відомості отримані в результаті самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення і зобов'язують їх розпочати кримінальне провадження*.

Аналізуючи зміст ч. 1 - 4 ст. 214 КПК України, можна зробити кілька висновків як позитивного, так і негативного характеру. Так, інформація про вчинене діяння, передбачене Законом України «Про кримінальну відповідальність» або підготовку до нього приймається від громадян, службових осіб, підприємств, організацій, установ в усній, письмовій чи в іншій формі. Завідомо неправдиві заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення повинні тягнути передбачену законом відповідальність (ст. 383 КК України). Слідчий, прокурор не вправі відмовити у прийнятті заяви, повідомлення чи іншої інформації про діяння, передбачене Законом України «Про кримінальну відповідальність», у тому числі з посиланням на неповноту викладених у них відомостей, неналежність заяви чи повідомлення, закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, віку, стану здоров'я особи та будь-яких інших обставин.

Поряд з тим, у чинному КПК джерела інформації про вчинене кримінальне правопорушення, їх види та процесуальна форма (на відміну від попереднього) чітко не визначені, однак з аналізу ч. 1 ст. 214 КПК можна зробити висновок, що ними можуть бути: а) заяви, повідомлення фізичних чи юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення; б) самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення з будь якого джерела.

Так, на думку Ю. П. Аленіна, джерелами інформації про вчинені або підготовлювані діяння, передбачені Законом України «Про кримінальну відповідальність» які надійшли до слідчого, прокурора, судді, тобто приводами, є: заяви та повідомлення громадян; повідомлення уповноваженої особи, яка затримала особу, підозрювану у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України); повідомлення службових осіб державних органів, установ, підприємств та організацій; засобів масової інформації; з'явлення із зізнанням; безпосереднє

виявлення оперативним підрозділом, слідчим, прокурором, судом відомостей про ознаки діяння, передбаченого Законом України «Про кримінальну відповідальність», при здійсненні своїх повноважень [с.1, 200].

Окрім того, на сьогодні існує невідповідність норм кримінального та кримінального процесуального законодавства у плані регламентації норм, що стосуються такого правового інституту як з'явлення зі зізнанням. Такий правовий інститут як з'явлення зі зізнанням у кримінальному процесуальному праві відійшов на другий план. Його дослідження вченими процесуалістами зупинилось, оскільки як вже зазначалося законодавець тільки в загальному вигляді дає характеристику джерелам інформації які слугують приводами до початку досудового розслідування. І на сьогодні ні на законодавчому рівні, ні у відомчих документах, які сприяли б удосконаленню кримінальної процесуальної діяльності при з'явлення зі зізнанням ніде не згадується.

Нагадаємо, що у Кримінально-процесуальному законодавстві України 1960 р. зазначалося, що явка з повинною (*з'явлення зі зізнанням – ред. автора)*– це особисте, добровільне, письмове або усне повідомлення заявником органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду про злочин вчинений чи підготовлений ним, до порушення проти нього кримінальної справи (ст. 96 КПК) [2].

У п.1 ч.1 ст. 66 КК України закріплено обставини,які характеризують посткримінальну поведінку особи, яка вчинила злочин, тобто після вчинення злочину – з'явлення із зізнанням, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, добровільне відшкодування заданого збитку або усунення заподіяної шкоди. Така поведінка є позитивною, суспільно корисною, свідчить про усвідомлення винним протиправності вчиненого ним діяння, відтак знижує ступінь суспільної небезпечності особи винного. Держава стимулює таку поведінку особи, закріплює в кримінальному законі заохочувальні норми. Визнання з'явлення зі зізнанням серед інших такою обставиною, що пом'якшує покарання стимулює осіб, які вчинили кримінальне правопорушення до критичної переоцінки своєї діяльності. Обставина, що розглядається, не лише свідчить про позитивну перебудову свідомості особи, але й допомагає своєчасно розкрити кримінальне правопорушення та не допустити подальшу можливість вчиняти кримінальні правопорушення, атому має велике кримінально-правове значення.

З'явлення зі зізнанням в окремих випадках є обставиною, яка в сукупності з іншими фактами може звільняти особу від кримінальної відповідальності чи покарання. Тому своєчасне і правильне процесуальне оформлення з'явлення зі зізнанням має суттєве кримінально-процесуальне значення.

Суть з'явлення зі зізнанням полягає в тому, що громадянин з'являється особисто в орган державної влади, уповноваженої службової особи для того, щоб письмово чи усно повідомити про вчинене або підготовлене кримінальне правопорушення і свою участь в ньому, або повідомляє про це іншим способом. Законодавство повинно бути гуманним відносно такої особи і надати їй можливість цю свідому потребу реалізувати. Важливо, щоб таке повідомлення виходило від конкретної особи, було, безумовно, офіційним і досить повним, достовірним і добровільним.

Про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення особа, яка з'явилася зі зізнанням, не попереджається. Для порівняння можна сказати, згідно з КПК

Республіки Білорусь (ст. 169), в випадку, коли при явці з повинною в заяві вказуються співучасники злочину, то заявник попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий донос[3, с.157]. Вважаємо, що дане положення слід було б врахувати і нашим законодавцем при прийняті можливих змін і доповнень до діючого кримінального процесуального кодексу.

Кожному, хто з'явився зі зізнанням, обов'язково повинно роз'яснюватися у відповідній формі всі можливі наслідки, про які йдеться в п. 1 ст. 66 КК України. З огляду на можливість і значення з'явлення зі зізнанням на різних етапах кримінально-процесуальної діяльності, безперечно доцільною повинна бути вимога закону про фіксування з'явлення зі зізнанням в окремому процесуальному документі такому, як протокол.

На основі результатів аналізу практики застосування діючого кримінального процесуального законодавства, можна зробити певні висновки і сформулювати конкретні пропозиції. З'явлення зі зізнанням як привід до початку досудового розслідування є різновидом заяви або повідомлення про кримінальні правопорушення. Тому всі загальні положення, що діють і прийнятні в стадії досудового розслідування у відношенні заяв і повідомлень, поширюються і на з'явлення зі зізнанням.

Подальше вдосконалення процесуальної діяльності саме на першому етапі досудового провадження вимагає змін та доповнень до діючого законодавства в першу чергу більш детальну регламентацію порядку прийняття, реєстрації заяв, повідомлень та іншої інформації про діяння, передбачені Законом України «Про кримінальну відповідальність», в другу системне визначене поняття з'явлення зі зізнанням та закріплення його у діючому КПК, в третю, це визначення правового (процесуального) статусу особи, основні гарантії і наслідки для особи, яка з'явилася зі зізнанням, і в четверту, це порядок фіксації факту звернення особи зі зізнанням до правоохоронних органів.

Враховуючи викладене, з'явлення зі зізнанням – не повернення в минуле, а спроба вдосконалити діюче кримінальне процесуальне законодавство,послідовне удосконалення якого буде свідчити про зміцнення законності та демократії в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Аленін Ю.П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року /Ю.П. Аленін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – № 1. – 2013. – С. 198-203.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. Принят Палатой представителей 30 июня 1999 года: Текст Кодекса по состоянию на 20 марта 2003 г.–Мн.:Амалфея, 2003.– 357 с.

Сисоєнко Григорій Іванович,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук, доцент

АРЕШТ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення. Також законом передбачено тимчасове вилучення майна без судового рішення. Такі дії як тимчасове вилучення майна і арешт майна включені до переліку заходів забезпечення кримінального провадження і можуть бути застосовані тільки стосовно підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які за законом несуть цивільну (майнову) відповідальність за шкоду, завдану діями вищевказаних осіб, а також неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

У главах 16,17 КПК, які регулюють питання тимчасового вилучення майна та його арешт, крім таких учасників кримінального провадження як слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, підозрюваний, обвинувачений, особа яка здійснила законне затримання, інша уповноважена службова особа, особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, цивільний позивач, захисник, представник чи законний представник, з'явились: інша особа; інший власник майна; інші заінтересовані особи; інший власник або володілець майна; інша особа, у володінні якої перебуває майно; особа, на майно якої накладено арешт; особа, яка заявила клопотання; володілець тимчасово вилученого майна.

Залишається невідомим які елементи загального правового статусу особи (права, свободи, законні інтереси; обов'язки, відповідальність) притаманні даній категорії учасників кримінального провадження. Оскільки статус кожного з цих учасників досудового розслідування повинен бути чітко визначений як сукупність властивостей правового положення особи, що залучається у кримінальне провадження у зв'язку із певними об'єктивними обставинами, що дозоляє охарактеризувати її місце та функцію у цьому провадженні на основі законодавчого визначення поняття цього учасника процесу, наділення комплексом прав і обов'язків, встановлення відповідальності, що забезпечує охорону суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів та участь особи у кримінально-процесуальних відносинах.

Відкритим також залишається питання стосовно переліку слідчих (розшукових) дій під час яких може бути здійснено тимчасове вилучення майна. В ст. 168 КПК вказано на обшук, огляд, та під час затримання особи. Тоді як тимчасове вилучення майна відбувається також і під час проведення впізнання особи, слідчого експерименту і освідування особи. Інша справа яка в подальшому розслідуванні цьому майну буде надана категорія – майно на яке накладено арешт, речовий доказ чи воно буде негайно повернуто особі.

Повертаючись до підстав тимчасового вилучення майна, вказаних в ст. 167 КПК, звертає на себе увагу визначення в ч. 1 даної статті що є тимчасовим вилученням майна. Оскільки стаття має назву – Підстави тимчасового вилучення майна, а в ч. 1 вказано що це таке і мета цієї дії, то доцільно було і назвати її «Мета і підстави тимчасового вилучення майна», це перше. Друге – самі підстави, які

перераховані в ч. 2 ст. 167 КПК майже ідентичні положення ст. 98 КПК, в якій наведено визначення речових доказів, як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. Мова йде про те, що тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, і потім майже повністю повторюється текст ст. 98 КПК. Тоді як у вимогах до клопотання про арешт майна в ст. 171 КПК зазначені різні положення, так в ч. 2 слідчий, прокурор повинні вказати підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна, а вже в ч.3 фактично вказані підстави для арешту майна, це шкода, завдана кримінальним правопорушенням (хоча дослівно там мова йде про розмір заподіяної шкоди, та докази факту завдання шкоди). Адже мова про арешт майна йде у випадках коли кримінальним правопорушенням завдано шкоду або арешт майна необхідно вчинити для забезпечення цивільного позову або кваліфікація дій, за якою особа притягується до кримінальної відповідальності передбачає додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Тому така побудова правових положень, які регулюють процесуальний порядок і підстави тимчасового вилучення майна і арешт майна є всі підстави визнати невдалою. Оскільки, якщо фізичній чи юридичні особі злочином завдано шкоду , то слідчий, прокурор зобов'язані у відповідності до предмету доказування доказати вид і розмір шкоди завданої кримінальним правопорушенням, в не залежності від того чи отримали вони відповідну заяву про це чи ні.

В цілях дотримання конституційних прав учасників кримінального провадження доречно внести відповідні зміни до Глав 16,17 КПК, чітко визначити процесуальний статус власника майна чи особи у якої тимчасово вилучено майно, виключивши із переліку їх найменування інші терміни близькі за значенням.

Включити до переліку слідчих (розшукових) дій, крім обшуку і огляду, коли у відповідності до ч. 2 ст. 168 КПК може бути здійснено тимчасове вилучення майна, пред'явлення особи для впізнання, освідування, слідчий експеримент, або зробити посилання – та інші слідчі (розшукові) дії.

Вказати в ч. 2 ст. 167 КПК, що підставою для тимчасового вилучення майна є заподіяння кримінальним правопорушення шкоди і далі за текстом.

В ч. 1 ст. 303 КПК, в переліку осіб, які мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування або мають право звернутись з клопотанням про скасування арешту майна необхідно чітко визначити одних і тих же осіб, які мають відношення до тимчасово вилученого у них майна. На сьогодні має ситуацію, коли в ст. 174 КПК вказано іншого власника і володільця майна (в ст. 172 КПК – інший власник майна), а в ст. 303 КПК – володільця тимчасово вилученого майна.

Сьогодні слідча і судова практика застосування норм закону стосовно тимчасового вилучення майна і арешту майна свідчить про численні порушення конституційних прав громадян володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Внесення відповідних змін і доповнень до вищевказаних норм буде сприяти захисту інтересів особи, суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

Сівак Оксана Валеріївна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД ПЕРЕДАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД НАГЛЯД – ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Вирішення проблемних питань, які стосуються застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, на сьогодні є важливим та актуальним законодавчим кроком для нормального здійснення кримінального судочинства в Україні. До ряду таких питань відносяться,по-перше, практичні помилки органів досудового розслідування, прокуратури та суду, по-друге,недосконаліть процесуально-правового кола, яке регулює порядок та умови обрання та застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний закон наділяє неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених спеціальним статусом, тобто вони являються спеціальним суб'єктом кримінального провадження, відповідно, й здійснення судочинства відносно них має свої процесуальні особливості. Така особливість проявляється і в плані обрання та застосування запобіжних заходів, відносно даної категорії осіб, які, відповідно до Закону, можуть бути застосовані до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. Потрібно зазначити, що відповідно до ст. 493 КПК України [1, с. 232] до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, окрім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися спеціальний запобіжний захід – передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, - передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Даний запобіжний захід повністю відповідає вимогам ст. 13 «Пекінських правил», де зазначено, що тримання під вартою неповнолітнього до суду, по можливості, замінюється іншими альтернативними заходами, такими як постійний нагляд, активна виховна робота або поміщення в сім'ю або виховний заклад чи будинок.

У залежності від того, кому може передаватися неповнолітній під нагляд, даний запобіжний захід можна поділити на два самостійні запобіжні заходи, а саме: 1) передача неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників; 2) передача неповнолітнього підозрюваного під нагляд адміністрації дитячої установи, в якій виховується неповнолітній.

Зміст даного запобіжного заходу полягає в тому, що батьки (або один із батьків), опікун чи піклувальник або ж представник дитячої установи бере на себе письмове зобов'язання забезпечити належну поведінку та своєчасне прибуття неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Застосування такого запобіжного заходу можливе лише за згодою осіб, які беруть неповнолітнього під нагляд, та за згодою самого неповнолітнього. Такі особи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати.

На перший погляд, такий вид запобіжного заходу є простим, і таким, який майже не обмежує конституційні права неповнолітнього та не порушує розпорядок його повсякденного життя, а правова регламентація, даного запобіжного заходу, максимально враховує необхідну специфіку для забезпечення належної поведінки неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Проте, застосування такого запобіжного заходу на практиці зовсім не поширене і становить 2,4% від загальної кількості усіх запобіжних заходів, а це говорить про те, що такий вид запобіжного заходу, на сьогоднішній день, є недостатньо ефективним та недостатньо актуальним на правозастосовній практиці. Така ситуація напряму залежить від ряду факторів, по-перше – недосконаліть правової регламентації, яка містить у собі ряд суттєвих недоліків, усунення яких підвищило б ефективність його застосування; по-друге незрілість та шаблонність практичного здійснення кримінального провадження відносно неповнолітніх.

А. В. Захарко [2, с.404], до недоліків правової регламентації відносить: 1) недостатню нормативну визначеність щодо обов'язковості отримання згоди на здійснення нагляду від осіб, яким передається під нагляд неповнолітній; 2) недосконаліть визначення вимог, яким повинна відповідати особа, котрій неповнолітній передається під нагляд; 3) відсутність заборони щодо застосування даного запобіжного заходу стосовно неповнолітнього, який притягується до кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжкого злочину, тощо.

Що ж стосується саме практичної сторони даного питання, то тут потрібно зазначити, що застосування до кожного неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого такого виду запобіжного заходу є неможливим. У даному випадку потрібно враховувати вік самого неповнолітнього та реальність позитивного виховного впливу на нього особами, під нагляд яких він передається. Ми повністю погоджуємося із думкою Д. Ф. Булатової, яка зазначає, що при застосуванні запобіжного заходу відання неповнолітнього обвинуваченого під нагляд орган розслідування повинен передусім впевнитися в тому, що особи, яким неповнолітній обвинувачений передається під нагляд, мають позитивний вплив на підлітка, правильно оцінюють вчинений ним злочин, користуються авторитетом і повагою неповнолітнього, можуть впливати на підлітка, а найголовніше – можуть забезпечити належну поведінку і повсякденний нагляд за неповнолітнім [3, с.101]. Такої ж думки дотримувалися такі вчені як Б.Б. Булатов Б.Б., Г.Е. Омельченко та А.В. Захарко. А тому, збір повних та об'єктивних відомостей про осіб, яким неповнолітній передається під нагляд, а саме: їх характеристики, умови проживання, методику виховання, а також матеріальний стан, є важливим та необхідним для ефективного та доцільного застосування запобіжного заходу у вигляді передачі під нагляд неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Також питання ефективності застосування передання неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого під нагляд, виникає у випадку, коли останній підозрюється чи обвинувачується у вчиненні умисного особливо тяжкого злочину або ж двох або більше злочинів. Ми вважаємо, що в даних випадках такий вид запобіжного заходу застосовуватися не повинен, оскільки факт вчинення самого злочину (злочинів) відбувся тоді, коли неповнолітній вже вийшов з-під виховного впливу батьків, опікунів, піклувальників чи адміністрації виховної установи, а тому застосування такого запобіжного заходу буде нелогічним та неефективним. У таких випадках, ми пропонуємо застосовувати до неповнолітніх інші запобіжні заходи, які передбачені ст. 176 КПК України, які зможуть забезпечити перевиховання неповнолітнього та забезпечити виконання останнім покладених на нього процесуальних обов'язків визначених Законом, а також запобігти спробам будь-яким чином перешкоджати кримінальному провадженню.

Тож, підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що для забезпечення ефективності та дієвості застосованого до неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд необхідно врегулювати недоліки правової регламентації даного запобіжного заходу, та практику його обрання та застосування органом досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею та судом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 10 вересня 2015 року : Офіц. текст. – К. : Алерта, 2015. – 288 с.

2. Захарко А. В. Віддання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів, піклувальниківабо адміністрації дитячої установи / А. В. Захарко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - № 3. – 2012. – С. 403–409;

3. Булатова Д.Ф. Особенности применения мер уголовно-процессуального пресечения в отношении несовершеннолетних // Научное обозрение. – 2008. – № 3. – С. 99–102.

Соф'їн Михайло Ігорович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, є пріоритетною у системі цінностей, що знаходяться під правовою охороною держави. Чільне місце у забезпеченні правової охорони потерпілих належить слідчим – службовим особам, уповноваженим в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Саме на цих суб'єктів сторони обвинувачення, відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України, покладається обов'язок збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тобто вони зобов'язані доказувати обставини, передбачені ст. 91 КПК України, які становлять предмет доказування. Від дій слідчого певною мірою залежить чи буде відшкодована шкода, завдана кримінальним правопорушенням, у певному кримінальному провадженні та в якому розмірі.

Значну роль у цьому процесі відіграють роз'яснення підозрюваному його прав. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення. Одним із таких роз'яснень, на наш погляд, мають бути відомості про можливі наслідки відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

На реалізацію цього права спрямоване положення ч. 8 ст. 42 КПК України відповідно до якого підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення. У пам'ятці розкриваються права та обов'язки підозрюваного відображені в Конституції України від 28 червня 1996 р.,

Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 р., Законі України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 р., Положенні про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину від 13 липня 1976 р.

Одне із положень цієї пам'ятки наголошує на тому, що на всіх стадіях кримінального провадження підозрюваний має право примиритися з потерпілим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження. Однак цим не вичерпуються усі можливі наслідки відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Тому роз'яснення має бути набагато ширшим. Слідчий повинен розкрити усі можливі наслідки відшкодування і невідшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Від того наскільки чітко і переконливо він це зробить залежить реальність та результативність відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Підозрюваний інколи не в повній мірі усвідомлюють переваги позитивних посткримінальних дій у вигляді кримінально-правового та кримінально процесуального заохочення (звільнення від кримінальної відповідальності, пом'якшення покарання, призначення узгодженого покарання, призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням).

Слідчий має роз'яснити підозрюваному, що добровільне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням може бути:

1. Враховане судом під час призначення покарання. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання. Тобто суд у разі відшкодування такої шкоди має змогу призначити винному менш суворий вид основного покарання у межах санкції відповідної статті Особливої частини КК України, призначити покарання ближче до його нижчої межі, а в певних випадках – нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин, не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове.

2. Однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), а також окремих спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Відповідно до ч. 1 ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

У ч. 4 ст. 289 КК України встановлено звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом для особи, яка вперше вчинила дії, передбачені ст. 289 КК України (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила

про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у певних випадках має бути зроблене до притягнення до кримінальної відповідальності, тобто до моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 3 ст. 175 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам.

Відповідно до ч. 4 ст. 212 КК України особа, яка вчинила діяння, передбачені ч. 1, 2, або діяння, передбачені ч. 3 (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) ст. 212 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Схожі положення містить ч. 4 ст. 212-1 КК України: особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені ч. 1 або 2 ст. 212-1, звільняється від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня).

3. Є однією з умов укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

При цьому слід відмітити, що слідчий не може проводити домовленості стосовно угоди про примирення.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв’язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається (ч. 4 ст. 469 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України).

До змісту угоди про примирення, відповідно до ч. 1 ст. 471 КПК України, входить розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення.

Водночас в угоді про визнання винуватості, відповідно до ч. 1 ст. 472 КПК України, зазначаються умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення для потерпілого є позбавлення права вимагати в подальшому змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 473 КПК України).

Слідчий має також пояснити, що відповідно до положень ст. 67 КК України, тяжкі наслідки, завдані злочином є обставиною, що обтяжує покарання.

Степанова Ганна Миколаївна,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1,
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ: ПОЗИТИВНІ КРОКИ ТА ПРОГАЛИНИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Особа потерпілого у кримінальному процесі завжди викликала значну зацікавленість. Чинний КПК дещо змінив процесуальний статус потерпілого у кримінальному проваджені. Якщо раніше потерпілий належав у будь-якому випадку до сторони обвинувачення і користувався в судовому розгляді правами сторони обвинувачення, то а чинним КПК України потерпілий перебуває осторонь, це окремий учасник кримінального провадження, який стає стороною обвинувачення лише в окремих випадках, передбачених КПК України. Наприклад при зміні прокурором обвинувачення на менш тяжке або відмова прокурора від підтримання обвинувачення. Та й узагалі, якщо проаналізувати норми чинного КПК України можна дійти висновку, що постраждала особа від злочину може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка. Наприклад

однією з основних проблем при розслідуванні кримінальних проваджень, порушених за ст.175 КК України, є те що деякі особи відмовляються набувати статусу потерпілих та претензій не виказують щодо порушених своїх прав. Таким чином відсутність об'єкту в кримінальному правопорушенні призводить до продовження порушень норм закону та конституційних прав осіб. Тобто такі обставини вимагають, згідно чинного КПК волевиявлення особи для набуття статусу потерпілого, оскільки права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. У разі відсутності такого волевиявлення слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою - ст. 55 КПК України. На мій погляд такі норми не завжди будуть сприяти захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному проваджені. На мою думку, необхідно надати слідчому, прокурору право визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди. Завдяки цьому слідчий, прокурор в рамках проведення кримінального провадження зможе більш повно забезпечити захист законний прав та інтересів потерпілого.

На даний час в КПК України не зазначено яким чином має проходити оформлення процесуального рішення, яке б відображало факт визнання особи потерпілою у такому випадку. Активність потерпілого під час досудового слідства залежить, насамперед, від розуміння суті наданих йому законом прав. Тому дуже часто слід треба роз'яснити особам з урахуванням його загальноосвітнього і культурного рівня, віку, значення термінів,як цивільний позов, клопотання, відвід, докази та інше.

Новим в КПК України є те, що потерпілою може бути визнано як фізичну особу – за умови завдання їй моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридичну особу – за умови завдання їй майнової шкоди.

Отже, нарешті статус юридичної особи – потерпілого набув належного правового регулювання. КПК України містить позитивну гарантію від безпідставного набуття особами статусу потерпілих. Так, за наявності очевидних і достатніх підстав уважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (фізичній особі) або майнової шкоди (юридичній особі), слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді. Крім того закріпленні можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви. До кола цих осіб новий КПК України відносить досить широке коло осіб: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а також при

поданні клопотання, потерпілими може бути визнано кілька осіб. Проте це не означає, що всі ці особи будуть визнані потерпілими. Такий порядок, з одного боку, сприяє захисту прав та інтересів цих осіб, а з іншого вимагає від слідчого, прокурора, встановлення обґрунтованості підстав для визнання цих осіб потерпілими для уникнення певних зловживань.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у правовій регламентації процесуального положення потерпілого є певні позитивні досягнення, такі як надання статусу потерпілого юридичній особі, можливість визнання потерпілим близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, можливість оскарження слідчому судді постанови про відмову у визнанні потерпілим. Проте є і багато прогалин, які потребують негайного виправлення на законодавчому рівні, можливо і з урахуванням тих пропозицій, які вказують практичні працівники.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України потерпілого відносить до сторони обвинувачення, адже на потерпілого покладається обов'язок доказати винуватість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувача. Тому показання потерпілого підлягають ретельній перевірці та оцінці в сукупності з усіма обставинами, встановленими у кримінальному провадженні.

Новелою КПК є те, що суд може ґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він отримав безпосередньо під час судового засідання, або на тих, що отримані в порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не має права ґрунтувати свої рішення на показаннях, наданих слідчому, прокурору, або посилатися на них. Заборона дослідження цих показань у судовому засіданні здається нам необґрунтованою і такою, що не сприятиме встановленню істини у кримінальному провадженні, оскільки потерпілий реалізує своє право давати показання або відмовлятися їх давати, що випливає з такої засади кримінального провадження, як свобода від самовикриття та право не свідчити про близьких родичів та членів сім'ї. Окрім цього, він попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань під час досудового розслідування.

Сухомлин Юлія Володимирівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук)
кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ІНСТИТУТ КЛОПОТАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Впроваджуючи конституційні положення щодо правового статусу людини у сферу нормативного-правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин, законодавець забезпечив можливість окремих учасників кримінального провадження заявляти клопотання не тільки з метою охорони своїх прав, свобод та законних інтересів, а й для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Важливість наукового дослідження цього процесуального інституту посилюється даними судової статистики. Зокрема, у 2015 році до місцевих судів

надійшло 547,3 тис. клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що на 17,1 % більше порівняно з 2014 роком; з них найбільшу кількість становлять клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – 252,8 тис., або 46,2 % загальної кількості клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що надійшли; про обшук житла чи іншого володіння особи – 75,2 тис., або 13,7 %; про застосування запобіжних заходів – 57,1 тис., або 10,4 % та скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування – 45,1 тис., або 8,2 %. Розглянуто 543,3 тис. зазначених клопотань та скарг; із них задоволено – 426,4 тис., або 78,5 % [1].

Питання інституту клопотань перебуває постійно перебуває у полі зору як науки кримінального процесу, так і судово-слідчої практики. Наприклад, результати узагальнення судової практики свідчать, що при вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, слідчими суддями враховуються як загальні вимоги, які стосуються таких заходів, так і спеціальні вимоги щодо окремих їх різновидів, закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК). Також розглядаючи клопотання про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, слідчі судді звертають увагу на те, що відповідні клопотання мають не лише за формою і складовими відповідати вимогам закону, але й бути належним чином обґрунтованими [5].

У теорії кримінального процесу проблематика інституту клопотань полягає у науковому пошуку уніфікації його поняття (КПК не надає чіткого визначення поняття «клопотання») [2], поданні аргументованої класифікації (окремі вчені пропонують класифікувати клопотання за предметом, за суб'єктами звернення та розгляду, за стадіями процесу) [4], узагальненні та дослідженні особливостей подання окремими учасниками кримінального провадження (наприклад, щодо процесуальної діяльності захисника) [6].

Сьогодні, чинний КПК визначає коло учасників подання клопотань, правові підстави та умови їх розгляду та вирішення, а в окремих випадках й процесуальну форму їх розгляду, зокрема: право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК); право потерпілого заявляти клопотання (п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК); права цивільного позивача (ч. 3 ст. 61 КПК); права цивільного відповідача (ч. 3 ст. 62 КПК); право свідка заявляти клопотання про внесення до протоколу допиту змін, доповнень і зауважень, про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом (пп. 7, 8 ч. 1 ст. 66 КПК); підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України (ч. 6 ст. 28 КПК); сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими (ч. 3 ст. 89 КПК); ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань (ч. 3 ст. 93 КПК); за клопотанням учасників процесуальної дії під час досудового розслідування застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим (ч. 1 ст. 107 КПК); пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої

особи ухвалою слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 117 КПК); суд, ураховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату процесуальних витрат на визначений строк (ч. 1 ст. 119 КПК); особа, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, судом, має право подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення (ч. 1 ст. 147 КПК); підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково (ч. 1 ст. 174 КПК); клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну запобіжного заходу (ст. 201 КПК); сторона кримінального провадження має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК); сторона кримінального провадження має право звернутися із клопотанням провести допит, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК); сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (ч. 1 ст. 243 КПК); у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (ч. 1 ст. 244 КПК); у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160-166 КПК, має право зобов'язати слідчого, прокурора, якщо клопотання було подано стороною захисту, здійснити відбирання біологічних зразків примусово (ч. 3 ст.245 КПК); за клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені з матеріалів досудового розслідування, що були в розпорядженні сторони обвинувачення (ч. 5 ст. 290 КПК).

Враховуючи викладене, варто констатувати не тільки важливість теоретичного дослідження інституту клопотань у кримінальному провадженні, а й доцільність узагальнення судово-слідчої практики у цьому напрямі з метою більш якісної та ефективної реалізації загальних засад кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2015 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html

2. Безкровний Є. А. Клопотання до органів прокуратури у кримінальному процесі / Є. А. Безкровний // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 24. Т. 4. – С. 154–156.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651-17

4. Смагіна Д. В. Класифікація клопотань у кримінальному процесі України / Д. В. Смагіна // Вісник Академії адвокатури України. – 1(20). – 2011. – С. 135-139.

5. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page.
6. Яновська О. Г. Протестна діяльність адвоката в кримінальному провадженні / О. Г. Яновська // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – №. 4. – С. 124-130.

Сьоміна Наталія Анатоліївна,
науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАННЯ В СФЕРІ БУДІВНИЦТВА У ФОРМІ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

З метою отримання криміналістично значущою інформації в процесі доказування у провадженнях про нецільове витрачання бюджетних коштів, виділених на будівництво,необхідним є проведення, в більшості випадків,таких процесуальних дій, як огляд, тимчасовий доступ до речей і документів, допит, обшук, та ін.

Відповідно до ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. При цьому, огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незмінному стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Коновалова В. О. зазначає, що огляд місця події має певну специфіку, яка виділяє його з-поміж інших слідчих (розшукових) дій. Остання полягає в тому, що: 1) огляд місця події має наметі виявлення невизначеного кола доказів, характер яких диктується особливостями злочину, способом його вчинення і приховування; 2) при виявленні тієї або іншої інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її відносності до розслідуваного злочину та доказового значення [1].

Для безпосередньої участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Окрім цього, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів [2].

На думку В. Ю. Шепітька, безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлення речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках й особу злочинця. Специфіка сприйняття відображення злочину визначає і саму тактику огляду і ті тактичні прийоми (їх системи), які можуть бути використані [3].

Типовими об’єктами проведення огляду при розслідуванні розкрадання у сфері будівництва є:

документи (платіжні доручення;податкові накладні;договори; акти на списання матеріальних цінностей; локальні смети, відповідно до яких встановлюється сума будівельних робіт; акти прийому виконаних будівельних робіт відповідно до договору підряду;договори купівлі-продажу із постачальниками і покупцями; акти на списання матеріальних цінностей, тощо;

предмети (матеріальні цінності, що є результатом неправомірного витрачання бюджетних коштів;

об'єкти будівництва (будівельні споруди; службові приміщення; будівельні майданчики, які мають ознаки проведення будівельних робіт; будівлі, споруди завершеного будівництва, зведені з порушенням проектно-кошторисної документації; частини будівель (кабінети, офіси, поверхи і т.п.), в яких, згідно з матеріалами провадження, повинні були проводитися ремонтні роботи; приміщення офісів будівельних організацій, керівники і (або) співробітники яких причетні до вчинення злочину;об'єкт незавершеного будівництва тощо.

Стосовно розслідування розкрадань у сфері будівництва, найбільш поширеним видом огляду є огляд документів та технічних засобів, що використовуються для їх виготовлення:

предмети офісної електронної техніки: персональні комп'ютери, різні знімні цифрові пристрої для зберігання електронної інформації;

з'ємні: жорсткі диски, флеш-карти, компакт-диски;

канцелярські приладдя, вилучені на місці злочину.

Щодо огляду документів, представляється можливим перевірити наступне: компетенцію посадової особи, яка санкціонує розрахунково-платіжну операцію, дотримання форми даного документа, наявність необхідних реквізитів; дати видачі, печатки, підписи посадової особи, відповідність змісту копії документа оригіналу. При огляді ретельно вивчається основний текст документа, а також наявні в ньому записи, резолюції. Далі звертається увага на наявність та зміст реквізитів і підписів, необхідних для даного виду документів, на відповідність форми і змісту документів, правильність їх оформлення.

Метою огляду у кримінальних провадженнях при розслідуванні розкрадань у сфері будівництва, в тому числі у формі нецільового використання бюджетних коштів, виділених на будівництво є: виявлення слідів та речових доказів; з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення; інших обставин, які мають значення для провадження (дані про осіб – очевидців, учасників та організаторів події, а також висунення версій про подію, яка є предметом розслідування).

До участі в огляді, залежно від конкретних обставин доцільно залучати спеціалістів:

землевпорядників місцевих рад;

працівників відділів земельних ресурсів;

працівників Державної архітектурно-будівельної інспекції;

працівників територіального підрозділу Державної екологічної інспекції України;

інших фахівців (інженерів, геологів, агрономів тощо).

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що огляд як слідча (розшукова) дія повинна проводитися, в першу чергу, у відповідності до загальних тактичних рекомендацій, до яких відносять: невідкладність; об'єктивність, повноту і всебічність; активність; цілеспрямованість і плановість; використання спеціальних знань; дотримання криміналістичних правил поводження з досліджуваними

об'єктами, єдине керівництво в його проведенні. В якості одного з дієвих тактичних прийомів може виступити рекомендація проводити огляд несподівано для підозрюваних осіб і в час, незручний для них, в якомога коротший проміжок.

До числа основних завдань, що вирішуються слідчим при проведенні окремих видів огляду в ході розслідування розкрадань у сфері будівництва, слід віднести:

виявлення, фіксація, вилучення і дослідження об'єктів матеріально значущої інформації, що вказує на безпосередньо нецільове витрачання бюджетних коштів, а також приховування, знищення та фальсифікацію інформації про вчинений злочин;

виявлення, фіксація, вилучення і дослідження слідів, що свідчать про причинно-наслідковий зв'язок відповідних осіб з об'єктом огляду.

Список використаних джерел:

1. КоноваловаВ.Е. Психология в расследованиипреступлений / В. Е. Коновалова. – Х. : Вища шк., 1978. – 144

2. Гончаренко В. Г. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Гончаренко В. Г.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М.Є Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Шепітько В.Ю.Тактика огляду місця події: конспект лекцій / В.Ю. Шепітько. – Х. : УкрЮА, 1994. – 20 с.

Тарасенко Олег Сергійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ПОГЛЯД НА ПОЛОЖЕННЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ «ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

03 червня 2016 року народними депутатами України зареєстровано проект Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [1]у новій редакції. Аналізуючи цей проект,можна попередньо припустити вагомий крок щодо закріплення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) на законодавчому рівні.

Так, даний проект [1] містить низку положень, які на сьогодні у діючому Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] не розкриті або ж узагалі відсутні, в тому числі наявна певна залежність від норм Кримінального процесуального кодексу [4], зокрема, оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД здійснювати ряд дій згідно з положеннями відповідної статті КПК України. Натомість потрібно зауважити, що у 2008 році законодавцем уже було зроблено спробу прийняти Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3]у новій редакції, яка, нажаль,залишилася на стадії відповідних депутатських погоджень.

Поряд з цим положення аналізованого проекту [1] мають ряд важелів, які сприятимуть законному отриманню інформації про протиправну діяльність окремих осіб і груп. До них, зокрема, можна віднести: здійснення пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність осіб (груп осіб) з метою

забезпечення здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час кримінального провадження відповідно до завдань ОРД (ст. 2); визначення переліку оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) та передбачення їх визначення й певних умов застосування (ст. ст. 10–13); закріплення стадій ОРД (ст. 16); контроль за ОРД; здійснення ОРЗ під час кримінального провадження тощо.

З огляду на наведене, перш за все, потрібно відзначити передбачення законодавцем у проекті переліку ОРЗ та надання їм визначення. Так, виходячи з цього, співробітник підрозділу, який здійснює ОРД, має право проводити особистий пошук, під яким розуміється ОРЗ, що полягає у безпосередньому застосуванні працівником оперативного підрозділу прийомів розпізнання злочинців, негласного спостереження, оперативної установки й агентурної роботи для запобігання та викриття злочинів, розшуку зниклих злочинців і громадян, які пропали безвісти.

Як бачимо, даний захід надає законодавчі підстави співробітникові підрозділу, який здійснює ОРД, застосовувати власні навички (у тому числі інших осіб, які співробітничають з ним на конфіденційній основі) шляхом спостереження, виявляти інформацію в мережі Інтернет, яка в подальшому може бути використана для фіксації протиправної діяльності, підготовки або підбурювання до злочину, розшуку осіб, а також недопущення вчинення правопорушень.

Натомість, вирішуючи питання законності здобуття інформації оперативно-розшуковим шляхом, даний проект [1] містить низку положень, які потребують відповідного доопрацювання. Зокрема, враховуючи аналізований захід, у проекті відсутні норми щодо порядку здійснення особистого пошуку, в тому числі під час виявлення інформації в мережі Інтернет, а саме:

хто має право приймати рішення щодо проведення заходу, – приймається це особисто співробітником підрозділу, який здійснює ОРД, чи за погодженням з його керівником та який документ при цьому оформляється;

який документ складається за результатами заходу. Даний проект передбачає можливість використання матеріальних носіїв інформації – це певною мірою відповідає вимогам ст. 99 КПК України [4], згідно з якими матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону [2], за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Поряд з цим діюче законодавство передбачає складання протоколів за результатами проведення заходу, до якого долучається матеріальний носій інформації;

що відноситься до матеріальних носіїв інформації. До інформації, яка може міститися на матеріальному носії інформації, можна віднести фото, аудіо, відео, текстові файли тощо, втім, чи можна віднести до цієї інформації відомості, отримані за допомогою операції скриншот (screenshot), тобто фіксації відомостей з екрану, оскільки саме під час виявлення інформації з мережі Інтернет співробітник підрозділу, який здійснює ОРД шляхом особистого пошуку, аналізує наявну інформацію, при цьому за відсутності інших технічних можливостей йому необхідно зафіксувати відомості, які, на його думку, становлять оперативний інтерес.

Наведене дає підстави стверджувати, що поданий проект Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», вирішуючи питання законності здійснення

оперативно-розшукової діяльності, породжує низку нових проблем, що унеможливить застосування ОРЗ повною мірою та використання їх результатів в інтересах кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: реєстр. № 2134 від 13 черв.2008 р., внесений н. д. України Г. Г. Москалем. – Режим доступу :
http://ord-ua.com/2008/09/16/zakon-ukrayini-pro-operativno-rozshukovu-diyalnist-proekt/.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Голос України. – 1992. – № 56.
3. Проект Закону про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: реєстр. № 4778 від 03 черв 2016 р. – Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59321.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав.

Удовенко Жанна Володимирівна,
професор кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ

Засади - це основні ідеї, відповідно до яких розвивається все кримінальне провадження в Україні, це норми загального і керівного значення. Сукупність засад кримінального провадження, закріплених в главі 2 КПК України, утворює їх систему як деяке ціле, що може гарантувати досягнення кінцевої мети кримінального провадження. Конституційні основи мають визначальне значення для формування і розвитку системи засад кримінального провадження.

Спробуємо розглянути співвідношення засад кримінального провадження та конституційного права на невтручання в особисте та сімейне життя, а також з іншими конституційними засадами.

Гідність особи охороняється державою (ст. 11 Конституції України). Перш за все, охорона таємниці приватного життя тісно і нерозривно пов'язана із засадою поваги до людської гідності. Оскільки завданням кримінального провадження є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, посадові особи при розслідуванні кримінальних правопорушень зобов’язані поважати честь і гідність осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, не допускати дії інших учасників, які принижують честь, гідність особи або які створюють небезпеку її життя і здоров’я. Забороняється проведення слідчих (розшукових) дій, під час яких осіб, які беруть у них участь, ставлять у принизливе положення.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність особи є конституційним принципом і засадою кримінального провадження, яке тісно пов'язане з невтручанням у приватне життя. Право кожного на свободу і особисту недоторканість особи передбачене в ч. 1 ст. 29 Конституції України. Відповідно до цієї норми ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Процедура тримання під вартою, домашнього арешту як запобіжного заходу, поміщення особи до медичної установи для проведення судово-психіатричної або іншої експертизи чітко визначені законом.

Недоторканість житла чи іншого володіння особи - також конституційне право людини і громадянина, а підстава його охорони у сфері кримінального провадження (ст. 13 КПК України), це найважливіший елемент невтручання у приватне життя.

Таємниця спілкування (листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) також взаємозв'язана з невтручанням в приватне життя: це найважливіше конституційне право людини і громадянина, складова частина його приватного життя. Недоторканість цього права гарантована ст. 31 Конституції України. Інформація про листування, телефонні переговори, поштові, телеграфні і інші повідомлення, а також самі відправлення можуть видаватися лише відправникам і адресатам. Накладення арешту на кореспонденцію, їх огляд і виїмка допускаються лише в порядку, передбаченому ст.ст. 261, 262 КПК України на підставі судового рішення.

У чинному КПК України наразі є норми, спрямовані на охорону права на невтручання у приватне життя громадян під час здійснення кримінального провадження. До їх числа, наприклад, можна віднести ст. 293 КПК України, що обмежує право цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Ці особи знайомляться з ними лише в тій частині, що відноситься до цивільного позову. Проте вважаємо, що проблема захисту таємниці приватного життя громадян у кримінальному провадженні остаточно не вирішена. Зокрема, необхідно було б і ст. 290 і ст. 293 КПК України доповнити вказівкою на обов'язок осіб, які знайомляться з матеріалами досудового розслідування, не розголошувати відомості, що належать до приватного життя учасників кримінального провадження та інших осіб.

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини також тісно взаємозв'язана з невтручанням у приватне життя у кримінальному провадженні. Система положень, що є змістом презумпції невинуватості, закріплена у ст. 62 Конституції України. Відсутність у обвинуваченого (підсудного) обов'язку доводити свою невинуватість визначає таку побудову кримінального провадження, при якому особа не може бути змушена до дачі показань, формування доказів і виконання інших активних дій, направлених на спростування висновків осіб, які здійснюють кримінальне переслідування.

Забезпечення підозрюваному і обвинуваченому права на захист як конституційна засада кримінального провадження, нерозривно пов'язане з невтручанням в приватне життя в кримінальному провадженні. Право особи на захист закріплене в ч. 1, 2 ст. 59, ч. 2 ст. 63, п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Кожному гарантовано право користуватися послугами захисника. Посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження, роз'яснюють підозрюваному, обвинуваченому їх право на захист одночасно з встановленням щодо цих осіб їх процесуального статусу. Факт такого роз'яснення фіксується в спеціально

складеному протоколі. Участь захисника не обмежує власні права особи на захисту від підозри. Підозрюваний, обвинувачений в разі незгоди з позицією захисника має право його змінити. Прокурор, слідчий в ході виконання своїх повноважень зобов'язані створювати необхідні умови для повної реалізації права особи на захист. Особі надається можливість вільного вибору захисника. Відмова в задоволенні клопотання особи про допуск до участі в кримінальному провадженні вибраного ним адвоката є порушенням конституційних прав громадянина. Відмова від захисника має бути лише добровільною. Всі дії із захисту особи здійснюються в межах чинного законодавства України. При порушенні вимог закону захисник може бути притягнений до юридичної відповідальності. У ст. 52 КПК України перераховані випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. За необхідності послуги захисника оплачуються коштами держави.

Право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності як засада кримінального провадження, має неабияке значення для реалізації всіх зазначених засад. Свобода оскарження будь-яких дій (бездіяльності) посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування, з одного боку, дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні права й забезпечити захист власних інтересів, а з іншого - сприяє виявленню й усуненню порушень і помилок, допущених під час кримінального провадження. Закон передбачає два основних способи оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, - до прокурора чи до слідчого судді. Право вибору способу оскарження належить особі, права якої порушені.

З огляду на викладене, слід зазначити, що всі засади кримінального провадження тісно взаємопов'язані і є єдиною системою, спрямованою на досягнення однієї загальної мети - реалізацію завдань кримінального провадження, сформульованого в ст. 2 КПК України. Саме в світлі їх досягнення слід оцінювати ефективність кожної з засад, взаємозв'язок між ними, їх значення для невтручання в приватне життя під час розслідування кримінальних правопорушень.

Фінагеєв Валерій Олександрович,
суддя апеляційного суду Київської області,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СЛУЖБАМИ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВАМ У СФЕРІ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Політичні й соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, впливають на якісні характеристики злочинності, особливо на такий вид злочину, як шахрайство у сфері кредитних операцій банків.

Питання боротьби зі злочинністю в сфері економіки, утому числі із різного роду шахрайськими діями, стають усе більш актуальними. Шахрайство набуває все більших масштабів і проявляється у все нових формах. Якщо раніше переважало шахрайство з використанням різних предметів (карт, наперстків, грошових ляльок), так зване «вуличне шахрайство», дрібне шахрайство, що виражалося в обмані при обіцянці доставити річ, за яку отриманий аванс, виконати роботи тощо, при ньому

ставка злочинців робилася на зайву довірливість, азартність громадян, (матеріальний збиток, який наносився даними злочинами, був порівняно невеликий), то тепер набуло поширення так зване шахрайство «білих комірців», суб'єктами вчинення даного роду злочинів усе частіше стають керівники та посадові особи банківських і фінансово-кредитних установ. Збитки, що заподіюються такими злочинами, обчислюються десятками та сотнями тисяч гривень. З огляду на тенденцію росту кількості розкрадань, здійснених шляхом шахрайства, можна стверджувати, що боротьба з такого роду злочинами є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів країни [1, с.184].

Політичні й соціально-економічні зміни, що відбуваються в нашій країні, впливають на якісні характеристики злочинності, особливо на такий вид злочину, як шахрайство. На даний час шахрайство має низку значущих відмінностей від аналогічних злочинів минулих років. Істотно зросли його масштаби, заподіяна шкода, змінилися способи вчинення та «інструментарій» шахраїв. Поява нових, сучасних видів шахрайства зумовлює необхідність їх цілеспрямованого вивчення, адже чинне законодавство відстає від криміногенних реалій, особливо пов'язаних з використанням сучасних науково-технічних засобів [2, с.14].

Сучасне шахрайство характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, оскільки завдає матеріальної шкоди не тільки конкретним особам, а й негативно впливає на політичну, соціально-економічну, правову сфери життєдіяльності суспільства. Одним із видів незаконного посягання на право власності є шахрайство у сфері кредитних операцій. Надання кредитів є однією з основних економічних функцій банків, що здійснюється з метою фінансування інвестиційних і споживчих цілей фізичних та юридичних осіб. Від того, наскільки стабільно банки реалізують свої кредитні функції, залежить економічне становище регіонів, які вони обслуговують, оскільки завдяки банківським кредитам засновуються нові підприємства та збільшується кількість робочих місць у цих регіонах, забезпечуються їх економічна стабільність. Своєчасність попередження, виявлення та реагування на такі кримінальні правопорушення в значній мірі залежить від умілого використання інформації щодо самих фактів шахрайства у сфері банківського кредитування.

Криміногенна обстановка, що складається в економіці України не лише перешкоджає нормальному розвитку фінансової системи країни, але й вимагає підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, пошуку найбільш оптимальних підходів до вирішення проблем, що виникають у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у кредитно-фінансовій сфері, а саме шахрайства з фінансовими ресурсами [3, с. 279].

Слід відзначити, до системи взаємодії в практичній діяльності з розкриття і розслідування злочинів належать органи прокуратури, органи Національної поліції, органи Служби безпеки, деякі державні органи України (Національний банк, Міністерство фінансів, Державна митна служба, Фонд державного майна, Державна податкова адміністрація та ін.), а також експертні установи (або окремі експерти і спеціалісти), громадські формування з охорони громадського порядку [4, с. 387–392].

Під час запобігання шахрайствам у сфері кредитних операцій банків, працівники оперативних підрозділів взаємодіють майже з усіма службами та підрозділами ОВС, однак найбільший обсяг узгоджених дій, що є головною характеристикою взаємодії, оперуповноважені здійснюють зі слідчими.

На сьогоднішньому етапі одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит, як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання. Незважаючи на те, що кризові явища в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, внаслідок чого різко скоротилась кількість надійних фірм-позичальників (на фоні падіння прибутковості банківських операцій), кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, в який вкладається переважна більшість залучених банками ресурсів.

Звісно, що безпосередня протидія шахрайствам у сфері кредитних операцій банків зусилля зосереджуються на профілактичних заходах та тісній взаємодії оперативних підрозділів зі службою банківської безпеки.

З метою організації взаємодії необхідно звернути увагу на такі важливі моменти:

1. Необхідно чітко визначити основні способи вчинення злочинів при здійсненні кредитних операцій, що найчастіше зустрічаються на практиці: надання фальшивих документів недобросовісним позичальником; підробка гарантійних зобов'язань чи надання підробленого балансу; обман банку-гаранта при страхуванні кредитів чи наданні застави; створення фіктивної фірми (на короткий проміжок часу), яка зникає після отримання кредиту; більш складна схема – створення фіктивних фірм, які шляхом перегонки коштів з рахунку на рахунок імітують успішну діяльність з метою отримання кредиту та зникнення в подальшому самих фірм; «підкормка» банку – безперечне та точне виконання та дотримання умов низки послідовних предметних договорів з поступовим збільшенням суми кредиту, а в подальшому зникнення самого розпорядника зі значною сумою наданого кредиту.

2. Необхідно визначити ключові посади, тобто посадових осіб кредитної установи, які навмисно (з будь-яких мотивів) або через злочинну недбалість можуть сприяти злочинцям в отриманні кредиту. Орієнтовний перелік таких посад: керуючий банком; заступник керуючого банком; начальник кредитного управління; заступник начальника кредитного управління; кредитні інспектори.

3. Після проведення зазначених дій служба безпеки банку скеровується на цілеспрямовану діяльність з попередження зловживань чи помилок з боку осіб, визначених у переліку та інших працівників банківської установи. А у випадку неможливості здійснення таких дій визначається порядок звернення за допомогою до правоохоронних органів. Служба безпеки банку скеровується на виявлення обставини, що свідчать про злочинну діяльність при кредитних операціях та повідомлення у правоохоронні органи у встановленому законом порядку. До таких обставин відносяться: велика кількість позичальників (одержувачів кредиту); великі суми кредитів що вказуються в кредитній заявці без відповідного забезпечення; фіктивні адреси одержувачів кредиту; однакові адреси для різних одержувачів кредиту; фіктивні фінансові звіти одержувачів позичок; наявність позичок і банківських рахунків за межами сфер діяльності позичальника; видача позичок за дорученням; участь банку в позичці, виданої іншим банком; невідповідність витрат одержувача кредиту його прибуткам; суттєве порушення процедури виділення кредиту; підроблені документи, надані в обґрунтування кредитного запиту, про гарантії його повернення, про витрату отриманих кредитів;

неповернення отриманих кредитних коштів після відповідного судового рішення [5]; комерційне використання отриманих на пільгових умовах кредитних коштів; витрата бюджетних кредитів на інші платежі (наприклад, на закордонні відрядження) [6].

З метою забезпечення повернення кредитних коштів та недопущення вчинення злочинних посягань з боку позичальників та працівників банку, здійснюється обмін певною інформацією між зацікавленими в цьому сторонами. Це насамперед відомості про: особу клієнта; активи клієнта (розміри установчого капіталу, співвідношення між власними коштами та тими, що знаходяться в управлінні, вкладання коштів у нерухомість тощо); склад засновників, наявність інших фірм, які очолюють засновники даного підприємства (кількість фірм, зареєстрованих по цій адресі, а також адреси цих фірм, їх рахунки в банках тощо); форма, в якій створена юридична особа (найменш надійними є товариства з обмеженою відповідальністю); час знаходження на ринку та на обслуговуванні в певному банку; проект бізнес-плану (призначення кредитних коштів); забезпечення кредиту (гарантія, застава тощо) [7]; результати обов'язкового виїзду на об'єкти клієнта, огляд застави тощо; використання відкритих та нетрадиційних джерел фінансування; осіб – працівників фінансово-кредитної установи, які приймали участь в оформленні документів на видачу кредиту та тих працівників, які були зацікавлені в видачі цього кредиту; іншу інформацію, що може вказувати на протиправну діяльність при здійсненні банківського кредитування.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що процес взаємодії оперативних підрозділів зі службами банківської безпеки під час протидії шахрайствам у сфері кредитних операцій, являє собою регламентований законами та підзаконними нормативними актами комплекс заходів щодо ефективного використання наявних сил, засобів та методів оперативно-розшукового й процесуального характеру та процесуального закріплення їх результатів.

Список використаних джерел:

1. Тараненко Ю.О., Андрущенко І.Г., Дзісяк О.П. Окремі види правопорушень у фінансово-кредитній галузі країни / Ю.О. Тараненко, І.Г. Андрущенко, О.П. Дзісяк // Право і Безпека. – № 3. – 2006. – с. 184-186.

2. Булатов А.С. Кримінологічні аспекти шахрайства / А.С. Булатов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». – 2014. – № 5. – Т. 3. – С. 14–18.

3. Мудряк Т.О. Криміналістичні проблеми розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами та шляхи їх вирішення / Т.О. Мудряк // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 279-281.

4. Криміналістика: Підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Концерн «Вид. Дім «Ін Юре»«, 2004. – С. 387–392.

5. Рішення Верховного Суду України // Щорічник. – 1998. – 99 с.

6. Кримінальний кодекс України (коментований) – К.: «Юрінком», 1997.

7. Закон України «Про заставу» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47.

Форостяний Андрій Володимирович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ

Затримання особи у кримінальному процесі є актуальним і дискусійним питанням. Ряд проблем пов'язаних з відсутністю чіткого і зрозумілого законодавчого регулювання проведення затримання потребують якнайшвидшого вирішення для забезпечення ефективної роботи органів досудового розслідування, оперативних підрозділів у кримінальному провадженні.

Затримання особи у кримінальному процесі досліджували такі вчені-процесуалісти як А.Я. Дубінський, В.П. Бірюков, О.І. Білоусов, Н.С. Карпов, Ю.В. Лук'яненко, В.О. Малярова, Є.І. Макаренко, О.Г. Олександровський, М.А. Погорецький, М.М. Сербін, В.М. Тертишник, А.П. Черненко, О.К. Чернова та ін. Разом з тим ряд правових проблем залишаються дискусійними і потребують вирішення на законодавчому рівні.

Метою статті є аналіз кримінального процесуального законодавства з метою встановлення проблем затримання особи без ухвали слідчого судді, суду і визначення можливих шляхів їх вирішення.

Кримінальний процесуальний кодекс (далі КПК) не містить визначення затримання. Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується у встановленому порядку. Не дивлячись на те, що КПК визначає затримання запобіжним заходом визначення сутності затримання є одним з найбільш дискусійних питань серед науковців. Ряд вчених таких як В.В. Бабурін, А.П. Гуляєв, С.А. Данилюк, В.О. Малярова, Є.І. Макаренко та ін. вважають, що затримання є слідчою дією і способом збирання доказів. Інші вчені такі як, Л.М. Лобойко, А.П. Черненко, А.К. Чернова та ін. вважають затримання тимчасовим запобіжним заходом.

Так Є.І. Макаренко зазначає, що затримання це комплекс дій із захоплення, обеззброєння і доставки затриманого до компетентного органу, що супроводжується фіксацією факту, обставин і результатів затримання шляхом відеозапису та їх остаточного юридичного оформлення у вигляді відповідного протоколу [1, с.124].

О.І. Білоусов напроти виходячи з превентивної мети затримання визначає його як запобіжний захід, що має короткочасний характер [2, с.43], що на законодавчому рівні обмежено часовими рамками, у межах, яких слідчий прокурор зобов'язані прийняти відповідне рішення, а саме: на протязі двадцяти чотирьох годин або повідомити особі про підозру, або звільнити її.

Ф.М. Кудін визначає затримання особи як захід процесуального примусу і як слідчу дію [3, с.36].

Оцінюючи ці і інші думки науковців і практику роботи правоохоронних органів слід вважати затримання саме слідчою дією а не тимчасовим запобіжним заходом. На етапі фізичного захоплення особи при вчиненні кримінального правопорушення про що повинен бути складений відповідний протокол метою є саме припинення злочину і фіксація обставин затримання, що повинно бути ефективним доказом у подальшому кримінальному провадженні. Відповідно

необхідно внести зміни до КПК з метою визначення затримання як невідкладної слідчої дії, яка проводиться з метою захоплення, і доставлення затриманого до компетентного органу, що супроводжується фіксацією факту, обставин і результатів затримання у відповідному протоколі.

Якщо визначити затримання як слідчу дію необхідно передбачити у законі можливість її проведення до початку досудового розслідування. Адже відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Відповідно до КПК України затримання може бути проведено до початку досудового розслідування (ст. 207, 208). Також передбачено можливість проведення особистого обшуку затриманої особи (ч. 3 ст. 208 КПК). Виникає питання про законність такого обшуку, так як обшук це слідча дія, а як вже було зазначено раніше проведення слідчих дій до початку досудового розслідування заборонено (ч. 3 ст. 214 КПК). Це питання потребує чіткого визначення в законі. При затриманні особи повинна бути можливість негайно провести особистий обшук особи і така можливість повинна бути передбачена законом.

Наступна проблема затримання полягає у відсутності підстави у КПК для затримання особи, про які є точні дані, що вона має при собі вогнепальну зброю, наркотичні засоби, вибухівку тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Необхідність кримінально-процесуального затримання особи про яку є фактичні дані, що вона має при собі наркотичні засоби, зброю, вибухові речовини є і лише збільшується. На практиці невизначеність у законі призводить до того, що для фіксації факту наявності у особи наркотичної речовини у деяких випадках оперативні співробітники викликають на місце події слідчо-оперативну групу, яка проводить огляд місця події, під час якого оглядає особу, яка «добровільно» видає наркотичні засоби. Законність такого огляду місця події сумнівна і результати такої слідчої дії можуть бути предметом оскарження стороною захисту з метою визнання результатів слідчої дії недопустимими. Для уникнення подібних проблем пропонується доповнити ч. 1 ст. 208 КПК новою підставою для проведення затримання.

Таким чином, підводячи підсумки слід сформулювати наступні висновки. Правова регламентація затримання особи без дозволу слідчого судді, суду потребує уточнення і доповнення. Зокрема слід сформулювати наступне визначення затримання уповноваженою службовою особою у КПК, – затримання уповноваженою службовою особою є невідкладною слідчою дією, яка проводиться з метою захоплення, і доставлення затриманої особи до компетентного органу, що супроводжується фіксацією факту, обставин і результатів затримання у відповідному протоколі. Необхідно передбачити у КПК можливість проведення

обшуку особи до початку досудового розслідування при затриманні. Вважаємо за необхідне передбачити можливість проведення затримання при наявності фактичних даних про те, що особа має при собі зброю, наркотичні засоби, вибухові речовини тощо. Разом з тим, зазначені проблеми потребують подальшого наукового дослідження з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики застосування затримання у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Є.І. Макаренко Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні / Є.І. Макаренко // Вісник академії митної служби України. Сер. : Право. – 2012 № 1 С.123-131.

2. Білоусов О.І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України: монографія / О.Білоусов, С.М. Смоков – Одеса, 2009 – 112 с.

3. Кудин Ф.М. Об основаних задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела: сборник ученых трудов [Проблемы уголовно-процессуального права]/ Ф.М. Кудин. – Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1971. – вып. 15 – С.36.

Хабло Оксана Юріївна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження має багато спільних ознак з такими способами збирання доказів як витребування та отримання речей і документів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшук) чи негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж).

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 159 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у тому, що сторони кримінального провадження можуть: ознайомитися з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні,виготовити їх копії чи здійснити виїмку цих речей та документів.

А тому, тимчасовий доступ до речей і документів, що здійснюється шляхом їх вилучення, має певну схожість із витребування речей і документів (частини 2, 3 ст. 93 КПК України). Спільним для цих процесуальних дій є те, що вони спрямовані на отримання речей і документів з тим, щоб ознайомитися з ними, вивчити їх чи дослідити з метою встановлення обставин кримінального правопорушення.

При вирішення питання, коли слід застосовувати процедуру тимчасового доступу, а коли витребування, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ пропонує виходити з врахування того,

добровільно чи примусово буде здійснюватися ця процесуальна дія. Зокрема, в пункті 18 Листа від 5 квітня 2012 року вказано, що тимчасовий доступ до речей і документів слід застосовувати, якщо особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документ [1]. А тому, в тих випадках, коли сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем, немає необхідності застосовувати процедуру тимчасового доступу.

Тимчасовий доступ до речей чи документів також конкурує з обшуком. Адже мета цих процесуальних дій ідентична – отримання фактичних даних, що містяться на речах чи в документах, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Це підтверджується і положенням ч. 1 ст. 166 КПК України, де вказано, що у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд має право прийняти рішення про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукання та вилучення зазначених речей і документів. Тобто, обшук фактично виступає примусовою формою здійснення тимчасового доступу до речей та документів.

Відмінність між цими процесуальними діями слід вбачати в тому, що тимчасовий доступ проводиться в тих випадках, коли є точні дані про місцезнаходження речей чи документів, а обшук – достатні підстави вважати, що речі чи документи можуть знаходяться в певному приміщенні. Окрім цього, з клопотанням про обшук до слідчого судді має право звернутися лише сторона обвинувачення, а з клопотанням про тимчасовий доступ – також і сторона захисту.

Судово-слідча практика досить часто припускається помилки під час відмежування тимчасового доступу до речей і документів від негласних слідчих (розшукових) дій, передбачені статтями 263 та 268 КПК України. Зокрема, слідчі звертаються до слідчого судді з клопотанням про доступ до документів щодо з'єднання абонентів за допомогою телефону, але фактично просять дозволу для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. З цього приводу є досить чітка позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який в пункті 17 вищезгаданого Листа визначив, що тимчасовий доступ надається до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо і не дають можливості втрутитися у приватне спілкування, тобто отримати доступ до змісту інформації, що передається. А зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) є різновидом втручання у приватне спілкування, оскільки здійснюється доступ до змісту повідомлень будь-якого виду та інформації, що передається особою під час зв'язку. Окрім цього, у статтях 159, 162 КПК України передбачено отримання слідчим (прокурором) інформації про зв'язок, що відбувся в минулому (постфактум), у тому числі про місцезнаходження радіоелектронного засобу у певний день та час. На відміну від цього, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) передбачає локалізацію (моніторинг) місцезнаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу (дає змогу отримати інформацію про те, де перебуває

відповідний засіб на момент спостереження за ним, визначити маршрут його перебування) [1].

Отже, тимчасовий доступ до речей і документів має спільні ознаки з такими процесуальними діями як витребування та отримання речей і документів,проведення обшуку, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Втім, ці процесуальні дії відрізняються підставами проведення та процесуальною формою їх здійснення.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс] : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13. – Режим доступу:
http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html

Хижна Оксана Романівна,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

Якісне та ефективне вирішення завдань кримінального провадження обумовлено цілим рядом факторів, серед яких важливе значення має рівень теоретичного аналізу основних положень кримінального процесу. Ґрунтовне дослідження предмету такої засади кримінального процесу, як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є підставою для вдосконалення законодавства правової держави, насичення його демократичними елементами, врахування міжнародного досвіду, розвитку як доктринальних так і практичних основ кримінального процесу.

Різні аспекти досліджуваної нами теми вивчали такі наукові як Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевой, Г.Г. Доспулов, А.Ф. Коні, В.В. Молдован, М.А. Селіванов, В.М. Тертишник, Т.І. Фулей, В.П. Шибіко, М.Л. Якуб та інші.

Враховуючи специфічність засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, до її предмету варто віднести показання або інші докази, які містять інформацію про обставини кримінального правопорушення та відомості з приводу підозри чи обвинувачення проти допитуваної особи, її близьких родичів та членів сім'ї.

У більшості випадків, коли особа вирішує скористатися зазначеним правом, її основною метою є небажання скомпрометувати чи викрити своїми показаннями чи іншими даними себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчиненні суспільно небезпечного діяння чи протиправній поведінці.

Р.В. Бараннік зазначає, що при використанні свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, метою допитуваної особи є:

1. захист особою своїх законних інтересів під час кримінального провадження, якими є наприклад, зацікавленість у притягненні до відповідальності лише у разі доведеності її вини без особистого сприяння, захист честі та гідності тощо;

2. прагнення до збереження родинних стосунків, у випадку небажання щоб хтось із близьких родичів чи членів сім'ї був притягнутий до кримінальної відповідальності на основі її показань [5,с.82-83].

На нашу думку предмет свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї залежить від наступних елементів:

від процесуального статусу особи;

від обсягу доказів добровільно наданих особою;

від внутрішнього переконання особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 63 Основного Закону особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом [1,с.14]. На нашу думку, вказане конституційне положення є досить широким за своїм змістом. Відтак вважаємо, що свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї необхідно трактувати як можливість будь-якого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності відмовитися від надання інформації щодо вчинення ним, членом його сім'ї чи близьким родичем діяння, за яке передбачено будь-який із видів юридичної відповідальності.

Чинний КПК України розмежувавши учасників кримінального процесу, наділив їх різними правами та обов'язками. У ситуації, коли допитувана особа усвідомлює, що надання нею доказів, може призвести до негативних наслідків (притягнення до юридичної відповідальності) як для неї особисто, так і для її родичів та членів сім'ї, їй залишається або повідомити неправдиві дані, або взагалі відмовитися від надання доказів. Так, підозрюваний та обвинувачений має право не говорити нічого з приводу підозри, обвинувачення, в будь-який момент відмовитися на запитання, не несе відповідальність за ст.ст. 383, 384 КК України. Отже, предмет свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї підозрюваного, обвинуваченого буде залежати від обсягу, наданих на їх розсуд, доказів (показань), які можуть бути як правдивими, так і ні. У свою чергу свідок є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 384, 385 КК України, що свідчить про те, що він не може відмовитися від дачі показань та надавати завідомо неправдиві показання [3,с.181-182]. Тому, у випадку свідка краще скористатись другим варіантом, та відмовитися відповідати на запитання, якщо правдиві відповіді на них можуть сприяти викриттю себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчиненні кримінального чи іншого виду правопорушення.

Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення. Будь-яка особа – суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності не зобов'язана своїми показаннями допомагати органам досудового розслідування чи суду викривати себе, близьких родичів та членів сім'ї у вчинені кримінального правопорушення. Відтак, вказана особа може взагалі відмовитися надавати інформацію, навіть якщо остання не містить доказів суспільно небезпечного діяння, але стосується допитуваного, його близьких родичів та членів сім'ї, викриваючи їх у скоєнні діянь, за які передбачено будь-який із видів юридичної відповідальності.

Право особи не свідчити проти себе, членів родини та близьких родичів припускає не лише відмову від дачі показань, що мають прямо інкримінуючий характер, але поширюється також на відомості про будь-які інші факти, що можуть прямо чи побічно, безпосередньо чи опосередковано бути використані проти інтересів зазначених осіб, а також містить у собі право на відмову від надання органам досудового розслідування чи суду інших доказів: документів, об'єктів злочинних дій, знаряддя злочину та інших предметів, що можуть бути засобом викриття винуватих.

Згідно з ч. 1 ст. 18 КПК України жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. За ч.3 ст.18 КПК України жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [2,с.13]. Вказаними нормами законодавець підкреслює добровільність надання показань, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення як самої особи, так і її близьких родичів та членів сім'ї. Оскільки особа може відмовитися надавати такого роду інформацію, це означає, що вона на власний розсуд добровільно визначає обсяг відомостей, які повідомить слідчому, прокурору, суду.

С.М. Апарін зазначає, що предмет свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається у залежності від об'єму фактичних даних, які можуть добровільно надаватися особою органу досудового розслідування чи суду. Автор підкреслює, що доказова інформація може мати негативне значення для особи саме у зв'язку із її внутрішнім переконанням у цьому, а не на думку органа досудового розслідування чи суду. Відтак, особа повинна сама вважати, що надані показання, предмети, документи, зразки здатні погіршити її процесуальне становище, хоча уповноваженими особами та органами така інформація може сприйматися навпаки позитивно чи взагалі нейтрально [4,с.14-15].

Підсумовуючи вищевикладене слід відзначити, що дослідження предмету свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є необхідною умовою для вдосконалення досліджуваної нами засади, досягнення основних завдань кримінального процесу, головним серед яких є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: зі змінами. – Х.: Право, 2011. – 56 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 квіт.2016 р. : (офіц.текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 372 с.

3. Кримінальний кодекс України; чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 квіт.2016 р. : (офіц.текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с.

4. Апарин С. М. Привилегия от самоизобличения в уголовном процессе [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. М. Апарин. – Волгоград, 2000. – 20 с.

5. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : [монографія] / Р. В. Бараннік, В. П. Шибіко. – К. : КНТ, 2008. – 212 с.

Цюприк Ігор Володимирович,
кандидат юридичних наук,
здобувач Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ВИБУХУ

Розслідування терористичного акту, як і інших злочинів, ґрунтується на загальній структурі криміналістичної методики розслідування злочинів, що дозволяє виділити таку загальну криміналістичну характеристику даного злочину: 1) інформація про способи вчинення терористичного акту; 2) інформація про способи приховування вчинення терористичного акту; 3) інформація, яка характеризує особу, що вчинила терористичний акт; 4) інформація, яка характеризує потерпілого від терористичного акту; 5) інформація про час і місце вчинення терористичного акту.

Аналіз проявів терористичної діяльності на території України в 2014-2016 роках свідчить, що найбільш поширеними способами терористичних актів в сучасних умовах є вчинення вибухів. Зазвичай терористи намагаються розмістити вибухові пристрої у найбільш уразливих місцях, де зможуть завдати найбільшої шкоди. До таких місць, як правило, відносяться:

приміщення правоохоронних органів, інших органів державної влади та місцевого самоврядування;

приміщення, будівлі, автомобілі, що належать:

а) громадським організаціям та осередкам волонтерського руху, які надають допомогу військовим підрозділам, що приймають участь в антитерористичній операції на Сході України;

б) громадським організаціям з активною проукраїнською позицією;

місця масового перебування людей, особливо напередодні та під час проведення політичних та інших публічних заходів (мітинги, демонстрації, народні зібрання, фестивалі, ярмарки тощо), а також торгівельні центри, кінотеатри тощо;

громадський транспорт (вагони тролейбусів, автобусів, трамваїв, поїздів тощо);

режимні об’єкти (військові частини Збройних сил України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Національної поліції, Державної прикордонної служби України);

об’єкти підвищеної небезпеки (шляхопроводи, мости, залізничні колії, лінії електропередач тощо);

об’єкти життєзабезпечення міст.

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, перераховані у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України. Виходячи з особливостей вчинення терористичного акту загальний для всіх випадків перелік необхідно деталізувати з урахуванням особливостей криміналістичної характеристики даного виду злочину. У кримінальних провадженнях про терористичний акт, вчинений шляхом вибуху, підлягають доведенню такі обставини:

1) хто, коли і за яких обставин повідомив про акт терористичний акт або загрозу його вчинення і що саме було повідомлено. Особливу увагу слід приділяти з’ясуванню цих питань в тому випадку, якщо повідомлення надійшло від злочинців;

2) хто став жертвою терористичного акту. Слід встановити кількість потерпілих, прізвище, ім'я, по батькові кожного, вік, національність, громадянство, соціальний стан, місце проживання і роботи, займався будь-якої громадської чи політичної діяльністю і т.ін.;

3) хто був об'єктом посягання: громадяни, представники органів державної влади, інші особи;

4) що сталося: терористичні дії з використанням вибухового пристрою, нещасний випадок в результаті порушення встановлених правил і вимог обігу вибухових засобів або інсценування.

5) які знаряддя були використані під час вчинення терористичного акту;

6) які основні цілі і мотиви злочинних дій;

7) які наслідки злочинних дій;

8) чи була завдана шкода здоров'ю потерпілим, яка матеріальна шкода, чи були спричинені інші тяжкі наслідки;

9) що стало місцем виконання терористичних дій;

10) що зникло з місця події і що там з'явилося. Слідчі іноді недооцінюють важливість з'ясування цих питань. Зазвичай основна увага приділяється тому, що з'явилося на місці події і як це можна використовувати при розслідуванні злочину. Під час огляду місця події, перш за все, слід вести пошук тих предметів або частин предметів, які могли залишитися від знаряддя злочину. Якщо мова йде про вибух, то це можуть бути різні шнури, обривки дроту, частини предметів, не характерних для даного об'єкта. Однак під час вибуху багатоквартирного будинку встановити приналежність таких предметів вкрай складно, але дуже важливо. Саме подібні предмети, перш за все, дозволять зрозуміти, що саме сталося, що злочинці використовували як знаряддя злочину і т.ін.;

11) хто вчинив злочин, кількість осіб, які причетні до вчинення терористичного акту, роль кожного у його підготовці та вчиненні. Також необхідно отримати дані про причини, справжні цілі і мотиви злочинної поведінки і т.ін. В кінцевому підсумку повинна бути створена достовірна інформаційна модель злочинця, яка необхідна як для його встановлення розшуку, вибору тактики при роботі з ним, так і для оцінки його небезпеки і призначення йому справедливого покарання.

12) При розслідуванні терористичного акту, вчиненого шляхом вибуху необхідно вжити заходів щодо встановлення:

способу вчинення терористичного вибуху;

предмети та устаткування, які використовувались під час вибуху;

джерело отримання предметів для вчинення вибуху:

джерел фінансування терористів;

замовників, організаторів, керівників та виконавців терористичного акту: а) роль кожного у вчиненні злочину і обсяг вчинених дій; б) цілі і мотивів співучасників терористичного акту; в) факт отримання плати за вчинення терористичного акту.

При вчиненні вибуху з'ясовуються також причини вибуху, характеристики вибухового пристрою і вибухової речовини, конструкція вибухового пристрою, потужність вибуху, де розташований центр вибуху і т.ін.

Перелік зазначених вище обставин надасть слідчому змогу встановити дійсну картину вчиненого терористичного акту, що у подальшому сприятиме його ефективному розслідуванню.

Черняховський Богдан Вікторович,
слідчий Герцаївського ВП Сторожинецького ВП
ГУНП в Чернівецькій області

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Швидкий розвиток інформаційних технологій сприяє розширенню можливостей в професійній діяльності людини, що створює необхідність в постійному удосконаленню положень та норм чинного законодавства України, зокрема в сфері попередження та протидії злочинності.

Розповсюджене використання інформаційних технологій (IT – information technology) також зумовлює і необхідність використання у кримінальному провадженні нематеріальних «цифрових доказів».

У світовій практиці боротьби зі злочинністю широкого застосування набув термін «digital evidence» (цифрові докази), під якими розуміють фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі, зафіксовані на будь-якому типі електронного носія та стають доступними для сприйняття людиною за допомогою комп'ютерного обладнання.

Теорія сучасної криміналістики виокремлює поняття цифрових (електронних) доказів, вказуючи на наступні їх критерії: існує у нематеріальному вигляді; зберігається на відповідному носії, в оперативній пам'яті ЕОМ або каналі зв'язку; для їх сприйняття та дослідження необхідні програмно-технічні засоби; здатність до дубляжу (копіювання/переміщення) на інший носій без втрати своїх характеристик; мають особливий статус оригіналу і можуть існувати у такому статусі у декількох місцях [1, с.13].

Кримінальний процесуальний кодекс України можливість використання в кримінальному провадженні цифрових доказів встановлює наступним чином. Документи, в тому числі електронні, до яких віднесено матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису (п.1 ч.2 ст. 99 КПК) є процесуальними джерелами доказів (ч.2 ст.84 КПК) [5].

Однак, цифровий об'єкт неможливо визнати матеріальним об'єктом і, як наслідок, речовим доказом чи традиційним документом.

Таким чином, виникають питання щодо роз'яснення наступних положень: документ - матеріальний об'єкт (ч.1 ст.99 КПК), та оригінал електронного документа - його відображення, якому надається таке ж значення як документу (ч. 3 ст. 99 КПК). Тобто, інститут доказів у кримінальному процесуальному праві України визначає відомості в цифровому вигляді як електронні докази-документи.

Використання електронних документів як цифрових доказів частково урегульовується Законом України «Про електронний цифровий підпис». Проте на шляху приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність до норм сучасності, залишаються неврахованими випадки використання електронних та СМС-повідомлень, інформації, що міститься на інтернет-сторінках, а також інших електронних засобах доказування, які також містять відомості про обставини, що мають значення для розгляду і вирішення справи, хоча і виконані у формі цифрового, графічного запису та отримані за допомогою електронного зв'язку.

У сфері адміністративного судочинства України, суддя Вищого адміністративного суду України Наталія Блажівська в своєму роз'ясненні зазначила, що «матеріальність» документа не має настільки великого значення, оскільки матеріальна (фізична) форма документа виконує вторинну роль у порівнянні із первинним значенням самої інформації [2].

З огляду на зазначене, для удосконалення чинних положень КПК України необхідно впровадження, як окремої категорії, цифрових доказів під якими розуміється власне інформація, а не матеріальний об'єкт на якому вона зафіксована.

Така думка підкріплюється позитивним досвідом правоохоронної та судової систем США. Інститут «нетрадиційних доказів» (novel evidence), з урахуванням системи прецедентного права, відіграв важливу роль у справі CX Digital Media, Inc. vs Smoking Everywhere, Inc., (SD Fla. Mar. 23, 2011) – як доказ зміни умов договору суд взяв до уваги листування в програмі Jabber між учасниками справи, зміст якого і став мотивом для винесення судового рішення [3].

Судовий прецедент у справі Фрай проти США (Frye vs United States) (DC Cir. 1923), стосувався використання у доказуванні нових даних та методик науки і складався із двох елементів [4]:

1. суду необхідно визначити, до якої галузі наукового знання відносяться дані та методики, які покладені в основу доказу;

2. чи визнається провідними вченими-фахівцями цієї галузі принцип, на основі якого сформований доказ.

З урахуванням даного прикладу, питання щодо забезпечення цілісності та відповідності оригіналу (первинним цифровим файлам), отриманих в ході розслідування, варто звернути увагу на приклад використання спеціалістами поліції Федеративної республіки Німеччини програмного забезпечення, базисом якого є копіювальний метод Perkeo. Його особливість полягає в побітовому (біт за бітом) копіюванні інформації із сектора в сектор, що забезпечує цілісність файлів та не допускає їх модифікації при перенесенні на інший електронний пристрій (носій/канал зв'язку) [6].

Відповідно до зазначеного, на даний час вбачається необхідність в удосконаленні положень параграфу першого (Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами) глави 4 (Докази і доказування) КПК України в питанні формування інституту цифрових доказів та методів забезпечення їх допустимості, належності та достатності, що сприятиме прискоренню окремих аспектів діяльності слідчого в ході досудового розслідування та відповідності вимогам сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Бачило И. Л. Правовые вопросы документирования в условиях информатизации // Делопроизводство. – 1998. – №2 – С. 13.;

2. Блажівська Н. Електронний документ як доказ в адміністративному судочинстві. Електронний ресурс [Режим доступу]:

http://www.yurincom.com

3. Електронний ресурс [Режим доступу]:

http://jolt.law.harvard.edu/digest/jurisdiction/district-courts/cx-digital-media-inc-v-smoking-everywhere-inc

4. Електронний ресурс [Режим доступу]:

http://www.law.harvard.edu/publications/evidenceiii/cases/frye.htm
5. Кримінальний процесуальний кодекс України, Електронний ресурс [Режим доступу]:
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 ;
6. Цехан Д. М. Правові аспекти використання цифрової інформації як доказу у кримінальному судочинстві // Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції та перспективи вдосконалення досудового слідства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції – Одеса, 2008. – С. 206-209.;

Шаповалов Олександр Олександрович,
Заступник начальника Департаменту Національної поліції України

ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК ОЗНАК ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Латентний, прихований характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активного здобування первинної оперативної інформації. Цей процес в теорії оперативно-розшукової діяльності отримав назву – оперативний пошук, тобто, виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес. Відомості про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес, як правило, є надбанням обмеженого кола осіб, які зацікавлені в приховуванні цієї інформації і з цією метою застосовують різноманітні способи маскування. Тому інтенсивність надходження первинної інформації залежить від правильності здійснення ряду організаційно-тактичних заходів, що стосуються визначення напряму оперативного пошуку, забезпеченості цієї ділянки роботи необхідними силами і засобами, організації чіткої взаємодії різних служб поліції при виконанні даного завдання. Оперативні працівники не мають певної, заздалегідь визначеної інформації щодо об’єкта оперативного пошуку. Процес виявлення злочинів і осіб, які їх готують або вчинили, заснований на пізнанні події злочину шляхом вичленення з навколишнього середовища змін, які виникли у зв'язку з його підготовкою або здійсненням. Ці зміни можуть бути виявлені по залишених слідах на елементах середовища якими є документи, предмети, а також особи, в чиїй свідомості зберігаються відомості про подію злочину. В цьому випадку розпізнавання досягається шляхом порівняння ознак, властивих тому або іншому об’єкту, з ознаками окремих видів злочинів. В результаті пошуку надходить орієнтуюча інформація і робиться певне припущення, що виявлені об'єкти мають відношення до якого-небудь злочину, тобто встановлюється формальна тотожність отриманих відомостей з абстрактною моделлю протиправного діяння, що існує в свідомості оперативного працівника. Ця ж модель злочину зумовлюється положеннями, що містяться в кримінально-правовій науці, криміналістиці, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності і спираються на професійний досвід конкретних оперативних працівників, які здійснюють пошукову роботу. Тому виявлення, збір, перевірку, аналіз і оцінку первинних даних здійснюють працівники оперативних підрозділів, співробітники інших служб поліції, окремі громадяни, що залучаються до проведення оперативно-розшукових заходів.

Стосовно пошукової діяльності, спрямованої на виявлення ознак злочинів, організаційно-тактична модель проведення оперативного пошуку розглядається за певними етапами.

Так, на етапі безпосереднього збору первинної інформації виділяють певні складові елементи. Що стосується пошуку по лінії загально кримінальних злочинів то змістовне наповнення елементів пошуку наступне: сфери пошуку (серед населення, проживаючого і працюючого на території обслуговування (пошук серед населення по мікрорайонах); в місцях концентрації осіб що представляють оперативний інтерес (пошук на об'єкті), і збуту викраденого майна; в криміногенних групах (серед осіб, що є членами злочинних угруповань, наркоманів, алкоголіків, незаконних емігрантів-іноземців);серед обвинувачених, що притягаються до відповідальності за вчинення злочинів, аналогічних нерозкритим); об’єкт оперативного пошуку (до якого відносяться відомості: про факти підготовки і вчинення злочинів; про обставини, що характеризують злочин та особистість винних, причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів; про сліди і знаряддя готування до злочину, сліди, залишені злочинцями на місці злочину; про викрадене майно та інші предмети, що мають значення для встановлення і викриття злочинців, предмети і речовини, збереження, носіння або використання яких заборонено; особи (які задумують, що готують і вчинили злочин або причетних до нього; які вчиняють протиправні дії; які володіють інформацією, яка має значення для боротьби зі злочинністю; спроможні систематично надавати допомогу у боротьбі зі злочинністю); предмети (залишені злочинцями на місці події або загублені під час відходу з нього, до предметів, які є знаряддям злочину та мають пошукове значення, належать, наприклад, знаряддя злому, використані при вчиненні крадіжок, викрадені або використані транспортні засоби, одяг, взуття, у яких знаходився злочинець при вчиненні злочинів тощо. Оскільки в чинному кримінальному законодавстві України в якості самостійних складів злочину передбачена відповідальність за виготовлення, збереження або збут цілого ряду речовин і предметів, то в процесі оперативного пошуку варто виявити відомості про зброю, наркотики, вибухові речовини, отруту, порнографічні предмети); суб’єкти оперативного пошуку (окремі працівники оперативних підрозділів закріплюються за конкретними напрямками оперативного пошуку, тому основними суб’єктами пошуку є працівники оперативних підрозділів, до функції яких відноситься протидія певним видам загально кримінальних злочинів, але виявляти первинні оперативно-пошукові дані повинні не тільки працівники оперативних підрозділів, але і інші служби поліції); методи оперативного пошуку (обрання цієї або іншої форми одержання інформації залежить від об'єкта пошуку, обраного напрямку і характеру сил, що беруть участь у пошуковій роботі).

Але окрім виявлення ознак злочину необхідно їх ототожнити саме з об’єктами пошуку, тому зміст пошуку складають знання суб'єктами ознак, властивих об'єктам, що виявляються. У юридичній літературі прийнята наступна класифікація пошукових ознак: а) ознаки, властиві діям осіб, які задумують, готують і вчинюють злочини, збувають, скуповують майно, здобуте злочинним шляхом, а також осіб, які характеризуються антигромадським способом життя; б) ознаки, властиві психологічному стану осіб, які вчинюють суспільно небезпечні діяння; в) родові ознаки, що характеризують зовнішність осіб, які вчинюють злочини, у тому числі розшукуваних і без вісті зниклих; г) ознаки, властиві майну, здобутому злочинним шляхом, знаряддям злочину і розшукуваному майну;

д) ситуаційні ознаки, що характеризують поєднання різних негативних обставин, умов, що створюють певну обстановку, положення. Кожна з перелічених груп ознак може бути реалізована стосовно специфіки дій осіб, які вчинюють ті або інші види злочинів. Відповідно до цього і умовами, в яких здійснюються протиправні діяння, визначається тактика розпізнавання певних об'єктів.

Тому наступним етапом оперативного пошуку є розпізнавання ознак злочину. Розпізнавання засноване на дії об'єктивного закону взаємозв'язку реальних явищ, в результаті якого будь-який матеріальний процес так чи інакше відображається в інших пов'язаних з ним матеріальних процесах. Саме тому об'єкти, що представляють оперативний інтерес, знаходять віддзеркалення в навколишній дійсності. Матеріальні сліди їх існування, властиві ним властивості і риси складають в сукупності групи пошукових ознак, за якими дані об'єкти можуть бути виділені з множини інших. Залежно від пошукової властивості ознаки, за якими здійснюється оперативне розпізнавання, можна розділити на дві групи: ознаки, що дозволяють встановити групову приналежність об'єкту (групові ознаки) - наприклад відношення виявленої людини до категорії осіб, що представляють оперативний інтерес, відношення конкретного явища, обставини до злочину, що готується або вчинений; ознаки, за якими встановлюється тотожність (індивідуальні ознаки), тобто ознаки, властиві конкретній особі або предмету, наприклад риси зовнішності, по яких оперативник розпізнає серед осіб розшукуваного злочинця.

Шикоряк Микола Миколайович,
старший слідчий слідчого відділення
Личаківського відділу поліції ГУ НП у Львівській області
здобувач кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Особливості кримінального провадження за злочинами, учиненими іноземцями або за їх участю, науковці й практичні працівники пов’язують, насамперед, з окремими властивостями особи іноземця як специфічного учасника кримінального процесу.

У міжнародному праві під поняттям «іноземець» розуміють осіб, які хоча і проживають на території певної країни, але не є її громадянами і мають громадянство іншої держави або не мають такого взагалі. Отже, термін «іноземець» в міжнародному праві вживається в широкому розумінні.

Конституція України оперує поняттям «іноземці» та «особи без громадянства», але при цьому не дає їх визначення.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» під поняттям «іноземець» розуміють особу, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Аналогічне визначення наведене й у ст. 1 Закону України «Про громадянство України».

Незважаючи на те, що відповідно до ст. 3 КПК України провадження у справах про злочини іноземців здійснюється згідно з КПК України, правовий статус іноземців (підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих) під час розслідування регулюється й іншими нормативними актами. Наприклад, право на зустріч іноземця з дипломатичним представником своєї держави не визначено чинним КПК, але випливає з міжнародних зобов'язань України. Порядок прибуття і перебування іноземців на території України, продовження термінів перебування відносяться до міграційного законодавства. Наявність в іноземця певних прав і обов'язків (особливості правового статусу), що визначені не лише КПК України, зобов'язує слідчого враховувати ці обставини під час розслідування. Тому питання впливу правого статусу іноземців на процес розслідування потребують більш детального дослідження, оскільки такі обставини мають важливе криміналістичне значення.

До особливостей кримінального процесуального статусу іноземців в Україні, що впливають на кримінальне провадження належать:

особливості процедури кримінального провадження, що пов'язані з участю іноземців (ст.ст. 3, 19, 31, 45, 69, 161, 182 КПК України);

положення КК України щодо особливостей його дії відносно іноземців (ст.ст. 6, 8 КК України);

положення інших нормативно-правових актів України, що стосуються особливостей статусу іноземців;

положення міжнародних договорів.

Особливості спеціального правового статусу іноземців, що впливають на кримінальне провадження, пов'язують з наявністю в іноземців певних імунітетів від кримінальної юрисдикції України.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 КК України, особи, що вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, незалежно від того чи є вони громадянами України, іноземними громадянами або особами без громадянства. Однак у частині четвертій статті визначено, що «питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом». Проте ні КК, ні КПК України не містять норм, що визначають яким саме дипломатичним шляхом вирішується це питання, хто повинен його вирішувати і в який термін, як діяти слідчому за умови наявності у винної особи імунітету від кримінальної юрисдикції України. В КПК приписів з цих питань не існує, до того ж доречним буде зазначити, що іноземці можуть бути наділені різними видами імунітету від кримінальної юрисдикції України, що у свою чергу потребує проведення додаткових заходів щодо перевірки імунітету іноземця.

Належність іноземців до осіб, які користуються привілеями та імунітетами, водночас з документами, що засвідчують особу іноземця, посвідчується документами, що видаються МЗС України, окрім випадків, визначених в Положенні про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні. Документом (дозволом), що підтверджує належність іноземців до

осіб, які користуються привілеями та імунітетами, є акредитаційні картки серій «Д», «К», «С», «А».

З урахуванням правового статусу іноземця і заходів, що передбачені планом розслідування, слідчий здійснює підготовку до проведення конкретних процесуальних дій. Для реалізації запланованого він повинен направити запит до МЗС України. Метою такого запиту може бути вирішення завдань щодо:

перевірки, чи перебуває на дипломатичному, консульському обліку певний іноземець, якщо так, то на якому саме, які саме привілеї й імунітети розповсюджуються на цю особу, на підставі яких правових актів;

звернення з проханням до відповідної установи іноземної держави або організації в інтересах правоохоронного органу щодо підтвердження повноважень цієї особи і наявності в неї імунітету, а також отримання необхідної згоди на проведення слідчих (розшукових) дій відносно іноземця.

Отже, своєчасне і повне встановлення особливостей правового статусу іноземця дозволить слідчому визначитися з тим, які саме норми права (кримінального, кримінального процесуального, міжнародного) повинні застосовуватися в процесі роботи. Це унеможливить порушення його прав під час розслідування, а також сприятиме належній організації роботи у кримінальному провадженні, оптимальному проведенню окремих слідчих (розшукових) дій з іноземцем.

СЕКЦІЯ 2. КРИМІНАЛІСТИКА

Александренко Олена Віталіївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ВБИВСТВ

Стан і умови боротьби зі злочинністю в теперішній час поставили перед криміналістикою ряд нових завдань, найбільш важливі з яких перебувають у галузі криміналістичної методики, де відзначається значне відставання рівня наукових методичних рекомендацій від потреб практики. Видозмінення окремих видів і груп злочинів, способів їх вчинення, поява нових видів злочинів вимагає вдосконалення існуючих і створення нових криміналістичних методик розслідування [1, с. 176].

Серійні сексуальні вбивства являють найнебезпечніший вид злочинів проти життя та здоров'я людей. Через особливості вказаних злочинів, їх розкриття і розслідування представляють значні труднощі як в організаційному, так і в тактичному плані.

Незважаючи на наявність цілого ряду робіт з даної проблематики, проблему їх вивчення в криміналістичному плані не можна вважати остаточно вирішеною. Відчувається дефіцит дослідження багатьох практичних питань, пов'язаних з початком розслідування, встановленням злочинців, тактикою слідчих (розшукових) та інших дій, попередженням серійних сексуальних вбивств та ін.

До проблем наукового забезпечення розкриття та розслідування даної категорії навмисних вбивств належить, насамперед, віднести відсутність дотепер єдиної думки з приводу визначення поняття «сексуальне вбивство». Це приводить до того, що до «серійних сексуальних» деякі автори відносять вбивства, вчинені з метою приховати або полегшити скоєння, наприклад, згвалтування чи іншого статевого злочину. Таке положення серйозне затрудняє проведення подальших досліджень даної проблеми і впливає на терміни та якість підготовлюваних за їх результатами практичних рекомендацій.

Повноцінна окрема криміналістична методика розслідування серійних сексуальних вбивств практично відсутня, незважаючи на заяви, що зустрічаються у спеціальній літературі [2, с. 5].

Існуючі методики розслідування вбивств не враховують специфічних особливостей зазначених злочинів, тому їх використання не буде ефективним.

Поширеність серійних сексуальних вбивств та їх особливості, які прямо впливають на організацію і проведення швидкого та ефективного розслідування, вимагають створення повноцінної окремої криміналістичної методики, структура якої повинна відрізнятися, по-перше, більш широким змістом криміналістичної характеристики, що є основою методики, і, по-друге, включати елементи, характерні для практики розслідування цих злочинів.

Крім традиційних елементів, криміналістична характеристика повинна включати: поняття і ознаки серійних сексуальних вбивств, ознаки серії злочинів; докладний опис жертв вбивств: їх вік, соціальний статус, характеристики зовнішності, привабливі для злочинця. Описувати особистість злочинців слід із

наведенням їх класифікації («організовані», «дезорганізовані», «різники» тощо), оскільки дії кожного з них відрізняються як вибором жертв, так і способом скоєння злочинів.

Ознаки темпераменту та характеру, які відображаються у способах вчинення та приховування серійних сексуальних вбивств, є важливими відомостями для висування версій. До них можуть бути віднесені: жорстокість, яка знаходить свій вираз у знущанні над жертвою, що передує вбивству, множинності завданих ушкоджень; позамежна кількість поранень, які супроводжують вбивство і не викликані необхідністю, але одночасно свідчать про стан психіки вбивці, про мотиви помсти, ревнощів та ін. [3, с. 46-47].

Докладним має бути також опис способів вчинення вбивств, виходячи із класифікації вбивць, включаючи способи вибору, вистежування та заманювання жертви.

Слідова картина повинна включати опис слідів, які вказують на безумовно сексуальний мотив злочину, які залишаються на трупі (тілі) жертви, на місці його виявлення та у місці вчинення злочину. Оскільки знаряддя злочину при виявленні трупів або їх частин не знаходять, слід вказувати не лише використані злочинцями способи та знаряддя скоєння злочину, але й наводити відмінні риси останніх, щоб можна було зробити висновок про те, яке з них було в цьому випадку використане. Важливими елементами даної криміналістичної характеристики є також місце, час і обстановка вчинення злочину.

Структура окремої криміналістичної методики розслідування серійних сексуальних вбивств має включати також: обставини, що підлягають встановленню і доказуванню; методика і тактика проведення перевірки причетності підозрюваних осіб до здійснення злочинів; особливості тактики проведення окремих слідчих дій (огляду місця виявлення трупа, допиту свідків, які залишилися в живих потерпілих (у тому числі малолітніх і неповнолітніх), підозрюваних; використання сучасних можливостей судових експертиз у розслідуванні цих вбивств, а також можливості застосування існуючих зарубіжних ефективних методів встановлення злочинців («психологічний портрет», «кримінальгеографія» та ін.).

Лише така криміналістична методика, її правильне й творче використання в конкретних слідчих ситуаціях розслідування здатні забезпечити швидке й повне розслідування.

Робота зі створення приватної методики розслідування серійних сексуальних убивств не буде ефективної без узагальнення допущених при їх розслідуванні помилок і недоліків з боку всіх учасників (слідчих, оперативних працівників, експертів та ін.). Така методика має містити відомості про типові помилки і недоліки розслідування, що дозволить врахувати і не повторювати їх надалі.

Накопиченого обсягу криміналістичної літератури з питань серійних сексуальних вбивств достатньо для створення окремої методики їх розслідування. Використання її на практиці, інтерв'ювання і анкетування слідчих і оперативних працівників про результати її застосування дозволить виявити наявні недоліки, над якими потрібно буде попрацювати творчим колективам вчених і працівників органів досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – Киев, 2002. – 268 с.

2. Горбулинская И.Н. Использование специальных познаний в процессе расследования серийных убийств (первоначальный этап расследования) : дис…канд. юрид. наук. - Барнаул, 2007. – 164 с.

3. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: Монография. Изд-е 2-е дополн. и перераб. – Харьков : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. – 311 с.

Антощук Андрій Олександрович,
викладач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Сьогодні в Україні через економічну та соціальну ситуацію спостерігається тенденція до збільшення вбивств новонароджених дітей. Пояснюється це рядом факторів суб'єктивного и об'єктивного характеру. Зокрема, до суб'єктивних факторів можна віднести неналежна процесуальна регламентація профілактичної діяльність, хоча і не випадково, що профілактична функція кримінального судочинства поряд з іншими завданнями була завжди об'єктивно обумовленою потребою суспільства.

В результаті нашого дослідження було встановлено, що зміст попередження вбивств новонароджених дітей полягає у наступних положеннях:

1. Кваліфікована профілактична робота неможлива без знання криміналістичної характеристики розслідуваних злочинів і тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій.

2. Об'єктом профілактики служать встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню вказаних кримінальних правопорушень. Тому важливе значення в ході їх розслідування повинно надаватися виявлення цих обставин.

Якщо криміналістична характеристика розслідуваних злочинів і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій досліджена належним чином, то питання про встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню вказаних кримінальних правопорушень залишається відкритим. Пояснюється це тим, що сьогодні чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) не містить положень про обов'язок слідчого та прокурора встановлювати причини та умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень [1, с.282]. Це безперечно недолік. Таку ж думку підтримують й І. В. Павленко [2, с.384] та М. М. Сербін [3, с.190].

Саме тому з метою ефективної профілактики кримінальних правопорушень було б доцільно внести зміни у КПК України і передбачити обов'язок слідчого встановити причини кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню. Такої ж думки і С. М. Смоков та А. А. Десятник [4, с.116-117].

У разі запровадження даної норми у КПК України по даній категорії профілактична діяльність слідчого повинна складатися із:

внесення подання у різні підприємства, установи, організації про усунення виявлених недоліків, пропонуючи в цих цілях конкретні заходи; вносити узагальнені уявлення за матеріалами декількох кримінальних проваджень; виступати в трудових колективах з бесідами і доповідями за матеріалами кримінальних справ;

вивчення спеціальної літератури, присвяченої попередженню вбивств новонароджених дітей і рекомендувати її громадянам при читанні лекцій, проведенні тематичних вечорів та ін.;

взаємодія із засобами масової інформації, виступи в пресі, по радіо, телебаченню з повідомленнями на правові теми, включаючи проблему поширення та попередження вбивств новонароджених дітей.

Список використаних джерел:

1. Сіренко О.В. Окремі питання слідчої профілактики злочинів / О.В.Сіренко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. – Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. - С. 280-282.

2. Павленко І.В. Причини та умови вчинення злочину як предмет доказування в кримінальному провадженні / І.В.Павленко // Закарпатські правові читання. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25-27 квітня 2014 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. В.І.Смоланки, М.В.Оніщука, Я.В.Лазура, О.Я.Рогача, І.М.Полюжина. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – Т.2. - С.382- 384.

3. Сербін М.М. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань / М.М.Сербін // Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук. - практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С.189-190

4. Смоков С.М., Десятник А.А. Окремі питання запровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування [Електронний ресурс] // С.М. Смоков, А.А. Десятник // Вісник кримінального судочинства - № 1/2015- Режим доступу:
http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2015_Smokov_Desyatnik.pdf

Арешонков Віталій Володимирович,
докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

МЕТОДИКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Дослідження, які проводяться експертами при проведенні криміналістичних експертиз, побудовані за певною програмою або ж декількома програмами, роль яких виконують експертні методики. До речі, це передбачено Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 року, згідно якої під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні

методики проведення судових експертиз, вибір яких належить до компетенції експерта.

Однак ні поняття методики, ні її структури та змісту у вказаній інструкції, як і у інших інструкціях (рекомендаціях), затверджених наказами відповідних відомств, експерти яких мають право проводити криміналістичні експертизи, не закріплено. Виключення становить тільки поняття наведене у Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженому постановою Кабінету Міністрів Україні № 595 від 02.07.2008 року. Разом з тим, як зазначено в даному Порядку, таке поняття потрібно розуміти в межах саме даного документа.

Немає єдиного підходу до визначення поняття методики та її змісту і у науковій літературі із проблематики, пов'язаної з експертною діяльністю. Необхідно відзначити, що докладних і розгорнутих характеристик сутності та структури методики судово-експертного дослідження в криміналістичній літературі значно менше, ніж її визначень. У цілому автори сходяться на думці, що будь-яка експертна методика незалежно від її виду повинна включати в себе низку обов'язкових елементів, які утворюють її структуру [1, с. 267].

Також, досить дискусійним у науковій літературі є питання відносно того, у якій формі взагалі може існувати конкретна методика, що використовується в експертній діяльності.

З аналізу наукових джерел можна виділити два підходи розуміння цього питання. Згідно з першим – методику можна розуміти як сукупність даних, які містяться у літературі з конкретного виду експертного дослідження, яка опублікована різними авторами, видавництвами, відомствами у різний час. Це можуть бути і матеріали інформаційно-довідкового та іншого характеру [2, с. 31]. У цьому випадку експерт у процесі практичної діяльності реалізує положення вказаних методичних матеріалів, перетворюючи їх у методики в силу своїх можливостей, залежно від особливостей об'єкта дослідження. Тобто експерт самостійно обирає шлях досягнення мети, керуючись своїми знаннями, досвідом тощо. Другим підходом розуміння сутності методики є її тлумачення як опису науково обґрунтованої та апробованої на практиці послідовності дій, які в тому числі передбачають застосування відповідних методів та технічних засобів щодо вирішення конкретного експертного завдання.

Однак, на нашу думку, перший підхід є не коректним, оскільки згідно з ним можливий суб'єктивізм отримання результатів дослідження, а також це суперечить нормі, закладеній у ст. 8 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Методичні рекомендації, інформаційні листи, періодичні видання та інші матеріали судово-експертних установ, навчальних закладів, науково-дослідних установ, на нашу думку, можуть розглядатися лише як допоміжні документи.

Однією з проблем методичного забезпечення проведення криміналістичних експертиз, на якій неодноразово наголошували науковці, є проблема доступності методик, наявних у реєстрі методик проведення судових експертиз, що ведеться Міністерством юстиції України. При чому це поняття, по суті, об'єднує у собі дві проблеми. Перша, пов'язана з доступом до методик експертами різних відомств, які мають право проводити криміналістичні експертизи за конкретним видом експертної спеціальності (наприклад, балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу або дослідження слідів людини та слідів тварини тощо). Полягає вона в тому, що зазвичай методика, яка була

розроблена і апробована в одному відомстві, експертам іншого зовсім недоступна. Та навіть більше, інколи експерти до певного часу просто не знають про їх існування взагалі.

З точки зору авторського права така позиція звичайно має певну логіку, однак, оскільки така ситуація призводить до певної «монополії» у проведенні криміналістичних експертиз, що зазвичай негативно впливає, як на тривалості розслідування, так і на його якості у цілому, на нашу думку, вона потребує свого вирішення. У зв'язку з тим, що криміналістичні дослідження мають право проводити тільки державні установи, для досягнення завдань кримінального провадження такими методиками повинні користуватись (та відповідно мати їх у своєму доступі) експерти всіх відомств у яких проводяться експертизи за відповідним видом експертної спеціальності. Якщо ж така експертиза проводиться на договірних засадах в межах, наприклад, цивільного чи господарського судочинства, таке право може бути закріплено, тільки за експертами того відомства, де така методика була розроблена, або ж можливо розробити механізм відшкодування певної частини коштів від одного відомства іншому.

Інша проблема, пов'язана з доступом до інформації, пов'язаної з методиками, іншими учасниками кримінального провадження (суддями, слідчими, прокурорами, захисниками тощо), яка може знадобитись їм для здійснення їх професійної діяльності, наприклад, для оцінки висновків експерта. Звичайно, що методики, які, по-суті, є документами для службового використання, не можуть бути у загальному доступі. Проте, на нашу думку, повинен бути наявний їх короткий опис (анотація) та більше деталізовано які на сьогодні використовуються експертами, а які вже ні. Для цього, на наш погляд, потрібно провести певну «інвентаризацію» наявних методик, з визначенням тих, які направлені на вирішення одних і тих самих завдань, проте є більш новими та залишити діючими тільки останні.

Перегляд існуючих методик на сьогодні потрібен також для визначення: напрямів за якими методики відсутні взагалі (особливо це стосується комплексних експертиз), застарілих методик, які потребують свого оновлення та доопрацювання. Окрім цього у зв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами в нашій країні та розробкою та впровадженням систем управління якістю у випадку визначення чіткої структури та змісту методик проведення судових (криміналістичних) експертиз, необхідно буде суттєво оновити (переробка, доповнення тощо) методики, які були розроблені за часів СРСР, сучасних аналогів яких на сьогодні не має.

Таким чином на сьогодні: потребує максимально чіткого визначення та закріплення поняття методики, її різновидів, структури та змісту; потребує вирішення проблема доступу до методик різними учасниками кримінального судочинства; існує необхідність перегляду всіх існуючих методик, їх систематизація та суттєве оновлення, як з точки зору приведення до уніфікованої структури існуючих методик, так і розроблення нових за напрямами за якими методики на сьогодні взагалі відсутні.

Список використаних джерел:

1. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз / Я. І. Слободян // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 1. – С. 265–272.

2. Кокин А. В. Теория и методические основы исследования нарезного огнестрельного оружия по следам на пулях / А. В. Кокин. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 352 с.

Бакутін Євген Іванович,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 1 навчально-наукового
інституту №3 Національної академії
внутрішніх справ

РОЛЬ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАНІ

На сучасному етапі розвитку цивілізації інформація відіграє ключову роль у функціонуванні суспільних і державних інститутів і в житті кожної людини. Нині питання про можливість використання науково-технічних засобів для пошуку, фіксації та обробки інформації, потрібної для встановлення істини при розслідуванні правопорушень, постійно привертають до себе увагу вчених-криміналістів та практиків.

Під впливом науково-технічного прогресу постійно розширюється коло науково-технічних засобів, які дозволяють удосконалювати процес пошуку, виявлення, фіксації і вилучення значущої інформації. При цьому інформація може бути зафіксована у вигляді графічних зображень, письмових текстів, аудіо-і відеоповідомлень-записів [3, с. 493].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», а саме, статтею 40 передбачено застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [1, с. 24].

Поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою: попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб; забезпечення дотримання правил дорожнього руху.

Відповідно до Положення про патрульну службу МВС України розділу 6 пункту 10 працівники патрульної служби МВС України мають право використовувати технічні засоби та технічні прилади для виявлення і фіксації правопорушень відповідно до законодавства [1, с. 88].

Забезпечення публічної безпеки і порядку – одне із важливих завдань поліції. Зміст її діяльності різнобічний, але, незважаючи на це, майже в кожному її виді можна використовувати технічні засоби. Для цього поліцейські повинні мати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

На основі аналізу досвіду діяльності поліції окремих країн було зроблено висновок стосовно низки передумов ефективного функціонування поліції, серед яких є і наділеність особовим складом достатніми здібностями й адекватними технічними засобами для боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку та безпеки [4, с. 7].

Під час забезпечення публічної безпеки і порядку доцільно фіксувати місця скупчення натовпу з боку яких спостерігаються антигромадські прояви, злочинні посягання (зломів дверей, вікон, зірваних пломб і печаток та ін.), занедбані

нежитлові будівлі – місця вживання спиртних напоїв, паркування транспорту в неналежному місці і т. ін.

При забезпеченні публічної безпеки і порядку особливого значення набуває відеозапис, наприклад, затримання та доставлення порушника до підрозділів поліції, поведінка окремих порушників на вулицях, площах, в парках, в аеропортах, в паркових зонах відпочинку та в інших публічних місцях.

Відеозапис із записом мовлення правопорушника об'єктивно фіксує середовище, в якому скоєно правопорушення, відеозапис є джерелом інформації для застосування адміністративного стягнення або речовим доказом для притягнення до кримінальної відповідальності.

Цінність фото- і кінозйомки, відеозаписів полягає у тому, що використання їх в правоохоронній діяльності виключає випадки обмовлення поліцейських у перевищенні своїх повноважень, наприклад, при затриманні та доставлені в підрозділи поліції [2, с. 23].

В практиці непоодинокі випадки, коли затримані заперечують факти порушення публічної безпеки і порядку , скаржаться на порушення законності і т. п. Фото- і відеоматеріали в подібних випадках є незаперечними джерелами доказової інформації.

Матеріали об'єктивної фіксації технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, з одного боку, стають документальним підтвердженням, яке використовується в превентивній діяльності під час забезпечення публічної безпеки і порядку, а з другого – дисциплінує діяльність поліцейського і взагалі громадян, які беруть участь в забезпеченні публічної безпеки і порядку.

Виконання основних повноважень поліції із застосуванням сучасних засобів криміналістичної техніки дозволяє забезпечувати гласність превентивної діяльності, одержувати об'єктивну і наочну доказову інформацію. Спостереження – одна з гарантій оперативності в роботі, можливість розслідувати злочини «по гарячих слідах». А головне – система безпеки нового покоління може стати ефективною профілактикою правопорушень, злочинності – правопорушники остерігаються всевидячого ока телекамер.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію, Положення про патрульну службу МВС, Положення про Національну поліцію: чинне законодавство станом на 10 лист. 2015 р.: (офіц. текст).-К.: Паливода А.В., 2105.-104 с. – (Закони України).

2. Ломако ЗМ., Тимошенко П.Ю. Використання технічних засобів у діяльності оперативних працівників органів внутрішніх справ по попередженню та документуванню правопорушень: (навчальний посібник), під редакцією проф. Салтєвського М.В..- К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994.-35 с.

3. Маркусь В.О. Криміналістика : (навчальний посібник).- К.: Кондор, 2007.- 558 с.

4. Гусарєв С.Д., Авакян Т.А., Чернявський С.С. Основні напрями реформування ОВС України в контексті досвіду зарубіжних країн та європейських стандартів діяльності поліції: аналітичний огляд [Гусарєв С.Д., Авакян Т.А., Чернявський С.С та ін.]. – К. : НАВС, 2015. – 168 с.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ, УЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ВИБУХУ

Невід'ємним елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень і наслідком його учинення є слідова картина. Вона відображає особливості способу, а також ознаки інших елементів структури злочинної діяльності. Правильна криміналістична оцінка цього елементу криміналістичної характеристики, на думку І.А. Возгріна, дозволяє створити основу для найбільш швидкого розпізнання в первинних слідчих даних того чи іншого характерного способу учинення розслідуваного злочину навіть за окремими ознаками [1, с. 42].

У криміналістичній літературі питання слідової картини кримінальних правопорушень досліджували В.П. Бахін, Р.С. Бєлкін, П.Д. Біленчук, В.К.Весельський, А.Г. Воєвода, В.К. Гавло, О.М. Завадський, М. В. Костенко, М.В. Салтевський, М.А. Селіванов, А.В. Старушкевич та інші науковці.

Слідова картина терористичного акту, учиненого із застосуванням вибухового пристрою, є різноманітною. У ній, як стверджують М.А. Погорецький, М.О. Ленко та Д.Б. Сергєєва, зустрічається вся сукупність можливих матеріальних та ідеальних слідів, оскільки в механізмі події беруть участь люди і речі, які взаємодіють і утворюють ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо [1, с. 41].

Матеріальним відображенням застосування засобів та знарядь учинення шляхом вибуху терористичного акту є: предмети та речі, які використовуються для прихованої доставки знарядь протиправного діяння на місце його учинення; сліди пальців рук, крові, потожирової речовини та інші біологічні сліди терористів, а також частини їх одягу; сліди вибуху; залишки конструкції вибухового пристрою; поранення на тілі потерпілих осіб та сліди пошкодження на трупах; кров на одязі та предметах навколишньої обстановки тощо.

На місці події після здійснення вибуху завжди відбуваються зміни в навколишньому середовищі, тому погоджуємося з науковцями, що воно повинно сприйматись комплексно, масштабно, як загальна слідова картина вибуху [3, с. 82].

У криміналістичній літературі сліди вибуху розділяють на групи. Так, А.А. Картавий виокремив три групи слідів вибуху: 1) залишки вибухового пристрою (фрагменти корпусу, камуфляжів, уламки електродротів, вогнепровідних шнурів, механічного детонатора, деталі часового механізму та елементів електропостачання та інших деталей); 2) сліди вибуху, які відображаються на предметах навколишньої обстановки: осколочне пошкодження об'єктів (вм'ятини, пробоїни, подряпини тощо); наслідки впливу ударної хвилі вибуху; сейсмічні пошкодження будівель та споруд; травми та інші пошкодження на тілі та одязі потерпілих; термічні пошкодження об'єктів; 3) продукти вибуху вибухової речовини: залишки вибухової речовини у вигляді не прореагувавших часток та порошку; мікрочастинки не прореагувавшої вибухової речовини; конденсовані (тверді) продукти вибуху; газоподібні залишки (окис азоту, вуглекислий газ, окис вуглецю, пари води тощо); фрагменти упакування вибухової речовини [4, с. 15].

М.А. Погорецький, М.О. Ленко та Д.Б. Сергєєва більш детально класифікували сліди вибуху: 1) фрагменти вибухового пристрою (деформовані фрагменти деталей та частин вибухових пристроїв); 2) сліди в центрі (епіцентрі) вибуху (продукти вибуху та інші залишки вибухових речовин або вибухоздатної суміші); 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху для вибухів вибухових пристроїв із зарядами масою до 10 кг вибухової речовини виділяють: бризантний, тепловий та запальний, фугасний (метальний), мікроструктурний та сейсмічний вплив); 4) сліди вторинних осколків (наскрізні пробоїни, сліпі пробоїни та вм'ятини); 5) ідеальні сліди вибуху (сліди, що відображаються у свідомості потерпілих та свідків – акустичний ефект вибуху, світловий вплив (спалах) та запахові відчуття) [2, с. 51-52].

Як бачимо, спектр слідів, які можуть залишитися після вчинення терористичного акту шляхом вибуху, є досить широким. Поряд з цим, не дивлячись на руйнівний та масштабний характер вибуху, на місці події можуть залишитися достатньо вагомі для процесу розслідування матеріальні утворення, за якими можливо отримати криміналістично значиму інформацію про подію та обставини кримінального правопорушення. Для їх виявлення та вилучення необхідні як глибокі криміналістичні знання, так і спеціальні знання в галузі відповідних технічних наук.

Своєчасне дослідження слідів вибуху дозволяє отримати значну інформацію про вибуховий пристрій, який застосовувався, його кількісні та якісні характеристики. Відтак, їх аналіз дозволить найбільш повно відтворити механізм учинення терористичного акту, що, у свою чергу, забезпечить встановлення моделі злочинної події. При цьому аналіз слідів вибуху може бути орієнтувальним чинником у виборі напряму розслідування, а також надати необхідні відомості для виявлення інших речових доказів та встановлення осіб, причетних до вчинення терористичного акту.

Список використаних джерел:

1. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений / Возгрин И. А. – СПб, 1993. – Ч. 4. – 80 с.

2. Погорецький М. А. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою : монографія /Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. – К. : Алерта, 2014. – 300 с.

3. Брусницын В. И. Особенности осмотра места происшествия, связанного с криминальным взрывом / В. И. Брусницын // Актуальные проблемы права:сб. тр. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2001. – С. 82–85.

4. Картавый А. А. Криминалистическая характеристика террористических акций, совершенных путем взрыва зданий и сооружений / А. А. Картавый // Труды Академии управления МВД РОССИИ. – 2008. – № 4. – С. 10–15.

Бояров Віктор Іванович,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДЕЯКИХ ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЕКСТРЕМІСТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Під екстремізмом розуміється соціальне системне явище, в рамках якого, особи (одинаки або об'єднані в групи, організації або ін. формування), поєднані на основі спільних політичних, ідеологічних, національних, релігійних, расових та деяких інших поглядах і переконань вчиняють протиправні дії, спрямовані на насильницьке розповсюдження таких поглядів та викорінення поглядів, які відрізняються від поглядів, що відстоюються ними.

Якщо йдеться про кримінально-карані прояви екстремізму (в Україні відсутнє законодавче визначення екстремізму), то їх можна представити у трьох великих групах кримінальних правопорушень: 1) злочини, які вчиняються з мотивів ненависті або ворожнечі стосовно осіб, які належать до певної етнічної, расової, релігійної, політичної та іншої соціальної групи (п.14 ч.2 ст.115, ч.2 ст. 121, ч.2 ст.122, ч.2 ст.126, ч.2 ст.127, ч.2 ст. 129, ст.161 та ст. 300 КК України); 2) кримінально-карані діяння, які посягають на основи та безпеку політичного устрою (ст.ст. 109, 110, 111, 113 КК України) та 3) злочини терористичного характеру (ст.112, 258, 258[1], 258[2], 258[3], 258[4], 258[5], 260, 261, 278, 442, 443, 444 КК України).

Як правило, йдеться про вчинення групових насильницьких злочинів, в тому числі натовпом (наприклад, під час масових заворушень). Для сучасних групових насильницьких дій екстремістського характеру властива участь у акціях осіб, які входять до екстремістських формувань, що мають ознаки організованого, але при цьому значна кількість учасників таких подій не входять до складу формування, а лише поділяють певну ідеологію, яка поєднує відповідне екстремістське формування, і у деяких ситуаціях приєднуються до акцій, які вони проводять.

Ідейна близькість учасників екстремістських формувань утворюється на основі сприйняття ними певної ідеології (екстремістського спрямування - фашизм, націоналізм, антисемітизм та ін.), основу якої складають ідеї нетерпимості до фундаментальних демократичних цінностей і принципів демократії, як форми суспільно-політичного устрою і політичного режиму, а також ворожнечі до конституційного устрою демократичної правової держави.

Наявність такої специфічної мотивації зазначених дій, як правило, не корисливої (характерної, наприклад, для організованих злочинних угруповань (ОЗУ), а на ґрунті ненависті, вимагає від слідчого (прокурора) доведення, серед інших обставин, мотивів вчинення злочину: наявності політичної, ідеологічної, расової, національної, релігійної ненависті чи ворожнечі або мотив ненависті чи ворожнечі відносно певної соціальної групи (наприклад, інвалідів, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації; регіональної належності осіб та ін.).

Відомо, що за всім різноманіттям мотивації вчинення злочинних дій, основним мотивом витупає тій, що є найбільш сильним. Як спонукальні до конкретної поведінки особи, виділяють мотиви трьох порядків: цільові, орієнтуючі та технічні [1, с.67-68]. Так, для такого різновиду проявів екстремізму яким є злочини на ґрунті ненависті – цільовим мотивом буде, наприклад, прагнення до витіснення суб'єктів – представників іншої національності із соціальної реальності.

Тоді орієнтуючим мотивом буде виступати «презумпція винуватості» осіб, що належать до конкретної групи, а технічним мотивом - конкретизація мотивів попередніх рівнів вже в реальній ситуації [2, с.26].

Це доводиться шляхом вивчення під час досудового розслідування (в результаті отримання показань, висновків судових експертиз, речових доказів та ін.) історії появи і формування відповідного угруповання, до якого входили активні учасники злочинних подій; про обставини розроблення або сприйняття якоїсь екстремістської ідеології.

Треба зазначити, що ці угруповання є достатньо структурованими та можуть мати вигляд ОЗУ, і при цьому, як і в ОЗУ, там обираються так звані «злочини базової спрямованості» (як правило – екстремістської спрямованості). За масштабами діяльності визначають, чи можна їх класифікувати як локальні, міжрегіональні або міжнародні.

Важливою закономірністю, яка характерна для екстремістських формувань є наявність механізму регенерації - здатність відновлення функцій і кадрового складу певних структурних ланок, які втрачають якусь, в т.ч. значну частину складу, за умови збереження ядра організації.

Натовп під час вчинення таких злочинів також має свої особливості, які відрізняють його від традиційного вигляду, як стихійного утворення. Дослідники цього явища для розуміння відповідних процесів активно використовують теорію соціальних мереж (М. Грановеттер, Р. Берт), а також теорію соціального капіталу (П. Бурд'є, Р. Коулман та ін.) [3, с. 5; 4, с.273]. Наприклад, створюється достатньо велика група осіб, які можуть не знати один одного, але потенційно всі вони в певних ситуаціях виступити не як натовп, а як організована група. Це, зокрема, особи, які беруть активну участь у обговоренні важливих для суспільства питань на форумах в інтернет-мережі: їх пов’язують і об’єднують ідеї, в основу яких покладена необхідність радикальних змін у державі. Вони залишаються звичайними активними учасниками обговорення, але в кризисних ситуаціях, ці особи можуть швидко зорганізуватися у натовп, який поєднує осіб, які раніше один одного особисто не знали і можуть швидко перетворитися в ту руйнівну силу, яка бере участь у вчиненні насильницьких дій, актів вандалізму, знищенні майна та ін., спрямованих на радикальні зміни у суспільстві.

Зазначена інформація: про ознаки групового злочину, про мотивацію, про створення екстремістських формувань - вже на початковому етапі розслідування дає підстави для висунення обгрунтованої версії про вчинення групового злочину екстремістські налаштованими особами, спрямованого на представників окремої соціальної групи, та доведення їх вини.

Список використаних джерел:

1. Скляров С. В. Мотивы индивидуального преступного поведения и их уголовно-правовое значение. / С.В.Скляров – М., 2000.

2. Методика расследования преступлений, совершенных на почве национальной или расовой вражды или ненависти / А.Я. Винников, Н.М. Гиренко, О.Н. Коршунова, А.В. Леухов, Е.Б. Серова; Под общ. ред. О.Н. Коршуновой. – СПб, 2002. – 92 с.

3. Сергеев С. А. Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках // Конфликтология. – Казань: КФУ, 2011. – С.1-17.

4. Фукуяма Ф. Великий разрыв. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2008. – 480с.

Бурлака Владислав Васильович,
начальник відділу ГСУ Національної поліції України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Різке загострення соціальних, економічних та національних протиріч в умовах перебудови українського суспільства й держави спричинило значне зростання кількості злочинів, у тому числі, пов'язаних з безвісним зникненням громадян. Ситуація особливо загострилася останнім часом. Якщо раніше фіксувалися поодинокі факти зникнення громадян, що згодом виявлялися незаконно позбавленими волі, викраденими, вбитими, то останнім часом спостерігається тенденція до суттєвого зростання таких злочинів.

У цілому при розслідуванні злочинів, потерпілі від яких розшукуються як безвісно зниклі, зазвичай виникають серйозні ускладнення. Адже в подібних випадках є лише заява, однак немає будь-яких матеріальних доказів стосовно того, що особа, про зникнення якої повідомлено, зникла безвісті, була викрадена, загинула. У більшості випадків місце перебування її не встановлено, труп не виявлено, а безпосереднє місце скоєння злочину невідоме.

На сьогодні при надходженні до підрозділів Національної поліції заяви чи повідомлення про зникнення особи, з метою якнайшвидшого її розшуку та з'ясування обставин при яких вона зникла, відразу відкривається кримінальне провадження за фактом вбивства, а в Єдиному реєстрі досудових розслідувань робитися відповідна додаткова відмітка «безвісне зникнення». Здійснюється це з метою проведення всього комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. І якщо зникла особа в решті-решт знаходиться, то дане провадження закривається. У разі встановлення, що особу незаконно позбавлено волі або викрадено здійснюється перекваліфікація кримінального правопорушення та вживається першочергові заходи щодо встановлення місця перебування такої особи.

Разом з тим методика розслідування даних злочинів має свої особливості. Досить часто людина спочатку безвісно зникає, а пізніше її місце перебування стає відомим чи знаходять труп з ознаками насильницької смерті або її доля залишається невстановленою, і таким чином людина потрапляє до числа осіб безвісно зниклих. В основі способів підготовки, здійснення й приховування таких злочинів лежить механізм раптового, невідомого зникнення особи без видимих на те мотивів. Така методика розслідування зникнення осіб, вважаємо, повинна бути побудована за змішаним критерієм: кримінально-правовому (родовий об'єкт – незаконне позбавлення волі або викрадення, убивство), і криміналістичному (особистість потерпілого, спосіб, механізм позбавлення волі, викрадення, убивства й слідоутворення – раптове, невизначене за часом зникнення особи). Проте раптове зникнення може бути викликане окрім власне незаконного позбавлення волі, викрадення, убивства ще й інсценованим самогубством, раптовим від'їздом в іншу місцевість та іншими причинами, що в цілому вимагає розробки окремої методики розслідування злочинів, пов'язаних зі зникненням громадян.

На сьогодні вкрай важливо, щоб слідчі й оперативні працівники усвідомлювали необхідність своєчасного реагували на заяви (повідомлення) про зникнення особи, правильно і тактично грамотно організовували проведення слідчих та розшукових заходів, оскільки саме від цього зазвичай залежить швидке і повне розкриття злочинів даної категорії.

За вказаних умов початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини в умовах неочевидності, тобто маючи лише інформацію про безвісне зникнення особи є особливо відповідальним та вирішальним для послідуючого здійснення розслідування кримінального провадження. При наявності інформації про безвісне зникнення особи, з метою належного реагування та відпрацювання всього комплексу заходів щодо встановлення місця перебування особи, розпочинається досудове розслідування за статтею 115 КК України (очевидне умисне вбивство, природна смерть, самогубство, безвісне зникнення осіб) до ЄРДР вноситься відповідна додаткова відмітка «безвісне зникнення» та ін., що дає змогу розмежовувати характер кримінального правопорушення.

Заяви і повідомлення про зникнення особи, як правило, надходять від:

родичів і близьких осіб, яка зникла; від посадових осіб житлово-комунальних органів, адміністрацій, установ, організацій, підприємств, де працювала чи навчалась безвісно зникла особа;

від органів місцевої влади і місцевого самоврядування;

засобів масової інформації;

інформація про зникнення може міститися в матеріалах кримінального провадження чи надійти від особи, яка залучена до виконання завдань оперативно-розшукової спрямованості.

З урахуванням слідчої практики визначено низку ознак, які дають підстави вважати, що розшукувана особа стала жертвою злочину:

відсутність даних про наміри особи виїхати з метою приховування свого від'їзду від родичів; зміни місця проживання;

відсутність захворювань, які можуть обумовити швидку смерть або необхідність термінової госпіталізації; втрату пам'яті, орієнтацію в часі та просторі;

наявність за місцем проживання чи роботи зниклого особистих документів, речей (одягу) та грошових коштів, без яких він не може обійтися у випадку довгострокової відсутності;

наявність у зниклого грошових коштів, які могли привернути увагу злочинців;

наявність погроз на адресу зниклої особи;

наявність у житлі, салоні автомобіля, робочому приміщенні чи іншому місці слідів, що свідчать про можливе вчинення злочину;

раптовий ремонт квартири, де раніше проживала зникла особа;

зникнення з автотранспортом;

зникнення, пов'язане з відчуженням власності.

Наведений перелік не вичерпний, він може бути доповнений іншими фактами, виявленими в процесі досудового розслідування.

При отриманні підрозділами Національної поліції інформації про особу, яка безвісно зникла, відкривається кримінальне провадження за фактом убивства та розпочинається процедура розслідування даного злочину. За прикметами зниклого на розшук орієнтуються наряди патрульно-постової служби, особовий склад, сусідні територіальні та на транспорті ОВС. Інформацію про безвісне зникнення особи надсилають у добове зведення ГУНП України.

Зниклу особу невідкладно перевіряють за базами даних ГУНП України серед затриманих і заарештованих осіб, невпізнаних трупів тощо. Направляються відповідні запити до лікарень і травмпунктів на території району, до відповідного міжрайонного відділення Бюро судово-медичної експертизи.

Протягом доби інформація про зниклу безвісти особу та її прикмети вносяться оперативним працівником до інтегрованої інформаційно-пошукової системи (ІІПС «Армор»).

Слідчий, оперативні підрозділи вивчають обставини, що передували її зникненню, спосіб життя, зв'язки, поведінку в громадських місцях та в побуті, можливу причетність до протиправних дій чи можливу свідому втрату зв'язків зі своїм оточенням, наявність передумов для незаконного позбавлення волі або викрадення та інші деталі стосовно особи, яка зникла.

Особа, яка безвісно зникла, може бути вбитою чи стати жертвою нещасного випадку із приховуванням тяжких наслідків, може бути незаконно позбавленою волі викраденою (у тому числі для фізичної чи сексуальної експлуатації), захопленою в заручники з метою викупу чи виконання інших протиправних вимог.

Однією з особливостей кримінальних проваджень щодо безвісті зниклих осіб є те, що на початковому етапі розслідування слідчий, як правило, не має даних про місце вчинення злочину і про очевидців. Цим обумовлене характерне для зазначеної категорії проваджень коло першочергових слідчих (розшукових) дій.

На відміну від кримінальних проваджень, відкритих за фактом вбивств при наявності трупа потерпілого, розслідування проваджень даної категорії (при відсутності трупа безвісті зниклої особи) починається не з огляду місця події, а з допиту заявника і близьких зниклого, його знайомих, сусідів та інших осіб, які його знали. У ході допитів встановлюються факти, які умовно можна поділити на такі групи: 1) обставини і можливі причини зникнення особи; 2) інформація про особистість зниклого; 3) інформація про джерела, в яких можна отримати додаткову інформацію про зниклого.

На цьому етапі розслідування особливого значення набувають допити свідків для з'ясування, кому було вигідне зникнення потерпілого. Як було зазначено вище, починати доцільно з особи, яка подала заяву про зникнення людини, родичів, друзів, знайомих останнього, з якими він найчастіше зустрічався. Основна мета допитів зазначених осіб – встановлення того, з ким потерпілий перебував у неприязних і відкрито недружніх (ворожих) відносинах, яким був характер конфлікту, коли і у зв'язку з чим він виник, як розвивався.

Не менш важливо шляхом допитів свідків з'ясувати хто, де, коли, за яких обставин бачив безвісно зниклу людину; чи не говорив хто-небудь про його від'їзд з дому і не казав сам зниклий про бажання кудись поїхати. На допиті доцільно дізнатись, як виглядав зниклий; чи є у допитуваних його фотографії, які речі, документи мав при собі зниклий; чи були в нього гроші, в якій кількості.

Значний інтерес можуть представляти відповіді на питання про поведінку особи, яка подала заяву про зникнення людини, після зробленої ним заяви, а також про поведінку всіх близьких зниклого.

Найбільш складними на першочерговому етапі кримінального провадження є випадки, коли бракує достовірної інформації. Поповнення матеріалів здійснюється шляхом витребування документів з приводу обставин, викладених у первинних матеріалах; витребуванні дійсних документів замість надісланих копій; одержанні письмових пояснень від відповідних осіб та інших дій.

До зазначених матеріалів стосовно особи, яка безвісно зникла, в обов'язковому порядку додаються отримані під час виїзду слідчо-оперативної групи до останнього місця проживання (перебування, служби або роботи) розшукуваної особи протоколи огляду її житла чи іншого володіння (місця події – згідно зі статтею 190 КПК України), пояснення, довідки та інші необхідні

матеріали (документи), у тому числі оперативно-розшукового характеру, які підтверджують або спростовують факт зникнення цієї особи.

Про факт зникнення особи невідкладно інформується оперативно-довідкова служба при підрозділі карного розшуку ГУНП для організації проведення комплексу невідкладних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення місцезнаходження зниклого.

Працівник, що здійснює розшук, водночас із постановою про заведення розшукової справи на безвісно зниклих осіб заповнює інформаційно-статистичну та впізнавальну картки.

Наступною невідкладною слідчою дією є огляд місця події. Огляд житла чи іншого володіння особи може проводитися лише з письмового дозволу його власника або за мотивованою постановою суду. За необхідності до огляду долучається спеціаліст експертної служби та інші фахівці, при цьому використовується відповідна криміналістична та спеціальна техніка. У ході огляду фіксуються слідова інформація та матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин зникнення особи, які згодом направляються на дослідження і перевірку за колекціями криміналістичного обліку НДЕКЦ.

Значну користь можуть принести виявлені в процесі огляду сліди рук потенційного злочинця і зниклого, у разі якщо особу викрадено з місця, який оглядався. Сліди останнього можуть бути використані для ідентифікації.

Вилучені в ході огляду сліди пальців рук повинні невідкладно направляться для перевірки за дактилоскопічним обліком експертної служби. Відбираються і перевіряються на належність зразки відбитків пальців рук у осіб, що проживали і (або) часто бували в оглянутих приміщеннях.

Окрім огляду помешкання зниклої особи із залученням різних спеціалістів експертної служби проводиться ретельний огляд місця роботи, останнього місця перебування зниклого, прилеглої до них території, гаража та автомобіля зниклої особи тощо. Все це проводиться з метою одержання:

слідів, ознак, які можуть свідчити про раптове захворювання, незаконне позбавлення волі, викрадення, загибель особи;

фотографії обличчя у різних ракурсах (фас, обидва профілі), деталей, на яких відображені індивідуальні особливості (форма зубів, вушних раковин, татуювання) тощо;

особистих записних книжок, щоденників зниклого;

зразків тканини одягу, в який був одягнений громадянин на час зникнення, гудзиків, аналогічних з тими, що пришиті до його одягу;

волосся зниклої особи (на щітках, гребінцях, білизні тощо);

відбитків пальцевих візерунків на предметах побуту;

предметів одягу, взуття, відповідно до яких об'єктивно фіксується зріст, розміри тіла, голови, стопи тощо;

зразків почерку зниклого.

За необхідності може здійснюватися повторний огляд.

Своєчасне, тактично грамотне і кваліфіковане проведення оглядів житла, останнього місцеперебування безвісно зниклого дозволяє: отримати матеріальні сліди, які вказують на вчинення злочину на місці, що оглядається, знаряддя злочину; установити речі, предмети, документи зниклого; отримати листи, фотознімки, нотатки та інші матеріали, які вказують на обставини його фактичного зникнення; спростувати версію осіб, причетних до скоєння злочину; виявити сліди та предмети, придатні для ідентифікації зниклого, якщо знайдено невпізнаний труп або хворого, який не може повідомити про себе будь-які відомості; отримати повну

інформацію, що відображає сукупність біологічних, фізичних, психічних і соціальних рис зниклого, а якщо він став жертвою злочину, то і про особу злочинця.

На початковому етапі розслідування, необхідно здійснити всі можливі слідчі (розшукові) дії, які дозволять установити причину безвісти зниклої особи. У разі встановлення інформації, що безвісно зниклу особу незаконно позбавили волі або викрали слідчий перекваліфіковує кримінальне правопорушення на статтю 146 КК України та вживає невідкладних заходів для здійснення належного розслідування відповідної категорії злочинів.

У слідчо-судовій практиці існує велика кількість прикладів успішного розкриття й розслідування незаконного позбавлення волі, викрадення, убивств осіб, які розшукуються як безвісно зниклі. Однак, нажаль, інколи мають місце й недоліки в діяльності слідчих і оперативних підрозділів – безпідставне пересилання матеріалів щодо безвісного зникнення осіб з одного підрозділу Національної поліції в інший, відсутність чіткого науково-методичного підґрунтя для швидкого і повного розкриття і розслідування злочинів даної категорії. Окрім цього, щодо власне проблем безпосереднього розслідування, слід наголосити на значних труднощів стосовно встановлення свідків події, пошуку речових доказів, різноманітності слідчих версій, які потрібно перевірити в конкретному кримінальному провадженні тощо.

Вавриш Андрій Валентинович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Сфера будівництва в силу своєї багатогранності, різноплановості процесів та наявністю постійного фінансування є не лише потужною складовою економіки держави, але й привабливою для втілення злочинних намірів окремих осіб. Тому поряд з іншими злочинними посяганнями в державі вагоме місце займають розкрадання у сфері будівництва, зокрема матеріальних цінностей.

Крадіжками в будівництві будь-якого виду вважають непомітне переміщення за межі будівництва або часткове вилучення деяких матеріалів. У більшості випадків крадіжки матеріальних цінностей у сфері будівництва (наприклад, інструментів, будівельних матеріалів у відносно невеликій кількості) вчиняються працівниками будівельних організацій та сторонніми особами (винесення з будівельного майданчику, перекидання через паркан), а також посадовими особами будівельних організацій, щоправда у значно більших розмірах.

Таким злочинам можуть сприяти так звані «сприятливі» фактори, наприклад: недостатній облік; помилки в роботі кадрової служби; повна відсутність, або недостатній вхідний контроль; відсутність контролю якості матеріалів; нечесний персонал; територія без охорони.

Розрізняють наступні способи вчинення розкрадань матеріальних цінностей у сфері будівництва:

списання матеріалів на втрати при їх прийманні та зберіганні, *а саме*:

1) Для утворення надлишків матеріалів на базах і складах будівельних організацій і складах будівельних об’єктів, злочинці занижують в документах кількість цих матеріалів при їх прийманні від постачальників, видаючи це за недостачу вантажу, наднормативний бій цегли, шиферу, скла, псування лаків і фарб, будівельного лісу тощо. У таких випадках їх спільниками нерідко бувають представники транспортних організацій. Брак вантажу, його бій або псування оформляються комерційним актом, який служить підставою для пред'явлення позову залізниці або рекламації постачальнику і який підписують ці представники. Підроблені акти вони засвідчують за відповідну винагороду.

2) При прийманні матеріальних цінностей розкрадачі оперують не тими одиницями вимірювань, що зазначаються в документах постачальника. Наприклад, тонколистову кувальну сталь, що відправляють з промислових підприємств за вагою, обраховують завищуючи їх фактичну товщину. Так зменшується число фактично отриманих листів, хоча вага, зазначена постачальником і одержувачем збігається.

3) Шляхом списання відходів і втрат з перевищенням встановлених норм природних втрат, допустимої при розкраданні матеріалів. Наприклад, втрати списуються за нормами, коли фактично спад нижче норми. Списується бій або псування, що начебто відбулося при вантажно-розвантажувальних роботах. Подібні дії сприяють створенню неврахованих надлишків цегли, шиферу, фарб, алібастру, цементу, сантехнічної арматури тощо.

завищення обсягу виконаних робіт, *а саме*

1) Зловмисники, використовують цей спосіб розкрадання, включаючи в звітні документи роботи, які фактично не були зроблені, що дає можливість списувати по матеріальних звітам кошти та викрадати будівельні матеріали. Такий спосіб розкрадання зловмисниками застосовується з метою приховання нестачі, що виникає у зв'язку з раніше вчиненим розкраданням. В свою чергу суб’єкт, який проводить роботи у даному випадку, як учасник розкрадання, робить приписку, тобто збільшує обсяг виконаних робіт при складанні акта обміру.

2) Списання матеріалів більш високої якості, ніж фактично використані. Такий спосіб розкрадання зловмисники застосовують, коли є можливість використовувати на будівництві невраховані матеріали, покрівлю, стовпи, металеві труби та інші матеріали, отримані після розбирання будівель та споруд, а в документах відображається витрата нових і повноцінних матеріалів.

3) Нерідко зловмисники, отримуючи для проведення робіт, дорогі матеріали замінюють їх дешевшими аналогами. Наприклад, замість дорогої фарби застосовують низькосортну, встановлюють електропроводку нижчої якості і т.п.

обман одержувачів матеріалів, наприклад: покрівельне залізо, шифер, фанера, облицювальна плитка, які повинні видаватися по вазі, переводять в квадратні і погонні метри. На практиці облік окремих видів сировини, наприклад деревини, може робитися в кубометрах щільної маси фес метрах, або в складочних кубометрах рауметрах. Але оскільки один рауметр складає 0,7 фесметра, то завідуючи складами нерідко видають лісоматеріали в складочних кубометрах, а в документах вказують кубометри щільної маси, що дозволяє обманювати споживача на 30% відпущеного лісу;

списання завищеної кількості матеріалів на будівництво тимчасових будинків і споруд. Так, за правилами, будівництво великих тимчасових будинків і споруд повинно бути відображено в титульних списках, а витрати на будівництво визначають за кошторисно-фінансовим розрахунком. Тому зловмисники дрібних споруд у титульних списках не відображають, а грошові і матеріальні витрати на

такі будинки включають у кошторис основних об'єктів. Відомі випадки, коли в документах вказана витрата матеріалів на тимчасові будівлі передбачені проектом і кошторисно-фінансовими розрахунками, а в дійсності на їх спорудження матеріалів було затрачено менше або взагалі не витрачено. Зазвичай при такому способі крадіжок в документах мають місце розбіжності між затратою матеріалів на побудову тимчасових споруд і кількістю зданих на склад матеріалів після розбирання цих споруд. З метою приховування крадіжки матеріалів викрадачі інколи включають в загальну вартість виконаних робіт вартість матеріалів, які були тимчасово використані на будівництві, наприклад, щити при спорудженні траншей і т. п., так як ці матеріали підлягають виключенню із загальної вартості і повинні бути зазначені в документах окремо, після підсумкової цифри.

неоприбуткування матеріалів. Надлишки матеріалів на будівельних складах і коморах утворюються внаслідок не оприбуткованої частини матеріалів, раніше виданих для проведення робіт і повернених на склад. В подальшому в оформленні фіктивних рахунків за начебто придбані матеріали в торговому підприємстві і оприбуткування неврахованих надлишків бере основну участь будівельна організація, яка перераховує магазину кошти за ці матеріали, які вилучаються і присвоюються.

заниження в документах виходу готової продукції. Такі будівельні матеріали, як круглий ліс, цемент, метал та ін. зазвичай попередньо перероблюються у підсобних підприємствах будівельної або монтажної організації. Вихід перероблених виробів визначають за відповідними нормами. Викрадачі в процесі переробки матеріалів, у звітах інколи занижують вихід готової продукції, наприклад, попиляного лісу і будівельних деталей, створюючи тим самим резерв для викрадення. Крадіжки в переробних підприємствах найчастіше вчиняються за участю завідуючого складом будівельної організації, яка відпускає матеріали для переробки і отримує перероблену продукцію.

списання будівельних матеріалів по завищених нормах витрати на будівництв. На будівництво і ремонт об'єктів, на споруду їх окремих конструктивних елементів відпускають певну кількість будівельних матеріалів, передбачену нормами. Деякі недобросовісні матеріально-відповідальні особи будівельних організацій, завищують норми витрати будівельних матеріалів і за цими нормами списують у витрату матеріали, створюючи тим самим невраховані надлишки будівельних матеріалів.

Викрадені матеріали, можуть вивозити, маскуючи під будівельним сміттям, відходами. В окремих випадках використовуються недоліки в охороні або встановлюється злочинний зв'язок з працівниками охорони.

Тому з метою попередження подібних крадіжок необхідно налагодити облік товарно-матеріальних цінностей. Ситуація, коли ніхто не знає, де, що і в якому обсязі знаходиться, буде провокувати людей до розкрадань на будівництві. Також необхідно проводити перевірку норм споживання матеріалів, оскільки завищення норми споживання матеріалів стає причиною ненавмисних або навмисних помилок у рамках розрахунків, тим самим створюючи сприятливі умови для можливих зловживань і розкрадань у сфері будівництва. Не менш важливий захід це налагодження контролю на будівельному майданчику. Перш за все необхідно налагодити контроль транспорту і матеріалів, що надходять на об'єкт, здійснювати контроль периметра та відео-контроль території.

В умовах, коли на об'єкті будівництва працюють декілька підрядників, необхідною умовою забезпечення безпеки є організація їх діяльності таким чином, щоб у працівників кожної організації були: чітка певна зона для розміщення майна;

промаркірований інструмент, спецтехніка та автомобільний транспорт; фірмовий спецодяг. Подібні заходи дозволяють значно поліпшити контроль за матеріальними цінностями в будівельних організаціях.

Оскільки велика кількість розкрадань у сфері будівництва відбувається за змовою або через недбале потурання охоронців,необхідно уважно відноситися до відбору таких кадрів, обов'язково звертаючи увагу на їх професіоналізм та спеціалізацію. Це можливо здійснити лише за умови користування послугами суб'єктів недержавного сектору безпеки та шляхом створення ефективної системи безпеки на об'єкті будівництва, яка б гарантувала повноцінний захист в умовах зростаючої кількості злочинів у сфері будівництва.

Васін Дмитро Олександрович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції в світі є неможливим без дотримання ідей гідності, свободи і майбутнього. Конституція України в статті 3 визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком [1].

При цьому особливу актуальність набуває питання всебічного захисту прав дитини і забезпечення її повноцінного розвитку, адже відповідно до Декларації прав дитини, кожній дитині законом та іншими засобами повинний бути забезпечений захист і надані можливості та створені сприятливі умови, що дозволяли б розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально здоровим і нормальним шляхом в умовах свободи та гідності [2].

Водночас, проблеми в забезпеченні захисту найбільш соціально вразливої частини населення – неповнолітніх породжують такі наслідки, що діти все частіше стають жертвами протиправної поведінки з боку, як сторонніх осіб, так і близьких родичів.

Економічні, морально-психологічні, соціальні та культурно-освітні проблеми, що продовжують мати місце в нашій державі, обумовлюють існування такого явища як дитяча проституція та тенденцію до зростання попиту на сексуальні послуги дітей, появу нових форм сексуальної експлуатації неповнолітніх осіб, в тому числі із використанням новітніх інформаційних технологій. Безсумнівно, економічна нестабільність соціально незахищених верств населення та надзвичайно високий матеріальний прибуток, який приносить дитяча проституція, є найбільш основними причинами втягнення неповнолітніх в проституцію та примушування їх до зайняття проституцією.

Загалом, кримінальним законодавством України здійснюється охорона нормального морального розвитку неповнолітніх, зокрема, стаття 303 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за втягнення неповнолітніх (в тому числі і малолітніх) осіб в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією [3].

Злочинність відносно дітей у цілому є найменш латентною у порівнянні з іншими видами злочинності. Це обумовлено існуванням великого числа установ і органів, до функцій яких, так чи інакше, входить забезпечення їх прав і свобод, захист особистості, навчання, надання медичних, соціальних та інших послуг, діяльність з профілактики правопорушень, які утворюють повноцінну систему захисту неповнолітніх. Безліч законів, урядових постанов і відомчих наказів регулюють діяльність системи захисту неповнолітніх, розробляються державні програми, що стосуються цих питань [4, с. 149].

Однак, як свідчать результати статистичних досліджень, на сьогоднішній день на території України спостерігається значне поширення даного явища. Так, впродовж 2013 року здійснювалося розслідування 301 кримінального провадження за ст. 303 КК України, у 2014 році цей показник склав 258, а за дев'ять місяців 2015 року – 235. Водночас, значне занепокоєння викликає стрімке зростання кількості зареєстрованих випадків втягнення в заняття проституцією чи примушування до заняття проституцією малолітніх осіб, оскільки за дев'ять місяців 2015 року в порівнянні з 2014 роком дана цифра зросла в п'ять разів.

Ґрунтуючись на наведених вище даних про ці злочини і пов'язані з цим психічні й фізичні хвороби дітей, бачимо, що вони в сукупності представляють одну з основних загроз генофонду України.

Складність боротьби із втягненням неповнолітніх в заняття проституцією обумовлена багатьма факторами, серед яких чільне місце займає недостатня професійна підготовка працівників правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, що спричинено відсутністю на даний час розробленої методики їх розслідування.

Актуальність наукового дослідження цієї проблеми зумовлена потребами практики протидії злочинності та криміналістичної науки у комплексному вивченні та розв'язанні проблем методики розслідування втягнення неповнолітніх в заняття проституцією. Важливість наукової розробки цієї проблеми викликана тим, що комплексне її дослідження на підставі вивчення даних судово-слідчої практики у поєднанні з досягненнями вітчизняних та зарубіжних наук правового циклу дозволить запропонувати практиці нові прийоми боротьби з цією категорією кримінальних правопорушень, що відповідатимуть сучасному рівню розвитку науки та повинні стати практичним інструментарієм для слідчих та оперативних працівників.

Наукове дослідження явища втягнення неповнолітніх в заняття проституцією зумовлена потребами практики протидії злочинності та криміналістичної науки у комплексному вивченні та розв'язанні проблем методики розслідування цих кримінальних правопорушень. Важливість наукової розробки цієї теми викликана тим, що комплексне її дослідження на підставі вивчення даних судово-слідчої практики у поєднанні з досягненнями вітчизняних та зарубіжних наук правового циклу дозволить запропонувати практиці нові прийоми боротьби з цією категорією кримінальних правопорушень, що відповідатимуть сучасному рівню розвитку науки та повинні стати практичним інструментарієм для слідчих та співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2014 року (офіційний текст). – К. : Паливода А. В., 2014. – 61 с.

2. Декларация прав ребенка // Права человека. Сборник международных договоров. – М. : Юридическая литература, 1990. – С. 139–141.

3. Кримінальний кодекс України. – К. : Велес, 2004. – 150 с.
4. Пясковський В. В. До питання актуальності наукової розробки теоретичних і праксеологічних засад розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх / В. В. Пясковський // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, 23 січня 2015 р.). – К. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 149.

Дабіжа Дмитро Вікторович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ПЕРЕДОВІ МЕТОДИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ефективність виконання завдань, визначених законодавством, інститутами, які стоять на стражі правопорядку та правового устрою, значною мірою залежить від кількості інформації та можливостей новітніх інформаційних технологій, спеціалізованих програмно-технічних засобів її використання у процесі протидії внутрішній та транснаціональній злочинності. Головне значення при цьому набуває впровадження методів алгоритмізації в діяльність органів поліції, що кардинально підвищуватиме якість розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Зазвичай під алгоритмом розуміються набір інструкцій, які описують порядок точно визначених дій виконавця, щоб досягти результату розв'язання задачі за скінченну кількість дій; система правил виконання дискретного процесу, яка досягає поставленої мети за скінченний час.

У криміналістиці поняття алгоритму формувалось завдяки результатам широкого використання знань, запозичених з різних наук. Разом з цим особливість алгоритму, який використовується у криміналістиці, на відміну алгоритмів, які застосовуються в математиці, полягає у відсутності чіткості і недвозначності у визначенні наслідків того чи іншого рішення, що зумовлено специфікою криміналістичної діяльності та неможливістю в усіх випадках побудувати «жорсткі» (чітко визначені) алгоритми. Насамперед це пов'язано із завданнями, які вирішує криміналістика.

Так, під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій слідчий стикається з широким колом найрізноманітніших ситуацій, що вимагають від нього правильного (адекватного) сприйняття, оцінки та вирішення їх шляхом здійснення низки послідовних дій. З цього питання М. П. Яблоков підкреслює: у розслідуванні можна виявити масу однотипних ситуацій і відповідних їм дій слідчого, які можуть бути використані для створення алгоритму розслідування в типових слідчих ситуаціях [1, с 70].

Одночасно треба мати на увазі, що різноманітність, оригінальність та нестандартність конкретних ситуацій суттєво ускладнюють їх типізацію. Крім того, не можна окреслити всі без винятку ситуації та запропонувати до них відповідні алгоритми дій слідчого, тобто ідеально (стовідсотково) формалізувати розв'язання завдань розслідування [2, с 102-108]. В. В. Бірюков також наголошує на тому, що головна проблема алгоритмізації розслідування знаходиться саме в

найрізноманітніших слідчих ситуацій [3, с 195].

Діяльність з алгоритмізації завжди передує процесу програмування з подальшою візуалізацією. Так, Є. П. Іщенко слушно наголошував, що комп'ютеризація надасть максимальну віддачу лише у тандемі з алгоритмізацією розслідування [4, с 4].

Практика вирішення криміналістичних завдань з використанням математичних методів та ЕОМ свідчить, що коли досліджуваний об'єкт структурно недостатньо складний, а його утворювальні елементи легко формалізуються, то змістовний опис такого виду дозволяє перейти до побудови математичної моделі та математичного формулювання завдання дослідження. Але, як зазначає В. Г. Хахановський, у слідчо-криміналістичній сфері такі ситуації трапляються досить рідко, тому, як правило, математичному моделюванню має передувати побудова формалізованої схеми об'єкта та процесу його дослідження. Щодо кібернетичного моделювання та вирішення слідчо-криміналістичних завдань з використанням ЕОМ, то формалізація об'єкта його дослідження у таких випадках є обов'язковою процедурою [5, с. 152].

Програмування розслідування кримінальних правопорушень є методом раціоналізації і оптимізації його планування, зміст якого складають комп'ютерні програми, спрямовані на визначення наявної ситуації, з'ясування завдань розслідування і вибір засобів для їх досягнення [6, с. 145-146].

Однією з переваг програмної алгоритмізації є можливість графічного, схематичного (візуального) представлення взаємовідносин, обігу (руху) товарів, подій і діяльності, що стосуються явищ або подій про кримінальні правопорушення, які аналізуються. Представлення за допомогою конкретних символів і засад окремих етапів або цілісності аналізу, що проводиться, у вирішальний спосіб полегшує однакову інтерпретацію, а також розуміння істини аналізу і представлених висновків та пропозицій для подальших дій з розкриття кримінальних правопорушень.

Говорячи про передові методи алгоритмізації та аналізу, не можна не згадати про програму «I2», яку вважають світовим лідером серед програмних засобів для візуального аналізу даних в процесі розслідування кримінальних правопорушень і використовують аналітики та слідчі всього світу.

Також, існують й інші візуалізаційні аналітичні системи, які використовуються правоохоронними органами зарубіжних держав. Так, система CrimeView Server здійснює аналіз певних ділянок місцевості (зон) з максимальним рівнем вуличної злочинності, зміни маршрутів патрулювання у виявлені зони. Система My Neighborhood Map System призначена для візуалізації повідомлень про злочини, що надходять, і звітів поліції. Складається з наступних компонентів: 911 Incident Responses Map; Police Reports Map; Monthly Crime Statistics Map. Система CrimeDC забезпечує надання громадянам даних про вчинені кримінальні правопорушення в районі їх проживання, у тому числі статистичні дані [7, с 134, 135].

Значна частина таких систем має досить високу ціну та пропонує не інтеграцію з діючими інформаційними системами та обліками, а повний перехід на них як на нові незалежні системи.

Разом із дослідженнями іноземних колег за 45 років, що минули з початку інформатизації в МВС України, накопичено чималий досвід використання інформаційних систем і технологій у процесі запобігання кримінальним правопорушенням, їх розкритті та розслідуванні.

Так, сьогодні однією з перспективних є інтелектуальна система аналізу

Realtime intelligence crime analytics system (RICAS), що функціонує з серпня 2014 року в ГУНП України в Харьківській області. Цей програмний комплекс розроблявся впродовж 2012-2014 років співробітниками Управління інформаційного забезпечення ГУ НПУ в Харківській області спільно з місцевими ІТ- компаніями.

RICAS – це унікальна інтелектуальна система кримінального аналізу даних, яка об'єднала в єдиному просторі відображення основні і найбільш передові методи і методики кримінального аналізу та аналітичного пошуку в реальному часі, що дозволяє значно підвищити ефективність і результативність розкриття кримінальних правопорушень «по гарячих слідах» і нерозкритих раніше кримінальних правопорушень. Ця система є надбудовою до існуючої ІІПС та відкриває можливості застосування математичних інструментів технологій Data, Mining, Visual mining та OLAP.

Ми сподіваємось, що представлена вітчизняна експериментальна інтелектуальна інформаційна система знайде зацікавленість серед науковців та практичних працівників. Це сприятиме подальшому її впровадженню, розвитку та вдосконаленню сучасних криміналістичних методів алгоритмізації та аналізу криміногенної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Яблоков Н. П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Советское государство и право. - М.: Наука, 1976. - № 2. - С. 67-72.
2. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / В.А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - Х. : Право, 2008. - Вип. 8. - С.102-108.
3. Бирюков В. В. Алгоритмизация расследования. Задачи и проблемы / В.В. Бирюков // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Науково-теоретичний журнал. - Луганськ : Луганська академія внутрішніх справ МВС України, 2004. - Випуск 1. - С. 192-197.
4. Ищенко Е.П. Компьютер и криминалистический алгоритм : взаимная оптимизация / Е.П. Ищенко // Вестник криминалистики. – В ып.2 (4). – М.: Спарк, 2002. – С. 4–7
5. Хахановський В. Г. Проблеми теорії і практики криміналістичної інформатики : монографія / В. Г. Хахановський. – К. : Вид. Дім «Аванпост-Прим», 2010. – 382 с.
6. Зорин Г.А. Криминалистическая методология (Фундаментальная криминалистика XXI века) / Г.А. Зорин. - Мн. : Амалфея, 2000. - 608 с.
7. Узлов Д. Ю. Применение интеллектуальной системы криминального анализа в реальном времени (RICAS) для аналитического сопровождения оперативно-розыскной деятельности и досудебного расследования / Д. Ю. Узлов, В. М. Струков, А. Б. Григорович, А. И. Петрусенко, С. Н. Доскаленко // Право і Безпека. - 2015. - № 2. - С. 132-139.

Давиденко Валерій Степанович,
професор кафедри загальноправових
дисциплін Київського національного
торговельно-економічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖГАЛУЗЕВА ОСНОВА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРСЬКО-СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННІЙ СФЕРІ

В реальних умовах залучення Збройних Сил України до захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості держави, неабиякого значення набувають питання наукового та правового забезпечення протидії злочинності серед військовослужбовців. Насамперед це сприятиме засадам суворого дотримання дисципліни, бездоганного виконання військовослужбовцями своїх обов'язків, що є запорукою бойової готовності й належної боєздатності військ.

Військові злочини характеризуються високим ступенем латентності, оскільки більшу їх частину свідомо приховують військові командири різного рівня, що значно спотворює дійсний рівень, структуру та динаміку злочинності серед військовослужбовців. Статистичні дані Головного управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України показують збільшення останніми роками кількості вчинених військовослужбовцями злочинів як загальнокримінального характеру, так і військових, що свідчить про загальне погіршення криміногенної обстановки.

Отже складність та надзвичайна важливість розглядуваних питань й зумовлює міжгалузевий підхід щодо дослідження та протидії в Україні злочинності серед військовослужбовців.

Наукове забезпечення розслідування злочинів завжди вважалось пріоритетним напрямом діяльності науковців в галузі права [1, с. 95].

Проте доцільно зазначити, що в нинішніх складних умовах науково-методичне забезпечення діяльності правоохоронних органів у Збройних Силах України не достатньою мірою відповідає зростаючим потребам. Без належного наукового дослідження залишається низка важливих питань, насамперед пов'язаних із досудовим розслідуванням військових злочинів, що стало актуальним предметом наукового обговорення серед учених-юристів та практиків [2; 3].

Лише впродовж останнього десятиліття увагу науковців в Україні привертає проблема розроблення окремих методик розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями. А отже цілком слушно професор А.В. Іщенко підкреслює нагальну потребу формування методик розслідування військових злочинів [4, с. 10].

Наукову основу пізнання явища злочинності у військовому середовищі, на нашу думку, становить характеристика основних елементів механізму їх девіантної поведінки – обставина, яка також зумовила міжгалузевий підхід у дослідженні цієї складної проблеми.

На початку 90-х років українськими вченими М.І. Хавронюком та В.О. Шамраєм вперше здійснено спробу комплексно розглянути проблему забезпечення законності у військових формуваннях України.

Вагомим внеском у наукове забезпечення протидії та попередження злочинності серед військовослужбовців також стали дослідження українських вчених-юристів В.П. Базова, П.П. Богуцького, В.В. Бондарєва, В.П. Бодаєвського,

В.О. Бугаєва, С.І. Дячука, О.О. Зархіна, В.Й. Пашинського, М.М. Прохоренка, П.П. Сенька, О.С. Ткачука, М.С. Туркота, С.С. Тюріна, В.В. Чумака, присвячені відповідно питанням кримінально-правової оцінки протиправних дій військовослужбовців, участі військового прокурора у кримінальному провадженні, теоретичним аспектам військового права як комплексної галузі у системі права України, судовому розгляду зазначеної категорії кримінальних проваджень, питанням кримінологічного аналізу та попередження окремих військових злочинів тощо [2, с.262-263].

Лише починаючи з 2006 р. в Україні на монографічному рівні виконано низку досліджень з питань формування методик розслідування військових злочинів, передбачених ст.ст. 406, 407, 415 КК України [5; 6; 7].

Стисло висвітлюючи основні етапи та результати наукових досліджень з питань протидії злочинності серед військовослужбовців, доцільно дещо охарактеризувати роботу М.І. Карпенка, присвячену кримінально-правовій характеристиці, методиці розслідування та запобігання військовим злочинам [8].

Варто вважати, що автор фактично уник розкриття питань щодо криміналістичної характеристики й деяких інших важливих елементів структури методик розслідування окремих видів військових злочинів. На наш погляд, належало зібрати ґрунтовні емпіричні дані, інформацію про особливості вчинення військових злочинів, проблеми досудового розслідування військових злочинів, зокрема і в умовах дії нового КПК України. Ознайомлення з посібником дає підстави констатувати про системне застосування автором як інтелектуального, так і механічного плагіату – у формі оприлюднення (публікування) частково чужих творів під власним іменем, а також запозичення та викладення раніше опублікованих думок інших вчених-юристів без посилань на сторінки творів цих авторів. Масштаби застосованого М.І. Карпенком плагіату вражають [9].

А отже наукове забезпечення прокурорсько-слідчої діяльності у воєнній сфері, на наш погляд, це питання кропіткої та тривалої роботи вчених криміналістів, це особлива відповідальність автора.

Список використаних джерел:

1. Клименко Н. Наукове забезпечення розслідування злочинів / Н. Клименко, О. Янчук // Право України. – 2003. – № 1. – С. 95-98

Давиденко В. Наукове забезпечення правоохоронної діяльності у Збройних Силах України: пріоритети та перспективи (В. Давиденко, В. Давиденко // Право України. – 2011. – № 3. – С. 260-265.

2. Давиденко В. Актуальні питання правового забезпечення прокурорсько-слідчої діяльності у воєнній сфері / В. Давиденко, Г. Рябенко // Вісник прокуратури. – 2016. – № 2. – С. 7-15.

3. Іщенко А.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: моногр. / Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 212 с.

4. Давиденко В.С. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Давиденко Валерій Степанович; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2006. – 313 с.

5. Воєвода А. Г. Основні положення методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил водіння або експлуатації військових машин : дис.

… канд. юрид. наук : 12.00.09 / Воєвода Андрій Григорович ; Національна академія прокуратури України. – К., 2014. – 253 с.

6. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Давиденко Віктор Валерійович; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2015. – 322 с.

7. Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посіб. / за заг. ред. д.ю.н. проф. В.К. Матвійчука. – К.: ВД Декор, 2013. – 472 с.

8. Ярмиш О.Н. Творці методик розслідування злочинів: професіонали чи переписувачі? / О.Н. Ярмиш, А.В. Іщенко, В.С. Давиденко // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – 2014. – № 2 (31). – С. 148-154.

Запотоцький Андрій Петрович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Під час розслідування розкрадань у сфері будівництва виникає необхідність у проведенні різних слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду місця події, обшуку, накладення арешту на майно, допиту, пред'явлення для впізнання, отримання зразків для експертного дослідження, експертизи з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню тощо.

Специфіка проведення окремих з них, визначається особливістю розкрадань, які в свою чергу досить часто пов'язані з порушеннями технологій будівництва, підробленням документів, печаток та штампів, неправомірною вигодою.

Допит є одним із найважливіших елементів комплексу першочергових слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових заходів, які проводяться на початковому етапі розслідування будь-якого злочину, у тому числі й розкрадань грошових коштів та матеріальних цінностей у сфері будівництва. З точки зору закону, це регламентований кримінально-процесуальними нормами процес спілкування між особами, які беруть участь у розслідуванні, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [1, с. 73]. Процесуальний ж порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування закріплено у ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК.

Однак тактика допиту під час розслідування розкрадань у сфері будівництва має свої особливості, що зумовлені специфікою даної категорії злочинів. Вони полягають у наявності службового і матеріально відповідального становища

допитуваних осіб. При допитах, що проводяться у зв'язку з притягненням особи як обвинуваченого, і допитах інших осіб у справах про розкрадання характерно пред'явлення їм документів з метою з'ясування даних, що зафіксовані в них. Поєднання запитань до допитуваного з використанням документів дозволяє встановити епізоди розкрадання, способи їх підготовки, вчинення і приховування, причетність певних осіб до даного злочину, розмір матеріальних збитків, завданих розкраданням. Результати такого допиту часто сприяють встановленню важливих обставин, які інколи вимагають перевірки іншими процесуальними та організаційними діями [2].

Вивчення слідчої та судової практики дає можливість дійти висновку, що допит матеріально відповідальної особи у справі про розкрадання в сфері будівництва є першочерговою слідчою (розшуковою) дією. Під час його проведення головним завданням слідчого є з'ясування позиції допитуваного з ключових питань кримінального провадження.

Показання свідків, які визнали себе винними у розкраданні в сфері будівництва, повинні ретельно перевірятися аналізом документів, допитом інших осіб, призначенням та проведенням судових експертиз та іншими необхідними слідчими (розшуковими) діями.

Свідками розкрадань у сфері будівництва можуть бути:

1) особи, які виконують будівельні роботи;

2) охоронці будівельних об'єктів;

3) замовники будівельних послуг;

4) особи, які одержують підряд на виконання будівельних робіт;

5) керівники будівельних організацій, чи їх окремих підрозділів, а також заступники цих керівників;

6) бухгалтери;

7) працівники контролюючих органів;

8) особи, які реалізували будівельні матеріали та інше майно, яким незаконно заволоділи у сфері будівництва шляхом розкрадань;

9) родичі, знайомі, сусіди обвинувачених.

Окрім питань з фактичних обставин справи у свідків з'ясовуються: стосунки між ними та обвинуваченими; наявність у їх розпорядженні документів, неофіційних записів, що підтверджують показання; чи відомі їм інші факти незаконних дій а також особи, які можуть підтвердити правильність показань [2].

Тому до питання проведення допиту під час розслідування злочинів у сфері будівництва, а особливо під час розслідування розкрадань у зазначеній сфері потрібно відноситись надзвичайно уважно, враховуючи усі особливості вчиненого злочину. Окрім того з метою отримання необхідної інформації, слідчий повинен опрацювати усі наявні матеріали кримінального провадження, проаналізувати ситуацію та побудувати допит таким чином, щоб отриманий результат можна було використати з максимально можливим корисним коефіцієнтом під час подальшого розслідування кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за ред. В. Я. Тація. - Харків : Право, 2001. – 560 с.
2. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-reading.club/chapter.php/1001853/166/Shepitka_-_Kriminalistika.html

Ієрусалімов Ігор Олександрович,
професор кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИВЧЕННЯ ПОТРЕБ СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ ЯК ОСНОВА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Для реалізації своєї службової ролі криміналістика повинна дослідити та розробити те, що потрібно практиці, тому необхідно вивчати її потреби і забезпечувати їх задоволення. При цьому вирішується широке коло питань, серед яких найбільш істотними є такі: визначення джерел інформації про потреби слідчої практики, з'ясування їх змісту та форма вираження; уточнення методів їх вивчення з метою використання отриманих результатів для дослідження і розробки відповідних засобів, методик, прийомів; дослідження процесу реалізації даних вивчення потреб при розробці криміналістичних рекомендацій.

Вивчення потреб слідчої практики розглядається як певна система науково-дослідних заходів, спрямованих на отримання достовірної інформації і розробку на її основі практичних рекомендацій. У свою чергу використання результатів цього дослідження являє собою процес реалізації тих науково обґрунтованих заходів, які містяться в даних рекомендаціях. У цьому випадку певною самостійністю володіє практичне використання даних вивчення потреб практики. Це зумовлено практичною спрямованістю рекомендацій; залученням до процесу використання інформації про науково-технічні досягнення більш широкого кола суб'єктів, особливо практиків. Таким чином, робота із досягнення мети використання емпіричних даних про потреби слідчої практики перетворюється в самостійний етап у пізнанні проблем слідчої діяльності.

Основною метою практичної реалізації результатів дослідження є вдосконалення практики розслідування кримінальних правопорушень. Її досягнення передбачає вирішення таких завдань: встановлення напрямів слідчої діяльності, які не відповідають потребам практики; визначення факторів та чинників, що впливають на якість і результативність слідчої діяльності; конкретизування оптимальних форм задоволення потреб слідчої діяльності, що забезпечують підвищення її ефективності.

Самі потреби практики та результати їх вивчення є неоднозначними з огляду та їх визначеність, вираженість та інші особливості. Враховуючи це, можна виділити такі форми реалізації даних про потреби слідчої діяльності: своєчасне інформування зацікавлених органів і службових осіб про заходи вдосконалення

слідчої діяльності; здійснення наукових досліджень й узагальнень практики для визначення конкретних засобів задоволення виявлених потреб; проведення організаційно-методичної і науково-дослідної роботи зі створення засобів, прийомів і методів, що забезпечує задоволення потреб практики.

Інформування керівних органів про дані вивчення потреб слідчої практики має два основних цільових аспекти: цим забезпечується стійке управління керованої системи та створюються оптимальні умови для задоволення виявлених потреб практики.

Результати виявлення потреб слідчої практики відображають стан справ в слідчих підрозділах. У свою чергу, вони є спонукальним чинником для аналізу накопиченого досвіду, дають можливість своєчасно бачити нові, найбільш суттєві тенденції в розвитку слідчої практики і здійснювати заходи з удосконалення слідчої діяльності.

Аналіз досвіду використання даних про потреби практики дозволяє виділити дві форми їх вивчення. Перша пов'язана з оцінкою стану діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, друга – з оцінкою ефективності слідчої діяльності. При оцінці стану слідчої практики, функціонування слідчих підрозділів, форм і методів роботи стає можливим отримання узагальнених кількісно-якісних показників. На такому рівні створюються умови для визначення реального стану справ, кінцевих результатів роботи, конкретних недоліків. Крім того, створюється основа для усунення негативних чинників, що впливають на ці результати.

Інформування зацікавлених органів і осіб здійснюється шляхом інформаційно-криміналістичного забезпечення в формах: ознайомлення зацікавлених осіб з даними вивчення практики і її потреб; формулювання пропозицій про необхідність проведення конкретних досліджень для визначення шляхів і засобів вирішення проблем слідчої діяльності; розробки конкретних заходів щодо задоволення потреб практики, що виникли.

Проведення досліджень для визначення конкретних засобів задоволення виявлених потреб є важливою формою реалізації даних про ці потреби. У певних випадках, потреби свідчать про проблеми практики, але не дають підстав для визначення конкретних заходів їх задоволення. Тому, реалізація отриманих даних передбачає планування і проведення заходів щодо визначення і здійснення науково-дослідної роботи з урахуванням даних про потреби слідчої практики. При цьому виникає необхідність внесення змін в існуючу систему організації та планування наукових досліджень, переорієнтацію на вивчення потреб практики і їх задоволення. Це є самостійним і досить складним завданням, оскільки в основі невирішеної проблеми або недоліків може лежати множинність різноманітних причин, а їх з'ясування і розташування по значущості для виправлення існуючого становища вимагає використання різноманітних засобів і методів. Наприклад, як показує тривале вивчення практики, однією з істотних прогалин слідчої діяльності є незадовільне використання науково-технічних можливостей при збиранні та дослідженні доказів. Причинами цього називаються недосконаліть і недостатність технічних засобів, складність процедури їх використання й оформлення отриманих результатів, відсутність у слідчих необхідних навичок тощо. Для зміни існуючого становища необхідні різноманітні заходи: нормотворчі, матеріально-технічні, організаційні, науково-методичні й ін. Їх реальність і своєчасність проведення різні, тому доцільно виділяти серед них ті, що мають комплексний характер або є найбільш доступними з точки зору організаційних, економічних та інших чинників.

Проведення заходів щодо розробки конкретних криміналістичних рекомендацій є своєрідним завершенням реалізації даних про потреби практики.

Суть цієї форми складається в прямому і безпосередньому виконанні конкретного запиту практики, тобто в забезпеченні практики науково-технічними досягненнями, що в кінцевому результаті означає реалізацію однієї їх функцій криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Бахин В. П. Криминалистическая рекомендация и критерий практики / В. П. Бахин // Проблемы советского государства и права. – Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1975. – Вып. 9-10. – С. 18-22.

2. Гончаренко В. И. Методологические проблемы использования данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. И. Гончаренко / Киевский университет. – К., 1981.– 49 с.

3. Ищенко А. В. Криминалистическая рекомендация как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Ищенко. – К., 1983. – 260 с.

4. Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: Автореф. дис. д-а юрид. наук: 12.00.09 /А.В. Іщенко / Українська академія внутрішніх справ. – К., 1996. – 37 с.

5. Садченко А. А. Изучение потребностей следственной практики как условие ее совершенствования: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. А. Садченко. – К., 1989. – 224 с.

Іщенко Андрій Володимирович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Ляшенко Дарина Андріївна,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Вдосконалення досудового розслідування важко уявити без належного його наукового забезпечення. Стрижневе значення у оптимізації розкриття, розслідування та попередження злочинів має саме наукове криміналістичне забезпечення цієї багатоаспектної, складної діяльності. Тому у організації досліджень по науковому забезпеченню певної діяльності принципову роль відіграє правильне вирішення питання щодо вибору напрямів наукових пошуків, тем наукових досліджень.

Розвиток будь-якої галузі знання завжди пов’язується із визначенням перспективних напрямів наукового аналізу. Визначення напрямів наукових пошуків відбувається, принаймні, у два способи.

По-перше, це реалізація бачення конкретного вченого важливості, своєчасності та необхідності дослідження тієї чи іншої наукової проблеми чи прикладної задачі. У свою чергу мотивація такого підходу може бути викликана особистою зацікавленістю, бажанням пізнати невідоме чи намаганням

вдосконалити певну діяльність. У даному випадку можна говорити про ініціативний та, деякою мірою, інтуїтивний підхід до зосередження наукових інтересів. Не претендуючи на абсолютну достовірність, можна сказати, що більшість наукових досягнень у природничих і технічних науках до початку XX століття отримані дякуючи саме індивідуальній ініціативі конкретних науковців. У цьому відношенні можна назвати безліч прикладів. Йдеться про досягнення Л. Ейлера (1707-1783) у теорії музики, галузі диференціальної геометрії та теорії чисел [1, с.307-308], відкриття А. Нобелем (1833-1896) динаміту [2,с. 666-667], розробка О.С. Поповим (1859-1906) радіо [3,с.220], відкриття Д.І. Менделеєвим (1834-1907) Періодичного закону хімічних елементів [4,с.185], виділенням із плісені грибів О. Флемінгом (1881-1955) пеніциліну [5,с.71-72] та інші наукові здобутки.

По-друге, визначення напрямів наукових досліджень здійснюється виходячи із конкретних замовлень держави, відомства, конкретного підприємства, установи чи організації. Йдеться про плановий підхід до організації та проведення наукових досліджень. Він сформувався на межі XIX-XX століть, коли особливих темпів набуває розвиток економіки, промисловості, військової справи. Прикладів теж можна привести безліч – від необхідності вдосконалення систем управління до розробки нових літальних апаратів чи озброєння.

У сучасних умовах перевага у організації наукових досліджень надається плановому підходу. Це пояснюється необхідністю зосередження зусиль наукового потенціалу на вирішенні нагальних потреб суспільства, яке постійно видозмінюється, та прогнозуванні подальших шляхів його розвитку.

Зазначений принцип реалізується у наукових пошуках вітчизняних юристів. Про це свідчить практично повне оновлення на плановій основі законів у галузі конституційного, кримінального, цивільного, кримінального процесуального та інших галузей права. Звичайно, в руслі планових процедур здійснюється вибір та затвердження тем криміналістичних наукових досліджень. Підтвердженням сказаного може бути нормативне закріплення напрямів наукових досліджень у системі МВС України взагалі [6] та у Національній академії внутрішніх справ [7].

Своєрідність криміналістичної науки полягає у тому, що вона представляє собою систему знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання будь-якої інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розробку прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів і інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією [8,с.33].

Специфічність цієї галузі знання вимагає врахування певних обставин при виборі напрямів наукових досліджень. Серед них, на нашу думку, можна виділити наступні.

І. Напрями наукових криміналістичних розвідок можуть бути доволі розгалуженими та багатовекторними. Разом з тим, визначення конкретних тем досліджень повинно мати чітку правову спрямованість та витікати із юридичної сутності криміналістики та її змістовних характеристик. Мається на увазі відповідність тематики положенням, які сформульовані у системі криміналістичних знань (загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, слідча тактика, методика розслідування окремих видів злочинів, експертологія). Крім того, криміналістика через свою тактичну складову реалізує цілу низку положень, які закріплені у Кримінальному процесуальному кодексі України та стосуються організації і планування розслідування, використання спеціальних

знань у кримінальному провадженні, проведення слідчих (розшукових) дій тощо. Розробку проблем методики розслідування злочинів важко уявити без використання відповідних норм Кримінального кодексу України.

ІІ. Окреслення тем криміналістичних наукових пошуків повинно спитратися на глибоке знання потреб слідчої та оперативно-розшукової практики, систематичне вивчення яких ще не набуло належного поширення. В той же час випадки цільового замовлення на глибоку наукову розробку певних проблем ще поодинокі та передбачають, здебільшого, підготовку практичних рекомендацій. Слід зазначити, що у сучасних умовах вибір теми нерідко залежить від вибору наукового керівника, коло інтересів якого не завжди співпадають із потребами практики.

ІІІ. Разом з тим, тема дослідження визначається не тільки повсякденними потребами практики боротьби зі злочинністю. Кожна наука «відчуває» потребу у самовивченні, встановленні власного стану, власного потенціалу для визначення можливостей, перспектив власного розвитку. З точки зору самовдосконалення криміналістики цілком обґрунтовано звертається увага на оптимізацію структури науки; конкретизацію її методів; історію становлення і розвитку криміналістики та криміналістичних установ та інших питання, які складають загальнотеоретичну, методологічну основу науки.

ІV. Враховуючи стрімке розширення сфери використання криміналістичних знань за межами кримінально-процесуальної діяльності, бажано докласти зусиль до поглибленого наукового висвітлення реалізації можливостей криміналістики у інших галузях права та віддалених від боротьби зі злочинністю сферах суспільної практики. Йдеться про криміналістичне забезпечення захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина, вирішення адміністративно-правових деліктів, питань цивільного, митного та інших галузей права. Цікавим видається дослідження проблем криміналістичного забезпечення діяльності адвокатських контор, нотаріатів, ломбардів, банків тощо. Криміналісти можуть надавати широку допомогу історикам, археологам, літературознавцям, мистецтвознавцям, представникам інших професій.

На наш погляд, визначення теми наукового дослідження має органічно поєднувати і нагальні потреби сьогодення і перспективи розвитку криміналістичної науки.

Список використаних джерел:

1. Храмов Ю. А. Физики. Биографический справочник. 2-е изд. – М.: Наука, 1983. – 400 с.

2. Нобель, Альфред. Новый энциклопедический словарь : в 48 томах (вышло 29 томов) . – СПб.,Пг.: 1911-1916. – т. 28. Нарушевич – Ньютон. – 800 с.

3. Храмов Ю. А. Попов Александр Степанович // Физики: Биографический справочник / Под ред. А. И. Ахиезера. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – М.: Наука, 1983. – 400 с.

4. Периодический закон химических элементов // Энциклопедический словарь юного химика. 2-е изд. / Сост. В. А. Крицман, В. В. Станцо. – М.: Педагогика, 1990. – 429 с.

5. Харт М. 100 великих людей. – М.: Энциклопедия, 1998. – 162 с.

6. Перелік пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 роки (затверджено наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275).

7. План проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у Національній академії внутрішніх справ на 2016 рік.
8. Іщенко А.В. Криміналістика і сьогодення//Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів: Матеріали міжнародної конференції (17 червня 2010 р.) . – К.: Еліт Прінт, 2010. – С. 30-34.

Калиновський Олександр Валерійович,
заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Тютюнник Ростислав Сергійович,
курсант 3-го курсу навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ УКРАЇНИ З ДІЯЛЬНІСТЮ ПОДІБНИХ ОРГАНІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ

Невдовзі в Україні запрацює правоохоронний орган нового зразка – Державне бюро розслідувань, яке згідно з прийнятим 12 листопада 2015 року Верховною Радою України довгоочікуваного Закону «Про Державне бюро розслідувань» (ДБР), є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [1]. Ухваленню цього закону передували гострі дискусії, довготривала та клопітка робота правників.

Необхідність створення ДБР зумовлена пунктом 9 Перехідних положень Конституції України з огляду на позбавлення прокуратури функції досудового розслідування злочинів [2]. Адже, очевидно, що виконання цієї функції не може бути ефективним, якщо і розслідування, і нагляд за ним веде один і той самий орган.

Невдалі спроби запустити роботу нового органу були й в 1997 році й в 2005 році. Проте, цей негативний досвід не «поховав» саму ідею створення окремого незалежного органу досудових розслідувань.

Венеціанською комісією у висновку щодо проекту КПК звернено увагу на необхідність забезпечення якнайшвидшого створення та функціонування ДБР для здійснення досудового розслідування усіх кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу» та особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів відповідно до положень ч.4 ст.216 КПК України [5]. Тобто, ДБР повинен був проводити досудове слідство (а не займатись і оперативно-розшуковою діяльністю, як це сьогодні пропонується) кримінальних правопорушень, вчинених зазначеними високопосадовцями, переважну більшість яких становлять саме корупційні.

Слід зазначити, що подібні ДБР органи існують і в інших країнах: Федеральне бюро розслідувань в Сполучених Штатах Америки, Агентство

внутрішньої безпеки Республіки Польщі, МАТАМ у Державі Ізраїль, Центральне бюро розслідувань в Індії, Національне агентство з боротьби зі злочинністю в Великобританії, Генеральна дирекція внутрішньої безпеки у Франції, Федеральне відомство кримінальної поліції у Федеративній Республіці Німеччині тощо.

Кожне з них має свої особливості, свої позитивні і негативні сторони, які будуть проаналізовані нами.

Розпочнемо з американського ФБР, який став прикладом для наслідування для більшості подібних органів з усього світу. ФБР є органом внутрішньої розвідки і, одночасно, федеральною правоохоронною структурою Сполучених Штатів. Воно є складовою частиною Міністерства юстиції США і Розвідувального товариства США. Підпорядковується Генеральному прокурору і, одночасно, Директору Національної розвідки. Є керівним органом контррозвідки і антитерористичної діяльності США [8].

Має повноваження розслідувати порушення федерального законодавства країни і забезпечувати безпеку держави, нації і президента, в тому числі шляхом збору розвідки агентурними і технічними засобами. Громадянам США відома як структура, яка проводить загальну перевірку тих, хто подав заяву на прийом на державну службу. Під загальну юрисдикцію ФБР потрапляють не менше 200 категорій федеральних злочинів [8].

Щодо української сестри – Польщі, то подібні функції в ній виконує Агентство внутрішньої безпеки (ABW). В компетенцію ABW входить захист польських громадян, власності та держави за рядом напрямків, включаючи внутрішню контррозвідку, забезпечення економічної безпеки, боротьбу з тероризмом і контрабандою зброї, боротьбу з організованою злочинністю, захист секретної інформації, в тому числі комп'ютерна безпека. ABW в своїй діяльності взаємодіє з іншими спецслужбами і силовими відомствами країни, включаючи Агентство розвідки, поліцію, прикордонну охорону і Бюро охорони уряду. ABW також веде боротьбу з корупцією серед державних органів і посадових осіб. Згідно зі звітом за 2009 рік, ABW моніторить 82 державних підприємства, а також контролює використання фондів Європейського Союзу польською скарбницею. Об'єктом розслідування ABW з приводу фінансових порушень були співробітники багатьох міністерств Польщі, в тому числі з Міністерств фінансів, оборони, охорони навколишнього середовища, юстиції, внутрішніх справ, Генеральної дирекції залізниць і автодоріг. ABW має право затримувати підозрюваних осіб, проводити огляд приміщень, оглядати вантажі, наземний, водний і повітряний транспорт, а також звертатися за сприянням до інших польських спецслужб і державних органів [9].

Слід також згадати про одну з передових держав світу, яка не один раз здивовувала світ своїм неординарним і оригінальним підходом до силового сектору – Ізраїль. МАТАМ, який є особливим відділом спеціальних розслідувань і завдань у складі слідчого управління Національної поліції Ізраїлю займається проведенням розслідувань, затримань і притягненням до суду порушників у справах у сфері державної безпеки, боротьби з організованою злочинністю і контрабандою наркотиків, збором інформації про кримінальний світ, палестинських терористичних угрупованнях, окремих людей і організацій [10].

Складається з чотирьох підрозділів:

Розвідувального (агентурне проникнення і збір інформації);

Безпеки (розслідування у справах у сфері державної безпеки, боротьби з підривною діяльністю, контролю за в'їздом і виїздом з країни);

Загального (боротьба з організованою злочинністю та контрабандою наркотиків, збір інформації про кримінальне середовище);

Національних меншин (всі питання і справи, пов'язані з арабами, бедуїнами і іншими національними меншинами Ізраїлю) [10].

Особливий відділ має найсучаснішу систему обробки та накопичення інформації, послугами якої користуються всі підрозділи Національної поліції і спецслужби Ізраїлю [10].

Федеральне відомство кримінальної поліції (ВКА) у Німеччині ще називають «німецьким ФБР», адже воно повністю копіює функції свого американського колеги. ВКА займається розслідуванням серйозних злочинів і координацією дій правоохоронних органів, працює у співпраці з поліцією земель Німеччини, тобто з місцевим бюро розслідувань – Landeskriminalamt [11]. Крім цього, ВКА представляє Німеччину в Інтерполі [14].

На французьких колег українського ДБР, Генеральну дирекцію внутрішньої безпеки, покладені наступні завдання:

1. контррозвідка на території континентальної Франції і її заморських територіях;

2. боротьба з тероризмом;

3. боротьба зі злочинами в сфері інформаційних технологій;

4. спостереження за антигромадськими і підривними рухами, групами і організаціями;

5. боротьба з розповсюдженням всіх видів зброї масового знищення;

6. боротьба з фінансовими і економічними злочинами [12].

Разючою відмінністю від інших подібних органів є те, що регіональні управління безпеки є майже абсолютно незалежними та не зобов’язані звітувати перед місцевими начальниками МВС [12].

Британське Національне агентство з боротьби зі злочинністю було створене відносно нещодавно, а саме 7 жовтня 2013 року. Але вже за такий короткий проміжок часу, воно продемонструвало свою ефективність, ліквідувавши цілий ряд інших державних органів правоохоронного сектору. Основними завданнями агентства є боротьба з організованою злочинністю, економічними злочинами і злочинами в кіберсфері, а також охорона кордонів і протидія злочинам, пов’язаних з дітьми [13].

Щодо індійських колег Державного бюро розслідувань, то вони стикаються майже з такими ж проблемами, що і працівники ДБР. Адже, порівнюючи з повноваженнями їх колег з Сполучених Штатів Америки, або ж з тієї Польщі, як ДБР, так і індійське ЦБР жорстко обмежені колом суб’єктів щодо яких можна здійснювати розслідування кримінальних правопорушень. Також не слід забувати про рівень матеріально-технічного забезпечення. Навіть не зважаючи на те, що, як нам відомо, на ДБР не збираються «економити коштів», де чиста ставка директора складатиме 30 мінімальних зарплат, що на 2016 рік становить 40 тисяч гривень, нам все ж таки далеко до рівня матеріально-технічного забезпечення наших іноземних колег [1].

Отже, створення ДБР є безсумнівно позитивним кроком для європейського майбутнього України, що сприятиме реалізації стандартів ефективного розслідування в кримінальному судочинстві та забезпеченні прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державне бюро розслідувань» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII зі змінами та доповненнями Законами України станом на 12.05.2016 // Відомості Верховної Ради України. - 2016.- №6 - Ст. 55.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР зі змінами та доповненнями Законами України станом від 15.03.2016 // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 39. - Ст. 141.

3. Подання щодо вжиття заходів загального характеру, необхідних для виконання рішень Європейського суду з прав людини, що набули статусу остаточного в III кварталі 2014 року [Електронний ресурс]. Режим доступу:
http://consultant.parus.ua/?doc=09H4044304

4. Amnesty International [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.amnesty.org/en/

5. Висновки Венеціанської комісії [Електронний ресурс]. Режим доступу:
http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III зі змінами та доповненнями Законами України станом від 15.03.2016 № 1022-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст. 131.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI зі змінами та доповненнями Законами України станом від 16.07.2015 № 629-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 9-10. - Ст. 88.

8. Federal Bureau of Investigation [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.fbi.gov

9. Internal Security Agency [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.abw.gov.pl/en

10. Israel Police [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.police.gov.il/English_contentPage.aspx

11. Bundeskriminalamt [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.bka.de/EN/Home/homepage__node.html?__nnn=true

12. Ministry of Internal Affairs of France [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.interieur.gouv.fr

13. National Crime Agency [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.nationalcrimeagency.gov.uk

14. Interpol [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу:
https://www.interpol.int

Кобець Микола Вікторович,
доцент кафедри спеціальної техніки та
оперативно-розшукового документування
ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ЩОДО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ВИБУХУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У надзвичайно складній криміногенній ситуації в Україні, для збереження життя і здоров'я громадян, захисту їх конституційних прав і свобод та майнових інтересів, зміцнення правопорядку посилюються вимоги до правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю. Одним із напрямів у вирішенні питань поставленим урядом перед працівниками правоохоронних органів є боротьба зі злочинами, вчинюваними із застосуванням вибухових речовин (далі – ВР) та вибухових пристроїв (далі – ВП).

Аналіз кримінальної статистики країн світу доводить, що у випадках застосування вибухових пристроїв для здійснення злочинних намірів, дії злочинців стають більш вдалими, ніж при використанні вогнепальної зброї [11, с. 15].

Слід враховувати, що кожний вибух, залежно від потужності, може вражати велику кількість людей та завдавати значні пошкодження навколишнім об'єктам. Це призводить до матеріальних збитків, дестабілізує суспільно-політичну ситуацію у державі, ускладнює оперативну обстановку, викликає у людей страх за майбутнє. Тому боротьба зі злочинністю, вчинюваною із застосуванням ВР та ВП, належить до одного із актуальних і пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України [9; 10].

Зазначимо, що за даними дослідження оперативному працівнику, слідчому, експерту найчастіше доводиться мати справу як з різними вибуховими пристроями, так і з окремими їх елементами, які не мають складової частини будь-якої конструкції чи пристрою, та вирішувати питання встановлення їх групової належності.

Проблемами розслідування злочинів, вчинюваних із застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв займаються такі вчені як В.П. Бахін, О.О. Беляков, А.В. Іщенко, В.П. Можевий, М.А. Михайлов, В.І. Пащенко та ін.

У юридичній літературі пострадянської території злочини, які вчинюються із застосуванням вибухових речовин та вибухових пристроїв, для зручності використовують умовний термін «кримінальні вибухи» [1, с. 3; 2, с. 26; 7, с. 4 та ін.].

Зазначимо, що кримінальний вибух безпосередньо пов'язаний з такими його елементами, як вибухові пристрої, вибухові речовини, а також з явищем вибуху.

Загалом вибухи поділяють на соціальні (демографічні), інформаційні, техногенні, фізичні, хімічні, ядерні тощо. Нами розглядаються вибухи (від грец. – руйнування), що відбуваються у наслідок застосування вибухових речовин, вибухових пристроїв та боєприпасів.

Відзначимо, що перше згадування цього терміну, із відомих нам робіт, зустрілося у статті «Криминальные взрывы, раскрывается каждый пятый» 1995 року [12, с. 10]. Проте, у доступних для нас виданнях авторами не наводиться його

визначення. Обґрунтування запропонованого поняття «кримінальний вибух» розглядається нами визначенням кримінальності дій, що кваліфікуються слідчим, судом на основі норм кримінального права [6].

У зв'язку з наведеним, нами пропонується кримінальні вибухи зазначити як умисні або необережні суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), що вчинюються із застосуванням боєприпасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв, які містять ознаки складу злочину, передбачені Кримінальним кодексом України [5, с. 83].

До цього поняття можна віднести супутні кримінальним вибухам злочини: загроза його вчинення [1, с. 12], вимагання, відвертання уваги від реального вчинення злочину, приховування іншого злочину, тощо. Такі науковці як В.В. Сомов і В.Г. Никитюк також додають до поняття «кримінальні вибухи» і вибухи за необережністю, які відбуваються у процесі їх підготовки [13, с. 24].

Слід зазначити, що це узгоджене поняття допоможе суду, слідчому, оперативному працівнику встановити ознаки кримінальності за фактом вибуху та класифікувати дії, пов'язані із застосуванням ВП та ВР як кримінальні і відрізняти від інших вибухів, наприклад викликаними порушеннями технологічного процесу, правил техніки безпеки на виробництві, при експлуатації різних промислових систем, при проведенні робіт, зберіганні, транспортуванні, завантаженні та розвантаженні вибухонебезпечних речовин і матеріалів тощо. При цьому, під час дослідження наведених вибухів використовуються знання не судової вибухотехнічної експертизи, а спеціальні знання з різних галузей – пожежно-технічні, в сфері охорони праці тощо.

Список використаних джерел:

1. Бахін В.П., Михайлов М.А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / Під ред. Я.Ю. Кондрат'єва. – К.: Вид. НАВСУ, 2001. – 132 с.

2. Галахов С.С. Криминальные взрывы. Основы оперативно-розыскной деятельности по борьбе с преступлениями террористического характера. – М: Экзамен, 2002. – 288 с.

3. Засоби та способи протидії терористичним актам, учиненим із застосуванням вибухових пристроїв: [навчально-практичний посібник] / В.І. Пащенко, М.В. Кобець, А.В. Іщенко, А.С. Буханченко. – К.: КНУВС, 2010. – 112 с.

4. Кобець М.В. Науково-технічні (техніко-криміналістичні) засоби, які застосовуються під час попередження та розслідування кримінальних вибухів // Криміналістичний вісник. – К.: ДНДЕКЦ/КНУВС, 2010. – №1 (13). – С.87-92.

5. Кобець М.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з вибухом // Науковий вісник КНУВС. – К., 2007. – №4. – С. 83–89.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. №2341–III // ВВРУ. – 2001. – № 25–26. – Ст.131.

7. Моторный И.Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе терроризмом: [монография]. – М.: Изд. И.И. Шумилова, 1999. – 199 с.

8. Пащенко В.І., Ткаченко Є.М., Грущенко С.А., Кобець М.В. та ін. Огляд місць подій за фактами вибухів: [довідково-методичний посібник]. – К.: ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ, 2004. – 69 с.

9. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України від 18.02.2002 р. № 143/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – №8. – Ст. 331.

10. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 21.07.1994 р. № 396/94 // Голос України. – 1994.

11. Разработка мобилизационных мероприятий при угрозе взрыва бомбы // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати). – М., 1996. – №4. – С. 15–19

12. Серов В.Л., Волченко В.В., Максимов А.И. Криминальные взрывы, раскрывается лишь каждый пятый // Оперативно-розыскная работа. – М., 1995. – №2. – С. 10–16.

13. Сомов В.В., Никитюк В.Г. Словарь основных терминов судебной взрывотехнической экспертизы. – Х.: ХНИИСЭ, 1999. – 51 с.

Комаринська Юлія Борисівна,
доцент кафедри криміналістики та
судової медицини Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ РОЗРОБОК З ПИТАНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розслідування кримінальних правопорушень є специфічним видом суспільної діяльності, реалізація якої обумовлена поєднанням досягнень багатьох юридичних наук. Зокрема визначаючим фактором для виокремлення серед інших подій саме подій, що містять ознаки злочину та визначення напрямків розслідування є використання досягнень таких наук як криміналістика, кримінальне право, кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність, а також судових експертиз.

Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є предметом дослідження багатьох як українських науковців так і науковців інших країн. Зокрема дане питання висвітлювалось такими вченими як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Бєлкін, В.В. Бірюков, Т.В. Варфоломеєв, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.В. Дулов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.Т. Нор, О.О. Садченко, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тищенко, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та багато інших.

Матвієнко В.В. у своєму дослідженні на тему «Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів» зазначає, що криміналістичне забезпечення методики розслідування окремих видів злочинів – це складне, багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність вчених-криміналістів та практиків по розробці нових, пристосуванні відомих науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в

практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань [1, с.160].

Однак і до тепер виникають питання реалізації досягнень юридичних наук, зокрема криміналістики, під час практичної діяльності. Незважаючи на все більшу кількість випадків коли суди різних інстанцій не визнають зібрану під час досудового розслідування інформацію як докази, практичні працівники не звертаються до науковців або просто не сприймають їх поради з питань покращення ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

У боротьбі зі злочинністю важливою умовою виступає криміналістичне вивчення злочинної діяльності: її механізму, умов існування та розвитку, організаційної побудови, прийомів маскування, способів легалізації прибутків, одержаних злочинним шляхом, регіональні та міжнародні зв'язки тощо. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності дозволяє не тільки виявити та вивчити її значимі ознаки, а й визначити напрями та форми розроблення прийомів і засобів боротьби з нею [2, с. 151].

Криміналістичне вивчення злочинної діяльності закономірно тягне за собою вдосконалення криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Криміналістичне забезпечення проявляється не лише у розробці та впровадженні нових технічних засобів для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та оцінки слідів кримінального правопорушення, а й у тактичному забезпечення провадження слідчих (розшукових) дій і не лише коли під час досудового розслідування існує протидія як зі сторони підозрюваного або обвинуваченого, так і зі сторони свідків та потерпілих.

Криміналістичне забезпечення провадження слідчих (розшукових) дій відображається не лише у визначенні тактики їх проведення, а й у визначенні необхідності їх проведення, у визначенні слідчим достатніх фактичних та процесуальних підстав проведення, що в свою чергу обумовлення слідчими ситуаціями.

Особливої уваги у питаннях криміналістичного забезпечення потребують ті слідчі (розшукові) дії, що мають примусовий характер, такі як наприклад, обшук у приміщеннях, що перебувають у приватній власності. Непоодинокі випадки коли під час практичної діяльності, незважаючи на наявність дозвільних документів, а саме ухвали слідчого судді, слідчому чинить опір. Визначення способів переконання особи у необхідності сприяння розслідуванню потребують від слідчого наявності практичного та життєвого досвіду, маральних якостей та психологічної підготовки слідчого.

Чорноус Ю.М. зазначає, що сутність слідчих дій виражається у цілісному та узгодженому функціонуванні кримінально-процесуальних, морально-етичних, психологічних та організаційно-тактичних аспектів [3, 180].

Кожен, з визначених аспектів, потребує постійного вдосконалення та визначення механізму їх реалізації під час практичної діяльності. Лише пристосованість криміналістичних рекомендацій до потреб практики, їх конкретний, а не узагальнений характер сприятимуть визнанню практиками рекомендацій науковців.

Список використаних джерел:

1. Матвієнко В.В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Матвієнко Володимир Васильович. – Київ, 1999. – 250 с.
2. Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Євдокіменко Світлана Вікторівна. – Київ, 2002. – 200 с.
3. Чорноус Ю.М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чорноус Юлія Миколаївна. – Київ, 2005. – 245 с.

Корнієнко Василь Володимирович,
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії Харківського національного
університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЗЛОЧИННИХ ГРУП У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відомо, що банківські установи – один із найдавніших та корисних економічних винаходів людства. За окремими даними історія появи перших банків бере початок у X столітті нашої ери. Саме банкіри вигадали гроші як одиницю виміру вартості, а також інші платіжні засоби (векселі, чеки, гарантії та ін.), які активно сприяють фінансовому обігу будь-якої держави. Поряд з цим, наші дослідження довели, що поява різного роду зловживань у банківській сфері – це також справа рук банківського персоналу. Концентруючи величезні суми ввірених коштів, банківська сфера природно виступала і виступає зоною для здійснення розкрадань. І сприяє цьому відповідна обстановка, яка складається за тих чи інших умов протягом виникнення та розвитку банківської справи.

Хотілося б звернути увагу на зловживання посадових осіб банківських установ та органів, які мають виключні повноваження щодо контролю та нагляду за діяльністю банків. Такі повноваження в Україні мають підрозділи Національного банку України (НБУ). Під контролем НБУ знаходяться мінімум шість напрямків, які потенційно можуть бути джерелом чималого злочинного збагачення: операції з валютою та валютне регулювання, рефінансування та нагляд за діяльністю банків, їх ліквідація, а також державні закупівлі. Корислива злочинна діяльність посадових осіб НБУ на даний час залишається недостатньо дослідженою, оскільки бракує емпіричних даних. З відомих причин переважній більшості з них вдається уникнути кримінальної відповідальності.

Тим не менше, як вважають 87,2 % опитаних нами представників банківської сфери, жодний потужний «конвертаційний центр» не може існувати без прикриття посадових осіб із валютного управління обласних підрозділів НБУ. Оскільки саме це управління має повноваження видачі валютних ліцензій та контролю за переміщенням грошей по «Лоро» рахунках банків з іншими державами. Підтвердженням інших можливостей для зловживань з боку НБУ є рефінансування банків та призначення тимчасових адміністрацій або ліквідаційних комісій. Від тимчасової адміністрації, призначеною НБУ в банку, залежить багато. Наприклад, наскільки якісно будуть оцінені активи збиткового банку, за якими цінами

продаються такі активи, з ким із боржників буде банк розраховуватися у першу чергу, тощо.

В умовах фінансової нестабільності та кризових явищ в економіці, у банківській сфері України дуже криміногенними виявилися операції щодо рефінансування (фінансової підтримки) комерційних банків з боку НБУ. Під рефінансуванням розуміють забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі. Ініціаторами рефінансування виступають комерційні банки. Вони звертаються до центрального банку у разі вичерпання можливостей поповнити свої резерви з інших джерел. По своїй суті така процедура нагадує операцію кредитування. У якості кредитора виступає НБУ, а комерційний банк виступає позичальником коштів. Рефінансовані кошти повинні бути спрямовані на відновлення ліквідності та стійкості банку за умов надання достовірної інформації про фінансовий стан банку. Отримані у такому випадку від НБУ кошти мають суворо цільове призначення, насамперед – недопущення затримок у розрахунках перед вкладниками та іншими клієнтами банку. Але банкіри, зловживаючи посадовим становищем використовують їх на власний розсуд: на покриття збитків від незаконно отриманих кредитів, усунення інших проблем, що спричинені внаслідок внутрішніх розкрадань, ризикових операцій тощо. І особливо небезпечними діями з боку банків є випадки спекуляцій з іноземною валютою на фінансовому ринку.

Виявити такі зловживання у банківській сфері для правоохоронних органів раніше було не можливо з огляду на суцільну банківську таємницю у відносинах «комерційний банк – НБУ». Тільки завдяки фінансовій нестабільності у державі, яка оголила проблеми банківського сектору, стали відомі схеми злочинних махінацій. Масштаби та наслідки таких злочинних акцій дуже великі, а саме: умисне доведення до банкрутства банків, ухилення від сплати податків та величезні збитки, заподіяні населенню та державі в цілому. Тому наразі дуже актуальним є криміналістичні дослідження щодо збору доказової бази та успішного розслідування технологій злочинного збагачення посадових осіб комерційних банків та НБУ.

Кулик Марина Йосипівна,
старший викладач кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Успіх проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, багато в чому залежить від якісної підготовки до її проведення. Тому суб'єкти які здійснюють ці дії, мають ретельно здійснювати підготовчі заходи з вирішенням важливих питань визначення часу проведення, місця проведення, кола учасників, використання технічних засобів і тактико-криміналістичних прийомів, та рекомендацій. Однією з таких дій, є огляд місця події – який є досить специфічною слідчою (розшуковою) дією, яка має ряд відмінностей та особливостей у порівнянні з іншими слідчими (розшуковими) діями. Адже, згідно зі ст. 214 КПК України огляд місця події визначається єдиною слідчою (розшуковою) дією, яка у невідкладних випадках

може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після його завершення [1].

Відповідно до ч.1 ст. 237 КПК України слідчий, прокурор можуть проводити огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Проведення цих слідчих (розшукових) дій здійснюється з метою знайдення слідів кримінального правопорушення та інших речей, що містять джерело доказової інформації, з'ясування обстановки кримінального правопорушення та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [1].

Проведення огляду місця події регулюється кримінально-процесуальним законом, а також окремими підзаконними нормативними актами, що визначають питання організації діяльності досудового розслідування в системі МВС України та взаємодії їх з іншими службами органів внутрішніх справ.

Огляд місця події – є першочерговою, невідкладною слідчою (розшуковою) дією яка проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування механізму вчинення кримінального правопорушення, обстановки його здійснення та інших обставин, які мають значення для розслідування кримінального провадження.

Метою огляду місця події у відповідності ч.1 ст. 237 КПК України є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [1].

Проведення огляду полягає в безпосередньому сприйманні слідчим обстановки місця події, виявленні, вивченні та дослідженні матеріальних джерел доказової інформації, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Слідчий особисто проводить огляд місця події та несе повну відповідальність за якість його проведення.

Завдання огляду місця події: 1). виявлення слідів злочину; 2). визначення обстановки пригоди, механізму вчинення злочину, напрямку розслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину та його учасників; 3). одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця й провадження першочергових невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Тактика огляду місця події обумовлена конкретними обставинами місця та події злочину [2,с.329]. Слідчий у своїй діяльності повинен дотримуватися рекомендацій, положень та правил проведення слідчого огляду.

Огляд місця події поділяється на три етапи:

1). Підготовчий. Він включає в себе :

дії слідчого до виїзду на місце події;

дії слідчого та оперативної групи після прибуття на місце події.

2). Робочий. Поділяється на дві частини:

загальний огляд;

детальний огляд

3). Заключний етап.

Підготовчий етап. Дії слідчого до виїзду на місце події.

На цьому етапі слідчий приймає рішення про проведення огляду місця події. Прийнявши таке рішення, слідчий зобов'язаний:

отримати інформацію щодо події, з'ясувати чи організована охорона місця події, чи надано першу невідкладну медичну допомогу потерпілим;

подбати про запобігання небажаних наслідків кримінального правопорушення (наприклад, дати розпорядження про посилення заходів щоб уникнути пожежі, витоку газу та інших шкідливих наслідків);

забезпечити охорону місця події до свого прибуття, тобто вжити всіх необхідних заходів, які запобігають проникненню на місце події сторонніх осіб, забезпечують недоторканість слідів і обстановки кримінального правопорушення;

забезпечити до моменту прибуття присутність осіб, які були очевидцями кримінального правопорушення та які можуть надати необхідну інформацію про подію;

визначити склад СОГ, яка виїде на місце події;

підготувати необхідні технічні засоби (транспорт, технічні обладнання, тощо);

визначити та залучити необхідних спеціалістів яких потрібно залучити до огляду, забезпечити їх прибуття.

Дії слідчого після прибуття на місце події:

надати необхідну допомогу потерпілим, якщо це не було виконано до прибуття слідчого;

якщо потрібно, вжити додаткових заходів з охорони місця події та ліквідації шкідливих наслідків;

вивести з місця події всіх сторонніх осіб;

залучити на розсуд слідчого до участі в огляді понятих (крім слідчих (розшукових) дій «огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією» участь яких є обов'язковою);

проінструктувати учасників огляду про їх права та обов'язки;

допитати очевидців та свідків про подію кримінального правопорушення;

встановити особу, яка першою виявила кримінальне правопорушення чи повідомила про нього;

проводити інші невідкладні дії для забезпечення покращення умов проведення огляду (наприклад, потреба у необхідному освітленні, спеціального обладнання, драбини, телефону тощо).

Якщо на цьому, так і на подальших етапах огляду, вживаються необхідні оперативно-розшукові заходи. Їх потрібно проводити паралельно з оглядом (наприклад, переслідування злочинця, пошук із службово-розшуковою собакою, розмови з очевидцями і свідками та ін.).

Робочий етап

Робочий етап огляду місця події складається із двох частин.

Частина 1. Загальний огляд (оглядовий) – під час загального огляду, залежно від умов на місці події та характеру об'єктів, які підлягають огляду, намічається порядок їх вивчення (послідовність, способи руху при огляді), а також проводиться підготовка необхідних технічних засобів;

На цьому етапі планують з'ясувати: як пересувався; до чого доторкався злочинець; що робив; які об'єкти і сліди можна знайти; на чому конкретно; за допомогою яких прийомів огляду і за допомогою яких науково-технічних засобів тощо. На цьому етапі потрібно:

розподілити конкретні обов'язки між учасниками проведення огляду;

в ході загального огляду фіксувати обстановку на місці події, а також місцезнаходження та взаєморозміщення окремих об'єктів. Потрібно для цього здійснити орієнтуючу та оглядову фотозйомку, що дозволяє не лише наочно ілюструвати зміст протоколу місця події, а й вчасно виявити і зрозуміти неправдиві версії обвинувачених або зацікавлених осіб у закінченні кримінального провадження.

Обстежуючи місце події під час загального огляду, потрібно поводитися з великою обережністю, щоб не пошкодити сліди, не зачепити деталі обстановки при

пересуванні. На цьому етапі дозволяється тільки оглядати об'єкти, але не торкатися їх руками.

Сліди, виявлені в ході загального огляду, огороджуються захисним прикриттям або сигнальними знаками. Наприклад, накрити картонкою гільзу; порожнім перевернутим ящиком прикрити знайдений у ґрунті слід взуття; вставити гілку в сніг біля виявленого у ньому дрібного предмета; окреслити крейдою на стіні приміщення те місце, де знайдено пляму, схожу на кров чи окреслити на склі знайдені сліди рук тощо.

Частина 2. Детальний огляд.

Детальний (динамічний) огляд – це огляд під час якого на місці події детально вивчають окремі об'єкти та їх групи. Суть цього огляду полягає у виявленні, вивченні і підготовці до вилучення слідів та речових доказів, а також у встановленні та фіксуванні окремих деталей обстановки місця події, окремих деталей які пояснюють механізм події та перебіг кримінального правопорушення, яке вивчається.

З'ясувавши характер події, переходять до розшуку слідів кримінального правопорушення: слідів транспортних засобів; знаряддя злому; слідів пальців рук та долонь; слідів босих чи взутих ніг; недопалків; плям крові та інших предметів які міг загубити злочинець.

Під час пошуку слідів та речових доказів виходять із тих версій, які виникають у ході загального огляду. Відшукавши сліди і предмети, що підтверджують одну із версій, переконуються у її правильності та застосовують можливе спрямування інших версій. На підставі встановлених при детальному огляді фактів можуть виникати і нові версії, які теж потрібно ретельно перевіряти.

Під час детального огляду потрібно:

старанно і детально оглядати об'єкти. Дозволяється їх зрушувати з місця, переставляти, перевертати та розглядати за допомогою лупи;

вживати всіх необхідних заходів, щоб виявити на місці події та на окремих об'єктах сліди злочину та злочинця (наприклад: обробити дактилоскопічним порошком місця можливого знаходження латентних слідів рук злочинця).

вилучити об'єкти зі слідами,а якщо це неможливо – перекопіювати їх;

зафіксувати негативні ознаки;

здійснити вузлову та детальну фотозйомку.

Важливу роль у слідчому огляді також відіграє спеціаліст, який, володіючи спеціальними знаннями та навичками роботи з технічними засобами, бере участь у виявленні, фіксації, вилученні та упаковці слідів і об'єктів. За результатами огляду спеціаліст проводить обробку фото-, кіно-матеріалів, готує і передає слідчому фото таблиці, матеріали відеозапису і кінозйомки. Це звільняє слідчого під час огляду від технічної роботи і дозволяє зосередитися на ретельному огляді матеріалів обстановки місця події, організації роботи по «гарячих слідах», складанні протоколу та інших документів. При вилученні на місці події речових доказів спеціаліст тісно співпрацює зі слідчим, звертаючи увагу останньому на цікавих моментах при проведенні огляду місця події, а також кваліфіковано упаковує предмети, що підлягають вилученню, дає їм правильне тлумачення під час їх фіксації та опису у протоколі.

Заключний етап огляду місця події.

На цьому етапі потрібно виконати такі дії:

вислухати зауваження учасників огляду, і у разі висловлених ними зауважень чи доповнень внести це до протоколу огляду місця події;

вилучити й упакувати сліди та предмети, які можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні;

скласти протокол огляду місця події;

накреслити схематичні та масштабні плани [3, с.293- 296];

у разі неможливості вилучити певні об'єкти, організувати їх охорону.

Протокол огляду місця події складається на місці огляду. Підписують його усі учасники огляду.

Протокол огляду структурно складається з трьох частин: вступної, описової, та заключної. Основні положення та опис всіх його складових частин зазначено у ст.104 КПК України [1].

У протоколі обов'язково повинні бути зазначені всі дії слідчого відповідно до ходу огляду, послідовно описані зібрані об'єкти – у тому вигляді, в якому їх було виявлено. При складанні протоколу огляду місця події необхідно пам'ятати, що він є основним процесуальним документом, в якому відображається весь хід огляду і його результати – це основне джерело інформації з місця події.

Враховуючи вище викладене, варто зазначити, що успіх проведення огляду місця події, в першу чергу, залежить від якості підготовки суб'єкта який її буде проводити.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04. 2012 №4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник/ За ред. П. Д. Біленчука. – 4-те вид., допов.і доопр. – К.:ВД «Дакор», 2014. – 520 с.

3. Криміналістика. Навчальний посібник / За ред. В.О. Маркусь. – К.:Кондор, 2007. – 558 с.

Лук'янчикова Вікторія Євгенівна,
науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України
Лук'янчиков Борис Євгенович,
науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КЕРУВАННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Керування транспортними засобами в стані сп'яніння є серйозним правопорушенням, а у деяких країнах Європи визнається злочином. Так, в Іспанії можуть посадити за грати на строк до 2 років, у Фінляндії – до 4 років. Найсуворіше покарання передбачено у Таїланді і Китаї - навіть до розстрілу [1].

Забезпечення безаварійності на автошляхах постає дуже гостро, адже за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ), рівень смертності

від автомобільних аварій в Україні складає 12 осіб на 100 тис. населення, що вдвічі перевищує середній показник країн Євросоюзу. Більше того, смертність на дорогах – сама розповсюджена серед українців у віці від 15 до 24 років і друга – від 5 до 14 років [2].

Наша країна запроваджує низку заходів спрямованих на зменшення кількості аварій взагалі і зокрема з вини п‘яних водіїв. Чинників, що впливають на вчинення дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) немало, зазвичай вони пов’язані як з людиною, так і дорогою. Однак переважна більшість пов’язана з діями саме водія, тобто – порушення правил дорожнього руху (далі – ПДР) в тій чи іншій формі, яке залежно від тяжкості наслідків кваліфікується як кримінальне правопорушення.

На сьогодні, робота порівняно молодої Національної поліції стикається із певними труднощами. Одним з них є протидія розслідуванню.

Протидія розслідуванню злочинів пов'язаних із керуванням транспортними засобами в стані сп’яніння – це створення зацікавленими особами перешкод на шляху встановлення істини у кримінальному провадженні. Особливістю такої протидії є наявність внутрішнього та зовнішнього її прояву. Внутрішню протидію чинять суб‘єкти безпосередньо залучені до розслідування. Вони добре володіють інформацією про подію і прагнуть приховати, або знищити її. Зовнішня протидія – це діяльність осіб, які взагалі не пов'язані із розслідуваною подією, а пов'язані зі слідчим, службовими або іншими стосунками.

Протидія розслідуванню злочинів, пов’язаних із керуванням транспортними засобами в стані сп’яніння реалізується за допомогою певних способів фальсифікації доказів та їх джерел.

1. Повна фальсифікація, тобто складання протоколів слідчих (розшукових) дій, які не проводились. Наприклад, протокол допиту свідка, який фактично не спостерігав подію. Фальсифікуються дані про час та місце події, обстановку, дії учасників до і після аварії, механізм події. Допускається фальсифікація такої слідчої дії як пред‘явлення для впізнання. Відповідно до вимог ст. 228-231 КПК України особа повинна повідомити, за якими конкретно ознаками чи сукупністю ознак може впізнати іншу особу, труп чи предмет [3]. При цьому, вказані свідки в дійсності могли не допитуватись, або ж вказаний додатковий допит фальсифікується як і первинний. Наведені способи фальсифікацій ефективні в тих випадках, коли перевірка таких показань ускладнюється (виїзд свідка за кордон). З позиції складності перевірки та спростування фальсифікації, вказаний спосіб може застосовуватись також під час допиту потерпілого у ДТП, особи, яка вчинила ДТП. Також, слід звернути увагу на можливість фальсифікації одночасного допиту декількох осіб для з’ясування причин розбіжностей та фактично фіктивного їх усунення. Зокрема, даний спосіб може використовуватись для примушування свідків до зміни показань у потрібний фальсифікатору бік.

Фальсифікаціям можуть піддаватись протоколи оглядів, зокрема речових доказів, з метою відображення певних ознак чи слідів на предметах; слідчого експерименту з вдаваними свідками-очевидцями для підтвердження «правдивості» їх показань та використання фальсифікованої інформації для проведення експертиз. Найчастіше фальсифікацій зазнають результати медичного освідування на предмет перебування особи у стані сп’яніння, оскільки результати впливають на кваліфікацію та покарання.

2. Часткова фальсифікація - внесення неправдивих відомостей до процесуальних документів. Так, слідча (розшукова) дія дійсно проведена, але у

протокол неправомірно вносяться зміни. Неправомірно, оскільки чинне кримінально-процесуальне законодавство (пп. 10 п. 3 та пп. 5 п. 4 ст. 42; пп. 4 п. 2 ст. 56; пп. 5 п. 3 та пп. 1 п. 4 та пп. 4 п. 5 ст. 64-1 та інші КПК) передбачає внесення змін у документ: заперечення, зауваження учасників процесуальної дії. Також, можуть мати місце фальсифікації у вигляді дописки неправдивої інформації у протокол огляду місця події щодо різноманітних умов, обстановки, слідів на місці події, тощо. У протоколи допитів вносять додаткові питання та відповіді, які в дійсності не обговорювалися. Фальсифікація власноручних записів та підпису допитуваного стосовно ознайомлення зі змістом протоколу. Практиці відомі випадки підробки реквізитів процесуальних документів: зміна дати складання документа; підробка підписів учасників процесуальної дії, які повинні бути присутніми, але яких не було (поняті, спеціалісти і т. ін.). Також, трапляються випадки фальсифікації додатків до протоколу огляду місця ДТП.

3. Повне, або часткове знищення речових доказів, або їх підміна іншими предметами. Розповсюдженим способом фальсифікації є створення фіктивних речових доказів, які ніколи не існували в реальності, внесення істотних змін у реально-існуючі речові докази, заміна речових доказів на фіктивні.

Список використаних джерел:

1. Алкоголь за рулем: главное отягчающее обстоятельство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.autocentre.ua/news/praktika/alkogol-za-rulem-glavnoe-otyagchayuschee-obstoyatelstvo-69157.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_content=click&utm_campaign=dailynews
2. Сергей Матусяк Найден реальный путь сокращения аварийности в Украине. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.autocentre.ua/news/praktika/nayden-realnyy-put-sokrascheniya-avariynosti-v-ukraine-mb-69955.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_content=click&utm_campaign=dailynews

Мировська Анна Всеволодівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини,
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

Вітчизняний економічний та соціально-політичний розвиток характеризується істотним реформуванням усіх сторін життєдіяльності суспільства та держави. Реалізація такого курсу має призвести до підвищення ефективності та результативності діяльності правоохоронних органів з виявлення, розслідування та розкриття злочинів, а також до зниження рівня злочинності.

Водночас, аналіз статистичних даних свідчить про збереження тенденції до зростання злочинності у пріоритетних напрямках економічного ладу нашої держави, зокрема у межах формування і функціонування грошової системи України. Не дивлячись на заходи, що вживаються державою, кардинальних змін у боротьбі зі злочинністю у цій сфері не спостерігається, внаслідок наявності численних та складних причин, які сприяють розвитку цього негативного явища. Не є винятком, у даному випадку є і такий вид злочину як фальшивомонетництво.

Особливе місце у системі засобів і прийомів боротьби з фальшивомонетництвом належить спеціальним знанням. Враховуючи, зміни чинного законодавства та відомчої нормативно-правової бази у межах реформування системи МВС України та створення Національної поліції України, виникає необхідність наукового аналізу сучасних проблем та перспектив використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва [2, с.118].

Важливою рисою спеціальних знань у кримінально-процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються, в установленому законом порядку, для доказування злочинів, пов'язаних з виготовленням, зберіганням, придбанням, перевезенням, пересиланням, ввезенням в Україну з метою збуту або збутом підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї - тобто фальшивомонетництвом, а також для непроцесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, документування та розкриття фальшивомонетництва [1, с.171]. Крім того, метою застосування спеціальних знань також є сприяння слідчим підрозділам Національної поліції у процесі збирання інформації, яка має доказове значення для розслідування або попередження кримінального правопорушення [4, с.339].

Зміст спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва складається з чотирьох категорій: сутності спеціальних знань, які використовуються при розслідуванні фальшивомонетництва, початку залучення фахових знань у процес розслідування, формування інституту спеціальних знань у розслідуванні злочинів та його удосконалення [5, с.127].

Таким чином, сутність застосованих при розслідуванні фальшивомонетництва спеціальних знань, зводиться до сукупності неодноразово апробованих наукових знань, практичних вмінь та навичок, які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю та які можна використати відповідно до процедурних правил кримінального процесуального закону для вирішення його завдань.

Аналіз чинного законодавства, наукових джерел, а також статистичних показників практичної діяльності слідчих та працівників Експертної служби дає змогу виділити основні напрямки підвищення ефективності використання спеціальних знань, до них слід віднести: законодавче забезпечення використання спеціальних знань, відповідно до потреб практики розслідування злочинів; науково-методичне забезпечення використання спеціальних знань слідчих, інспекторів-криміналістів та працівників Експертної служби; забезпечення експертних підрозділів фахівцями високої кваліфікації і в достатній кількості; підвищення рівня техніко-криміналістичної підготовки й оснащення правоохоронних підрозділів; створення слідчо-оперативних груп, до складу яких залучається спеціаліст, який бере участь у подальшій роботі з розслідування конкретного злочину; поінформованість слідчих щодо можливостей традиційних і

нових видів досліджень; організацію чіткої взаємодії між спеціалістами-криміналістами і слідчим при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Мировська А.В. Особливості підготовки та призначення експертиз грошових знаків і цінних паперів при розслідуванні фальшивомонетництва / А. В. Мировська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія юридичні науки. - № 5: том 3-2014. – С.170-173.

2. Мировська А. В. Поняття використання спеціальних знань у ході розслідування фальшивомонетництва / А. В. Мировська // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 2–3 (25-26). – С. 115–122.

3. Зинин А. М. Участие специалиста в процессуальных действиях / А. М. Зинин. – М. : Проспект, 2011. – 160 с.

4. Тимчишин А. М. Особливості взаємодії слідчого зі спеціалістами при розслідуванні фальшивомонетництва / А. М. Тимчишин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1(2). – С. 336–343.

5. Яремчук В. О. Функції та форми участі спеціаліста під час проведення слідчих дій / В. О. Яремчук. – 2010. – Вип. 10. – С. 123–130.

Поляруш Анатолій Васильович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
начальник слідчого управління фінансових розслідувань
ГУ ДФС у Сумській області

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Розслідування злочинів взагалі та пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів зокрема, невід'ємно пов'язане із використанням спеціальних знань. Завдяки останнім забезпечується встановлення конкретних обставин злочину, які підтвердять або спростують причетність конкретної особи до його вчинення, а також вирішується низка інших важливих для розслідування питань.

У криміналістиці багато вчених присвятили свої праці вивченню спеціальних знань та їх використання при розслідування злочинів. Слід назвати таких як: Т. В. Аверьянова, В. П. Бахін, Р. С. Бєлкін, В. І. Гончаренко, О. О. Ейсман, А. А. Закатов, П. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, М. П. Сегайта ін.

Так, О. О. Ейсман під спеціальними знаннями пропонував розуміти знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які не мають масового розповсюдження, а такі знання, якими володіє певне коло осіб – спеціалісти [1, с. 19].

Такі вчені як А. А. Закатов та Ю. Н. Оропай, під спеціальними знаннями в судочинстві пропонують розуміти перевірені практикою професійні знання компетентних осіб, їх уміння користуватися науково-технічними засобами та

прийомами для виявлення, фіксації і дослідження доказів в ході слідчої дії [2, с. 81].

Найбільш вдале, на нашу думку, визначення спеціальних знань було сформоване В. Г. Гончаренком, який під спеціальними знаннями у кримінально-процесуальному значенні пропонує розуміти знання в науці, техніці або мистецтві, застосовані для отримання доказової інформації спеціально підготовленими особами [3, с. 65].

Розслідування злочинів пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів практично неможливе без використання знань різних галузей. Розглянемо коротко з якою метою і з яких галузей знань необхідно залучати спеціалістів при розслідуванні розглядуваної категорії злочинів.

Підакцизними предметами визнаються ті вироби, яким присвоєно певний код згідно з Гармонізованою системою опису та кодування товарів. Відповідно до ст. 204 Кримінального кодексу України до підакцизних товарів належать:1) алкогольні напої; 2) тютюнові вироби; 3) спирт етиловий та інші спиртові дистиляти; 4) інші підакцизні товари(це деякі транспортні засоби; пиво солодове; нафтопродукти (легкі, середні і важкі дистиляти, спеціальні і моторні бензини, гас (керосин)), високооктанові кисневмісні домішки до бензинів сумішевих) [4, с. 90]. Прикладом необхідності використання спеціальних знань є той факт, що для з'ясування питання, чи є вилучена у особи рідина алкогольним напоєм, призначається судово-хімічна експертиза; для встановлення походження, виду тощо вилученої речовини призначається експертиза паливно-мастильних матеріалів та нафтопродуктів тощо.

Поряд з цим, при необхідності вирішення питання віднесення вилученого товару до категорії підакцизних предметів слід вирішувати шляхом проведення товарознавчої експертизи.

За всі підакцизні товари сплачується акцизний збір, тобто непрямий податок на окремі товари, визначені законом як підакцизні, який включається до ціни цих товарів. Акциз є одним із стабільних і суттєвих джерел поповнення бюджету держави, встановлюється, як правило, на високоліквідну, високорентабельну чи монопольну продукцію, виконує не лише фіскальну, а й регулюючу, а інколи і природоохоронну функцію. Під час збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв і тютюнових виробів можуть використовуватись незаконно виготовлені, незаконно отримані або підроблені марки акцизного збору, які теж піддаються експертному дослідженню, зокрема техніко-криміналістичному дослідженню документів.

Збут незаконно виготовлених алкогольних напоїв і тютюнових виробів особами, які взагалі не мають ліцензій на оптову або роздрібну торгівлю ними супроводжуються підробкою документів, тому актуальним буде призначення і проведення технічної експертизи документів та судово-почеркознавчої експертизи.

Отже, ми згадали лише деякі судові експертизи, які стосуються дослідження вилучених об'єктів за злочинами розглядуваної категорії. Однак, часто при розслідуванні таких злочинів призначаються інші види судових експертиз, які допомагають встановити важливі для розслідування факти. Наприклад, дактилоскопічна експертиза уможливлює ідентифікувати відбитки пальців рук, залишені злочинцями на самих підакцизних товарах або ж на інших предметах залишених на місці події. Тому сміливо можна стверджувати про важливість використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів та достатньо широке

коло можливостей завдяки яким встановлюють істину у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научные обоснования / А. А. Эйсман. М., 1967. – 19 с.
2. Закатов А. А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А.А.Закатов, Ю. Н. Оропай. – К., 1980. – 81 с.
3. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве / В. И. Гончаренко. – К.: Вища школа. Изд-во при Киев.ун-те. – 1980. – 160 с.
4. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 10 верес. 2013 року: (Офіц. Текст). – К.: Паливода А. В., 2013. – 212 с. – (Кодекси України).

Пясковський Вадим Валерійович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Взаємодія як філософська категорія є однією із загальних форм взаємозв'язку між явищами, вона відбувається у просторі і часі та є специфічною для кожної з форм руху матерії. Матеріалістична діалектика доводить, що взаємодія є виявом єдності протилежностей, двобічним процесом, в якому кожна зі сторін, що взаємодіють, зумовлює іншу, виступає як причина і наслідок. Діалектичний характер взаємодії виявляється у взаємоперетворюваності протилежностей [1, с. 273].

Взаємодія означає процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок [2, с. 553].

На думку С. С. Чернявського, взаємодія у протидії злочинності – це узгоджена діяльність уповноважених суб'єктів з оптимальним співвідношенням методів і засобів, визначених для кожного з них [3, с. 17].

Під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, питання непроцесуальної взаємодії слідчих з різними громадськими організаціями, що переслідують мету захисту дітей, є особливо актуальним. При цьому, необхідно відмітити, що реалізація такої взаємодії можлива тільки в тому випадку, якщо між слідчим і представниками громадських організацій встановлений особистий контакт. Як правило, він формується виходячи із взаємин між керівниками відповідного рівня або сформованих умов (наприклад, при спільному навчанні в школі або вузі, родинних відносинах і т.д.).

Однією з нових форм непроцесуальної взаємодії між слідчими і громадськими організаціями є забезпечення безпеки потерпілих і свідків з

урахуванням можливостей громадських організацій. Цікавий закордонний досвід такої взаємодії був наведений Л. Акерманн (першим головою організації «SOLWODI» – Німеччина) у ході міжнародної науково-практичної конференції «Боротьба з торгівлею людьми» (Україна, Донецьк, 26 червня 2008 р.). Громадська організація «SOLWODI» у своїй діяльності має на меті надання допомоги жінкам, що постраждали в результаті торгівлі людьми й сексуальної експлуатації. Вона надає постраждалим правову й медичну допомогу, щорічно проводить тижневі науково-практичні заходи за участю суддів і поліцейських, у рамках яких правоохоронці довідуються про інші сторони життя жертв, які постраждали від насильства, а також можливості організації із забезпечення безпеки жертв насильства. У результаті в 2007 році громадська організація «SOLWODI» надала допомогу в судових процесах 92 жертвам, серед яких були й діти.

Так, був наведений приклад, де 14-літня дівчинка, яка незаконно була переправлена до Німеччини, потрапила в сексуальне рабство. Переживши стрес, вона не могла навчатися навіть зі своїми однолітками. Протягом року, поки здійснювалося кримінальне судочинство, громадська організація «SOLWODI» надала їй можливість перебувати на території даної організації й займатися з педагогами за індивідуальною програмою.

Подібний досвід має й Канада. Наприклад, Онтаріо, як і багато інших провінцій Канади, має успішно реалізовані програми допомоги жертвам-свідкам, які повинні давати показання в суді, більшість із них жінки й діти. В 1994–1995 р.р. 54,0 % ресурсів цієї програми було витрачено на допомогу жертвам домашнього насильства. Програма «Жертва-свідок» допомагає їм на різних стадіях судового розгляду, включаючи й сам судовий процес. В 1996–1997 рр. близько 20 тисяч жертв злочинів, значна частина з яких діти, одержали захист у рамках цієї програми [4, с. 17].

Звертає на себе увагу той факт, що до 70-х років у Канаді соціальні служби не забезпечували безпеку дітей, які потерпали від насильства. Допомогу іноді надавали релігійні й благодійні організації. Тільки з 70-х років, коли проблема насильства стала ширше обговорюватися в суспільстві, виникла необхідність створення притулків, «безпечних будинків» для потерпілих від насильства. Перші з них розташовувалися у готелях, у їх числі будинки тимчасового перебування у Ванкувері й Торонто. В 1980 р. таких будинків було вже більше 70 по всій Канаді, а до 1990 р. існувала мережа з 400 будинків, розташованих як у міський, так і в сільській місцевості. Нині їх число досягло 470, і потреба в них велика: наприклад, в 1994 р. 85 тисяч жінок і дітей звернулися за допомогою до канадських притулків для жертв насильства.

У багатьох населених пунктах Канади на перших сторінках телефонних довідників друкуються номери місцевих притулків для жертв, що потерпають від домашнього або сексуального насильства, а також кризових центрів, телефонів довіри й служб для дітей, що страждають від жорстокого поводження. Кризові центри в Канаді – це своєрідні соціальні інститути, що живуть у відповідності зі своїми принципами й кодексом честі. Їх діяльність ґрунтується на наступних принципах:

конфіденційність отриманої центром або телефоном довіри інформації;

рівна повага до всіх хто звернувся незалежно від їх соціального статусу й національної приналежності;

довірча атмосфера у взаєминах між працівниками центра й добровільних помічників;

активна громадянська позиція.

Створення кризових центрів і притулків є частиною урядової програми з протидії насильства в сім'ї, що діє в Канаді з 1988 року [4, с. 17].

Зацікавленість у роботі зазначених центрів була підтверджена й у ході міжнародної науково-практичної конференції «Боротьба з торгівлею людьми» (Україна, Донецьк, 26 червня 2008 р.), де досить велика кількість представників іноземних держав висловилися за розширення взаємодії правоохоронних органів з громадськими організаціями. Зокрема, К. Б. Левченко (д.ю.н., президент Міжнародного жіночого правозахисного центра «Ла Страда – Україна») у ході своєї доповіді зробила акцент на роботі Міжнародного жіночого правозахисного центра «Ла Страда – Україна», у тому числі й по взаємодії із правоохоронними органами України, але поскаржилася на відсутність державного фінансування діяльності громадських організацій на території України.

Підводячи підсумок сказаному, відзначимо, що практика розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, настільки динамічна, що в ході її здійснення можуть бути вироблені й інші форми непроцесуальної взаємодії слідчого з громадськими організаціями. При цьому необхідно приділяти пильну увагу міжнародному досвіду, де на території окремих держав уже досить тривалий час реалізуються програми урядових і неурядових організацій як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Керевич О. В. Процесуальні й організаційні аспекти взаємодії слідчого та органу дізнання щодо розкриття і розслідування злочинів / О. В. Керевич // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 2. – С. 272–277.

2. Тацій В. Я. Настільна книга слідчого / В. Я Тацій, М. Г. Панов, В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2003. – 716 с.

3. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. С. Чернявський. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 20 с.

4. Забелина Т. Ю. Канада и проблема насилия в семье: двадцать лет борьбы / Т. Ю. Забелина, Е. В. Исраелян, Н. А. Шведова // Вопросы ювенальной юстиции. – 2006. – №4. – С. 15–18.

Радецька Валентина Яківна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВУКОЗАПИСУ ГОЛОСУ І МОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ДОКАЗУВАННІ

Фоноскопічна експертиза - це порівняно «молодий» вид експертного дослідження, необхідність формування й функціонування якого обумовлена потребою в об'єктивізації можливостей вирішення традиційного для криміналістики завдання – ідентифікації людини під час експертного дослідження матеріалів звукозапису голосу і мовлення підозрюваної особи. Об'єктивною

умовою для цього стало масове розповсюдження технічних засобів здійснення та фіксації звукозапису: всіляких мініатюрних мікрофонів, радіомікрофонів, аналогових і цифрових диктофонів, відеореєстраторів, пристроїв дистанційного прослуховування тощо.

Відповідно до п. 4.14 діючої редакції Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, висновок експерта складається з трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

У кінці вступної частини висновку експерта зазначаються нормативні акти, методики, рекомендована науково-технічна та довідкова література з Переліку рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 30 липня 2010 року № 1722/5, інші інформаційні джерела, які використовувались експертом при вирішенні поставлених питань, за правилами бібліографічного опису, із зазначенням реєстраційних кодів методик проведення судових експертиз з Реєстру методик проведення судових експертиз, який ведеться відповідно до Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02 жовтня 2008 року № 1666/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2008 року за № 924/15615. При цьому у Інструкції відсутні вимоги щодо зазначення у вступній частині переліку обладнання (у т.ч. програмного забезпечення), що використовується під час проведення експертизи.

Провівши усі необхідні види досліджень спірної фонограми і порівняльних зразків голосу і мовлення людини, отримуються протоколи порівняльних даних за співпадаючими ознаками. Остаточне рішення з ідентифікації осіб, чиє мовлення записане на двох фонограмах, приймається після комплексного дослідження результатів аудитивного, лінгвістичного й акустичного аналізів.

У результаті, грунтуючись на результатах ідентифікаційних досліджень, виходячи з наявності співпадаючих ознак та їх інформаційної значущості, можуть бути сформульовані такі види висновків: 1) категоричний позитивний; 2) категоричний негативний; 3) вірогідний позитивний; 4) вірогідний негативний; 5) висновок про неможливість проведення дослідження.

Вірогідні форми висновків (3 і 4) можуть надаватися експертом у випадку проведення експертних досліджень на стадії оперативно-слідчих дій. У цьому випадку вірогідні висновки можуть стати важливим аргументом для вибору версії, що відпрацьовується слідчими органами. Крім того, існують ситуації, при виникненні яких експерт не в змозі зробити будь-який висновок за розглянутим питанням (5).

Категоричний позитивний висновок – *складається, коли на досліджуваних фонограмах зафіксовано мовлення однієї й тієї ж особи. Цей висновок робиться, якщо:*

а) інструментальний акустичний аналіз показав близьку подібність спектральних і тонових характеристик голосу і мовлення обох дикторів. Нагадаємо, ця близькість відображається в тім, що величина інформаційної значущості співпадаючих ознак перевищує установлену величину рівня її

припустимої варіативності. Ці параметри обчислюються автоматично і їх інтерпретація труднощів не викликає;

б) лінгвістичний аналіз виявив комплекс співпадаючих ознак, інформаційна значущість яких істотна, а наявні окремі розходження можуть бути пояснені конкретними умовами мовної ситуації;

в) відсутні істотні розходження у значеннях загальних аудитивних ознак.

Категоричний негативний висновок - мовлення, зафіксоване на спірній фонограмі й на порівняльних зразках мови, належить різним особам.

Вірогідний негативний висновок - мовлення, записане на спірній фонограмі та порівняльних зразках, належить, імовірно, різним особам.

Висновок про неможливість проведення ідентифікаційних досліджень складається за умови непридатності представлених на експертизу об'єктів дослідження, коли з'ясовується, що якість запису на спірній фонограмі низька, мовного матеріалу недостатньо для виявлення індивідуальної сукупності ознак, коли спірна фонограма не відповідає вимогам для проведення акустичного аналізу. Крім того, така форма висновку може бути використана експертом у випадках, коли результати рішення задачі ідентифікації, отримані різними методами (аудитивним, лінгвістичним, акустичним), суперечать один одному, чи рішення задачі ідентифікації одним із зазначених методів не є можливим.

Заключною стадією всього комплексу ідентифікаційних досліджень голосу і мовлення людини є формулювання остаточних висновків. Висновки експерта – це пряма відповідь на поставлені перед ним питання, у яких на основі спеціальних пізнань затверджується наявність чи відсутність індивідуально-конкретної тотожності осіб, мовлення яких записане на порівнюваних фонограмах. Висновки формулюються в тій же послідовності, у якій поставлені питання слідчим у постанові про призначення експертизи, і відповідають змісту і суті питань. Відповіді мають бути чіткими, що не допускає можливості різного їх тлумачення.

Рівчаченко Олена Анатоліївна,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

СЛІДЧІ ВЕРСІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННИХ ДІЙ З ОБЛАДНАННЯМ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ

Однією з особливостей пізнавального процесу при розслідуванні незаконних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, є встановлення істини, тобто з'ясування всіх обставин злочинної події, що відбувається шляхом побудови слідчих версій різного роду і значущості. Планування й організація розслідування розглядуваного виду злочину пов'язане з висуненням слідчих версій, кожна з яких ретельно перевіряється. Слідча версія є засобом одержання доказової інформації.

Версії визначають не тільки напрямок розслідування, але й роблять його цілеспрямованим, забезпечують швидке і повне розкриття злочину. Системи типових версій визначають головні напрями діяльності слідчого, специфіку

завдань, що підлягають розв'язанню. Тому версії мають бути фактично обгрунтованими і обов'язково реально перевіреними і чітко сформульованими.

З урахуванням викладеного, розглянемо слідчі версії, які можуть виникати при розслідуванні незаконних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Якщо виявлено обладнання, яке вже використовувалось для протиправного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також виявлено особу, яка може бути причетна до вчинення протиправних дій з таким обладнанням, то у даному випадку характерно висування двох типових версій: а) злочин вчинено особою, яка була затримана на місці вчинення злочину; б) злочин з обладнанням, яке використовувалось для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинено невідомою особою.

Також потребують висування версії щодо походження такого обладнання: 1) обладнання чи його окремі компоненти легально придбані через торгову мережу або завезені із-за кордону; 2) обладнання чи його окремі компоненти самостійно виготовлені затриманою особою або на його замовлення іншими особами; 3) обладнання чи його окремі компоненти придбані злочинним шляхом (викрадення, привласнення, вимагання чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем). Якщо обладнання на якому незаконно здійснювалось виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів знищено (частково або повністю) або сховано, особа – відома, необхідно висувати такі типові слідчі версії: а) обладнання знищено повністю; б) обладнання або його окремі частини сховані.

В разі встановлення факту обігу специфічних наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, які виготовленні із застосуванням спеціального обладнання, разом з тим місцезнаходження такого обладнання не відоме, з'являється необхідність у висуванні типових версій:

а) щодо встановлення місця знаходження процесу виготовлення специфічних наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів з використанням відповідного обладнання: 1) у приміщенні організації, де є необхідні для цього умови (відповідні науково-дослідні установи, хімічні лабораторії вищих навчальних закладів, виробничих установ та підприємств, хіміко-фармацевтичні установи та підприємства); 2) за місцем проживання особи; 3) за місцем роботи особи; 4) у кожному новому місці; 5) у мобільних (пересувних) засобах; 6) у окремо орендованому приміщенні в міській чи сільській місцевості; 7) у іншому регіоні (районі, місті).

б) щодо особи, причетної до незаконного виготовлення специфічних наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів із застосуванням спеціального обладнання: 1) злочинець має глибокі пізнання в області органічного синтезу; 2) злочинець має лише поверхові уявлення в цій галузі.

в) щодо обладнання, яке використовується для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів: 1) обладнання стаціонарне і воно постійно перебуває на постійній основі на місці незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів; 2) кожен раз використовується нове обладнання, яке приноситься із собою; 3) кожен раз використовується нове обладнання, яке виготовляється за місцем його протиправного використання.

Якщо ж виявлено незаконне заволодіння обладнанням для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, а особа – невідома, на початковому етапі розслідування можна висувати типових версій в залежності від способу вчинення злочину (викрадення (крадіжка, грабіж, розбій), привласнення, вимагання чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем).

У даному випадку будування версій здійснюється відповідно до наукових розробок висування стандартних версій, які характерні до певного виду злочину, лише з тією особливістю, що додатково враховується такі особливості: 1) мало місце заволодіння обладнанням з метою подальшого його використання для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів; 2) заволодіння обладнання вчинялось з метою його використання з іншою метою.

Для кожної слідчої ситуації притаманні характерні слідчі (розшукові) дії, виконання яких здійснюється у певній послідовності. Таким чином, комплекс слідчих дій при розслідуванні перебуває у прямій залежності від характеру слідчої ситуації, і зміна останньої веде до перегляду системи слідчих (розшукових) дій.

Рубель Андрій Миколайович,
заступник начальника управління
Департаменту Національної поліції України

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ СТРІЛЕЦЬКОЮ ЗБРОЄЮ - ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ЇЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ

Збройний конфлікт на території країни, проведення антитерористичної операції обумовило різке збільшення кількості злочинів, що вчинюються з використанням стрілецької зброї. На руках в населення знаходиться значна кількість незареєстрованої зброї, частина з якої надійшла у незаконний обіг внаслідок вчинення інших злочинів.

Підвищену суспільну небезпеку складають злочини, що пов’язані з розкраданням вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин (ст.262 Кримінального кодексу України). Найчастіше вони носять характер підготовного етапу до тяжких корисливих і насильницьких злочинів (перш за все це посягання на життя і здоров’я громадян – бандитизм, убивства, тяжкі тілесні ушкодження, розбої, а також на громадський порядок – незаконне носіння, зберігання та збут зброї, набоїв, вибухових речовин та матеріалів). Розкрадання зброї та набоїв здебільшого вчиняються таємно і замасковано, злочинці заздалегідь і, як правило, досить ретельно до цього готуються, а тому їх попередження та розкриття викликають значні труднощі і потребують ґрунтовних знань оперативних працівників що до особливостей вчинення зазначених злочинів.

В структурі злочинності значну частку становлять злочини, що пов’язані з розкраданням зброї, набоїв, вибухових речовин. До них належать крадіжки стрілецької зброї (кулеметів, автоматів, револьверів, пістолетів, карабінів, гвинтівок) та вибухових речовин і засобів (амоніту, амоналу, тротилу, електродетонаторів, капсулів-детонаторів, вогнепровідних та детонуючих шнурів

тощо). Це викликано активізацією злочинного середовища, поширенням групової злочинності, фактів бандитизму, розбою. Зокрема, злочинцями зброя застосовується для погроз і шантажу осіб, для з'ясування стосунків із конкурентами, нападів на об'єкти, що охороняються, громадян з метою пограбування. Для особистої безпеки від нападів, з порушенням законодавства, озброюються також і члени комерційних структур, фермери, особи, які займаються приватною комерційною діяльністю, власники індивідуального автотранспорту тощо.

Практика свідчить, що зброєю незаконно заволодівають в основному шляхом викрадень та розбійних нападів. Значний відсоток цих злочинів припадає на крадіжки з об'єктів дозвільної системи, стрілецьких тирів, військових частин (втому числі і тих, що знаходяться на території проведення АТО) та інших режимних об'єктів. Найбільш поширеними способами проникнення злочинців у приміщення, де зберігається зброя, є: виламування гратів, дверей, вікон; відмикання замків підібраними або спеціально виготовленими ключами, відмичками; руйнування перешкоди з допомогою зварювальної апаратури; вимкнення або пошкодження сигналізації. Особливу небезпеку становлять розбійні напади на працівників поліції, військовослужбовців, інкасаторів, касирів, працівників банків, воєнізованої охорони, а також на квартири громадян, які зберігають вогнепальну зброю вдома. Злочини, пов'язані з незаконним заволодінням зброєю та боєприпасами, характеризуються або виключною короткочасністю вчинення злочинних дій (наприклад, напад на особу, яка володіє зброєю), або навпаки – тривалістю та багатоепізодністю (розкрадання предметів посягання невеликими партіями зі сховищ, тимчасових складів та інших об'єктів тощо).

Аналіз практики боротьби з такими злочинами свідчить про деяку латентність викрадення зброї та вибухових речовин. Це пояснюється перш за все тим, що зброя, по-перше, викрадається з об'єктів, де, як правило, порушуються правила її обліку і зберігання, а, по-друге, ті, хто незаконно зберігав зброю, в разі злочину не звертаються до поліції. Переважну більшість крадіжок зброї вчиняють особи молодого віку, в тому числі й неповнолітні. Серед осіб старшого віку – раніше засуджені. Значна кількість таких злочинів вчиняється групами за попередньою змовою. Більшість злочинних дій, пов'язаних із незаконним заволодінням зброї, спрямовані на готування до тяжких, насильницьких, нерідко багатоепізодних злочинів (бандитизм, розбійні напади, вбивства на замовлення). Надходженню зброї, набоїв у незаконний обіг: відсутність охоронної сигналізації та засобів блокування в місцях зберігання зброї та набоїв; недотримання правил зберігання зброї, перепускного режиму на підприємствах, в установах, організаціях, які мають зброю; недбале ставлення до зберігання зброї та набоїв особами, котрим за їх службовими обов'язками та характером виконуваної роботи довірені різні види зброї, порушення ними порядку видачі, прийому, носіння, обліку зброї та набоїв; недоліки в організації оперативної роботи і, як наслідок, відсутність оперативної інформації про осіб та злочинні угруповання, що задумують або готують викрадення зброї. Значна кількість зброї та набоїв розкрадається з військових частин та інших військових об'єктів. В деяких випадках під збереження зброї та набоїв відводяться приміщення, що не відповідають вимогам їх зберігання, що полегшує проникнення до них злочинців.

Свобода Євгенія Юріївна,
доцент кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У забезпеченні виконання управлінських функцій у сфері державного управління судово-експертною діяльністю ключовим є вирішення організаційно-правових засад підвищення рівня експертних досліджень.

З метою контролю за рівнем виконання експертних завдань дієвим організаційно-практичним заходом є системна організованість рецензування – основна форма внутрівідомчого контролю за якістю експертної роботи, яка сприяє подальшому розвитку інституту судової експертизи та ефективному впровадженню науково-технічних методів та поглибленню спеціальних знань, світогляду.

Проблема рецензування, а краще, здійснення рецензування як одного із засобів організації управління судово-експертною діяльністю, виникла не сьогодні, набула актуальності ще часів нівелюванням відомчого багаторівневого контролю управління (адже раніше в СРСР ця діяльність проводилась виключно під егідою ВНИИСЕ – Всесоюзного науково-дослідного інституту судової експертизи), а пізніше суттєвою складовою трансформаційних перетворень послужило і розширення кола судових експертів на приватних засадах.

При визначенні порядку рецензування породжувалися суперечки, які продовжуються десятиріччями. В рамках теорії доказів окремих аспектів істинності і достовірності висновків експерта щодо здійснення рецензування велася полеміка в роботах відомих вчених Р.С. Бєлкіна, В.Я. Колдина, О.М. Моїсеєва.

На жаль, дефініція терміну «рецензування висновку судової експертизи» в законодавстві України відсутня.

Рецензія (від нім. rezension, від лат. recensio – огляд, оцінка) – аналіз, розбір, деяка оцінка публікації, твору або продукту, жанр газетно-журнальної публіцистики та літературної критики. Рецензія може стосуватися матеріальних речей (прилади, аксесуари, побутова техніка), комп'ютерних технологій, художньої літератури, музики, фільмів, комп'ютерних ігор. Рецензувати можуть також поточні події, громадські заяви і т. ін. Рецензування є процесом, завдяки якому вчені оцінюють роботи своїх колег, які були опубліковані в науковій літературі. Основу рецензії складає короткий аналіз та оцінка.

З точки зору судово-експертного дослідження – це науково обґрунтований синтез досліджень, викладених у висновку судової експертизи, специфічний метод управління якістю та організацією проведення експертних досліджень.

Мета рецензування – упевнитися і, в необхідних випадках, домогтися від автора дотримання стандартів, прийнятих в конкретній області науки або науці в цілому.

Метою рецензування висновків є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, виявлення на підставі узагальнень шляхів усунення недоліків і розробка та впровадження найбільш досконалих методик дослідження.

У рецензії оцінюється: дотримання процесуальних норм; якість дослідження і його повнота; правильність вибору методів і засобів дослідження; вміння експерта правильно виділити, оцінити й описати ідентифікаційні ознаки; відповідність висновків (відповідей) поставленим питанням та обґрунтованість висновків (відповідей); наочність ілюстративних матеріалів.

Не варто недооцінювати значення рецензування в експертній практиці.

Адже і сам рецензент, і експерт, чий висновок підлягає розгляду, займаються підвищенням рівня своєї професійної кваліфікації. Під час рецензування виявляються проблемні питання, пов'язані з методологією проведеного дослідження, з логічною побудовою і описом процесу дослідження, з обґрунтуванням експертних висновків. Окрім цього виявляються (а значить і усуваються) неточності у використанні спеціальної термінології, порушення структури висновку, орфографічні помилки, недотримання правил судової фотографії тощо.

До рецензента, у свою чергу, пред'являються достатньо високі вимоги. Він повинен аргументовано і обґрунтовано підтвердити свої думки. Якість аналізу залежить від теоретичної та професійної підготовки рецензента, його глибини розуміння предмета, уміння аналізувати об'єктивно.

Рецензенти у своїй роботі керуються принципами об'єктивності, науковості, неупередженості, незалежності експертних оцінок, єдності методологічних підходів до оцінки якості об'єктів рецензування, конфіденційності отриманих під час рецензування відомостей, прозорості процедур, що провадяться у зв'язку з рецензуванням.

Належний рівень рецензування забезпечується за рахунок залучення у якості рецензентів досвідчених і кваліфікованих фахівців у відповідних видах досліджень Рецензію характеризує оптимальний обсяг і конкретність викладу. Стиль рецензії повинен відповідати виду експертного дослідження.

У процесі проведення рецензування з метою формування висновку для перевірки з точки зору достовірності оцінка наукових досліджень і результатів дослідження має бути об'єктивною та відбивати як позитивні, так і негативні аспекти роботи. Зокрема мають місце і методичні зауваження та пропозиції, які, на думку рецензента, потребують більш детальної аргументації і носять консультативно-рекомендаційний характер та не є обов'язковими для експерта. Експерт, що проводив дослідження має право не погоджуватись з рецензентами та висловити свою позицію.

Таким чином, можна дійти таких висновків:

рецензування – основна форма внутрівідомчого контролю за якістю експертної роботи;

рецензія на висновки судових експертиз та висновки експертного дослідження не є процесуальним документом;

рецензія – це особиста думка рецензента з приводу висновку судових експертиз та висновку експертного дослідження;

рецензент не несе ніякої, крім моральної, відповідальності за складену ним рецензію;

метою рецензування висновків є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, виявлення на підставі узагальнень шляхів усунення недоліків і розробка та впровадження найбільш досконалих методик дослідження.

Севрук Володимир Геннадійович,
провідний науковий співробітник відділу організації
науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Проблема етнічної злочинності в тій чи іншій мірі існує по всій території колишнього СРСР . Не оминуло це явище і Україну. Мігранти, часто нелегальні, створюють все більше кримінальних утворень за національною ознакою

Необхідно зазначити, що аналогічні злочинні групи та злочині організації, які сформовані на етнічній основі існували і раніше, але на теперішній час, у зв'язку з розпадом СРСР, становленням України як незалежної держави «прозорістю» її кордонів, економічною кризою в країні, недосконалістю чинного законодавства, падінням рівня добробуту українських громадян, різким поділом суспільства на заможних та незаможних, а також з виникненням нових форм власності, розвитком комерційних структур, засобів комунікації та технологічним прогресом світової промисловості, етнічні злочинні формування стали на кілька рівнів вище за своїх попередників, у зв'язку з чим особливо небезпечні для України [1, с. 238]. З поглибленням міждержавних економічних, соціальних, культурних зв'язків етнічної злочинності набула лавиноподібного характеру. Нині етнічна злочинність, по суті, створює реальну загрозу безпеці всього людства за своїми масштабами і руйнівним впливом [2, с. 76]

Сприятливе підґрунтя для інтеграції вітчизняної організованої злочинності в етнічну організовану створюють позитивні процеси в міжнародних відносинах:

розширення економічних і соціальних зв'язків, спрощення порядку перетину кордонів, розвиток міжнародної торгівлі, збільшення міжнародних перевезень;

розвиток міжнародних електронних банківських мереж, що дозволяють швидко здійснювати фінансові операції, одночасно ускладнюючи процес забезпечення контролю за грошовими потоками та полегшуючи приховування або легалізацію грошей, здобутих злочинним шляхом;

поширення процесу міграції населення у світі та утворення в різних країнах етнічних діаспор;

суттєві розбіжності в кримінальному законодавстві і судочинстві різних держав;

демократичні перетворення в багатьох країнах, що призвели до руйнації старих систем контролю при повільному становленні адекватного демократичного регулювання, політичної та економічної нестабільності;

швидке зростання переліку нових товарів споживання і послуг, поширення психології суспільства споживання «комерціалізація» суспільних відносин.

При цьому відзначається диверсифікація злочинної діяльності. Організовані злочинні формування прагнуть взяти під контроль усе нові сфери. Створюються альянси між злочинними структурами на наднаціональному рівні, поширюється «обмін досвідом», удосконалюється практика протиправної діяльності. Від жорсткої внутрішньої ієрархії подекуди здійснюється перехід до організації за принципом «взаємодоповнюючих ланцюгів», чим досягається більш висока «живучість» організованих структур [2, с. 77].

Слід наголосити, що дискусія щодо етнічної злочинності відбувається трьох напрямах:

1) про етнічну злочинність очима націонал - панікерів вітчизняного Інтернету та ЗМІ, 2) про етнічну злочинність очима статистики і 3) про те, як держава може і буде вирішувати проблему, і який конструктивний внесок в це рішення можуть в майбутньому внести нинішні націонал - панікери та ЗМІ [3].

Пора назвати речі своїми іменами – це етнічна злочинність, як би наша влада і ЗМІ не робили вигляд, що цього неприємного явища немає в нашій країні, як б не намагалися все звести до соціально - побутової складової, але ця проблема існує і стає все більш небезпечнішою. Звичайно, мова не про злочинність націонал меншин України як такої. Безумовно, злочинність поза контекстом й національності не має, що нам останнім часом з наполегливістю постійно намагаються донести ЗМІ. Але проблема полягає в тому, що як би цього не хотілося, вирвати проблему етнічної злочинність з контексту національних відносин не вийде. Тому замовчування цієї проблеми, на жаль, здатне не згладити проблеми, а, навпаки, найдраматичнішим чином їх загострити в подальшому.

Список використаних джерел:

1. Белінський П.Є. До проблеми криміналістичного вивчення етнічних злочинних формувань// Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - 2000. - №3 С.238-243.

2. Скулиш Є.Д. Міжнародне співробітництво у сфері протидії транснаціональній організованій злочинній діяльності / Є.Д. Скулиш // Науково-аналітичний бюлетень Нац. центру з питань євроатлантичної інтеграції України. - № 1(7). – с.76-79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eai.org.ua/ua/digest/issue7/1143/.

3. Этническая преступность. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odnako.org/blogs/etnicheskaya-prestupnost-o-cifrah-piare-i-ispolzovanii-russkih-skinhedov-v-mirnih-celyah/.

Стрижак Віталій Олександрович,
заступник начальника Головного управління
Національної поліції України в м. Києві,
начальник кримінальної поліції

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ В ПРОЦЕСІ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Встановлення оперативних контактів з особами в процесі пошукової діяльності оперативних підрозділів неможлива без використання психологічних знань. Психологічні знання – це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стани, поведінка і діяльність людини. Внаслідок розмаїття і складності відносин, що виникають у практиці оперативно-розшукової роботи, психіка людини набуває в них різноманітних якостей, властивостей. Психологічні процеси і функції, особливості особистості, що складають психологічні компоненти оперативно-розшукової діяльності, по-різному проявляються і мають неоднакове значення для її спрямованості. Оперативний працівник, виконуючи завдання щодо оперативного забезпечення проведення масових заходів повинен встановлювати оперативний контакт з особами, які в них приймають участь. Ефективність цих дій залежить від

наявності психологічних знань, та вмінні їх використовувати на практиці. В більшості оперативні працівники отримують окремі уривки цих знань від більш досвідчених оперативників, які в свою чергу отримали їх не комплексно (як систему знань), а шляхом «спроб та помилок». Але, на нашу думку, питання психологічного забезпечення діяльності оперативних підрозділів вимагає як емпіричних, так і наукових психологічних знань. Тому, ми пропонуємо варіант використання наукових психологічних знань для практичного застосування при встановленні оперативного контакту.

В першу чергу необхідно врахувати, що у кожної особи існує певний простір, в якому вона відчуває себе комфортно. Порушення цього простору люди сприймають негативно, а іноді й вороже. Тому під час спілкування рекомендується дотримуватися певної дистанції спілкування:

інтимна зона (15 – 45 см) – на таку відстань допускаються тільки близькі, добре знайомі люди. Для неї характерні конфіденційність, негучний голос у спілкуванні, можливий тактильний контакт. Передчасне порушення цієї зони в процесі спілкування сприймається як замах на недоторканість;

особистісна зона (45 – 120 см) передбачає повсякденне спілкування з друзями і колегами і припускає тільки візуально-зоровий контакт між співрозмовниками;

соціальна зона (120 – 400 см), якої дотримуються під час офіційних зустрічей з людьми мало знайомими.

Також важливим є те, що методику встановлення психологічного контакту необхідно відпрацьовувати з врахуванням вікових особливостей людини. Наприклад способи реагування на ситуацію знайомства осіб літнього віку можуть бути декількох видів, що пов'язано з типами відношень літніх осіб до старості, і відповідно відображається на їх поведінці та, як наслідок, можливості встановлення з ними психологічного контакту.

При *конструктивному* ставленні особи до старості, літні люди внутрішньо врівноважені, мають гарний настрій, задоволені емоційними контактами з оточуючими людьми. Вони в міру критичні по відношенню до себе і разом з тим досить терпимо ставляться до інших, до їх можливих недоліків. Це найкращий тип для встановлення контакту. Такі люди мають живі інтереси і постійні плани на майбутнє. Їх можна визначити за гарним настроєм, балакучістю, постійною посмішкою та висловлюваннями про внутрішню молодість. На це необхідно звертати увагу при знайомстві, підкреслювати їх не тільки внутрішню але й зовнішню молодість (водночас слова не повинні звучали як лестощі). Розмова повинна супроводжуватися посмішкою, жартами, а зникнення посмішки у контактора може свідчити про помилку оперативного працівника при встановленні контакту (загалом, у такого типу осіб яскрава міміка, яка повинна слугувати індикатором правильності дій оперативного працівника).

Осіб з *оборонним* ставленням до старості характеризують перебільшена емоційна стриманість, деяка прямолінійність у вчинках і звичках, прагнення до «самозабезпеченості» і неохоче прийняття допомоги від інших людей. Особи даного типу уникають висловлювання власної думки, неохоче діляться своїми проблемами і сумнівами (оборонна позиція таких людей може заважати встановленню контакту). Разом з тим, захисним механізмом, який вони використовують проти страху смерті і знедоленості, є їх активність і намагання «розтворитися» в певній діяльності. Тому саме тема діяльності зможе допомогти встановленню контакту. З такими людьми необхідно говорити про їх інтереси, роботу, але при цьому враховувати, що, наприклад, під час знаходження їх в

натовпі на мітингу (це діяльність) біля них буде знаходитися людина-куратор (керівник діяльності). тому необхідно спочатку встановити таку особу (за уважним поглядом, постійним «обходом території», оглядом всієї групи, можливою наявністю в руках документів, паперів, зошиту тощо). У випадку знаходження цієї особи біля контактора, контакт буде неуспішним, оскільки окремою особливістю людей цього типу є їх небажання порушувати «службову дисципліну», тобто суворе дотримання вимог та правил діяльності. Це необхідно врахувати при контакті, схвально відзиваючись про старанних людей, позиціонувати себе як відповідального працівника – це допоможе зняти напругу у контактора такого типу.

У вказаному віці існують також особи з *негативним* ставленням до старості, заперечення в собі ознак старіння. Таких осіб можна діагностувати за агресивністю, вибуховістю та підозрілістю, постійним відчуттям роздратування, яке може посилюватися при нагадуванні їм про їх вік. Такі особи постійно похмурі та невдоволені. Все це поєднується ще й з ворожим ставленням до молодих людей, іноді з перенесенням цього відношення на весь «новий, чужий світ». З джерелом такого типу швидше встановить контакт оперативний працівник середнього віку, поведінка якого повинна бути терпима, стримана та врівноважена. При цьому не можна проявляти негативні емоції, слова підбирати треба обережно, лестощі не допускати, враховувати гостру образливість контактора. Звертатися до таких осіб після знайомства необхідно тільки за ім'ям по-батькові. З'ясувати ці дані потрібно власне у самого джерела, оскільки знання особистих даних незнайомою для них людиною викличе підозру і унеможливить спілкування.

Багатьом особам літнього віку не вистачає уваги, вони часто самотні, крім того, їм притаманне намагання поділитися отриманим життєвим досвідом. Найкращим приводом встановлення контакту з ними буде звернення до них за допомогою, що дає їм змогу реалізувати свою жагу до спілкування та «навчання молодих». Доречними будуть фрази: «Я зовсім розгубився, допоможіть…», «А ви не змогли би мені допомогти…» і т. ін.

Тарасенко Олександр Сергійович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЯВЛЕННЯ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Одним із основних напрямків соціальної політики нашої держави є охорона здоров'я громадян, як загальний обов'язок суспільства та держави, що забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів. Базові принципи такої діяльності визначені в Основному законі держави, ратифікованих парламентом України міжнародних конвенціях, законодавчих актах щодо забезпечення якості лікарських засобів, серед яких, Закони України «Про лікарські засоби», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про основні засади державного нагляду контролю у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування видів господарської діяльності» та підзаконних нормативно-правових актах, а саме «Положення про Державну службу України з лікарських засобів» та інших документах.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я фальсифіковані лікарські засоби становлять близько 10,0 % світового ринку ліків. У країнах СНД цей показник біля 20,0 %, в Україні частка фальсифікованих лікарських засобів, за різними даними, становить 15-25,0 %. Лідерами у фальсифікації ліків є малорозвинені країни, де фармацевтична продукція майже наполовину складається з фальсифікатів [1]. Проте, незважаючи на високий рівень системи контролю якості ліків, яка діє в Україні, поліцейським вдається виявляти лише незначну частину кримінальних правопорушень, що вчиняються в даній сфері.

В основі діяльності по виявленню фальсифікації лікарських засобів покладено дотримання державного контролю якості лікарських засобів, під яким розуміється сукупність організаційних та правових заходів, спрямованих на додержання суб'єктами господарської діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування вимог законодавства щодо забезпечення якості лікарських засобів [2]. Контроль за якістю лікарських засобів та умовами їх виробництва здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів, відповідно до закону «Про лікарські засоби».

Особливе значення в діяльності по виявленню кримінальних правопорушень в сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів відіграють органи Національної поліції України, які мають розгалужену структуру, адаптовану під завдання, що покладені на них, а саме: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, тощо діяльність яких регулюється Законом України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію», який відносить здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень та здійснення заходів з метою виявлення та припинення виявлених кримінальних, адміністративних правопорушень, до основних повноважень поліції [3].

Виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, здійснюється органами Національної поліції України в межах компетенції по виявленню, запобіганню та припиненню злочинів у сфері економіки, у тому числі вчинених суспільно – небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах. Основні завдання покладено на Департамент захисту економіки Національної поліції України – міжрегіональний територіальний орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України [4].

Зазначеним органом здійснюється проведення комплексних і цільових операцій по виявленню діяльності осіб, що фальсифікують лікарські засоби.

Особливо важливу роль відіграє взаємодія з державними органами, відомствами, організаціями по недопущенню обігу фальсифікованих лікарських засобів та виявленню злочинів у зазначеній сфері. Насамперед, така діяльність здійснюється спільно з Державною службою України з лікарських засобів. Вона спрямована на аналіз дотримання виконання вимог законодавства щодо забезпечення якості лікарських засобів у процесі їх зберігання, реалізації та використання, виявлення в обігу незареєстрованих, субстандартних та фальсифікованих лікарських засобів. Орган захисту економіки спільно з Державною службою України з лікарських засобів перевіряє медичні заклади, аптечні мережі, підприємства та установи різного роду власності, які використовують дані речовини у своєму виробництві або в залежності від виду діяльності.

Але, не зважаючи на зазначені заходи, проблема ефективності виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, визначається, на нашу думку декількома факторами. По-перше, правовими. Їх сутність полягає у тому, що сьогодні існує значна кількість різнорідних правових норм, що регулюють цей вид діяльності, але вони не відрізняються внутрішньою єдністю. Більш того, їм притаманний декларативний характер при регулюванні протидії та виявленні кримінальних правопорушень. На жаль, відсутність узгодженості концептуальних підходів до формування законодавства щодо виявлення кримінальних правопорушень негативно впливає на застосування запобіжних заходів. По-друге, організаційно-управлінський фактор, який обумовлює обмеженість застосування заходів запобіжного впливу, та зменшує ефективність взаємодії з іншими суб'єктами по виявленню кримінальних правопорушень. По-третє, відсутність науково обґрунтованих та апробованих критеріїв оцінки запобіжної діяльності в досліджуваній сфері. Оскільки, за основу беруться кількісні та якісні показники злочинності, які не завжди відображають реальний стан злочинів на певній території, або в країні.

Вирішення цієї проблеми безпосередньо пов'язано з існуючими економічними та соціальними протиріччями у суспільстві. До цього часу не вдавалося захистити особу та майнові інтереси громадян, не допустити криміналізації в сфері обігу лікарських засобів та забезпечити належну протидію та виявлення кримінальних правопорушень у сфері фальсифікації ліків. Саме це, обумовлює актуальність систематизації правового регулювання діяльності по виявленню, її механізму та визначення ефективності. Це дозволить більш цілеспрямовано координувати діяльність різних суб'єктів з реалізації правових, організаційно-управлінських, тактичних заходів, спрямованих на усунення обставин, що обумовлюють, вчинення зазначених злочинів, та виявлення фальсифікованих лікарських заходів.

Отже, в сучасних умовах діяльність органів Національної поліції України потребує удосконалення, що обумовлено потребою у розробці та застосуванні нових, ефективних заходів, які відповідають вимогам часу.

Список використаних джерел:

1. Доклад Межправительственной рабочей группы по общественному здравоохранению, инновация и интеллектуальной собственности. Офіційний веб-сайт Всесвітньої організації охорони здоровя [Електронний ресурс].– Режим доступу:
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/24320/1/A61_9-ru.pdf?ua=1.

2. Про лікарські засоби: Закон України від 4.04.1996 № 123/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - № 22. - Ст. 86.

3. Про Національну поліцію :Закон України 2.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. - № 40-41. - Ст. 379.

4. Про затвердження Положення Про Департамент захисту економіки Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 07.11.2015 № 81.

Терещенко Юлія Василівна,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВІДНОВНІ ПІДХОДИ У БОРОТЬБІ З ДИТЯЧОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Злочинність неповнолітніх привертає до себе особливу увагу як вчених так і практиків. Це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавались злочинцями особливого роду, а й тим, що в даний час неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. При цьому на збільшення росту злочинності серед неповнолітніх безпосередньо впливає соціально-економічна криза в Україні, безробіття, не співвідношення існуючих дитячих благ з тими, що їм на даний час можуть дати батьки. Також сьогодні в Україні досить серйозно постала така проблема, як безпритульні діти. «Вулиця дозволяє своїм дітям спостерігати за суспільством, не включаючись у систему його цінностей» [1, с. 39].

На сьогодні суспільство та держава не можуть забезпечити ефективну систему попередження злочинності серед неповнолітніх. За сучасних умов розвитку суспільства виявляється, що для неповнолітніх злочинців недостатнім є застосування лише медико-педагогічних заходів. У певних випадках держава змушена притягувати їх до кримінальної відповідальності. Проте і суворі каральні підходи, як показує історичний досвід, не виправдали себе [2, с. 4].

Ми вважаємо, що саме за допомогою відновного правосуддя, яке передбачає розумний, обдуманий та індивідуальний правовий підхід до кожного неповнолітнього, який вчинив, в більшості випадків «шалене», кримінальне правопорушення, держава в змозі забезпечити реалізацію конституційного права кожного свого громадянина на захист та охорону прав і свобод людини, при цьому захистивши дитину, яка вчинила кримінальне правопорушення, від по життєвого клейма «злочинець».

У багатьох країнах світу вже понад 30 років існує новий підхід до реагування на кримінальні правопорушення, які вчинюються дітьми – відновне правосуддя. Цей підхід базується на принципах усунення завданої потерпілому шкоди, прийняття правопорушником відповідальності за вчинене, що особливо актуально для неповнолітніх.

Концепція відновного правосуддя базується на тому, що злочин розглядається як явище, яке спричиняє шкоду конкретним особам, яких він стосується. Це потерпілі, злочинці, а також їх близькі. Такий підхід дає можливість тим, кого торкнувся злочин, відкрито розповісти про свої почуття, про те, що вони пережили, і має задовольнити їх потреби. Жертви мають право отримати репарацію, відчути безпеку і забути про те, що з ними трапилось, а злочинці повинні зрозуміти причини та наслідки своєї протиправної поведінки і свідомо взяти на себе відповідальність. Адже відповідальність означає розуміння та визнання того, що було заподіяно шкоду, і вжиття певних заходів з її відшкодування [3, с. 88].

Вирішення проблем підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, особливо тих, хто вчинив вперше кримінальне правопорушення невеликої тяжкості – основне завдання відновного правосуддя. Застосування процедури відновного правосуддя – це альтернатива сучасному покаранню.

Тому питання укладання угод з неповнолітнім є дуже складним та актуальним, адже саме застосування у цій категорії справ медіації, може допомогти

сторонам конфлікту отримати бажаний результат, при цьому, що є найголовнішим, не зламати долю дитини і допомогти стати їй на шлях виправлення та усвідомлення нею самою недопущення в подальшому вчинення кримінальних правопорушень.

При цьому до застосування інституту угоди з неповнолітніми слід підходити обережно. Необхідно обов'язково враховувати звичайний уклад життя неповнолітнього, його вікові та психологічні особливості, роз'яснювати суть процесуальних дій, їх значення, уважно вислуховувати аргументи неповнолітнього. Вживати заходи, спрямовані на уникнення відносно нього негативного впливу. Повно і всебічно встановлювати відомості про особу неповнолітнього, з'ясовувати умови його життя та виховання. У разі необхідності призначати психологічну або комплексну психолого-психіатричну експертизу (ст. 485–487 КПК України).

Взагалі, як свідчить судова практика, досить часто достатньо застосування до неповнолітніх виховних заходів, тому що покарання неповнолітньої особи не завжди призводить до їх виправлення. Для суспільства важливим є моральне оздоровлення особи, досягнути якого, за наявності підстав можна без послуг кримінальної юстиції [4, с. 153].

Таким чином, питання щодо застосування інституту угод та їх підвидів (особливо до неповнолітніх) є надзвичайно актуальним, потребує глибокого дослідження і чіткої законодавчої регламентації.

Відновне правосуддя є формою правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілого та правопорушника, забезпечення права особи, яка зазнала збитків від кримінального правопорушення на їх повну компенсацію, забезпечення державою дотримання всіх законних прав неповнолітніх, забезпечення державою ефективного впливу на неповнолітніх правопорушників, тим самим надаючи їм можливість своєчасно усвідомити можливі правові наслідки вчинених правопорушень, тим самим попереджаючи та викорінюючи дитячу злочинність, при цьому зберігаючи їм шанс на світле майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Дети улицы растущая трагедия городов: Доклад независимой комиссии по международным гуманитарным вопросам.- М.: Международные отношения, 2000.- 152 с.

2. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.

3. Васяев А. А. Сделка с правосудцем или сделка с обвинением? // Современное право. 2010. № 2. С. 88—94.

4. Топчиева Т. В. Досудебное соглашение о сотрудничестве в российском уголовном процессе. Афтореф. дисс. … канд. юрид. наук. СПб, 2013.

Тецька Інна Михайлівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту № 4
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Серед методів, що використовуються працівниками правоохоронних органів під час та розслідування кримінальних правопорушень, мають місце нетрадиційні методи, під якими в юридичній науці розуміються такі методи, що не дістали загального визнання та поширення, які не можна віднести до загальновідомих у науці та усталених і впроваджених у практику. Серед таких нетрадиційних криміналістичних знань, способів та методів пізнання у науковій літературі особлива увага приділяється використанню такого криміналістичного методу, як детекція брехні або використання поліграфа.

Нажаль використання поліграфа в Україні на законодавчому рівні не врегульовано. На сьогодні існує лише Проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» № 3611 від 10.12.2015 року, яким запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі за текстом – КПК України) статтею 264-1 «Перевірка правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні)», проте він поки що не прийнятий [3].

Незважаючи на відсутність законів, які б закріплювали використання поліграфа, його дедалі частіше використовують для перевірки співробітників (наприклад, Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ, затверджена Наказом МВС України 28.07.2004 № 842), родичів, для здійснення експертизи під час судового розгляду тощо. Однак згадана Інструкція не передбачає обов'язкового проходження працівниками поліграфних перевірок, не містить чітких критеріїв відповідності результатів обстежень кваліфікаційним вимогам щодо окремих категорій персоналу [1].

У п. 5 наказу Міністерства юстиції України від 27 липня 2015 р. № 1350/5 надано правову характеристику комп'ютерного поліграфа як спеціального технічного засобу, який застосовується з метою отримання орієнтувальної інформації щодо ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Важливим є застереження щодо наявності письмової згоди особи, яка проходитиме опитування, як безумовної підстави проведення поліграфа [2].

Саме тому актуальність теми щодо проблем використання поліграфа полягає у відсутності законодавчих актів, які допускають визнання доказами результатів тестування за допомогою поліграфа та стримування розвитку наукових досліджень у цьому напрямку, оскільки вони також не дозволяють повною мірою використовувати можливості вказаного методу для збору доказів, як це робиться у багатьох країнах світу.

Поліграф було створено у Сполучених Штатах Америки у 1921 році і, починаючи з того часу, він набув там широкого поширення. Ефективність застосування поліграфа на досудовому слідстві переконливо доведено слідчою практикою в багатьох країнах світу. Зазначені технології підтвердили свою доцільність і тривалий час успішно використовуються також в Ізраїлі, Туреччині, Польщі, країнах Балтії та інших державах під час добору певної групи кадрів державних службовців, проведення внутрішніх розслідувань, розслідування резонансних злочинів [6, с. 3].

Спід зазначити, що судова психофізіологічна експертиза в країнах, у яких поліграф є легалізованим технічним засобом, призначається та проводиться у випадках виникнення проблемних питань, пов'язаних з розслідуванням злочинів, зокрема:

коли існують прямі суперечності між показаннями учасників розслідування;

коли існує суперечність між показаннями допитаних осіб та іншими доказами, що є в матеріалах розслідування;

коли відсутні будь-які докази в матеріалах розслідування [4, с. 190].

Відсутність прямої вказівки стосовно порядку використання поліграфа у КПК України зумовлює існування певних розбіжностей у практиці визнання його сутнісних характеристик, зокрема, у формулюванні назви обстеження на поліграфі (психофізіологічна експертиза, інтерв'ю, дослідження, опитування, тестування); у визначенні процесуального статусу поліграфологів (експерт, спеціаліст, оператор поліграфа тощо); у процесуальному оформленні результатів (висновок експерта (спеціаліста), довідка, залучення поліграфолога як свідка). Крім того, нечіткими залишаються напрями його застосування у кримінальному судочинстві, що несприятливо позначається на послідовності методологічного забезпечення практики [3, с. 99], а також існують деякі проблеми застосування поліграфа, зумовлені розбіжностями в методологічних підходах до професійної підготовки поліграфологів та оцінюванням отриманих результатів [5, с. 136].

Отже, наявність проблем у використанні поліграфа потребує низки заходів з їх вирішення, з метою більш ефективної боротьби із злочинністю, ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Серед таких заходів найважливішим вважаємо доповнення КПК України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні), про що вже неодноразово наголошували науковці. Крім того необхідно визначити процесуальну роль участі експерта-поліграфолога у кримінальному провадженні, а також визначити результати експертизи за участі поліграфолога як доказ у кримінальному провадженні. Також погоджуючись з науковцями, вважаємо за доцільне створити школу поліграфологів, де б вони всі мали однаковий рівень професійної підготовки, що зумовлювало б однаковий рівень оцінки результатів досліджень за допомогою поліграфа. Ще одним напрямом популяризації та врегулювання використання поліграфа вважаємо за доцільне наукову розробку цього питання та проведення практичних семінарів, круглих столів, як наприклад, проведена 7-8 листопада 2015 р III Міжнародна науково-практична конференція, присвячена темі використання поліграфу в правоохоронній діяльності [7].

Список використаних джерел:

1. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ : Наказ МВС України від 28.04.2004 № 842 (редакція від 23.08.2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04
2. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5» : Наказ Міністерства юстиції України від 27.07.2015 року № 1350/5 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15
3. Проект Закону Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) від 10.12.2015 № 3611 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2SB00A.html
4. Скрябін О.М. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві України / О. М. Скрябін, Н. Д. Тонне // Науковий вінник Херсонського державного університету. – Серія Юридичні науки. – Випуск 1. Том 3. – 2014. – С. 189-194.
5. Сьоміна Н.А. Проблемні питання використання поліграфа під час розслідування злочинів / Н. А. Сьоміна // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7-8 листопада 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 135-138.
6. Чернєй В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфних технологій у правоохоронну діяльність / В. В. Чернєй// Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7-8 листопада 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 3-6.
7. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7-8 листопада 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 244 с.

Федосова Олена Валеріївна,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Криміналістична характеристика злочину має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів злочинів, у тому числі вчинених неповнолітніми. Саме криміналістична характеристика злочинів, яка являє собою систему відомостей про криміналістично-значущі ознаки злочинів певного виду, відображає закономірні

зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій є інформаційною базою для ефективного розслідування злочинів.

Криміналістична характеристика, як наукова категорія криміналістики, досліджувалась багатьма вченими-криміналістами, серед яких Р. С. Бєлкін, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблоков та ін. [1; 2; 3; 4]. Однак, незважаючи на значний внесок науковців у розробку даної проблематики, вона залишається актуальною й сьогодні. Крім цього, ще одним важливим питанням є структура криміналістичних характеристик злочинів. У науковій літературі висловлено чимало думок з приводу можливих елементів криміналістичної характеристики. Зокрема, одні автори намагаються дати розширений перелік, інші – обмежитись тільки основними: предмет, способи і сліди злочину, особа злочинця.

Щодо елементів у структурі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, то найбільш значущим, на наш погляд, є типові властивості особистості злочинця, оскільки саме вони визначають вибір підлітками обстановки і способу злочинної дії, предмета посягання, мотиви його поведінки як в момент вчинення злочину так і після цього.

У криміналістичній літературі прийнято виділяти декілька груп властивостей особистості: соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, освіта, сімейний стан, наявність судимості та ін.), морально-психологічні (потреби, прагнення, захоплення, інтереси, світогляд підлітка) та біологічні. За даними окремих досліджень, багато неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин в силу сформованих обставин, ситуації, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, з заподіянням фізичної чи моральної шкоди. Зазначимо, що всі властивості особистості неповнолітніх правопорушників так чи інакше знаходять відображення в їх поведінці, вчинках, стосунках з суспільством і конкретними людьми.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочину домінуючу позицію займає спосіб його вчинення. Він охоплює систему взаємопов’язаних дій суб’єкта, що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину [5, с. 38]. Для способу вчинення злочинів за участю неповнолітніх характерним є, перш за все, непрофесіоналізм їх дій. Зокрема: відсутність ретельної підготовки до вчинення злочину; непослідовність або відсутність логіки дій (наприклад, інколи обирається найскладніший шлях проникнення на об'єкт при ігноруванні найбільш реального шляху, простого та безпечного); відсутність заздалегідь обраних місць для приховування майна, набутого злочинним шляхом, і каналів його реалізації тощо. Після «успішного» вчинення злочину неповнолітні зазвичай вчинюють аналогічні злочини без якихось змін їх способу. Характерними діями неповнолітніх можна вважати факти безглуздого знищення або пошкодження майна на місці злочину, залишення нецензурних написів тощо. Розбої та грабежі, які вчиняються неповнолітніми, часто є зухвалими, цинічними, супроводжуються безглуздою жорстокістю стосовно потерпілих (наприклад, нанесення великої кількості тілесних ушкоджень людині, навіть коли вона не чинить опору нападникам). Жорстокість і цинічність у діях неповнолітніх може

проявитись у зґвалтуваннях і вбивствах (наприклад, нанесення десятків ударів ножем у життєво важливі органи людини).

Одним з основних ознак способу вчинення корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх є їх груповий характер. Це обумовлено тим, що в суспільстві собі подібних у підлітка створюється відчуття свободи, з'являється можливість проявити себе на очах у друзів, що піднімає його самооцінку. Групові злочини неповнолітніх найбільш небезпечні за своїми наслідками, оскільки у кожного виникає бажання проявити себе, довести самому собі і оточуючим свою силу. При скоєнні грабежів і розбійних нападів групи неповнолітніх, як правило, використовують відкритий підхід до потерпілого з негайною вимогою у них речей і грошей, рідше підхід до потерпілого під певним приводом, після чого відбувається насильницьке вилучення цінностей та речей.

До предмета корисливо-насильницьких злочинів вчинених групами неповнолітніх слід віднести насамперед гроші, а також речі і предмети, що мають вагомий грошовий еквівалент, - золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, автомототранспорт, побутова техніка, модні предмети одягу, годинники тощо. Разом з тим в силу віку і відсутності зрілого соціального досвіду вони можуть не усвідомлювати цінності окремих предметів - хутряних виробів, модних аксесуарів, творів мистецтва. В той же час їх можуть залучити яскрава біжутерія, іграшки. Нерідко предметом посягання стають продукти харчування, спиртні напої, а також малогабаритні предмети, що можуть бути швидко реалізовані.

До типових слідів можна віднести залишені на місці злочину сліди рук та взуття, які мають невеликий розмір, характерний для підлітків; сліди застосування неякісних знарядь злочину та саморобної зброї, виготовлених за відсутності відповідних навичок; нецензурні написи; недопалки, пляшки з-під спиртного.

Потерпілими від злочинів неповнолітніх нерідко є їх знайомі з числа однолітків або дітей молодшого віку – сусіди по будинку, подвір'ю, однокласники, учні молодших класів. Жертвами вуличних грабежів і розбоїв стають незнайомі люди, однак тут необхідно зазначити закономірні взаємозв'язки між властивостями жертви і особистістю неповнолітнього злочинця - потерпілими, як правило, є найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір, тобто самотні перехожі, жінки, літні люди, особи в стані алкогольного сп'яніння.

Обстановка вчинення злочинів неповнолітніми. Місцем вчинення злочинів є приміщення (магазини, квартири, дачі, підвали, під'їзди, вічні клуби тощо), а також вулиці, двори. Як правило, це район, де проживає неповнолітній, або місце, де він з групою підлітків звичайно проводить свій вільний час. Вибір часу вчинення злочинів підлітками також визначається особливостями їх життєвого розпорядку. Дозвілля підлітків в певному віці, навіть за умови їх виховання в неблагополучних сім'ях, знаходиться під контролем дорослих. Тому вони звичайно вчиняють злочини у час, вільний від навчання, роботи, однак у нічний – рідше.

Таким чином, дані про об'єкт злочинного посягання, спосіб вчинення злочину та обстановку його вчинення можуть дозволити висунути обґрунтовану версію про вчинення корисливо-насильницького злочину неповнолітніми.

Підводячи підсумки слід зазначити, що криміналістична характеристика корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми є важливою частиною окремої криміналістичної методики та має не тільки велике теоретичне значення, а й застосовується в практичній діяльності під час досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1 Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. : Юрист, 1997. – 480 с.

2. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : [учеб. пособие] / А. Н. Колесниченко, В. Е Коновалова. – Харьков, 1985. – 92 с.

3. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] : за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та допов. – К. : Ін Юре, 2016. –640 с.

4. Криминалистика: Ученик / Отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005 . – 781 с.

5. Гора І. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. - Кишинев, 2012. - № 9 – с. 35–38.

Фурман Ярослав Володимирович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з
проблем експертно-криміналістичного забезпечення,
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФОТО ТА ВІДЕО-ФІКСАЦІЇ МІСЦЯ ПОЖЕЖІ

Фотозйомка під час дослідження пожежі має на меті фіксацію всіх особливостей і явищ з моменту прибуття не лише до моменту повної ліквідації горіння, але й до завершення огляду місця пожежі. Тому спеціалісти, які здійснюють зйомку, повинні докладати зусиль для відображення всіх характерних моментів. Всебічний аналіз фотоматеріалів і відеосюжетів та геометричні вимірювання однакових планів зйомки дозволяють більш точно визначити місце виникнення пожежі. Зберігається зображення сукупності деталей та слідів, які в складних умовах не завжди запам’ятовуються.

Зйомка суттєво полегшується, якщо вона проводиться відповідно до криміналістичних рекомендацій. Вона полягає в тому, що послідовно фіксуються різні плани об’єкта, залежно від яких розрізняють орієнтуючий, оглядовий, вузловий та детальний знімки. Їх розгляд дозволяє переходити від загального зображення об’єкта пожежі до певних ділянок, які цікавлять дослідника.

Орієнтуючим називають знімок, який демонструє взаємне розташування місця чи об’єкта пожежі й навколишньої обстановки чи місцевості. Найкраще такі знімки виходять завдяки високим точкам зйомки. Рекомендується застосовувати ширококутні об’єктиви або панорамну зйомку. У разі можливості орієнтуючі знімки роблять з різних точок, бажано з чотирьох боків, щоб потім відібрати найхарактерніший.

Під час фотозйомки панорами використовують штатив. Виділяють кругову (360°), секторну (менше 360°) та лінійну панорами, які охоплюють простір відповідно в кутовому вимірі (рисунок 1) [1, с. 26].

Найбільш поширеною є секторна панорама. Перед зйомкою необхідно зафіксувати камеру в горизонтальному положенні, щоб до першого й останнього кадрів потрапили всі важливі елементи споруд.

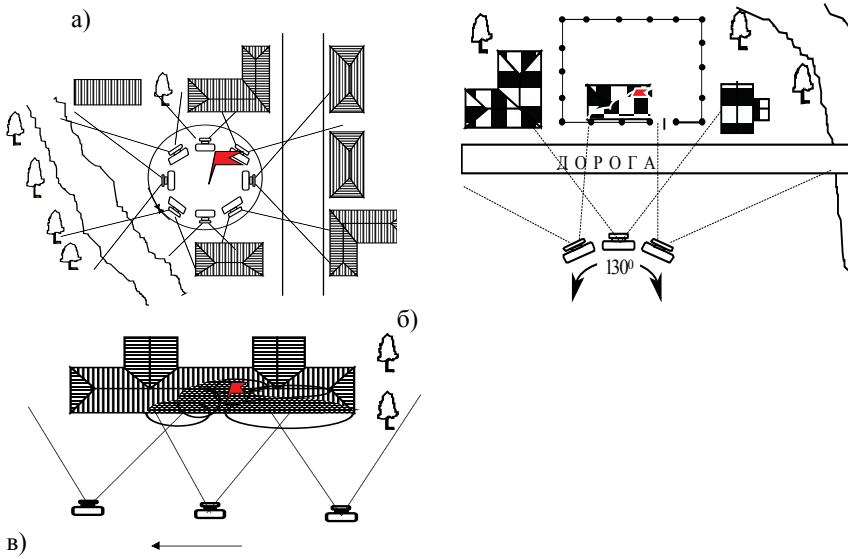
До кожного наступного кадру має входити 10–20% попереднього, щоб монтаж знімків був точним.

Для стикування кадрів необхідно заздалегідь намічати вертикальні елементи об'єкта зйомки, що знаходяться близько до країв знімків, такі як стовбури дерев, стовпи, лінії стін, вікон, водостічних труб тощо.

У зв'язку з неминучими оптичними викривленнями зображень архітектурних споруд, фотозйомку для панорами рекомендується проводити з перекриттям кадрів на 25–30% [2, с. 131].

Під час фотозйомки панорами з рук слід звертати увагу на положення попереднього кадру у видошукачі. Якщо якийсь елемент був помітний біля верхньої межі кадру, то у наступному знімку він має бути на тому ж рівні.

Зйомка панорами має проводитись якомога швидше, тому що люди і техніка, що переміщуються під час гасіння пожежі, можуть потрапити у сусідні кадри.

Способи зйомки панорами: а) кругової, б) секторної, в) лінійної.

Кругова панорама застосовується, коли необхідно відобразити планування місцевості поблизу місця пожежі, а також її розвиток і ступінь складності тактичних дій пожежних підрозділів.

Лінійна панорама фотографується у випадках, коли фотограф вимушений знаходитись на близькій відстані від об'єкта, що характерно для умов щільної міської забудови. Зйомку необхідно вести з однакових до об'єкта відстаней.

Особливості відео-зйомки місця пожежі. Відео-зйомка наслідків пожеж здійснюється для більш повної фіксації ключових моментів розвитку пожежі та її

гасіння, подальшого використання в ході визначення осередку пожежі та встановлення її причини, а також для використання відзнятих сюжетів у засобах масової інформації. Матеріали відео-зйомки можна з успіхом використовувати також у навчальних цілях, для аналізу тактичних і технічних помилок. Подібні матеріали можуть бути відтворені, прокоментовані і обговорені на заняттях зі службової підготовки, семінарах. Окремі епізоди відеоматеріалів можуть використовуватися інспекторським складом під час профілактичної роботи на підприємствах, в установах і організаціях.

Ефективність використання відеоматеріалів залежить від їх якості, рівень якої визначається (окрім кваліфікації оператора) ще й акустикою середовища, її шумовим фоном, основним джерелом якого є вуличні сторонні шуми, які практично неможливо усунути. Разом з тим звуки, викликані вітром, можна частково зменшити. Для цього використовують чохол, який надівають на мікрофон відеокамери.

Відеозйомка наслідків пожежі є не тільки додатком до фотозйомки, але й допомагає більш повно зафіксувати реальну обстановку місця події. Відчуття простору під час перегляду відеоматеріалу збільшується.

За необхідності можна використовувати відзнятий відеосюжет для виготовлення фотографій. Матеріали відеозйомки відтворюються з використанням відеомагнітофона (або відеокамери) у режимі «стоп-кадр». Потім з екрана телевізора проводиться покадрова фотозйомка.

Починаючи відеозйомку, необхідно насамперед визначити композиційну побудову кадру, яка має створити ілюзію тримірного простору, об'єму. Це досягається урахуванням точки і кута (ракурсу) зйомки, руху відеокамери під час зйомки, а також режиму роботи камери (покадрова зйомка, загальний план, середній план, крупний план і детальний план) [3, с. 22].

Загальний план повинен давати уявлення про місце, де відбувається дія. Він може включати багато різних об'єктів, розстановку сил і засобів, які були залучені під час гасіння пожежі, та їх дії, а тому метраж його повинен бути достатньо великим, щоб під час перегляду можна було все роздивитися.

Список використаних джерел:

1. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : Науково-практичний посібник // Авт. кол.: В.П. Бахін, В.К. Весельський, Н.І. Клименко, І.І. Котюк, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, В.С. Мацишин, М.В. Перебитюк, В.Л. Перебитюк, В.Л. Підпалий, А.В. Старушкевич, В.В. Ціркаль; За ред. П.В. Коляди. – К.: ЮрІнком Інтер, 2005. – 215 с.

2. Постика И. В. Судебная (криминалистическая) фотография: теория и практика : монография / И. В. Постика. - Одесса : Юридична література, 2002. – 296 с.

3. Осмотр места пожара: Методическое пособие / И.Д. Чешко, Н.В. Юн, В.Г. Плотников и др. – М.: ВНИИПО, 2004. – 503 с.

Хижняк Євген Сергійович,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ

При розслідуванні кримінальних проваджень про статеві злочини щодо малолітніх, своєчасне призначення експертизи є запорукою розкриття зазначених злочинів і найважливішим способом доказування провини злочинця. Зволікання у проведенні цих експертиз призводить до безповоротної втрати слідів злочину.

При розслідуванні статевих злочинів малолітніх виникає необхідність у проведенні різноманітних видів криміналістичних експертиз. Наприклад, може виникнути потреба в призначенні почеркознавчої експертизи документів. На вирішення експертів ставиться питання про те, ким із числа осіб, зразки почерку яких представлені для порівняння, виконаний текст досліджуваного документа. Якщо ж злочинець не встановлений, то можуть бути поставлені питання про вік особи, яка писала текст, фізичний і психічний стан, рівні грамотності, умови та час написання документа, чи написаний документ звичайним або зміненим почерком, чоловіком чи жінкою?

У зв'язку з тим, що при статевому злочині щодо малолітнього злочинець і жертва безпосередньо знаходяться в контактній взаємодії, часто на їх одязі залишаються мікрочастинки. У таких випадках слід проводити експертизу мікрочастинок. Так, А. відвіз малолітню У. в поле, де зґвалтував. Висновок експертизи показав, що на одязі потерпілої присутні мікроволокна – накладання з штанів А.. Перед експертом можна поставити такі питання: що являє собою речовина, мікрочастинки якого виявлені на місці події, де і для якої мети вона застосовується; чи не є мікрочастинка частиною конкретного об'єкта; чи не належало волокно раніше конкретному предметові одягу, чи не походять дані волокна від наданого комплекту предметів одягу, чи не перебували об'єкти в контактній взаємодії [1, с. 168]?

При розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх на місці злочину можуть залишитися сліди зубів, залишені злочинцем, наприклад, на залишках їжі. Дані сліди є об'єктом криміналістичного дослідження. Перед експертом необхідно поставити такі питання: чи придатні дані сліди для ідентифікації; який механізм їх утворення; чи не залишені вони конкретною особою; чи можна судити по слідах зубів про звички цієї особи [2, с. 30]?

У практиці зустрічаються випадки, коли злочинець вчиняє статевий злочин щодо малолітнього в автомобілі. При виявленні на місці злочину слідів транспортних засобів можна призначити експертизу для вирішення питань: чи не залишені сліди ходовими частинами даного транспортного засобу (автомобіля, мотоцикла); до якого типу належить транспортний засіб; в якому напрямку рухався транспортний засіб та ін.?

Порівняно новим видом експертизи є одорологічна експертиза (експертиза запахів). Ділянками ймовірного знаходження запахових слідів є: ручки дверей приміщень, яких торкався злочинець; сидіння і підлога автомобіля; особисті речі злочинця, виявлені на місці злочину та ін. [3, с. 73-74]. Перед експертом ставляться такі питання: чи є на наданих предметах запахові сліди людини; залишені вони

однією людиною або кількома особами; вік і стан здоров'я злочинця; місце його роботи; чи походять запахові сліди від конкретної особи [4, с. 103]?

Список використаних джерел:

1. Быховский И. Е. Правильно оценивать доказательства на предварительном следствии [Текст] / И. Е. Быховский // Следственная практика. – 1960. – Вып. 41.
2. Майлис Н. Следы, оставленные зубами человека [Текст] / Н. Майлис // Российская юстиция. – 1995. – № 10.
3. Федоров Г. В. Одорология: запаховые следы в криминалистике [Текст] / Г. В. Федоров. – Минск : Амалфея, 2000.
4. Криминалистика [Текст] : учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Российская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2000.

Щербакова Ганна Володимирівна,
викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове розслідування Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

На важливість дослідження питання способів вчинення різних видів кримінальних правопорушень неодноразово вказувалось у юридичній літературі.

Дана проблематика різноаспектна, оскільки в правовій науці вона є предметом і результатом дослідження низки наук: кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики [1, с. 11].

Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як детерміновану умовами зовнішнього середовища і психологічними властивостями особи систему взаємозв'язків, дій (діяльності) з підготовки, вчинення та приховання злочинів, пов'язаних із використанням знарядь і засобів, умов, місця і часу, що відповідають меті вчинених дій.

Кредитно-банківська система залишається найпривабливішою сферою, яка використовується для вдосконалення нових злочинних технологій, тому дослідження способів вчинення у даній сфері правовідносин є актуальним не тільки з теоретичної, а й з практичної точки зору. Зокрема, заслуговує на пильну увагу аналіз способів вчинення шахрайства з використанням платіжних карток.

В Україні сьогодні офіційна статистика стосовно збитків від шахрайства з банківськими картками та іншими платіжними інструментами ґрунтується на одиничних випадках: це суми збитків, підтверджені рішеннями судів.

Водночас незначна кількість судових рішень по таким злочинам не відображає реального стану речей. Причиною тому є те, що злочинам, що вчинюються з використанням платіжних карток притаманна певна латентність. Одним з чинників, що обумовлюють її рівень є низька кваліфікація працівників правоохоронних органів, брак розуміння специфіки функціонування платіжних

систем, організації переказу коштів, банківських технологій, а також видів злочинів у згаданій сфері правовідносин, та способів їх вчинення. Вказане негативно впливає на хід досудового розслідування по таким злочинним посяганням.

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо що питання способів вчинення шахрайства з використанням банківських пластикових карток заслуговує на пильну увагу з боку науковців та практиків.

Під платіжною карткою розуміється розрахунковий документ у вигляді емітованої в установленому законодавстві порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банку, пунктах обміну іноземної валюти та через банківські автомати [2].

Аналіз практики розслідування шахрайства з використанням банківських пластикових карток, дозволяє зробити висновок про те, що вони відрізняються складними високоінтелектуальними способами їх вчинення і приховування.

Розглянемо найбільш розповсюджені способи вчинення цієї категорії злочинів:

1-й спосіб досліджуваного виду шахрайства здійснюється за допомогою встановлення на банкоматах одного з банків несанкціонованих зчитувальних пристроїв для зняття інформації з банківських платіжних карток громадян. Так, з метою незаконного отримання та подальшого використання інформації з банківських карток клієнтів банку, здійснюється атака з використанням пристрою для скімінгу. Вказаний спосіб шахрайства полягає в тому, що на банкомат встановлюється один або декілька пристроїв для копіювання інформації з магнітної смуги картки та отримання інформації про ПІН-код до неї. ПІН-код переважно отримують за допомогою міні-камери, яка встановлюється на фронтальну панель банкомату, або накладки на клавіатуру для вводу ПІН-коду. Проте використання не технічних методів, таких як «підглядання через плече» (shouldersurfing), також є можливим.

2-й спосіб цього виду шахрайства характеризується тим, що до його вчинення залучаються банківські працівники, у яких одержується інформація про держателя пластикової картки та грошові суми, що містяться на відповідному картковому рахунку тощо. Після одержання необхідної інформації, кошти перераховуються з одного рахунку на інший, після чого шахрай має можливість витрачати ці кошти клієнту банка на власний розсуд.

3-й спосіб характеризується участю в шахрайстві обслуговуючого персоналу таких сервісних точок як ресторани, кафе, бари, мотелі тощо. Працівники таких підприємств, користуючись неуважністю клієнта, або зумисне відволікаючи його, роблять декілька додаткових відбитків пластикових карток (сліпів), які потім використовують для привласнення матеріальних цінностей та грошей.

4-й спосіб вчинення таких протиправних посягань за механізмом схожий з попереднім, до його вчинення причетні касири магазинів. Суть цього способу зводиться до використання свідомо підроблених сліпів, виготовлених зі справжніх пластикових карток. Сліпи виготовляються шахраями за допомогою складальних друкарських форм або шляхом застосування підроблених кліше з використанням інформації зі справжніх пластикових карток [3, с. 95].

Для 5-го способу характерно заволодіння платіжним засобом у результаті викрадення його у власника. Шахрайству сприяє і те, що у більшості випадків пластиковою карткою можна користуватися без пред'явлення паспорта (окрім одержання грошей у банку). Крім того, банки в змозі заблокувати картку тільки після звернення її законного власника. Блокування здійснюється після поширення так званих «чорних списків», у які заносяться номери вкрадених або загублених карток.

Наступним, 6-м способом є викрадення грошей з банкоматів. Найчастіше зловмисники використовують картку і персональний код, які забирають при вчиненні шахрайських дій, крадіжки в законного власника. Були зареєстровані випадки, коли шахраї зв'язувалися телефоном з особою, що загубила картку, представляючись інспектором банку, запитували, нібито з метою перевірки реєстрації картки його персональний ідентифікаційний номер. Після чого картковий рахунок стає доступним для шахраїв, які спокійно знімали кошти із банкоматів.

Підсумовуючи зазначимо, що спосіб як система пов’язаних і взаємообумовлених дій, за допомогою яких злочинець вчинює досліджуваний вид кримінальних правопорушень, залежить від: суб’єкта злочину(чи це були протиправні дії однієї особи або декількох осіб, що діють у змові); предмету посягання; обставин та середовища вчинення правопорушення (банкомати, термінали, середовище card-not-present (без фізичної присутності платіжного інструменту), торгівельна мережа тощо) та ряду інших об’єктивних та суб’єктивних факторів.

Список використаних джерел:

1. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков: Высш. шк., 1982. – 160 с.

2. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-Ш // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, №29, ст. 37.

3. Садченко М.М. Виявлення та розслідування злочинів, повязаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків / М.М. Садченко // Митна справа. – № 2 (92), 2014 – С. 91-97.

Юсупов Володимир Васильович,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

На початку ХХ ст. у Російській імперії почали створюватися експертні установи, а саме у містах Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Одесі. Можливості проведення у них експертиз, порядок направлення речових доказів на дослідження, вимоги щодо вилучення та упакування слідів злочину на місці події та інші

питання потрібно було доводити працівникам органів розслідування. Це відбувалося у різних формах, зокрема: у нормативно-правових документах; під час проведення зібрань, з'їздів, конференцій, нарад; у друкованих виданнях (посібниках, брошурах, перекладах іноземних книжок з криміналістики, періодичних виданнях); читанні лекцій, проведенні курсів підвищення кваліфікації, викладенні спеціальних дисциплін у юридичних та медичних навчальних закладах; підготовці до іспитів при вступі на певні посади у судових відомствах; під час зарубіжних відряджень до поліцейських установ тощо. З огляду на стале оприлюднення періодичних видань, поширення їх на значну територію, у тому числі й закордон, тираж відповідно до попиту, важливого значення для ознайомлення судових слідчих з передовими технологіями розкриття злочинів та дослідження речових доказів на початку XX ст. мали саме періодичні видання.

На території України на початку XX ст. поширювалися власні періодичні видання, та, переважно, Російської імперії й інших країн (Німеччини, Австрії, Франції тощо). Спочатку питання криміналістики, в основному, актуальні проблеми розслідування злочинів, висвітлювалися у періодичних виданнях загального юридичного напряму, згодом – почали виходити друком спеціально організовані криміналістичні видання.

Так, до революційних подій 1917 р. питання розслідування злочинів обговорювалися на сторінках: «Вестника полиции», «Вестника судебной медицины и общественной гигиены», «Журнала гражданского и торгового права», «Журнала Министерства юстиции», «Журнала уголовного права и процесса», «Криминалиста», «Права», «Судебной газеты», «Судебного обозрения», «Тюремного вестника», «Юридической газеты», «Юридической летописи», «Записки Харьковского университета» та ін.

У своїх дослідженнях ми дійшли висновків, що у переважній більшості юридичних періодичних видань початку XX ст. висвітлювалися питання матеріального права – кримінального, цивільного, земельного тощо. Подавався аналіз норм, наводилася судова практика, рішення судів з тих чи інших питань. Періодичні видання, в основному, розглядали кримінально-правові норми та питання їх застосування при боротьбі із злочинністю. Серед них виокремлювались видання, що висвітлювали механізм правозастосування, переважно у кримінальному процесі.

Типовими питаннями, що висвітлювали на своїх сторінках періодичні видання того часу, були: 1) науковий аналіз чинного законодавства, обговорення проектів нормативно-правових актів, висвітлення передової зарубіжної нормативної бази; 2) законодавчі акти, нормативні документи уряду, рішення судових інстанцій різного рівня; 3) судова практика (кримінальні, цивільні, адміністративні та ін. справи); 4) відомості про нові книги, монографії, брошури, тощо; 5) наукові заходи правового характеру (з'їзди, конференції, диспути, тощо).

Водночас, серед друкованих видань початку XX ст. виокремлюються періодичні видання, пріоритетними матеріалами у яких були конкретні вказівки та практичні рекомендації з питань застосування норм кримінального права, впровадження нових методів розкриття злочинів і дослідження речових доказів (наприклад, журнали «Вестник полиции», «Вестник судебной медицины и общественной гигиены», «Журнал Министерства юстиции», «Криминалистъ», «Юридическая летопись»).

Висвітлення у періодичних виданнях актуальних питань криміналістичного змісту обумовлювалося потребами практики розслідування злочинів, удосконаленням існуючих криміналістичних засобів і методів, потребою вивчення передового досвіду розкриття злочинів, у тому числі й зарубіжного.

На підставі аналізу періодичних видань початку XX ст. кримінально-правового та криміналістичного спрямування вбачається, що на території України розвиток криміналістики забезпечувався рекомендаціями у роботі поліції, запровадженням нових засобів і методів розкриття злочинів (наприклад, дактилоскопії, судової фотографії), аналізом методів роботи слідчих із розслідування конкретних видів злочинів, використанням даних судової медицини під час дослідження речових доказів. Тому періодичні видання активно використовувалися у роботі працівниками поліції, судовими слідчими та суддями як практичні рекомендації дій та прийняття рішень.

Недостатнє висвітлення проблем розслідування злочинів у юридичних виданнях (як періодичних так й інших) на початку XX ст. створило підгрунття для започаткування спеціальних криміналістичних видань. Концентрація центрів наукового розвитку криміналістики на території України у містах Києві, Харкові, Одесі призвело до заснування, починаючи з 1920-х рр., власних періодичних видань («Архив криминологии и судебной медицины», «Питання криміналістики та науково-судової експертизи», «Записки Харьковского университета» тощо), що цілеспрямовано висвітлювали проблеми використання криміналістичних засобів і методів, у тому числі нових, у протидії злочинності.

Криміналістичні періодичні видання сприяли ефективному функціонуванню практичних підрозділів правоохоронних органів, які мали змогу ознайомлюватися та використовувати нові засоби і методи протидії злочинності.

Андрушко Андрій Васильович,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та
міжнародного кримінального права
Ужгородського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО МОМЕНТ ЗАКІНЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК). У кримінально-правовій літературі визнається, що цей злочин є закінченим з моменту незаконного поміщення особи в стаціонарний психіатричний заклад. Водночас питання про конструкцію даного складу злочину трактується по-різному. На думку переважної більшості дослідників (О.Є. Амосова [1, с. 114], С.В. Бородіна [2, с. 209], Л.Л. Круглікова [3, с. 96] та ін.), склад розглядуваного злочину формальний, а тому є закінченим з моменту поміщення потерпілого в психіатричний заклад. Окремі науковці (В.І. Борисов [4, с. 431], М.І. Хавронюк [5, с. 384] та ін.) прямо не називають цей склад злочину формальним, однак, судячи із загального контексту, поділяють вказану вище позицію. Іншою є точка зору С.Д. Шапченка [6, с. 285] та І.М. Тяжкової [7, с. 52–53], на переконання яких розглядуваний склад злочину слід відносити до типу матеріальних. Так, на думку С.Д. Шапченка, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 151 КК, включає: а) діяння; б) наслідок; в) причинний зв'язок між діянням і наслідком; г) місце вчинення злочину. Фактичне перебування психічно здорової особи в психіатричному закладі, на переконання С.Д. Шапченка, слід вважати наслідком прийняття лікарем-психіатром (одноособово чи у складі комісії лікарів-психіатрів) рішення про незаконну госпіталізацію особи до психіатричного закладу. В тих випадках, коли прийняті рішення не привели до фактичного перебування психічно здорової особи в психіатричному закладі, такі рішення слід розглядати як закінчений замах на злочин [6, с. 285].

І.М. Тяжкова також висловила сумнів з приводу правильності віднесення розглядуваного складу злочину до типу формальних. На її думку, фактичне поміщення особи в психіатричний заклад є наслідком цього злочину, а не змістом діяння. Цим наслідком є позбавлення людини свободи – невід'ємного особистого блага, проголошеного Конституцією, і поміщення її в умови, що заподіюють їй моральної і фізичної шкоди, наприклад, при введенні в організм не викликаних необхідністю психотропних засобів [7, с. 52].

На наш погляд, висловлені С.Д. Шапченком та І.М. Тяжковою міркування є переконливими і цілком узгоджуються з положеннями чинного Закону України «Про психіатричну допомогу», що передбачає підстави та порядок госпіталізації до психіатричного закладу в примусовому порядку осіб, які страждають психічними захворюваннями.

Питання про те, з якого конкретно моменту можна вважати, що особа незаконно поміщена до психіатричного закладу, в кримінально-правовій літературі

також є дискусійним. Науковцями з цього приводу висловлювались різні точки зору: 1) з моменту, коли вживаються заходи для доставки особи до стаціонарного психіатричного закладу (наприклад, лікар-психіатр виписує направлення на госпіталізацію або приймає рішення про госпіталізацію особи до психіатричного стаціонару; санітари застосовують до особи фізичне насильство тощо); 2) з моменту, коли потерпілий буде оформлений в психіатричному стаціонарі як пацієнт цього закладу; 3) з моменту прийняття рішення комісії лікарів-психіатрів про обґрунтованість госпіталізації особи до психіатричного закладу; 4) з моменту доставки (прибуття) особи до психіатричного закладу; 5) з моменту перешкоджання особі покинути психіатричний заклад тощо [1, с. 114; 2, с. 209; 7, с. 52]. На наш погляд, слід погодитись з дослідниками, які вважають, що поміщенням до психіатричного закладу слід вважати момент закінчення оформлення документів в його прийомному покої, в яких особа фігурує як пацієнт психіатричного стаціонару [2, с. 209; 7, с. 52]. Заходи для доставки особи до стаціонарного психіатричного закладу (наприклад, з метою незаконного поміщення в психіатричний заклад до особи застосовують фізичну силу, але їй вдається вирватись і уникнути незаконної госпіталізації) або ж доставка її до такого закладу для подальшого оформлення госпіталізації необхідно розцінювати як замах на незаконне поміщення особи в психіатричний заклад. Точка зору О.Є. Амосова, згідно з якою цей злочин необхідно визнавати закінченим з моменту перешкоджання людині покинути місце її перебування [1, с. 114–115], також, на нашу думку, не є достатньо переконливою. Підкреслимо, що законодавець встановлює кримінальну відповідальність за незаконне фактичне поміщення особи саме в психіатричний заклад, що, на наше переконання, передбачає оформлення потерпілого як психічно хворого в психіатричний стаціонар. Має рацію Я.Г. Лизогуб, який відзначає, що випадки незаконного поміщення потерпілого до психіатричного закладу без оформлення документів на нього як на психічно хворого мають розцінюватись як незаконне позбавлення волі (ч. 1 ст. 146 КК), а застосування щодо такого потерпілого медичних чи інших препаратів має додатково кваліфікуватись за статтями КК про відповідальність за злочини проти життя чи здоров'я [8, с. 124]. Додамо також, що перешкоджання особі покинути психіатричний стаціонар прямо пов'язане з її статусом пацієнта відповідного закладу, який вона отримує в результаті закінчення оформлення документів в його прийомному покої, оскільки перебування особи в психіатричному закладі пов'язане з його режимом, зокрема із забороною покидати психіатричний стаціонар без достатніх на те підстав.

Список використаних джерел:

1. Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России (виды и характеристика): дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Алексей Евгеньевич Амосов. – Владимир, 2008. – 199 с.

2. Курс российского уголовного права. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 2002. – 1040 с.

3. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М.: Статут, 2012. – 943 с.

4. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [4-те вид.] / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.
7. Тяжкова И. Незаконное помещение в психиатрический стационар / Ирина Тяжкова // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 52–54.
8. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К.: «ВД «Дакор», 2013. – 786 с.

Борець Тетяна Олександрівна,
науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Незаконний обіг наркотичних речовин залишається однією із найгостріших проблем не тільки для України, але і для усієї світової спільноти зокрема.

Зазначеному явищу притаманний високий ступінь суспільної небезпечності, зумовлений тяжкими наслідками не тільки для здоров'я конкретної особи, а й для загального генофонду нації. Сьогодні фахівці не вагаються щодо оцінки ситуації в Україні та стверджують, що немедичне вживання наркотичних засобів і психотропних речовин набуло досить широкого розповсюдження. Має місце високий попит з боку споживачів і достатня пропозиція з боку постачальників, активно функціонує кримінальний ринок наркотиків на рівні організованих злочинних угруповань. Доведено, що поширення захворювання на СНІД тісно пов'язано перш за все з погіршенням наркологічної ситуації в країні.

Про масштабність проблеми свідчить сумна статистика. Так, лише за офіційними даними МОЗ, отриманими під час дослідження чисельності груп підвищеного ризику зараження ВІЛ, кількість наркоманів, які вживають ін'єкційні препарати, слід оцінювати приблизно в 425 тисяч чоловік. Ця інформація підтверджується і відповідним дослідженням, проведеним інститутом Горшеніна. За даними науковців з проблемою наркоманії безпосередньо стикається кожна десята сім'я в Україні.

Таким чином ми можемо вести мову про те, що на наркотичні речовини «підсіло» від 1 до 2% населення країни. Динаміка зміни цього показника, нажаль, має тенденцію до зростання – кількість наркозалежних, які щороку ставляться на облік, збільшується від 7 до 11%. При цьому лише за приблизними підрахунками кожного року немедичне вживання наркотиків стає причиною смерті від 10 до 12 тисяч чоловік. Таке стрімке зростання кількості наркозалежних громадян зробило нашу державу одним із лідерів за темпами поширення наркоманії серед населення в Європі.

Наявність стабільного попиту на наркотичні речовини обумовила розвиток такого суспільно небезпечного діяння, як їх контрабанда. Кримінальна відповідальність за вчинення відповідних протиправних дій передбачена статтею 305 Кримінального кодексу України (Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів).

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є різновидом контрабанди і являє собою

переміщення зазначених засобів і речовин через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням їх від митного контролю.

Водночас не визнається контрабандою перевезення на суднах чи літаках міжнародного сполучення обмеженої кількості наркотичних засобів і психотропних речовин, необхідних для надання невідкладної медичної допомоги, а також у випадках, коли літак, що перевозить повітряним шляхом партію наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, пролітає над територією країни без посадки.

Предметом вказаного злочину є: наркотичні засоби; психотропні речовини та їхні аналоги, а також прекурсори.

У свою чергу наркотичними засобами є включені до затвердженого переліку речовини природного і синтетичного характеру, препарати і рослини, які становлять небезпеку в разі зловживання ними (наприклад кокаїн, гашиш, конопля, анаша – природні; перетин, фенамін – синтетичні).

До психотропних речовин відносяться включені до затвердженого переліку речовини природного та синтетичного походження препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності, або чинити депресію, або стимулювати вплив на центральну нервову систему, або викликати порушення сприйняття емоцій, мислення чи і становлять небезпеку в разі зловживання ними (мексалін, амфітамін, барбітал, діазепам, фелазенам тощо).

Прекурсори наркотичних засобів – це речовини та їх солі, що використовують при виробленні і виготовленні наркотичних засобів (ацетон, етиловий ефір, соляна кислота, сірчана кислота тощо).

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – це заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Зважаючи на гостроту проблеми наркотизації населення, боротьба з контрабандою залишається одним із найважливіших напрямів правоохоронної діяльності держави. Зумовлюється це потенційною небезпекою, яка пов’язується з цим видом наркозлочинів, адже небезпідставно визнано, «…що контрабанда є складовою організованої злочинності у сфері економіки, а її скоєння наносить найбільші збитки економіці держави».

Наразі ситуація з увезенням в Україну наркотичних речовин (як для збуту на території держави, так і з метою подальшого транзиту до країн Європи) дещо ускладнилася. Це, в першу чергу, обумовлюється втратою контролю над частиною державного кордону у Донецькій та Луганській областях. Відсутність правоохоронного впливу на зазначених територіях суттєво спрощує схему доставки наркотичних речовин.

Так, якщо чорноморські порти в Україні вже давно є величезною зоною ризику з погляду наркотрафіку, який відстежує багато спецслужб, і не тільки українських, то території самопроголошених «ДНР-ЛНР» – це новий ринок збуту, а також своєрідна база для накопичення наркотиків з метою їх подальшого постачання до країн Європи. Адже для самопроголошеної «влади» тимчасово-окупованих територій, за фактично повної відсутності можливості для законного заробітку, саме наркотрафік представляє суттєві перспективи.

За оперативними даними СБУ з окупованих районів Донбасу вже рухається чималий потік наркотиків. Зілля туди надходить або з Кавказу через Краснодарський край, або із внутрішніх територій Російської Федерації. Потоки об'єднуються в Ростові, звідки потрапляють безпосередньо в Україну. Значна кількість наркотиків залишається на території Україні і потрапляє на внутрішній наркотичний ринок.

Зважаючи на викладене слід зауважити, що ефективна діяльність з протидії незаконному обігу наркотиків та недопущення їх ввезення в державу цілком залежить від налагодження дієвої взаємодії усіх правоохоронних органів: Держприкордонслужби, Служби безпеки України, Національної поліції.

Бурак Марія Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ І НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Необхідність кримінально-правової заборони злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зумовлена в сучасних умовах не так їхньою поширеністю, як надзвичайно високим ступенем їх суспільної небезпеки.

Так, стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві, у сфері державної безпеки є злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму [1].

У новому Кримінальному кодексі України вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства в окрему двадцяту главу виділено злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку. До даної категорії злочинної діяльності віднесено: пропаганда війни (ст. 436); виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1) планування, підготовка, розв'язання і ведення агресивної війни (ст. 437); порушення законів і звичаїв війни (ст. 438); застосування зброї масового знищення (ст. 439); розробка, виробництво, придбання, збереження, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440); екоцид (ст. 441); зазіхання на життя представника іноземної держави (ст. 443); геноцид (ст. 442); злочини проти закладів, що мають міжнародний захист (ст. 444); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445); піратство (ст. 446); найманство (ст. 447) [2, с. 1017].

Аналізуючи норми, включені у XX главу Кримінального кодексу, неможливо не звернути увагу на те, що вони суттєво різняться за ступенем своєї суспільної небезпеки, що знайшло відповідний відбиток у санкціях, запропонованих за їх вчинення. Однак усі вони - від пропаганди війни і

незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, до планування, підготовки, розв'язання і ведення агресивної війни - зазіхають на основні інтереси України і міжнародного співтовариства у сфері зберігання миру, забезпечення безпеки людства і міжнародного правопорядку.

Відтак, реформування системи забезпечення національної безпеки є одним з найактуальніших для держави питань сьогодення і визначено головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [3].

Стратегією визначено першочергову мету - реалізація реформи системи національної безпеки та оборони. Головна мета - підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії.

Також слід зосередити увагу на формуванні нових органів управління у сфері забезпечення національної безпеки, зробити акцент на системі управління, контролю, комунікацій, комп'ютерної підтримки, розвідки та інформаційного забезпечення, а також логістики в усьому секторі безпеки. У Збройних Силах України пріоритет має бути наданий повному оновленню структури, починаючи від органів управління і закінчуючи штатними розписами частин та підрозділів, а також оптимізації всіх систем та норм забезпечення, впровадженню нових зразків озброєння та військової техніки, перегляду тактики і стратегії з урахуванням вимог сучасності. Має бути повністю переглянута система розвідки - від розвідувальних комплектів частин до розвідувальних органів Міністерства оборони України.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 1993 р. № 964-І. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, К.: Юрінком Інтер, 2016. - 1064.

3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

НАПАД ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА БАНДИТИЗМУ

Однією з обов'язкових ознак бандитизму є мета нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. З одного боку – це мета організації банди, що характеризує суб'єктивну сторону і визначає спрямованість умислу її учасників. З другого – напад характеризує спосіб вчинення окремих злочинів

учасниками банди. Мета нападу разом з іншими кримінально-правовими ознаками цього злочинного об'єднання обумовлює його суспільну небезпеку.

У тлумачному словнику напад має декілька значень: 1) дія за значенням напасти, нападати; 2) момент загострення, посилення чого-небудь; приступ; хворобливий стан, що виникає раптово, як правило, багаторазово повторюється, чітко обмежений в часі; 3) група гравців футбольної, хокейної та інших спортивних команд, яка атакує противника, щоб забити м'яч, закинути шайбу в його ворота чи сітку; 4) спосіб здійснення чого-небудь; прийом [6, с. 725].

Водночас нападати означає: 1) накидатися на кого-, що-небудь, щоб завдати їм шкоди, зокрема захопити, пограбувати, знищити і т. ін.; накидатися у великій кількості на кого-, що-небудь (про комах, черв'яків і т. ін.); з'являтися у великій кількості; 2) докоряючи, обвинувачувати кого-небудь у чомусь, сильно лаяти; 3) випадково натрапляти на кого-, що-небудь; несподівано знаходити, виявляти когось, щось; раптово захоплювати, застава кого-небудь; напасти на слід; 4) раптово оволодівати ким-небудь, охоплювати когось (про почуття, настрій, стан і т. ін.) [6, с. 725].

Аналіз вказаних визначень дає підстави стверджувати, що напад може полягати в тому, що його учасники накидаються на фізичних та юридичних осіб, зокрема, щоб захопити, пограбувати їх, знищити чи пошкодити їх майно тощо. Тобто метою нападу, виходячи з його семантичного значення, є незаконне заволодіння майном, його знищення чи пошкодження, захоплення людей, заподіяння їм тілесних ушкоджень, смерті тощо.

Водночас у КК України поняття нападу не розкрито. Відсутність легального визначення цього поняття викликало дискусії щодо його змісту у теорії кримінального права, а відтак і суперечливі тлумачення у правозастосовній діяльності.

П. В. Агапов та Л. Г. Ачмиз під нападом пропонують розуміти агресивні, протиправні, неспровоковані дії, спрямовані на досягнення злочинного результату, поєднані із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілого (потерпілих), або створенням реальної загрози його негайного застосування [1, 2].

Г. А. Крігер впевнений, що напад являє собою раптовий насильницький вплив на потерпілого і може бути як відкритим, тобто усвідомлюваним особою, що зазнала нападу, або третіми особами, так і виражатися в несподіваному і ніким не спостерігаючому насильницькому впливі на осіб, які самі можуть не усвідомлювати факту нападу (удар ззаду, постріл із засідки тощо) [8, с. 137].

В. В. Бичков виділяє основні ознаки нападу: 1) є активною і агресивною дією; 2) орієнтований на досягнення злочинного результату (вбивство, заволодіння чужим майном тощо); 3) поєднаний із застосуванням насильства або створенням реальної загрози його негайного застосування. На його думку, напад при бандитизмі розглядається нерозривно від застосування фізичного насильства або погрози його застосування, поєднаних із застосуванням чи демонстрацією зброї [5].

В. Биков вважає, що суттю нападу при бандитизмі є насильство або загроза його негайного застосування; насильство пов'язане із застосуванням або загрозою застосування зброї, із загрозою для життя або здоров'я громадян [4, с. 50].

На думку С. В. Борисової, напад при бандитизмі характеризується протяжністю в часі, відкритістю, створенням небезпечної обстановки, збереженням безпосередньої загрози застосування насильства, яке може бути фізичним або психічним, тобто полягає в погрозі фізичного насильства за допомогою зброї і без

неї [3, с. 90]. У зв'язку з цим С. В. Борисова пропонує розцінювати як напад і ті конкретні епізоди, коли застосування зброї обговорювалося, але в силу випадковостей (відсутність мешканців у квартирі або сторожа на охоронюваному об'єкті тощо) потреба в застосуванні зброї відпала. І якщо при нападі на громадян не застосовується фізичне насильство, то напад набуває форми психічного насильства, і існує реальна загроза безпосереднього застосування фізичного насильства до потерпілого. Наприклад, якщо озброєна банда виломує двері і вривається в приміщення, де знаходяться люди, то в цьому випадку є психічне насильство над людьми, і є ймовірність застосування фізичного насильства.

Незважаючи на різні підходи до визначення нападу, слід зазначити, що здебільшого серед його ознак виділяють насильство чи погрозу його застосування, які використовуються для досягнення певної злочинної мети. Сам же напад є агресивним, протиправним, зазвичай несподіваним діянням.

Такої ж позиції дотримується і судова практика. Відповідно до п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування [9, с. 2-6].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке визначення «насильства»: 1) застосування фізичної сили до кого-небудь; 2) застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [6, с. 735]. Відтак, вживання цього терміну під час характеристики нападу є цілком обґрунтованим.

Насильство, що застосовується при нападі може бути як фізичним (убивство, тілесні ушкодження, побої, обмеження волі), так і психічним (погроза застосування насильства – погроза вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень).

Розглядаючи співвідношення насильства і нападу, варто відзначити, що будь-який напад супроводжується насильством чи загрозою його застосування, однак не кожен випадок насильства має форму нападу. Водночас саме насильницький характер бандитизму обумовлює його особливу небезпеку.

Окремі дослідники цієї проблеми пропонують відмовитись від застосування при бандитизмі терміну «напад», оскільки вважають його невдалим, замінивши на інші – «насильство (загрозу його застосування)» [1, с. 190], «вчинення злочинів» [5, с. 85], «насильницькі злочини» [7, с. 62-63], «злочини із застосуванням насильства або створенням реальної загрози його негайного застосування» [10, с. 153].

Конкретизація характеру насильства у складі бандитизму вважається зайвою, оскільки небезпека насильства для життя або здоров'я прямо витікає з ознаки озброєності [7, с. 62-63].

Відтак, більшість вчених пропонує замінити цю ознаку на вчинення злочинів шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. При цьому така позиція виглядає досить слушною, оскільки вона більш чітко конкретизує категорію злочинів, що охоплюються метою організації банди, адже у КК України насильство є конструктивною ознакою низки злочинів.

Н. В. Дейнега наводить слушні аргументи щодо застосування формулювання «насильницькі злочини». Це, по-перше, дозволить виключити необхідність конкретизації ознак потерпілих від цього злочину. По-друге, застосування викладених конструкцій дасть можливість уточнити суспільну небезпеку

бандитизму, яка полягає у створенні реальної загрози вчинення саме насильницьких злочинів. Саме ця обставина і примушує законодавця визнавати фактично незакінчену злочинну діяльність при бандитизмі в якості самостійного складу злочину [7, с. 62-63].

З цією ознакою бандитизму пов'язана низка проблемних питань, що виникають під час кваліфікації злочинів, учинених учасниками банд: 1) чи має склад злочину, передбачений ст. 257 КК України, потерпілого? Якщо так, то це лише фізична чи може і юридична особа? 2) як кваліфікувати вчинення власне самого нападу? Чи охоплюється вчинення нападу складом злочину, передбаченого ст. 257 КК України.

Розглядаючи перше питання, варто зауважити, що аналіз визначення нападу дає підстави стверджувати, що у разі нападу з'являється потерпілий від насильства чи загрози його застосування. Виходячи з цього, потерпілими від цього злочину Пленум Верховного Суду України визнає лише фізичних осіб. Однак аналіз диспозиції ст. 257 КК України дає підстави стверджувати, що напад відбувається не лише на окремих фізичних осіб, але й підприємства, установи, організації. У зв'язку з цим виникає логічне питання: ким тоді будуть зазначені юридичні особи? Чи можна вважати їх потерпілими від цього злочину? При будь-якому нападі насильство або погроза його застосування може стосуватися лише фізичних осіб, навіть у тому разі, коли напад здійснюється на юридичну особу – підприємство, установу, організацію. При цьому від нападу може бути заподіяна лише фізична шкода, однак від подальших дій, що слідують після нападу, шкода може бути різною – матеріальною, моральною та фізичною. Наприклад, у разі нападу банди з метою заволодіння майном юридичної особи завдається фізична шкода фізичним особам і майнова – юридичним.

Якщо визначити мету організації банди як напад, то потерпілими від цього злочину можуть бути фізичні і юридичні особи. Якщо визначити мету організації банди у вигляді насильства, то потерпілими від цього злочину у кримінально-правовому розумінні будуть лише фізичні особи.

Стосовно кваліфікації нападу слід зауважити, що відповідно до п. 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 суди мають ураховувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів, як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому, в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК [9, с. 2-6]. Аналогічної позиції дотримуються і окремі вчені. Так, на думку Н. В. Дейнеги, особливість складу бандитизму полягає в тому, що напад є саме метою створення та функціонування банди. Однак при здійсненні конкретних нападів кожен злочин має самостійну мету (наприклад, заволодіння майном), а сам напад відноситься вже до області способу або засобу вчинення конкретних злочинів [7, с. 57]. Відтак, будь-який злочин за результатами нападу слід кваліфікувати за сукупністю з бандитизмом. Однак, чи не буде тут подвійного ставлення в вину одного й того ж діяння?

У п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 напад рекомендується вважати здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні [9, с. 2-6]. Однак при цьому вчені зазначають, що, незважаючи на те, що наявна у членів банди зброя не застосувалась, однак створювалась реальна загроза її застосування під час нападу і винні бажали або допускали можливість застосування насильства як засобу досягнення злочинного результату [1, с. 190; 2, с. 199].

На звершення слід зазначити, що наявність мети нападу свідчить про цілеспрямований характер суспільно небезпечних діянь і відповідно про прямий умисел бандитизму в усіх його формах.

Список використаних джерел:

1. Агапов П. В. Уголовно-правовое, криминологическое и социально-политическое исследование бандитизма : дис. …канд. юрид. наук : 12.00.08 / Агапов Павел Валерьевич. – Саратов, 2002. – 223 с.
2. Ачмиз Л. Г. Бандитизм: правовые, криминологические и правоприменительные аспекты (по материалам судебной практики Краснодарского края) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ачмиз Лилит Гургеновна. – Краснодар, 2006. – 234 с.
3. Борисова С. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с бандитизмом : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Борисова Светлана Владимировна. – Москва, 2006. – 189 с.
4. Быков В. Банда – особый вид организованной вооруженной группы / В. Быков // Российская юстиция. – 1999. – № 6. – С. 50.
5. Бычков В. В. Бандитизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бычков Василий Васильевич. – Тюмень, 2005. – 200 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с. 725
7. Дейнега Н. В. Уголовно-правовая характеристика бандитизма и отграничение его от смежных составов преступлений : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дейнега Наталья Владимировна. – Пятигорск, 2007. – 212 с.
8. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. – М., 1971. – С. 137.
9. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.
10. Якушев Д. В. Уголовно-правовая борьба с бандитизмом : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Якушев Дмитрий Владимирович. – Москва, 2002. – 173 с.

Дімітров Михайло Михайлович,
викладач Придунайської філії
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗАПОДІЯНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 229 КК УКРАЇНИ

Заподіяння матеріальної шкоди у значному (ч. 1 ст. 229 КК), великому (ч. 2 ст. 229 КК України) та особливо великому (ч. 3 ст. 229 КК України) розмірі виступає обов'язковою або кваліфікуючою ознакою незаконного використання знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Збитки суб'єктів господарювання, які є правовласниками знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару настають з декількох причин: 1) поява товару із фальсифікованими знаками, чи діяльність юридичної особи з чужим комерційним найменуванням, збільшує кількість товару на ринку, купівельна спроможність споживачів звернена і на якісний товар з правомірним маркуванням і той, який фальсифікований комерційними позначеннями; 2) фальсифікований таким чином товар, за загальним правилом має нижчу якість, інакше не було б потреби перебирати чуже маркування, а неякісний товар підриває довіру до виробника, зменшується попит на товар, послуги.

У цьому разі шкода виражається у підриві репутації, іміджу торгівельної марки на ринку після введення в господарський обіг товарів, які марковані цією ж маркою, але із значно нижчою якістю. Внаслідок цього може знижуватися прибуток правоволодільця, він не одержує ті доходи на які розраховував. Незаконне використання комерційних позначень вчиняється винною особою з метою отримання великих прибутків на свою користь, тих прибутків, які могли отримати у разі відсутності злочину правовласники.

Отже, шкода, заподіяна злочином, передбаченим ст. 229 КК України веде до зменшення майнових та немайнових благ правовласників об'єктів комерційних позначень. Пропонуються різні варіанти щодо визначення розміру завданої шкоди внаслідок неправомірного використання комерційних позначень. За його основу беруться неодержані доходи.

У юридичній літературі вказується на прийняття незаконних рішень у правозастосовній практиці при кваліфікації діянь за ст. 229 КК України, що стосуються визначення розміру матеріальної шкоди. Є випадки, коли матеріальна шкода підраховується за розміром всієї продукції, неправомірно маркованої. Так, основним показником при розрахунку розміру матеріальної шкоди є кількість фальсифікату. Але матеріальна шкода правовласнику наноситься лише у разі його введення в господарський обіг. Тому, якщо буде виявлено 550 одиниць (далі – од.) продукції, неправомірно маркованої, при чому 50 од. вже продано, а 500 знаходиться на складі, то у цьому разі не можна вважати всі 550 од. продукції такими, що спричинили відповідні суспільні небезпечні наслідки у виді матеріальної шкоди. Іншими словами, продаж лише 50 од. неправомірно маркованої продукції необхідно кваліфікувати як закінчений злочин за ст. 229 КК, а 500 од. потрібно кваліфікувати як замах на злочин за ст. 229 КК, оскільки

матеріальної шкоди порушник не завдав через те, що не встиг реалізувати всю продукцію.

Про складність підрахування завданої шкоди, свідчить і той факт, що не завжди представники потерпілої особи з'являються в судове засідання для прийняття участі в розгляді справи, яка стосується незаконного використання їх комерційних позначень. Нерідкими є ситуації, коли правовласники відмовляються від своїх претензій до виробників контрафактного товару і не прагнуть захистити свої права.

Крім того, зауважимо, що після внесення змін до ч. 1 ст. 477 КПК від 13 квітня 2012 р. (злочин передбачений ст. 229 КК, віднесений до злочинів, у яких кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, тобто може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого) збільшуються можливості правовласників для захисту їх прав та спрощується його процедура.

Разом з тим, при кваліфікації аналізованого злочину потрібно брати до уваги положення п. 5 підрозділу 1. «Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб» Розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України, де вказується, що якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі н.м.д.г.), то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 Розділу IV цього Кодексу для відповідного року. Абз.7 п. 1 Розділу XIX Перехідних положень Податкового кодексу України визначає, що податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

При цьому, розрахунки щодо обчислення розміру завданої матеріальної шкоди за вчинення злочину, передбаченому ст. 229 КК України за останні роки повинні здійснюватися за розміром соціальної пільги, яка була встановлена на кожен рік, оскільки згідно ч. 2 ст. 4 КК злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (2012 рік – 536 грн. 50 коп.; 2013 рік – 573 грн. 50 коп.; 2014–2015 рік – 609 грн; 2016 рік – 689 грн.).

Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника управління ДОАЗОР
Національної поліції України, полковник поліції

КОРУПЦІЯ ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Корупція зумовлена її впливом на суспільні відносини, а також негативними наслідками, яких вона завдає державі, обмежує гарантовані Конституцією України права і свободи людини. Адже, ст.3 Основного Закону України встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Корупція нівелює дотримання в державі принципів верховенства права,

ефективної діяльності та взаємодії державних органів влади. У наш час найбільш характерними і поширеними формами прояву корупції є одержання неправомірної вигоди, підкуп державних і суспільно-політичних діячів, чиновництва, незаконний протекціонізм та ін. Найбільшою мірою корумпованість виявляється у діяльності органів виконавчої і судової влади, які безпосередньо пов'язані з розпорядженням фінансовими і матеріальними ресурсами. Разом із традиційною формою одержання неправомірної вигоди з'явилися її сучасні модифікації. Замість конверта з грошима тепер фігурують дії, що визначають зміни в майновому становищі осіб, залучених до корумпованих стосунків (наприклад, кримінальне лобіювання, інвестування комерційних структур за рахунок засобів держбюджету, переказ державної власності до акціонерних товариств).

Найзмістовніше розкрили концептуальний підхід до визначення поняття «корупція» М.І. Мельник, В.І. Попов і А.А. Вишняков. Визначення корупція передбачає систематичний підкуп посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади, громадських і політичних діячів, що спричиняє прийняття ними рішень, які порушують закон, тобто включає в себе злочини та порушення, пов'язані з використанням службового становища з особистою чи груповою метою. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як «послуга за послугу», do ut des («даю, щоб ти дав»). Нерідко вона виражається, з одного боку, у використанні службовцем свого статусу для отримання незаконних переваг, а з другого – у наданні останньому таких переваг.

Необхідно зазначити, що вчені розрізняють кілька форм корупції: низова (повсякденна); вершинна (елітна). Найбільш небезпечними є корупційні прояви у владних структурах, де корупція пов'язана з використанням адміністративного ресурсу (політична корупція, яка може виступати й у формі низової корупції, – одержання неправомірної вигоди за реєстрацію підприємства, й у формі вершинної – використання адміністративного ресурсу для отримання «потрібного» результату, наприклад, виборів). Окрім неефективного витрачання матеріальних і фінансових ресурсів, політична корупція призводить до дискредитації демократичних цінностей, зростання недовіри до влади. В Україні на цей час також існує політична корупція, яка знаходить своє віддзеркалення насамперед на виборах (наприклад, це «покупка» місць у списках, оскільки система голосування за списками стимулює такий різновид корупції). Це все є підставою для формування організованих корупційних структур, коли, по-перше, виникає взаємний інтерес корупційного характеру влади і громадянина, а саме у випадках, коли влада повинна надати громадянину деякі послуги (надати дозвіл, довідку). У таких ситуаціях корупції сприяє: збереження широкої сфери державних послуг, охоплених дозвільним принципом; незнання громадянами своїх прав на отримання послуг та обов'язків чиновників на їх надання; приховування чиновниками інформації про свої обов'язки і права громадян; складність бюрократичних процедур; монополія відомств на надання послуг; структурні особливості органів влади, при яких одне відомство володіє повноваженнями ухвалювати владні рішення і надавати послуги. Також, коли влада, виконуючи свою обмежуючу і регулюючу функцію, зобов'язує громадянина поділитися своїми ресурсами з державою, стягаючи обов'язкові платежі або накладаючи штрафи за порушення чинних норм. У цих ситуаціях корупції сприяє відсутність зручних процедур реалізації громадянином своїх зобов'язань, а також неадекватність штрафів, що сприяють ухиленню від їх сплати за допомогою неправомірної вигоди. І тому, неправомірна вигода в цьому просторі найчастіше виступає як офіційна оплата

додаткових послуг (наприклад, установлення плати за видачу й оформлення будь-яких документів, що у кілька разів перевищує витрати на цю операцію. Причому адміністрацією ціна встановлюється самостійно, без затвердження комітетом із цін і антимонопольним комітетом, оскільки в цьому випадку адміністрація в наданні послуги виступає як винятковий монополіст).

Що стосується державної корупції, то її існування внаслідок того, що у чиновника є можливість розпоряджатися ресурсами, які не належать йому, за рахунок ухвалення (або неприйняття) тих чи інших управлінських рішень (бюджетні кошти, державна або муніципальна власність, державні замовлення або пільги). Державні службовці виступають у ролі суб'єктів корупційної діяльності, оскільки тільки вони володіють владними повноваженнями для ухвалення рішень і здійснення дій, що призводять до виникнення корупційних відносин. Форми корупції у системі державної служби різноманітні, можуть виявлятися у виді: винагороди за отримання вигідних контрактів у формі оплати нібито консультаційних послуг, установлення непомірно високих гонорарів за публікації або лекції; службового шахрайства та інших форм розкрадання; отримання «комісійних» за розміщення державних замовлень; надання державним службовцям різного роду послуг та інших «знаків уваги»; поїздок у закордонні відрядження, на відпочинок і лікування за рахунок зацікавлених у вирішенні питань партнерів; здирства неправомірної вигоди, зокрема, незаконних винагород за прискорене вирішення питань, видачу документів тощо. Суттєву загрозу вона представляє для економічної безпеки держави, оскільки призводить до того, що порушуються конкурентні механізми ринку, оскільки досить часто з прибутком опиняється не той, хто конкурентоздатний, а той, хто зміг отримати переваги за одержання неправомірної вигоди. Як ми бачимо, корупція пов'язана з підкупом осіб, які перебувають на державній або громадській службі, з одержанням ними додаткових доходів, благ і переваг за вчинення умисних дій або бездіяльність.

Список використаних джерел:

1. Гаращук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв. – Х. : Право, 2010.

Запорожець Руслана Андріївна,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ШАХРАЙСТВО В ЖИТЛОВОМУ ІПОТЕЧНОМУ КРЕДИТУВАННІ: РИЗИКИ ТА ПРИЧИНИ

Іпотечне кредитування відіграє важливу роль у функціонуванні механізму ринкової економіки. За умов стабільного розвитку національної економіки воно пом'якшує соціальні проблеми, у тому числі проблему зайнятості, створює умови для прискорення вирішення потреб населення у житлі, а також є важливим для підтримки макроекономічної стабільності. Крім позитивного впливу на фінансово-банківську систему та ринок житлової нерухомості, іпотечне кредитування позитивно позначається на розвитку реального сектора економіки: зупиняє спад виробництва в окремих галузях, дає можливість модернізувати виробництво,

прискорює темпи економічного розвитку країни. Розв'язання таких питань є актуальним для країн з трансформаційною економікою, до складу яких входить і Україна [1, с.119-120].

В умовах світової фінансової кризи житлове іпотечне кредитування стало сприйматись суспільством як достатньо ризикова операція. Тому на сьогодні актуальним є питання вивчення ризиків житлового іпотечного кредитування.

Більшість науковців традиційно звертають свою увагу на вивчення класичних банківських ризиків житлового іпотечного кредитування, зокрема таких як кредитний, ліквідності, процентний, валютний, операційно-технологічний, юридичний та ін. Однак такий специфічний різновид ризиків житлового іпотечного кредитування як ризик шахрайства залишається поза увагою [2].

Це можна пояснити тим, що загалом ринок іпотечного кредитування в Україні заходиться на шляху становлення. І хоча, за теперішньої економічної ситуації в державі, особливого «буму» житлового іпотечного кредитування не спостерігається, а кількість шахрайств у сфері житлової іпотеки є відносно невеликою, однак мінімальний прояв цього виду ризику може спричинити масову паніку серед населення та зменшити попит на купівлю житла у кредит.

Наочний приклад розгортання таких подій – знаменитий на всю країну випадок шахрайства з «Еліта-Центр».

Афера здійснювалася шляхом укладання з громадянами договорів з інвестиційно-будівельною компанією «Еліта-Центр» про пайову участь у будівництві будинків в різних районах Києва. Пропонована вартість квадратного метра житла складала від 3025 грн., при стовідсотковій сплаті вартості житла пропонувалась знижка до 3 %. Перший житловий будинок планувався до здачі у другому кварталі 2006 року. Низка фінансових структур пропонували кредити на житло, багато людей вкладали багаторічні заощадження, та позичені кошти.

Насправді будівництво квартир не велося і шахраї укладали договори подвійного, а іноді й потрійного продажу тих самих квартир в неіснуючих будинках. Правоохоронні органи стверджують, що загальна сума коштів отриманих шахраями таким чином сягнула 400 млн. гривень. Загалом було ошукано 1 759 осіб [3].

Зрозуміло, що після такої гучної афери настав період, коли серед населення поширилась тотальна недовіра до забудовників, що відобразилось на зменшенні кількості бажаючих купити житло у кредит на первинному ринку.

Однак, шахраями можуть бути не лише забудовники, а й самі позичальники, кредитори, оцінювачі, інколи позичальники у змові з працівниками банків. Це свідчить про те, що від фінансового шахрайства у сфері житлового іпотечного кредитування не застрахований ніхто.

Фінансове шахрайство – це здійснення протиправних дій у сфері грошового звернення шляхом обману, зловживання довірою і інших маніпуляцій з метою незаконного збагачення [4].

Загалом всі випадки фінансового шахрайства з житловою іпотекою можна розділити на два види за цілями здійснення:

шахрайство з метою отримання місця проживання, коли одержувач житлового іпотечного кредиту надає фальшиві відомості про свої доходи, борги та іншу неправдиву інформацію заради того, щоб купити будинок чи квартиру. Світова практика свідчить, що на такого роду шахрайства припадає близько 20% відомих випадків. При цьому позитивним для кредиторів є те, що, як правило, такі позичальники таки мають намір погасити кредит;

шахрайство з метою отримання прибутку – охоплює одразу декількох учасників фінансового ринку. Зазвичай, воно включає безліч кредитних операцій з декількома фінансовими установами (80% серед відомих випадків): оформлення відразу декількох кредитів одночасно, щоб банки не встигли зіставити дані анкет.

Американська практика виділяє кілька видів класичного шахрайства у сфері житлової іпотеки [5]:

завищення вартості майна;
підставні покупці;
підроблені посвідчення особи;
шахрайство в оцінці застави;
фіктивний початковий внесок;
обман інвесторів нерухомості.

В Україні на сьогодні зафіксовані наступні види фінансового шахрайства у сфері житлового іпотечного кредитування [5]:

підробка документів на одержання житлових іпотечних кредитів за змовою між працівником банку та позичальником:
надання неправдивої інформації;
завищена оцінка платоспроможності;
приховування правдивих відомостей;
фабрикації об'єктів застави;
оформлення іпотечних кредитних договорів на підставних осіб та ін.

Зауважимо, що факти наявності вище зазначених видів шахрайств на українському іпотечному ринку стали проявлятись у період нестабільності вітчизняної економіки, який характеризується масовим неповерненням іпотечних кредитів. Вияснення причин, по яким проблемні позичальники не сплачували за своїми зобов'язаннями, в ряді випадків привело до розкриття великої кількості шахрайств, які застосовувались при видачі житлових іпотечних кредитів до настання кризи, та закінчились численними судовими справами сьогодення.

Однак, сьогодні в Україні не ведеться детальної статистики злочинів у банківській сфері, в тому числі вона відсутня і в сфері житлового іпотечного кредитування. Також відсутня система надання інформації банками про спроби та факти шахрайства. Таким злочинам (в силу їх заплутаності, специфічності понять, правової бази тощо) приділяється недостатньо уваги правоохоронних органів. Крім того, й самі банки не зацікавленні в афішуванні наявності такого роду злочинів, так як поширення цієї інформації у суспільстві може зіпсувати їхню репутацію серед населення та знизити довіру до всієї банківської системи загалом.

Отже, і банкам, і позичальникам слід пам'ятати про існування ризику шахрайства в житловому іпотечному кредитуванні та зважати на нього, адже постраждалим може виявитись як кредитор, так і позичальник.

Для запобігання ризику шахрайства в житловому іпотечному кредитуванні на національному рівні повинен бути створений інститут фінансового омбудсмена [5], який відсутній в Україну. Фінансові омбудсмени розслідують факти наявності таких видів злочинів та виносять рішення у статусі рекомендацій для учасників спору.

Отже, перспективи розвитку ринку іпотеки в Україні значно залежать від економічного зростання, стабільності цін та обмінного курсу національної валюти, удосконалення фінансово-кредитної системи та ринку нерухомості. Іпотечне кредитування – це надійний і вивірений спосіб залучення приватних інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів. Лише надійні гарантії, зокрема застава нерухомості та емісія на її основі іпотечних цінних паперів, дозволять мобілізувати

в значних масштабах заощадження населення і спрямовувати їх на інвестування перспективних секторів економіки. Лише в такому разі в Україні можлива поява зарубіжних портфельних інвесторів, які, через придбання іпотечних цінних паперів, здійснюватимуть інвестування української економіки.

Список використаних джерел:

1. Завидівська О.І. Сутність, роль і функції іпотеки та іпотечного кредитування в забезпеченні розвитку національної економіки / О.І. Завидівська //Регіональна економіка 2011, №3. – с. 114-122.

2. Завидівська О. Ризик шахрайства в житловому іпотечному кредитуванні/ О. Завидівська// НАУКОВИЙ КЛУБ «SOPHUS»[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_4_2011_11_15_16/rizik_shakhrajstva_v_zhitlovomu_ipotechnomu_kredituvanni/6-1-0-106

3. Веб-сторінка «Вікіпедія. Афера «Еліта-Центр»« // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://uk.wikipedia.org – офіційний сайт «Вікіпедія. Вільна енциклопедія».

4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-ІІІ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
www.zakon.rada.gov.ua. – офіційний сайт Верховної ради України.

5. Бортников Г.П. Риск мошенничества в ипотечном кредитовании: причины, формы и предотвращение / Г.П. Бортников // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.reglament.net/bank/mng/2008_6/get_article.htm?id=526.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЗАХИСТУ ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

В Україні продовжується законодавчий процес удосконалення чинного кримінального законодавства. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 4.02.2016 р. до ст. 171 Кримінального кодексу України (далі – КК) були внесені зміни і доповнення. Положення вказаного Закону спрямовані на захист визначених Конституцією України демократичних принципів суспільного життя, його завданням є удосконалення законодавчої бази та усунення недоліків законодавчого регулювання питань, пов'язаних із діючим правовим механізмом забезпечення захисту професійної діяльності журналістів. Отже, прийняття вказаного Закону обумовлено необхідністю подальшого удосконалення законодавчого механізму забезпечення належного захисту професійної діяльності журналістів, незважаючи на конституційне закріплення гарантій діяльності журналіста і засобів масової інформації та захист професійної діяльності журналіста у ст. 34 Конституції [1].

Крім того, такі законодавчі кроки є необхідними з точки зору міжнародного права, адже відповідно до положень Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (ухвалена 3.05.1996 р. на 98-й сесії) [2], в демократичному суспільстві свобода засобів масової інформації та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій важливе для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади. Комітетом міністрів Ради Європи було рекомендовано національним урядам керуватися у своїй діяльності та політиці основними принципами, що стосуються захисту журналістів, котрі працюють за умов конфліктів і тиску, викладеними у Додатку до згаданої вище Рекомендації, а також застосовувати їх без обмеження й дискримінації за будь-якою ознакою до іноземних і місцевих журналістів.

На сьогодні в новій редакції викладена ст. 171 КК «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». В ній, зокрема, криміналізовано такі дії, як «незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю» (ч. 1 ст. 171 КК); замінено у ч. 2 ст. 171 КК слова про переслідування журналіста «за виконання професійних обов'язків» на слова «у зв'язку з його законною професійною діяльністю»; доповнено об'єктивну сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 зазначеної статті такою ознакою, як вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків.

Отже, дійсно в Україні існувала необхідність встановлення на законодавчому рівні додаткових гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів, зокрема і в частині удосконалення захисту їх професійної діяльності.

Але, на жаль, прийнятий Закон не позбавлений деяких недоліків. Так, доповнення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК, такою ознакою, як незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими журналіст користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, є зайвим з огляду на наступне. Вказані діяння позбавляють журналіста можливості здійснювати свою професійну діяльність або принаймні утруднюють здійснення ним цієї діяльності, а тому вони є одним з проявів умисного перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, тобто повною мірою охоплюється чинною редакцією ч. 1 ст. 171 КК. При цьому якщо такі дії поєднуються з погрозами знищення технічних засобів або їх безпосереднім знищенням чи пошкодженням, то за наявності підстав їх слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 171 та 194 КК.

Крім того, з метою уникнення можливих труднощів при застосування запропонованої норми на практиці потребуватиме додаткового тлумачення такий термін як «опрацьовані, підготовлені журналістом матеріали».

Доповнення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 171 КК такою ознакою, як вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків є недоцільним, оскільки охоплюється чинною редакцією диспозиції ч. 2 ст. 171 КК. А саме: характер запропонованого порушення охоплюється терміном «переслідування» і може полягати у фізичному чи психологічному впливі на журналіста, його рідних чи близьких, знищені чи пошкоджені його майна, обмежені чи позбавлені його прав чи законних інтересів тощо.

Таким чином, в Україні продовжується загальна позитивна тенденція захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення безпеки законної професійної

діяльності журналістів, а також приведення вітчизняного законодавства у відповідність з міжнародними вимогами. Разом з цим, відповідним органам законодавчої влади необхідно більш глибоко і детально вивчати, аналізувати і впроваджувати нові положення кримінального законодавства, які б не викликали шквалу критики. Тому законодавчому органу України необхідно і надалі продовжувати роботу по приведенню кримінального законодавства у відповідність з основними міжнародними вимогами і договорами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р.

2. Рекомендація N R (96) 4 Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_734

Кісілюк Едуард Миколайович,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗГВАЛТУВАННЯ ПОЄДНАНОГО З ЗАСТОСУВАННЯМ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Згідно ч. 1 ст. 152 КК України, згвалтування полягає у статевих зносинах із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Фізичне насильство – це фізичне подолання опору, який чинить потерпіла особа, або насильство, застосоване для упередження її очікуваного опору, зумовленого небажанням вступити із гвалтівником у статевий зв'язок. Фізичне насильство має бути здатним перебороти дійсний, а не вигаданий (удаваний) опір потерпілої особи. Злочинець може застосувати фізичну силу, різні предмети або навіть зброю, щоб зламати опір. Він може намагатися зв'язати особу, завдавати удари, тілесні ушкодження різної тяжкості, здавлювати шию руками або зашморгом тощо. Оскільки застосування фізичного насильства і спричинення внаслідок нього шкоди здоров'ю потерпілої особи є ознакою об'єктивної сторони згвалтування, потрібно встановити особливості кваліфікації, завданих при цьому тілесних ушкоджень.

Згідно з практикою ВСУ згвалтування або замах на нього, що супроводжувалися заподіянням легких тілесних ушкоджень, підлягають кваліфікації за частинами 1–3 ст. 152 КК, а якщо при згвалтуванні заподіяно тілесні ушкодження, які спричинили наслідки, зазначені в ст. 121 КК, – за ч. 4 ст. 152 КК. Разом з тим треба мати на увазі, що згвалтування, поєднане зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження, яке було небезпечним для життя в момент заподіяння, але не спричинило особливо тяжких наслідків (наприклад, здавлювання шиї руками, внаслідок чого потерпіла особа втратила свідомість) або спричинення тяжкого тілесного ушкодження за ознакою непоправності знівечення обличчя, не є підставою для кваліфікації за ч. 4 ст. 152 КК. Такі дії відповідно до абз. 4 п. 11 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5 належить кваліфікувати за сукупністю злочинів за відповідними частинами статей 121 та 152 КК залежно від

наявності чи відсутності інших обтяжуючих обставин. Крім того, у разі заподіяння при зґвалтуванні середньої тяжкості тілесних ушкоджень їх необхідно кваліфікувати окремо за ст. 122 КК (абз. 2 п. 3 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5).

Згвалтування або замах на нього, пов'язані з умисним вбивством, кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 152 КК. Якщо при згвалтуванні чи замаху на цей злочин винний заподіяв потерпілій особі смерть через необережність (наприклад, якщо потерпіла вистрибнула з вікна будинку й одержала смертельні ушкодження), його дії охоплюються ч. 4 ст. 152 КК і не потребують додаткової кваліфікації за ст. 119 КК.

Згвалтування вважається вчиненим із застосуванням насильства і в тому випадку, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолати чи попередити її опір до іншої людини, чия доля потерпілій (потерпілому) не байдужа, наприклад, до родича чи близької особи. Заподіяння в ході згвалтування тілесних ушкоджень родичам чи близьким особам потерпілої від злочину особи відповідно до абз. 4 п. 3 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5 потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 КК та відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я особи, оскільки в такому разі умисел суб'єкта злочину спрямований не тільки на вчинення згвалтування потерпілої особи, а й на заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи.

Таким чином, для фізичного насильства при згвалтуванні характерні такі ознаки:

1) насильство застосовується з метою вчинення статевих зносин і є способом придушення волі жертви. Із цієї причини воно здійснюється лише умисно;

2) насильство застосовується для запобігання можливому чи подолання існуючого опору потерпілої особи;

3) насильницькі дії ставлять потерпілу особу в безвихідне становище. У ряді випадків потерпілий може не чинити опору, усвідомлюючи його небезпечність або марність. Однак це аж ніяк не свідчить про його згоду вступити у статевий зв'язок, а лише є вимушеною поступкою злочинцю з метою самозбереження;

4) насильство застосовується до самої потерпілої особи, в окремих випадках – до її родичів чи близьких осіб.

При вирішенні питання про кваліфікацію згвалтування оцінка насильства має проводитися не за однією ознакою, а за їх сукупністю.

Клименко Ольга Анатоліївна,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА КОРДОНОМ

В умовах сьогодення, коли тисячі й тисячі громадян, завдяки психологічним маніпуляціям і різноманітним злочинним схемам (технологіям), наражаються на небезпеку бути ошуканими в різних сферах суспільного життя – будівництві, медицині, торгівлі, підприємництві, фінансуванні тощо – особливого значення набувають питання запобіганню різноманітним проявам шахрайства. Одним з найбільш прибуткових видів шахрайства при цьому є те, що вчиняється у сфері надання туристичних послуг, а отже запобігання йому повинно бути одним з

пріоритетних напрямів у кримінологічної політики для кожної цивілізованої держави світу. За даними звіту «Kroll Global Fraud» шахрайство в світі у секторі транспорту, відпочинку і туризму (20 %) у 2015 р. перевищувало показники щодо інших злочинів – викрадення активів чи акцій (17 %) та корупції й підкупу (15 %), при цьому найбільш поширеними факторами, що призводили до збільшення випадків шахрайства, були висока плинність кадрів (32 %), вступ до нових, більш ризикованих ринків (15 %) та складність проданої продукції та наданих послуг (15 %) [1, p. 83].

За кордоном питанням запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг приділяється особлива увага. На наш погляд, науковий інтерес становить дослідження Н.В. Ревіної та А.В. Ростокінського, які, розробляючи досвід віктимологічної профілактики шахрайству за кордоном, акцентували увагу на таких напрямах: а) орієнтація громадян на самозахист від різних шахрайських посягань, у т.ч. шляхом постійної трансляції по радіо чи телебаченню передач циклу «Поліція радить», поширення інформації про зміни в законодавстві та судовій практиці, створення спеціальних програм попередження шахрайства (ФРН); б) створення асоціацій потерпілих від корисливих посягань (шахрайства включно), проведення спеціальних занять з віктимології в усіх навчальних закладах – від початкової школи до вишів, вироблення навичок поведінки особи у криміногенних ситуаціях, пов'язаних з шахрайством (Англія); психологічна, правова та матеріальна допомога, виплата грошових винагород за надання інформації оперативно-профілактичного значення, вжиття заходів щодо поліпшення життя населення, вдосконалення системи правосуддя та пенітенціарної системи (США); охоронне попередження в роботі з населенням, створення спеціалізованих юридичних і поліцейських науково-дослідних інститутів з проблем запобігання шахрайству, усунення вразливості жертви через її обізнаність з можливими формами та способами прояву шахрайств (Японія) [2, с. 183–184].

Цікавим уявляється американський досвід щодо запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг. Зокрема, на рівні окремих штатів при офісах прокуратури діють відділи у справах споживачів, які після судового розгляду забезпечують процедуру сплати відповідних компенсацій клієнтам, яких ошукали туристичні компанії, при цьому досягаються досить високі та оперативні показники компенсації втрат (наприклад, у 2016 р. у штаті Нью-Джерсі 227 клієнтам туристичної кампанії «Crown Travel Service» була сплачена компенсація у сумі 525 тис. доларів США, що покрило 65 % понесених ними витрат) [3]. Крім цього, у США існує державна реєстрація та обов'язкове ліцензування діяльності у сфері надання туристичних послуг (зокрема, у 1977 р. штат Айова став першим, де була запроваджена така практика). Американський фахівець у галузі туристичної індустрії Джон Френей застерігає щодо п'яти поширених форм шахрайства при наданні туристичних послуг: 1) знижка у туристичних клубах, яка доступна тільки для їх членів; 2) пропозиція стати туристичним агентом; 3) неточні ціни; 4) наявність власності з певною формою спільного володіння чи прав користування; 5) пожертвування поза бізнесом [4].

Британський дослідник Максін Кларк пропонує три прості кроки для того, щоб не стати жертвою шахрайства при бронюванні туристичних поїздок в Інтернеті: а) перевірте, чи є туристична компанія членом АВТА (Асоціація британських агенцій з подорожей) на сайті цієї організації; б) переконайтеся, що у Вас є правильні туристичні документи, що саме Ваше ім'я зазначено в них, що є відповідне підтвердження, чеки, дані; в) з'ясуйте, чи захищена фінансово Ваша

подорож, якщо туристична компанія виходить з бізнесу, при цьому більшість туристичних угод, що надаються членами АВТА, є захищеними [5]. Позитивним, на нашу думку, є й китайський досвід. Наприклад, у Положенні про управління туристичними агентствами 2003 р., станом на 24.11.2015 р., вироблено чимало слушних заходів, покликаних убезпечувати клієнтів від вчинення представниками туристичних організацій шахрайських посягань щодо них: 1) усі туристичні агентства мають відповідні класи, повинні протягом двох місяців пройти державну реєстрацію, отримати операційну ліцензію, сплатити гарантійний депозит, вжити інших необхідних процедур; 2) мінімально необхідні суми для уставного капіталу у туристичних агентствах мають в межах від 3 до 25 млн. (у NT доларах); 3) особа, не може обіймати посаду засновника, член ради директорів, керівника, менеджера або акціонера, якщо вона була засуджена за участь в організованій злочинній діяльності, шахрайство розтрату тощо [6].

Запобіжний вплив на шахрайство у сфері індустрії туризму можна справляти й шляхом запровадження окремої кримінальної відповідальності за певні прояви «туристичного» шахрайства. Зокрема, Міністерство культури РФ пропонує внести до КК статтю, яка б карала за: а) незаконну туристичну діяльність – ведення бізнесу при відсутності відомостей про компанію в єдиному реєстрі, при цьому реєстр туроператорів має вести Ростуризм (якщо туркомпанія заподіяла велику шкоду третім особам – туристам чи організаціям, то покаранням є штраф до 300 тис. рублів або обов'язкові роботи на строк до 240 год; за те саме діяння, але поєднане з отриманням доходу в особливо великому розмірі, передбачається штраф до 1 млн. рублів або позбавлення волі на строк до 3 років); б) умисне невиконання зобов'язань перед туристами (покаранням в останньому випадку може бути позбавлення волі на строк до 10 років, якщо злочин вчинено в особливо великих розмірах) [7].

Викладені вище положення демонструють, що за кордоном існують різноманітні напрями та механізми запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг – від віктимологічних і до нормативних, від регулятивних і до заохочувальних тощо. Проте, на нашу думку, початковим моментом для Української держави має бути проведення комплексного кримінологічного дослідження зазначеного вище виду шахрайства та вироблення програми (стратегії) запобігання йому.

Список використаних джерел:

1. Kroll Global Fraud Report: Vulnerabilities on the Rise (Annual Edition 2015/16). – N.Y., Kroll, 2015. – 86 p.

2. Ревина Н. В. Опыт зарубежных стран в развитии виктимологической профилактики мошенничества / Н. В. Ревина, А. В. Ростокинский // Бизнес в законе. – 2010. – № 1. – С. 182–185.

3. Lynn Kathleen. Travelers get $525,000 in restitution in tour fraud / Kathleen Lynn [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.northjersey.com/news/business/travelers-get-525-000-1.1518780.

4. Frenaye John. Top 5 travel scams – Travel / John Frenaye [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.nbcnews.com/id/6867582/ns/travel-travel/t/top-travel-scams/#.Vzxn8zWLSM8.

5. Clarke Maxine. Three ways to avoid fraud when booking travel online / Maxine Clarke [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.holidayextras.co.uk/about-us/news-events/avoid-online-fraud.html.
6. Regulations Governing Travel Agencies / Tourism Bureau, M.O.T.C. Republic of China (Taiwan) / Amended and promulgated in accordance with Jiao Lu Fa No. 092B000046, on May 30, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://admin.taiwan.net.tw/law/law_d_en.aspx?no=9&d=120.
7. Христофоров Валерий. Мошенникам из турфирм может грозить до 10 лет тюрьмы / Валерий Христофоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.aif.ru/society/1329617.

Конончук Артур Олегович,
провідний фахівець відділу комп'ютерного
та програмного забезпечення Національної академії внутрішніх справ

СПОСОБИ ВТЯГНЕННЯ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Протягом останніх декількох років в Україні набули поширення терористичні злочини, одним із яких є втягнення у вчинення терористичного акту – злочин, передбачений ст. 258-3 КК України.

Важливе місце у кримінально-правовій характеристиці цього злочину належать об'єктивним ознакам, насамперед способу його вчинення, який має вагоме теоретичне та практичне значення.

Спосіб вчинення злочину – це форма прояву суспільно небезпечного діяння або, іншими словами, – це послідовність прийомів і методів, які застосовує особа для вчинення умисного злочину (насильство, обман, зловживання довірою, використання безпорадного стану потерпілого, використання службового становища тощо).

Як складова цілеспрямованої злочинної поведінки особи спосіб слугує іншому (основному) злочинному діянню, застосовується заради останнього. За відсутності вказаного зв'язку мають місце самостійні злочини. Нерідко спосіб виступає як обов'язкова ознака об'єктивної сторони основного складу злочину.

Якщо у статті Особливої частини КК міститься вичерпний перелік способів вчинення того чи іншого злочину, то скоєння певних дій в інший спосіб не тягне кримінальної відповідальності [1, с. 209-210].

За юридичною природою втягнення у вчинення терористичного акту являє собою підбурювання до вчинення посягання, передбаченого ст. 258 КК України. Оскільки таке підбурювання виділене законодавцем в окрему статтю Особливої частини КК, саме вона і підлягає застосуванню при вчиненні діянь, які становлять втягнення у вчинення терористичного акту, незважаючи на те, що співучасть у терористичному акті є більш небезпечним посяганням. Втягнення особи у вчинення іншого злочину терористичного характеру (зокрема передбаченого статтями 147, 259, 261, 266, 277, 278, 279, 444), слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 27 і відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за такий злочин.

Об'єктивна сторона злочину характеризується вчиненням таких дій: 1) втягнення особи у вчинення терористичного акту; 2) примушування до вчинення терористичного акту.

Втягнення особи у вчинення терористичного акту – це дії, внаслідок яких інша особа спонукається до участі у терористичному акті, у такої особи виникає

бажання вчинити дії, передбачені ст. 258. Причому, на відміну від примушування, особа згодом вчинює бажані для винного дії за власною волею. Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретної особи завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно може здійснюватися шляхом умовлянь, підкупу, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання тощо.

Примушування до вчинення терористичного акту полягає у діях, унаслідок яких інша особа всупереч своєму бажанню повинна вчинити терористичний акт.

З метою втягнення у вчинення терористичного акту використовують різноманітні способи вчинення злочину. Перелік зазначених способів є вичерпним. До них належать: використання обману, шантаж чи погроза застосування насильства.

Обман – це повідомлення завідомо неправдивих відомостей чи замовчування певних фактів. При вчиненні цього злочину він може полягати у введенні в оману щодо мети вчинення дій, які становлять терористичний акт, можливих наслідків застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу тощо [2, с. 791].

Відповідно шантаж – це психічне насильство, що полягає у погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти в таємниці [3, с. 589].

Тобто у даному випадку це означає:

а) погрозу викриттям у поведінці, яка компрометує особу, чи розголошенням відомостей, які компрометують особу;

б) погрозу заподіянням іншої шкоди (знищенням майна, заподіянням шкоди рідним чи близьким тощо);

в) залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити потерпілу особу в залежне становище.

Шантажем є погроза розголосити як дійсні факти, так і неправдиві відомості, здійснити наклеп [2, с. 792].

Уразливий стан – зумовлений фізичними, психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє чи обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльності) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин .

Фізичне насильство – нанесення ударів, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо [3 с. 589].

Застосування насильства означає заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, незаконне позбавлення волі, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, інші насильницькі дії.

Погроза застосування насильства полягає в залякуванні потерпілої особи заподіянням тілесних ушкоджень тощо. Погроза має стосуватися самого потерпілого, а не інших осіб, хоча б і близьких до нього. Погроза може бути усною, письмовою, виражена в конклюдентних діях – форма її доведення до потерпілого значення для кримінальної відповідальності немає. Погроза вбивством та знищенням майна охоплюється складом втягнення у вчинення терористичного акту і додаткової кваліфікації за статтями 129, 195 КК України не потребує [2, с. 792].

Список використаних джерел:

1. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 209-210.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін. – [9-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

Копан Олексій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Мельник Владислав Ігорович,
аспірант Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

Правоохоронні органи України констатують, що сьогодні кількість правопорушень із застосуванням вогнепальної зброї та вибухівки збільшилася майже у три рази. На думку фахівців, причиною цього є недосконалий контроль за переміщенням зброї із зони проведення Антитерористичної операції. Якщо правоохоронні органи не докладатимуть усіх зусиль до протидії незаконному вивезенню зброї з зони бойових дій, згодом це може стати серйозною проблемою для суспільства [1].

З огляду на військові дії, що мають місце на сході нашої держави, за яких зброя перетворилася в засіб збагачення, особливу занепокоєність викликає неконтрольоване поширення зброї, бойових припасів і вибухових речовин, що, своєю чергою, потребує посилення заходів протидії цьому вкрай небезпечному явищу. Крім того, фіксується зростання кількості незаконних збройних формувань, незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і т. ін. На жаль, ситуація, що склалася у сфері боротьби з незаконним обігом зброї у країні, свідчить про те, що правоохоронним органам поки що не вдається приборкати неконтрольоване розповсюдження вогнепальної зброї.

Так, відповідно до Кримінального кодексу України (ст. 263) незаконне носіння, виготовлення, зберігання та збут вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів визнаються злочином і караються позбавленням волі. Частиною першою ст. 263 КК України за незаконне поводження з вогнепальною зброєю, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв передбачено покарання від 3 до 7 років позбавлення волі. Статтею 263-1 КК України за виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв – позбавлення волі від 3 до 12 років [3].

Важливу роль у попередженні злочинів, які вчиняються за допомогою вогнепальної зброї, відіграє індивідуально-профілактична робота. Оперативно-профілактичні заходи, пов'язані з припиненням злочинів із застосуванням зброї, передбачають перевірку власників зброї, в разі необхідності притягнення їх до адміністративної відповідальності, вилучення зброї з обігу. Дієвим методом профілактики цих злочинів є проведення гласних і негласних перевірок осіб – власників вогнепальної зброї. У сільській місцевості профілактику та виявлення незаконної зброї покладено на дільничного інспектора поліції як єдиного представника органів внутрішніх справ. Останнім часом непоодинокими є випадки виявлення та вилучення зброї у місцевих жителів і переселенців, що наразі проживають на сільських територіях, а також демобілізованих осіб.

Як правило, при вчиненні злочинів у сільській місцевості використовується вогнепальна зброя, яка знаходиться в законному володінні, хоча сьогодні, з огляду на події, що відбуваються на сході країни, імовірно при вчиненні злочинів використання незареєстрованої вогнепальної зброї. Здебільшого при вчиненні злочинів злочинці використовують мисливську та бойову зброю, не часто службову зброю, спортивну зброю застосовують при вчиненні розбоїв і хуліганств. Мотиви вчинення таких злочинів криються у задоволенні матеріальних потреб, прагненні до задоволення потреби в насильстві, а також самоствердженні та самореалізації. Вчиняють такі злочини переважно раніше судимі особи, проте, останнім часом через залучення у кримінальне середовище молоді та неконтрольоване переміщення зброї із зони проведення Антитерористичної операції простежується тенденція до збільшення частки раніше несудимих осіб. Звичайно, причини та умови вчинення вищевказаних злочинів схожі з причинами та умовами вчинення інших видів злочинів.

Отже, вогнепальна зброя – це високоприбутковий товар, який продається незаконно та є одним з основних засобів вчинення незаконними збройними групами і злочинними організаціями злочинів. Попередження розкрадань зброї, боєприпасів і вибухових речовин є передумовою зниження загальної кількості злочинів, скоєних із застосуванням вогнепальної зброї не лише в сільській місцевості, а й взагалі на території нашої країни. Для запобігання таких розкрадань співробітникам органів внутрішніх справ слід концентрувати свої зусилля на отриманні оперативно-розшукової інформації про кримінальні структури та окремих осіб, які займаються незаконним обігом зброї. З метою перекриття каналів надходження зброї та вибухових речовин у нелегальний обіг важливою вбачається взаємодія з іншими державними відомствами та органами, розробка системи обміну оперативною інформацією з правоохоронними органами інших держав. Ураховуючи пряму залежність кількості злочинів з використанням вогнепальної зброї від рівня незаконного розповсюдження зброї, органи внутрішніх справ основну увагу повинні зосереджувати саме на обмеженні її незаконного обігу.

Список використаних джерел:

1. Гришко Л. МВС: в Україні зростає незаконний обіг зброї [Електронний ресурс] / Лілія Гришко // Deutsche Welle (DW) (радіо «Німецька хвиля»). – Режим доступу :
http://www.dw.com/uk/.

2. Кримінальний кодекс України : Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТ ШАХРАЙСТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.

Однією з сучасних тенденцій розвитку кримінального права як в Україні, так і у деяких інших країнах світу є зміна поглядів на сутність та призначення кримінального права і кримінального закону. Вони полягають у звуженні публічної та розширенні приватно-правової складової у кримінально-правовому регулюванні. На сучасному етапі Україна знаходиться в процесі реформування чинного кримінального законодавства, тому потрібно в цей час більш глибоке і повне осмислення існуючих кримінально-правових явищ як в практичному, так і в теоретичному плані, але особливе місце, на даний час, серед усіх злочинів займає шахрайство, адже цей злочин характеризується високим рівнем латентності, тобто значна кількість випадків вчинення шахрайств не фіксується органами внутрішніх справ. Конституція України проголошує, що «громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» (ст. 8) [1].

На даний час, потребує вивчення та вдосконалення як закону про кримінальну відповідальність у цілому, так і окремих його інститутів, вирішення складних питань. Одним з таких питань є питання кримінально-правової характеристики шахрайства, оскільки кримінальний закон передбачає відповідальність за шахрайство у кількох статтях, розміщених у різних розділах КК, що породжує складні питання щодо кваліфікації шахрайства та відмежування його від суміжних складів злочинів, а також визначення його загального поняття. Термін «шахрайство» неодноразово використовується у різних статтях Особливої частини КК України. Дослідження тексту КК показує, що до шахрайства, перш за все, слід віднести злочини, передбачені тими статтями Особливої частини КК, які використовують термін «шахрайство» і таким чином створюють окремий кримінально-правовий інститут шахрайства у чинному КК України.

Кримінальний кодекс України розширив поняття «шахрайство», під яким розуміють дії у вигляді заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, або придбання права на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою [2]. Зокрема, чинний КК встановлює відповідальність за шахрайство не тільки у ст. 190 КК, яка розміщена у Розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності», але також в інших статтях, які мають місце у різних розділах. Це такі склади злочинів, як заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262 КК), заволодіння шляхом шахрайства наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 308 КК), прекурсорами (ст. 312 КК), обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК), заволодіння шляхом шахрайства документами, штампами, печатками, паспортом або іншим важливим особистим документом (ст. 357 КК), заволодіння шляхом шахрайства зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном (ст. 410 КК). Крім того, ст. 289 КК, яка передбачає відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, охоплює своїми ознаками також незаконне заволодіння транспортним засобом шляхом шахрайства,

а ст. 222 КК передбачає відповідальність за особливий вид шахрайства – шахрайство з фінансовими ресурсами. Таким чином, основне поняття шахрайства надається законодавцем у диспозиції ст. 190 КК, яка є загальною нормою про відповідальність за шахрайство. Інші види шахрайства, за які встановлюється відповідальність у статтях 222, 262, 289, 308, 312, 313, 357, 410 КК, є спеціальними нормами. Особливістю діянь, передбачених вказаними спеціальними нормами, є не лише те, що вони вчинюються з метою заволодіння шляхом обману чи зловживання довірою спеціальним майном або іншими предметами спеціального призначення, але і те, що вони можуть вчинятися не тільки з корисливою метою.

На сьогодні відсутня робота, у якій би комплексно, на основі законодавства як зарубіжних країн, так і України, було досліджено інститут шахрайства в історико-правовому вимірі. Як справедливо зазначав М.С. Таганцев: «...будь-яке правове положення, що діє в даній державі, безперечно має свої коріння в минулій історії цього народу. Якщо ми маємо намір вивчити будь-який юридичний інститут, що існує в даний час, то для правильного його розуміння ми повинні дослідити його історичну долю, тобто ті причини, які зумовили появу цього утворення, і ті видозміни, котрих воно зазнало у своєму історичному розвитку» [3].

Оскільки, інститути права — необхідна ланка в цілісній системі права, це відособлена частина галузі права, сукупність правових норм, що регулюють певну сторону якісно однорідних суспільних відносин (наприклад, інститут необхідної оборони). Як правило, кожна галузь права має інститути права як свій самостійний структурний підрозділ, тому і пропонуємо застосувати в кримінальному праві «інститут шахрайства». Таким чином, інститут шахрайства — система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин власності, які посягають є не тільки власне майно та право на майно, але і майно та інші предмети, які мають особливий режим обігу в Україні шляхом обману або зловживанням довірою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http:// zakon1.rada.gov.ua.

2. Кримінальний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon1.rada.gov.ua.

3. Таганцев Н.С. Программа курса русского уголовного права / Н.С. Таганцев. – СПб, 1881. – 80 с.

Микитчик Олександр Васильович,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ ЯК ПРЕДМЕТ ВИПУСКУ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ ТЕХНІЧНО НЕСПРАВНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШЕ ПОРУШЕННЯ ЇХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Предметом злочину, передбаченого статтею 287 КК України виступають транспортні засоби, які вказані в примітці до ст. 286 КК.

Відповідно до примітки ст. 286 КК України під транспортними засобами в цій статті та статтях 287, 289, 290 слід розуміти всі види автомобілів, трактори та

інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби.

Законодавець визначив термін «транспортний засіб» через перерахування конкретних його видів. Розглянемо їх характеристику, для чого слід звернутися до чинного законодавства.

Згідно п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 механічний транспортний засіб – це транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [1].

До транспортних засобів, зокрема, належать: усі види автобусів; усі види автомобілів, у тому числі спеціальних і спеціалізованих (наприклад, санітарні, пожежні, спортивні й поливальні, автокрани, навантажувачі); трактори – самохідні машини (колісні або на гусеничному ходу), призначені для перевезення вантажів чи виконання сільськогосподарських, будівельних, лісових та інших робіт; самохідні машини, призначені для виконання сільськогосподарських, дорожніх, будівельних, меліоративних і лісових робіт,– комбайни, грейдери, бульдозери, екскаватори, крани та ін.; міський електротранспорт – трамваї і тролейбуси, в тому числі пасажирські, вантажні, ремонтні, спеціального обслуговування, колієукладачі; мотоцикли, зокрема дорожні, спортивні, спеціального призначення, з боковим причепом або без нього; моторолери, мотоколяски й інші механічні транспорті засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг; інші механічні транспортні засоби – всюдиходи, аеросани, амфібії тощо; а також причепи.

Не є транспортними засобами рухомий склад метрополітену, фунікулера та інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо) [2].

Поняття «автомобіль» визначається в статті 1 Закону України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 року, де закріплено, що автомобіль – це колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами і використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт [3].

До автомобілів належать і всі види автобусів, які представляють собою транспортні засоби, які за своєю конструкцією та обладнанням призначені для перевезення пасажирів з кількістю місць для сидіння більше ніж дев'ять з місцем водія включно [3].

Трактори являють собою самохідні машини на колісному або на гусеничному ходу, призначені для перевезення вантажів чи виконання сільськогосподарських, будівельних, лісових та інших робіт [2].

Інші самохідні машини – це транспортні засоби, призначені для виконання сільськогосподарських, дорожніх, будівельних, меліоративних і лісових робіт (комбайни, грейдери, бульдозери, екскаватори, крани та ін.) [2].

Трамвай – це дорожній транспортний засіб для перевезення пасажирів, який з'єднаний з електричним дротом або приводиться у рух за допомогою дизельного двигуна та пересувається по коліях. Тролейбус – дорожній транспортний засіб для перевезення пасажирів, який з'єднаний з електричним дротом та не пересувається по коліях [4]. Усі вони належать до міського електричного транспорту, рух якого здійснюється відповідно до Правил дорожнього руху.

Мотоцикл – це двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб.см і більше. До мотоциклів прирівнюються мотороллери, мотоколяски, триколісні та інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг [1].

Інші механічні транспортні засоби – це всюдиходи, аеросани, амфібії тощо [2].

Із цього можна зробити висновок, що наведений перелік конкретних видів транспортних засобів (автомобілі, автобуси, тролейбуси, трамваї, мотоцикли тощо) не є вичерпним.

Слід також відмітити, що транспортний засіб як предмет злочину, передбаченого статтею 287 КК України може бути також і технічно несправним.

Технічно несправним транспортний засіб визнається тоді, коли в його основних вузлах і механізмах є дефекти та недоліки, за наявності яких забороняється експлуатація, а також засоби, які зазнали конструктивних змін чи були переобладнані із порушенням вимог стандартів виробника (система гальмування, рульове керування, зовнішні світлові прилади, недоліки коліс і шин тощо) (розд. 31 ПДР, п. 11 ППВСУ від 23 грудня 2005 р.) [5].

Отже, точне встановлення ознак транспортного засобу має важливе значення для визначення предмета злочину, передбаченого ст. 287 КК України, правильної кваліфікації вчиненого і призначення покарання.

Список використаних джерел:

1. Правила дорожнього руху: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 41. – Ст. 1852.

2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.scourt.gov.ua.

3. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 1. – Ст. 719.

4. Про порядок обліку пасажирів, що перевозяться громадським транспортом на маршрутах: Інструкція, затв. наказом Мінстату України від 27.05.1996 р. № 150. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0258-96.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 562-563.

Мухамеджанова Аліна Равілівна,
аспірант Харківського національного університету
внутрішніх справ МВС України

НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (СТ. 433 КК УКРАЇНИ): ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Сучасне право (національне й міжнародне) стоїть на позиціях визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю, на забезпечення якої має бути спрямована діяльність як органів влади конкретних держав, так і всієї міжнародної спільноти в цілому. При цьому принциповим є те, що основні права людини, визнані міжнародним правом, продовжують існувати й захищатись як у мирний, так і у воєнний час [1, с. 117, 118]. Засоби цього захисту є різноманітними та вміщують, зокрема, й застосування кримінальної відповідальності щодо суб'єктів, які грубо порушують права людини у воєнний час, в районі воєнних дій, під приводом воєнної необхідності тощо. Зазначені обставини вимагають від вітчизняної юридичної науки проведення порівняльно-правової оцінки норм внутрішнього кримінального права з метою встановлення відповідності його виробленим на рівні міжнародного спілкування напрямкам захисту людини під час воєнних дій.

Як відомо, одним із чинників, який детермінує потребу створення кримінально-правових норм й удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність – необхідність виконання Україною своїх зобов'язань, які випливають з міжнародних угод. Цей висновок оснований на закріплених в конституційних актах нашої держави засадах пріоритету загальновизнаних норм міжнародного права щодо внутрішньодержавного права (розділ X Декларації про державний суверенітет України [2]) та зобов'язаннях визнавати частиною національного законодавства діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана її парламентом (ст. 9 Конституції України) [3]. Підтверджується він і концептуальними положеннями Кримінального кодексу України (далі – КК), до яких належать, зокрема, вимога побудови цього закону на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права (ч. 1 ст. 1 КК), а також імператив щодо відповідності законів України про кримінальну відповідальність положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 5 ст. 3 КК) [4]. Водночас, зазначені вище конституційні й кримінально-правові принципи уточнюються іншими: діяння, котрі є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України (п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України), злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України (ч. 3 ст. 3 КК). Таким чином, акти поведінки, кримінально-правова заборона яких вимагається за міжнародним правом, можуть бути визнані злочинними в кримінальному праві України виключно після здійснення національно-правової імплементації у формі доповнення відповідного галузевого законодавчого акту (власне, КК) новими нормами або змін вже наявних його приписів. Одним з результатів цього є криміналізація насильства над населенням у районі воєнних дій. Згідно із ст. 433 КК його формами є вчинюване військовослужбовцями щодо населення в районі воєнних дій: 1) насильство; 2)

протизаконне знищення майна; 3) протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності; 4) розбій.

Змістовний і порівняльно-правовий аналіз ст. 433 КК свідчить, що насильство над населенням у районі воєнних дій належить до т. з. «конвенційних злочинів». Наявна в ній заборона забезпечує на національному рівні кримінально-правового регулювання виконання вимог низки міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). У фаховій літературі його джерела розподіляють на дві групи: перша – «Гаазьке право» («право війни»), утворене з міжнародно-правових актів, які регламентують права й обов'язки воюючих сторін, обмежують вибір ними засобів спричинення шкоди (зокрема, Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр. про закони й звичаї сухопутної війни тощо); друга – «Женевське право», призначене охороняти інтереси осіб, котрі безпосередньої участі в бойових діях не беруть (його утворюють передусім чотири Женевські конвенції 1949 р. та два Додаткових протоколи до них від 1977 р.) [5, с. 238]. До них належить, зокрема, і цивільне населення як окрема категорія осіб, міжнародно-правовий захист яких має забезпечуватись сторонами збройних конфліктів. Цим питанням найбільше уваги приділено в Женевській Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. (далі – Четверта Конвенція) [6]. Зокрема, вона забороняє (ст. ст. 32–34) застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом; колективні покарання, будь-які залякування, терор, пограбування, репресалії, захоплення заручників. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) від 8.06.1977 р. передбачає (ст. 13), що: 1) цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями; 2) цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу; 3) забороняються акти насильства або погрози насильством, що мають на меті тероризувати цивільне населення.

Україна належить до держав, в кримінальному праві яких (принаймні, у частині, що стосується встановлення кримінально-правових заборон) міжнародне право напряму (безпосередньо) у внутрішньому правопорядку не застосовується. Тому виконання вказаних норм МГП її органами влади і на її території (зокрема, кваліфікація вчиненого) можливе виключно шляхом імплементації. Її найпоширенішими способами якої є трансформація, рецепція і відсилання [7, с. 66]. При цьому, за висновками фахівців, при забезпеченні в кримінальному праві імплементації міжнародно-правових норм необхідно зважати, на те, що точне їх відтворення в КК здебільшого неможливе, причиною чого є відмінності в засобах, традиціях і техніці національно-правової і міжнародно-правової нормотворчості [8, с. 301–304]. Тому найбільш оптимальним її способом в таких випадках стає трансформація, яка «пов'язана зазвичай із повною переробкою тексту міжнародно-правового акта чи окремих його статей із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права» [7, с. 66–67].

Крім згаданих вище загальних норм Четвертої Конвенції, які є більшою мірою загальними правилами поводження з цивільним населенням під час війни, для здійснення національно-правової імплементації є важливими й інші її приписи. Так, її ст.ст. 146, 147 зобов'язують держави, що є сторонами договору (Україна є такою стороною з 03.01.1955 р.), «надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчинять, або наказують іншим

учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції», тобто такі вчинені проти осіб або власності, які перебувають під захистом цієї Конвенції дії, як: умисне вбивство, тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричинять великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю, нелегальна депортація чи переведення або нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави, або умисне відбирання в особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією, захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно [6].

За деякими оцінками, чинне кримінальне законодавство України у повній мірі відповідає міжнародним зобов'язанням у сфері виконання норм МГП [1, с. 129]. Водночас, виходячи з аналізу змісту ст. 433 КК можна вважати, що процеси забезпечення такої відповідності поки що не завершені. Слід зазначити, що аналогічний передбаченому в ній склад злочину містився ще у ст. 261 КК 1960 р. [9] й практично без змін був відтворений у новому кримінальному законодавстві. Між тим, з часу розробки цієї кримінально-правової норми у положеннях міжнародного гуманітарного права було розширено перелік порушень прав і свобод цивільних осіб під час воєнних конфліктів, збільшено вимоги щодо їх заборон та переслідувань тих, хто їх вчиняє.

Порушення норм МГП права мали б отримати більш деталізований опис у ст. 433 КК. Слід розпочати з того, що ці норми забороняють не лише насильство щодо населення. Тому назва аналізованої норми КК України не відповідає її змісту (так, не є насильством у його буквальному розумінні передбачене в ч. 1 ст. 433 КК протизаконне знищення майна). Крім того, в її диспозиції не відображено низку порушень прав і свобод цивільного населення, вчинення яких забороняється нормами МГП. Так, у ч. 2 ст. 4 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II від 8 червня 1977 року), заборонені: a) посягання на життя, здоров'я, фізичний і психічний стан осіб, зокрема, вбивство, а також таке жорстоке поводження, як катування, каліцтво чи будь-які форми тілесних покарань; b) колективні покарання; c) взяття заручників; d) акти тероризму; e) знущання над людською гідністю, зокрема, образливе поводження, згвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі; f) рабство й работоргівля в усіх їх формах; g) грабіж; h) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій [10]. Як бачимо, ст. 433 КК не охоплює низку діянь, які заборонені МГП. Це, зокрема, убивство, грабіж, колективні покарання тощо. Не криміналізовано в ній і погрози вчинення таких дій. Крім того, не передбачено кримінальної відповідальності військовослужбовців за інші форми протиправного посягання про чужої власності, аніж його відібрання і розбій (отже, вона має наступати на загальних засадах, що не є цілком виправданим). Нарешті, слід звернути увагу на необхідність реалізації у аналізованій кримінально-правовій забороні ідеї підвищеної відповідальності представників національної влади (зокрема, військових службових осіб) за додержання прав цивільного населення, що може бути реалізоване у впровадженні в ст. 433 КК кваліфікуючих ознак, які б дозволили диференціювати кримінальну відповідальність залежно від суб'єкта, який вчиняє злочинні дії, передбачені цією статтею.

Список використаних джерел:

1. Ярмаки В. Х. Особенности имплементации норм международного гуманитарного права в национальное законодательство Украины : Монография. – Одесса : Изд-во Одесск. ин-та НУВД, 2003. – 152 с.
2. Декларація про державний суверенітет України : прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року № 55-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
5. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : навчальний посібник / Т. Л. Сироїд. – Х. : ТОВ «Прометей-Прес», 2005. – 244 с.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
7. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
8. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х. : Одіссей, 2013. – 376 с.
9. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05.
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

Нєбитов Андрій Анатолійович,
здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Нині родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 301, 302, 303 КК України, визнаються суспільні відносини у сфері громадського порядку та моральності, оскільки ці протиправні діяння розміщені у розділі XII «Злочини проти громадського порядку та моральності». А. В. Плотнікова слушно критикує позицію щодо визнання родовим об'єктом різних виявів організації заняття проституцією громадського порядку і моральності, оскільки зазначені об'єкти за своїм змістом є окремими родовими об'єктами кримінально-правової охорони [1].

З цього приводу І. О. Бандурка стверджує, що розмістивши статті 301, 302, 303 КК України у розділі XII, законодавець відніс типові безпосередні об'єкти складів цих злочинів до такого родового об'єкту, як громадський порядок та моральність. І, відповідно, до такого видового об'єкту як моральність у сфері статевих стосунків, яка є

індивідуально значимою категорією, при цьому ще у більшому ступеню, ніж моральність взагалі [2, с. 94].

Погоджуючись з більшістю вчених слід відмітити, що родовим об'єктом сексуальної експлуатації слід вважати моральність. Однак, таке місце сексуальної експлуатації у системі норм Особливої частини КК України породжує дискусію у теорії кримінального права. Так, І. О. Бандурка робить висновок, що склади злочинів, які передбачають відповідальність за втягнення в заняття проституцією, сутенерство, утримання місць розпусти, а також за ввезення, виготовлення, збут чи розповсюдження порнографічних предметів повинні мати спільний родовий об`єкт зі складами злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності[2, с. 98-99]. У зв'язку з цим вона пропонує ознаки ст. 301, 302, 303 КК України виключити з розділу XII і розмістити їх в розділі IV Особливої частини КК, тобто серед статевих злочинів, тим більше, що приклади саме такого розміщення розглядуваних складів злочинів мають місце в кримінальних кодексах багатьох держав світу. Родовим об'єктом передбачених тут складів злочинів буде сфера статевих стосунків (статева сфера), а видовими об'єктами – недоторканість, статева моральність, статева свобода, тобто у запропонованому вигляді цей розділ у повному обсязі охоплюватиме всі компоненти статевої сфери (моральність, свободу, недоторканість) [3, с. 123].

У науковій літературі висловлювалась ідея перенести так звані злочини проти моральності у сфері статевих відносин до Розділу IV Особливої частини КК України «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». При цьому назву вказаного розділу пропонувалось залишити без змін або змінити на «Злочини проти сексуальної свободи і моральності» – як у КК Республіки Польща, «Злочини проти статевого самовизначення» – як у КК ФРН [4, с. 53].

Критикуючи пропозиції перенести сексуальну експлуатації до інших розділів Особливої частини А. М. Орлеан вважає, що кримінально-правові норми, передбачені ст. 301-303 КК України, повинні міститись у Розділі XII Особливої частини КК України, що має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності». Проте той факт, що факультативною ознакою зазначених норм є насильство, не дає підстав вважати статеву свободу та недоторканість родовим об'єктом цих злочинів.

На думку А. М. Орлеана, вказані зміни в Особливій частині КК України на сьогодні є не доцільними. По-перше, вони не відповідають історичним традиціям вітчизняного кримінального законодавства та можуть створити ситуацію, за якої частину злочинів проти моральності буде відокремлено від інших, які залишаться в Розділі XII КК України, що не зовсім логічно. По-друге, вони не принесуть конкретного позитивного результату в практичному застосуванні кримінального законодавства [4, с. 53].

Інші вчені пропонують створити самостійний розділ (главу) до якого (якої) включити усі види сексуальної експлуатації. Так, А. П. Дяченко вважає за доцільне створити самостійну главу «Про злочини у сфері сексуальних відносин» до якої включити злочини проти статевої свободи і недоторканості, а також утримання кубел розпусти, втягнення в заняття проституцією, виготовлення, збут порнографічних предметів чи матеріалів[5].

В. Ю. Савін пропонує виділити з глави 25 КК РФ «Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі» в окрему главу 25–Г КК РФ «Злочини проти суспільної моральності» склади злочинів, які посягають на громадську моральність: «Втягнення в заняття проституцією» (ст. 240 КК РФ), «Організація заняття проституцією» (ст. 241 КК РФ), «Незаконне поширення порнографічних матеріалів або предметів» (ст. 242 КК РФ), «Виготовлення і обіг матеріалів або предметів з порнографічними зображеннями неповнолітніх» (ст. 242.1 КК РФ),

«Знищення або пошкодження пам'яток історії та культури» (ст. 243 КК РФ), «Наруга над тілами померлих і місцями їх поховання» (ст. 244 КК РФ), «Жорстоке поводження з тваринами» (ст. 245 КК РФ) [6].

На наш погляд, на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства недоцільно переносити сексуальну експлуатацію в інші розділи Особливої частини КК України, проте перспективними напрямами розвитку норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за ці види протиправної діяльності, є включення їх до розділу IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» або ж виокремлення в окрему главу – «Злочини проти суспільної моральності» в межах розділу IX «Злочини проти громадського порядку та моральності».

Список використаних джерел:

1. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. В. Плотнікова; Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2010. – 20 с.

2. Бандурка І. О. Кримінально – правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків :дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бандурка Ірина Олександрівна. – Харків, 2010. – 206 с.

3. Бандурка І. О. Щодо питання об’єкта складу злочину проти моральності у сфері статевих стосунків / І. О. Бандурка // Наше право. – 2009. – С. 95–99.

4. Орлеан А. Кримінально-правова охорона людини від сексуальної експлуатації / А. Орлеан // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 50–54.

5. Дьяченко А. П. Уголовно-правовая охрана граждан от преступлений в сфере сексуальных отношений:дис. … д-ра юрид. наук : 12.08.08 / Дьяченко Анатолий Петрович. – М., 1993. – 344 с.

6. Савин В. Ю. Уголовно-правовые проблемы ответственности за организацию занятия проституцией в теории, законодательстве и правоприменительной практике :дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Савин Владимир Юрьевич. – Саратов, 2011. – 244 с.

Павленко Сергій Олексійович,
провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЛЯ «ЗЛОДІЇВ В ЗАКОНІ»

«Злодії в законі» є одним із ключових елементів організованої злочинності. Це специфічне для колишнього СРСР, а нині і для країн пострадянського простору злочинне об’єднання, що утворилося в 30-х роках XX століття, яке не має аналогів у світовій кримінальній практиці та характеризується наявністю жорсткого кодексу кримінальних традицій (спеціальних правил поведінки), а також винятковим рівнем закритості і конспіративності.

Переважна більшість так званих «злодіїв в законі» колишнього СРСР перебували в Росії та Грузії, але у зв’язку з тим, що в цих країнах належність до

«злодіїв в законі» криміналізовано, більшість із них змушені тікати і знайшли свій кримінальний заробіток та притулок в Україні.

Так, у Грузії в 2005 році прийнято спеціальний Закон – у кримінальному кодексі Грузії з'явилась окрема стаття 2231 «Злодій в законі, належність (членство) до злодійського миру». У 2009 році в Російській Федерації прийнято Закон, яким статтю 210 Кримінального кодексу РФ викладено в новій редакції, яка передбачає настання відповідальності особою, що займає вище становище в злочинній ієрархії, а саме «злодіїв в законі» [1]. Також подібний «закон Ріко» діяв в Сполучених Штатах Америки, коли італійська мафія здійснювала там серйозні злочини [2].

Слід взяти до уваги і ту обставину, що Європейським судом з прав людини оприлюднено рішення по справі «Ашларба проти Грузії», яким суд постановив, що криміналізація Грузією діяльності особи в злодійському світі (злочинному середовищі) та наявність статусу «злодія в законі» не порушує статті 7 (Ніякого покарання без злочину) Європейської конвенції з прав людини [1].

Натомість законодавство України не дозволяє повною мірою боротися зі «злодіями в законі», оскільки на законодавчому рівні нашої держави не закріплено поняття «злодій у законі», в результаті чого такі особи «практично недосяжні для притягнення їх до відповідальності, як правило, вони особисто не здійснюють правопорушень, але при цьому керують діяльністю злочинних груп» [3].

Останнім часом фіксуються спроби «злодіїв у законі» встановити вплив на високорентабельні сфери бізнесу» [3]. Так, наприклад, 29 жовтня 2014 року оперативні працівники МВС України викрили «злодійську сходку» в ресторані одного з готелів у центрі Києва, організовану кількома представниками клану Мераба Джангвеладзе, на якій розглядалися питання про взяття під контроль поставок енергетичного вугілля, а також пасажирських перевезень в Україні та незаконного видобутку бурштину на територіях Рівненської, Житомирської та Волинської областей тощо. Затримані поміщені до приймальника-розподільника Державної міграційної служби України. За вказані дії, а таких осіб максимум чекає примусова депортація. Адже формально такі королі злочинного світу самі не стріляють, ніде не лишають ніяких підписів, але фактично саме вони стоять за багатьма злочинами.

Нарешті групою народних депутатів 17.05.2016 р. був винесений на розгляд та поставлений на поіменне голосування проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злодіїв в законі» та за злочини, вчиненні злочинними угруповуваннями) (№ 1188).

Законопроектом пропонувалося доповнити частину 3 статті 27 (Види співучасників) Кримінального кодексу України положенням, що до числа організаторів також відносяться особи, які причетні до створення, керування та фінансування злочинного угрупування (організованої групи, злочинної організації або злочинного співтовариства), а також особи, які мають статус «злодія в законі». Крім того, пропонувалися внести зміни до статті 67 (Обставини, які обтяжують покарання) КК України, якими доповнювався перелік обставин, що обтяжують покарання, зокрема, вчинення злочину організованою групою, злочинною організацією, злочинним співтовариством (частина третя, четверта або п'ята статті 28). Крім цього, цю статтю пропонувалося доповнити новим пунктом, в якому додатково надається перелік обставин, що обтяжують покарання, а саме - вчинення злочину особою, яка є організатором («злодієм в законі») або іншою керівною особою відповідно до ієрархії злочинного угруповання. Змінами до статті 140 (Виправні колонії максимального рівня безпеки) Кримінально-виконавчого кодексу України передбачалося обов'язкове утримання у приміщеннях камерного типу організаторів злочинного співтовариства та «злодіїв у законі», а також осіб, які

раніше були засуджені за створення злочинного співтовариства або участь в злочинній організації. «Таким чином, буде забезпечуватися ізоляція вказаних злочинців від решти ув'язнених, оскільки спільне утримання «злодіїв у законі» з іншими засудженими дозволяє їм встановлювати свої порядки, вербувати на свою сторону засуджених, тероризувати інших ув'язнених, які почали виправлятися, а також здійснювати тиск на адміністрацію колонії шляхом організації актів непокори і бунтів» [1].

Проте, за результатами голосування законопроект про кримінальну відповідальність «злодіїв в законі» не набрав необхідних 226 голосів. Вартує уваги і те, що депутати Верховної Ради також не підтримали пропозицію відправити даний законопроект авторам на доопрацювання.

Зважаючи на викладене можна прийди до висновку, що Україна все частіше стає місцем «сходок» не тільки через ліберальні закони, а й чиновницьку корумпованість та «продажність». Тому, якщо не вжити відповідних заходів до злодійських «бригадирів» – організована етнічна злочинність, яка щорічно зростає в Україні на 10 %, незабаром буде представляти серйозну проблему.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо встановлення кримінальної відповідальності для «злодіїв в законі» та посилення відповідальності за злочини, вчиненні злочинними угрупованнями) від 26.12.2014р. (реєстр. № 1188).

2. Більшість закарпатських нардепів проігнорували проект Закону щодо криміналізації та посилення відповідальності для «злодіїв в законі» та злочинних угрупувань. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://strichka.com/article/46255708.

3. УНІАН [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.unian.ua/politics/1347352-rada-provalila-zakonoproekt-pro-kriminalnu-vidpovidalnost-dlya-zlodijiv-v-zakoni.html.

Політова Анна Сергіївна,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз Донецького юридичного
інституту МВС України (м. Кривий Ріг)
кандидат юридичних наук

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН ЧИ ЗЛОЧИН У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ?

Протидія злочинам у сфері службової діяльності та корупції – одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої є надзвичайно важливою і складною справою. В Україні злочинність у сфері службової діяльності та корупція стали чинником, що реально загрожує національній безпеці та конституційному ладу держави. Негативний вплив корупції поширюється на різні сфери суспільного життя, зокрема, економіку, політику, управління, а також є перешкодою на шляху до євроінтеграції.

21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції». Цим Законом також було внесено зміни до статті 364 Кримінального кодексу (далі – КК) України, відповідно до яких передбачена відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Також зі статті 364 виключено частину третю, якою передбачалась відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, з одночасною криміналізацією частини таких діянь новою редакцією статті 365 КК України в межах перевищення влади або службових повноважень.

З набуттям чинності Закону України від 14.10.2014 року № 1698-VII «Про Національне антикорупційне бюро» у КК України з'явився перелік злочинів, які на думку законодавця належать до корупційних. Згідно з цим Законом, ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України було доповнено приміткою, відповідно до якої під корупційними злочинами слід вважати злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК. Разом з тим, віднесення того чи іншого складу злочину до корупційних викликає численні дискусії у фахівців з кримінального права, більшість з яких вважають за необхідне визнати примітку ст. 45 КК України такою, що не повністю відповідає Закону України «Про запобігання корупції» [1, с. 161].

Зупинимося більш детально на питанні віднесення до корупційних злочинів ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем».

В. Г. Хашев аналізуючи склад злочину, передбаченого ст. 364 КК України, відзначає, що форми злочинного службового зловживання, а також найбільш поширених діянь, що пов'язані з ним, дало йому зробити такий висновок: «вони найчастіше проявляються у такій протиправній поведінці, як: шахрайство (16%); незаконне отримання матеріальних та інших послуг, пільг і переваг за рахунок підприємства (15%); ухилення від оподаткування (14%); відчуження майна і майнових прав, що перебувають у податковій заставі (11%); надання нерухомості у користування без оформлення та оплати (9%); приховування злочинів працівниками, які мають їм протидіяти (9%), тощо» [2, с. 9]. Тому можна погодитися з О. Г. Куликом, який відзначає, що «визначення цього злочину, яке міститься у ст. 364 КК, сформульовано так загально, що дозволяє кваліфікувати як за цією статтею широкий спектр антисуспільних діянь у сфері службової діяльності. Зокрема, можна передбачити, що певна частина випадків одержання хабара, коли факт такого одержання не вдавалося довести, кваліфікувалися саме таким чином» [3, с. 117].

При дослідженні віднесення зловживання владою або службовим становище до корупційних злочинів, ми вважаємо за необхідне дати визначення поняття корупційного правопорушення. Згідно із Законом України від 14.10.2014 №1700-

VII «Про запобігання корупції» під корупційним правопорушенням слід розуміти діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Аналізуючи визначення корупційного правопорушення М. І. Хавронюк вважає, що діяння повинно визнаватися корупційним правопорушенням тільки за умов, якщо воно: 1) є умисним; 2) містить ознаки корупції; 3) вчинене певним суб'єктом – особою, зазначеною у ст. 4 Закону; і за нього установлена юридична відповідальність певного виду – кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна [4, с. 6].

У міжнародній практиці існує багато визначень поняття корупції. Так, зокрема, у Резолюції VIII Конгресу ООН із запобігання корупції «Практичні заходи боротьби з корупцією» (Гавана, 1990 р.), корупція – це порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилося у протизаконному використанні суб'єктом корупційної діяльності свого службового становища (вид. – А.С.П.). Існують й інші визначення корупції, найбільш стислим та розповсюдженим серед них є таке: корупція – це зловживання державною владою (вид. – А.С.П.) для одержання особистої вигоди.

Неоднозначним є і підхід до віднесення міжнародних кримінальних злочинів до корупційних. Наприклад, Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію від 27.01.1999 (ETS 173) передбачає фактично як кримінально карані такі корупційні злочини, як дача хабара національним державним посадовим особам (ст. 2), одержання хабара національними державними посадовими особами (ст. 3), хабарництво членів національних представницьких органів (ст. 4), хабарництво іноземних державних посадових осіб (ст. 5), хабарництво членів іноземних представницьких органів (ст. 6), дача хабара у приватному секторі (ст. 7), одержання хабара у приватному секторі (ст. 8), хабарництво посадових осіб міжнародних організацій (ст. 9), хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей (ст. 10), хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів (ст. 11), зловживання впливом (ст.12), відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією (ст. 13). У Конвенції ООН проти корупції, то у ній передбачена криміналізація таких діянь: підкуп національних державних посадових осіб (ст. 15), підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій (ст. 16), розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою (ст. 17), зловживання впливом (ст. 18), зловживання службовим становищем (вид. – А.С.П.) (ст. 19), незаконне збагачення (ст. 20), підкуп у приватному секторі (ст. 21), розкрадання майна в приватному секторі (ст. 22), відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом (ст. 23), приховування (ст. 24), перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 25).

Разом з тим, згідно з рекомендацією стандартом, установленим у ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, зазначено, що кожна Держава-учасниця розглядає можливість ужиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної особи, Держава-учасник зобов'язана лише розглянути можливість

визнання злочином зловживання повноваженнями або службовим становищем, тобто сформульована у ст. 19 Конвенції не є обов'язковою.

Таким чином, у міжнародній практиці відсутні рекомендації як щодо криміналізації зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем як корупційного злочину. З іншого боку, аналіз поняття корупції показав, що невід'ємними ознаками корупції є: використання своїх службових повноважень та відповідних можливостей як форми діяння; неправомірна вигода як предмет або як мета – з однієї сторони; а з другого – обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форми діяння; використання особою своїх службових повноважень та відповідних можливостей як мета.

Що ж стосується ст. 364 КК України, то після внесення змін кримінальній відповідальності підлягають особи, які зловживають владою або службовим становищем тільки з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Це призвело до того, що кримінальної відповідальності уникають службові особи, які використовують владу чи службове становище всупереч інтересам служби без корисливого мотиву (помста, заздрість, кар'єризм, протекціонізм тощо), оскільки під неправомірною вигодою розуміють грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

Отже, проведений нами аналіз показав, що з однієї сторони зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) має ознаки корупційного правопорушення і відноситься до корупційних злочинів, у тому числі й міжнародних, а з іншого – є злочином у сфері службової діяльності. Наш висновок підтверджується і ч. 5 ст. 65 «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» Розділу XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» Закону України від 14.10.2014 №1700-VII «Про запобігання корупції» де вказано, що особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності (вид. – А.С.П.), підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом. Неоднозначність такого тлумачення потребує законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Ярмиш Н. М. Щодо відповідності поняттю корупційного правопорушення злочинів, передбачених статтею 45 Кримінального кодексу України / Н. М. Ярмиш // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – №3. – С. 158-162.

2. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. Г. Хашев ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2007. – 20 с.

3. Кулик Г. О. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / Г. О. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.

4. Хавронюк М. І. Почнемо антикорупційні експертизи… з антикорупційного злочину / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2012. – С. 6.

Телесніцький Геннадій Никонович,
викладач кафедри правознавства
Фінансово-правового коледжу,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КАТУВАННЯ

Будучи одним із елементів складу злочину суб'єктивна сторона становить собою внутрішній бік (прояв) суспільно небезпечного діяння, завдяки якому встановлюються та з'ясовуються психічні процеси свідомості винної особи під час вчинення нею злочину. Загальновідомо, що її ознаками є вина, мотив, мета та емоційний стан [1, с. 17]. При цьому в різних злочинах суб'єктивна сторона виявляється неоднаково, що впливає на обсяг і межі розуміння цього елемента складу злочину. За нашим переконанням, досить специфічні риси має суб'єктивна сторона катування, оскільки цей злочин характеризується надзвичайно складними внутрішніми зв'язками, на чому варто зупинитися докладніше.

Передусім проблемним питанням є те, з якою формою та видом вини вчиняється цей злочин. Зокрема, зарубіжний досвід свідчить про досить неоднозначне уявлення законодавців про зміст умислу при катуванні. Так, про дві форми вини (умисел і необережність) катування згадує КК Австрії (абз. 1 і 2 § 92). Аналогічна ситуація й у КК ФРН, де цей злочин може вчинятися як умисно, так і з необережності (принаймні це випливає з альтернативної конструкції «зловмисно нехтує своїм обов'язком щодо піклування про…»), КК Польщі, КК Туреччини тощо. Також про змішану форму вини при катуванні згадує КК Франції та КК Сан-Марино. Попри це, виходячи з положень ст. 1 Конвенції ООН проти катувань, цей злочин передбачає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно (підкреслено нами. – автор) заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне». Отже, міжнародні стандарти орієнтують на те, що катування – це виключно умисний злочин. Однак, окремі вітчизняні дослідники, погоджуючись з тим, що катування вчиняється умисно, чомусь переважно не конкретизують вид вини цього злочину [2, с. 46] або безапеляційно стверджують, що катування можна вчинити і з непрямим умислом [3, с. 254].

Вважаємо, що така ситуація навряд чи є виправданою, їй бракує конкретики та наукової обґрунтованості. Якщо у ст. 127 КК України прямо вказано на спеціальну мету катування, то слід зробити висновок, що даний злочин вчиняється тільки з прямим умислом, оскільки теоретично не можливо, щоб винний застосовував тортури з непрямим умислом, але мав чітко сформовану та визначену мету. Оскільки катування є злочином з матеріальним складом, для якого необхідним є настання суспільно небезпечних наслідків, варто уточнити, що інтелектуальний момент прямого умислу при його вчиненні полягає в тому, що винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій) та передбачає настання для потерпілого (іншої особи) суспільно небезпечних наслідків – заподіяння йому сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання. Вольовий момент прямого умислу при катуванні полягає в тому, що винний, через застосування насильства, бажає заподіяти потерпілому (іншій особі) сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання.

Також актуальним питанням на практиці, на наш погляд, є встановлення умислу винного на заподіяння потерпілому при катуванні сильного фізичного

болю або фізичного чи морального страждання. Зокрема, надзвичайно складно не тільки встановити фізичний больовий поріг, а й факт того, що фізичний біль був сильним. При цьому медицині відомо, що люди мають абсолютно різні больові пороги: одні легко, терпимо чи прийнятно переносять відповідні фізичні впливи, а для інших – це надзвичайно важко і навіть незначний фізичний вплив, на який дуже часто нашаровується психологічна складова (самонавіювання того, що ось-ось має статися щось жахливе), може викликати нестерпний біль. Не слід також забувати про те, що больовий поріг залежить від різних факторів: індивідуальної здатності переносити неприємні відчуття, яка формується на генетичному рівні; природи (конституції) людини; віку; стану особи (алкогольне сп'яніння, стомленість і т.ін.) тощо. За сучасних умов визначити больовий поріг можливо лише за допомогою спеціального пристрою – альгезиметра, що працює за таким принципом: особі поступово збільшують силу електричного струму, фіксуючи співвідношення показників тиску, нагрівання певних ділянок шкіри (відбувається моніторинг реакції організму людини на подразники, через що і визначається поріг больової чутливості). Але хіба можна беззаперечно стверджувати, що винний в момент вчинення катування чи якогось іншого насильницького злочину, поєднаного з фізичним впливом на особу, має чітке уявлення про те, якого ступеня болю він хоче спричинити потерпілому та як дійсно потерпілий його сприймає? За нашим переконанням позитивна відповідь у цьому випадку неможлива, оскільки точну відповідь щодо встановлення сильного фізичного болю може дати лише спеціальний вимірювальний пристрій. Отже, проблема доведення умислу при катуванні залишається до кінця не вирішеною.

Поряд з виною ключова роль при з'ясуванні сутності суб'єктивної сторони складу катування належить меті. Метою будь-якого злочину є уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння [4, с. 84–85]. Завдяки меті визначається той ідеальний образ (картина) бажаного майбутнього результату, на яке спрямовується конкретне суспільно небезпечне діяння. Мета катування (ч. 1 ст. 127 КК України) включає чотири ключові компоненти, зокрема: 1) «з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання»; 2) «з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він або інша особа підозрюється»; 3) «з метою залякування його або інших осіб»; 4) «з метою дискримінації його або інших осіб».

Однак, визначена у ч. 1 ст. 127 КК України мета катування: по-перше, не зовсім узгоджується з положеннями Конвенції ООН проти катувань; по-друге, сформульована досить складно, що зумовлено: а) підпорядкуванням однієї мети іншій, коли йдеться про мету примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі; б) тим, що відповідна мета може бути досягнута шляхом впливу на потерпілого і через іншу особу; в) тим, що коли йдеться про ту чи іншу мету, наприклад, примушування до вчинення дій або покарання за відповідні дії, то у цьому випадку винний також може примушувати потерпілу чи іншу особу утриматися від виконання таких дій або покарати цих осіб за вчинену бездіяльність (однак, на нашу думку, окремої вказівки на категорію «бездіяльність» у ч. 1 ст. 127 КК України давати не потрібно, оскільки міжнародні норми прямо не вимагають цього, обмежуючись згадуванням лише про «дію»). При цьому негативним чинником є те, що на практиці суди не завжди чітко визначають мету катування, вказуючи у вироку практично увесь спектр компонентів мети цього злочину.

З урахуванням міжнародного досвіду, а також задля усунення проблем, що існують у національному кримінальному законодавстві та правозастосовній практиці, пропонуємо більш досконале визначення мети катування: «з метою отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, або залякати чи примусити його чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, а також з метою дискримінації будь-якого характеру, – «На наш погляд, така конструкція має декілька позитивних рис, зокрема: набагато зменшує зайву законодавчу вказівку на термін «мета»; усуває невиправдане підпорядкування однієї мети іншій; більш повно відповідає положенням ст. 1 Конвенції ООН проти катувань, де дається визначення поняття «катування»; спрощує застосування норми про катування.

Сподіваємося, що підняті у цій статті проблемні питання прикладного характеру щодо особливостей суб'єктивної сторони катування сприятимуть активізації законотворчої роботи у напрямку удосконалення кримінальної відповідальності за цей злочин.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

2. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид, переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання восьме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одіссей, 2012. – 904 с.

4. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Волков Б. С. – Казань, 1965. – 152 с.

Наукове видання

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник тез доповідей
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 8 липня 2016 року)

Наукові редактори:
Вознюк А. А.,
Кучменко С. В.

Підписано до друку 12.07.2016. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 23,49. Ум. друк. арк. 18,25.
Тираж 100 прим.

Друк:
ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49